

หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในสังคมไทย

BUDDHIST INTEGRATION OF SELF-RELIANCE PRINCIPLES IN THAI SOCIETY

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในสังคมไทย

พระมหาอุทตนา นรเชฏฺโฐ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

BUDDHIST INTEGRATION OF SELF-RELIANCE PRINCIPLES IN THAI SOCIETY

Phramaha Yutthana Narachettho (Siriwan)

A Thesis Concerning Fulfillment of Requirement for the Award

Of the Degree of Doctor of Philosophy

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

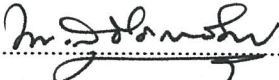
Bangkok, Thailand

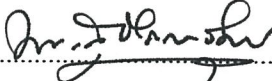
C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

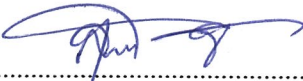

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักการ
พึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในสังคมไทย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....
.....ประธานกรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ
(พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.)

.....กรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, ดร.)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภักดิ์)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. ประพันธ์ สุภษร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ,รศ.ดร.) ประธานกรรมการ
พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, ดร. กรรมการ
อาจารย์ ดร.ประพันธ์ สุภษร กรรมการ

ผู้ช้วิจัย

.....
(พระมหาอุททนา นรเชฏฺโฏ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในสังคมไทย

ผู้วิจัย : พระมหาสุทนต์ นรเชฏฺโฐ (ศิวิรรณ)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์:

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโณ), รศ. ดร.

ป.ธ. ๙ ศษ.บ., พธ.ม., Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

ประธานกรรมการ

พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร.

ป.ธ. ๙ ร.บ., พช.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

กรรมการ

ดร. ประพันธ์ ศุภยร

ป.ธ. ๙ พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

กรรมการ

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิด ทฤษฎี และในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน และ (๓) เพื่อบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาและสังคมไทย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษา ๒ อย่าง คือการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่กรณีศึกษา ๖ แห่ง ที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง เพื่อบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาและในสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า ประการแรก แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มีหลักการพึ่งตนเอง คือความพร้อมของศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญ และการติดต่อเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยสนับสนุน วิธีการพึ่งตนเอง คือ การบริหารจัดการศักยภาพที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป้าหมายการพึ่งตนเอง คือ เน้นการพึ่งตนเองในระดับโลกิยะ ขณะที่

พระพุทธศาสนามีหลักการพึ่งตนเองคือ การพึ่งธรรม การยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ตามสถานภาพของตนเอง โดยมีวิธีการปฏิบัติและเป้าหมายใน ๒ ระดับ ได้แก่ (๑) ระดับโลกียะ (๒) ระดับโลกุตระ ระดับโลกียะ เน้นการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข ส่วนในระดับโลกุตระ เน้นการพัฒนาตนเองเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน **ประการที่สอง** หลักการพึ่งตนเองของชุมชนทั้ง ๖ แห่ง คือการอาศัยศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นปัจจัยสนับสนุนการพึ่งตนเองที่สำคัญ วิธีการพึ่งตนเอง คือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้เสียก่อน จึงร่วมมือหรือประสานงานกับบุคคลอื่น กลุ่มหรือองค์กรภายนอกในภายหลัง และเป้าหมายในการพึ่งตนเอง เน้นการเข้าถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกียะเป็นส่วนใหญ่ **ประการที่สาม** หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) การมีคุณธรรมประจำใจ (๒) การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และ (๓) หลักความสมดุลระหว่างการพึ่งตนเองในสองระดับ คือระดับโลกียะและโลกุตระ วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๔ วิธี ได้แก่ (๑) การทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเพียรและปัญญา (๒) การสร้างความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน (๓) การเคารพในกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชนและสังคม และ (๔) การพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ส่วนเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มี ๒ ระดับ ได้แก่ เป้าหมายระดับโลกียะ และเป้าหมายระดับโลกุตระ

คนในสังคมควรให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ในฐานะที่เป็นหลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ที่สามารถปฏิบัติตามได้อย่างเป็นรูปธรรม และควรจะได้ผสมผสานเข้าในกระบวนการพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคมในปัจจุบัน ซึ่งคาดว่าจะทำให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างแน่นอน

Thesis Title : Buddhist Integration of Self-reliance Principles in Thai Society

Researcher : Phramaha Yutthana Narachettho (Siriwan)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thesis Supervisor:

Assoc. Prof., Dr. PhraSrīkhampīrayan,
Pali IX, B.Ed., M.A. Ph.D. (Pali & Buddhist Studies) Chairman

Dr. Phramaha Sutit Āpākaro,
Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies) committee

Dr. Prapan Supasorn,
Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies) committee

Date of Graduation : 13 August 2013

Abstract

This thesis is of three objectives: 1) to study the principles of self-reliance in the concept of theories and Buddhism 2) to study the principles of self-reliance in communities in Thai societies at the present time, and 3) to integrate the principles of self-reliance in Buddhism and Thai societies.

The research is qualitative study by using both methods: - a document study of self-reliance literature and a case study of six communities' which succeed in self-reliance to integrate the self-reliance principles in Buddhism and Thai societies.

From the research, it is found that firstly, the principles of self-reliance of concepts or theories: - the fullness of interior potentialities of communities is the important factor and connection with exterior organizations is the supporting factor. Methods of self-reliance are the management of interior potentialities for the benefit of communities, and the goals of self-reliance are the mundane levels. Buddhism is of the principles of self-reliance:- the Dharma-reliance or an emphasis on Dharma in Buddhism by correctly following the Buddha's teachings is according to

one's own status. The methods and the goals of self-reliance in Buddhism can be divided into two levels: - the mundane levels and super mundane levels. The mundane levels emphasize the living happily with other people in societies. Meanwhile, the super mundane levels emphasize the improving the people's qualities to attain the ultimate goals of Buddhism, Nirvana or the extinction of all defilements. Secondly, the principles of self-reliance of six communities: - the reliance on one's own potentiality within communities for mainly supporting the factors of self-reliance. The methods of self-reliance are the present carrying out the activities by oneself. Each people can be able to carry out the activities by oneself until being stable of self-reliance and then working together or coordinating other the people, the group, or the outside organizations. The goals of self-reliance of communities are the emphasis on attaining the most goals of self-reliance at the mundane levels. Thirdly, the principles of self-reliance in the Buddhist integration are of three points: - having the moral principles, the development of peoples with the threefold Learning, and the balance of the principles of self-reliance in Buddhism between both the mundane and the super mundane. The methods of Buddhist integration are of four methods: - doing the activities with effort and wisdom, having good friends, respecting the role of groups, communities and societies and improving continuous one. The goals of self-reliance of Buddhist integration are of two levels: - the mundane and the super mundane.

The peoples in the societies should emphasize the self-reliance in Buddhist integration as the principles, the methods and the goals that a person can follow concretely, and should combine them in the process of development at the levels of people, communities and society at the present time. If they can process them correctly, the self-reliance will surely happen.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยดี เพราะการช่วยเหลือของท่านผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้วิจัยขอเจริญพรขอบคุณ ดังต่อไปนี้ (๑) คุณโยมแก้วใจ บุน้อย หัวหน้าคณะ “หัวใจไร้กรรม” คณะผู้แสวงบุญไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ณ สาธารณรัฐอินเดีย ได้อุปถัมภ์ทุนการศึกษาตลอดการศึกษาในระดับปริญญาเอกของผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา และยังได้สนับสนุนทุนการจัดพิมพ์งานวิจัย เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง (๒) คุณแม่ชีจุไรรัตน์ พึ่งผล แม่ชีผู้มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้อุปถัมภ์สนับสนุนทุนในการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่การศึกษาทั้ง ๖ แห่ง จนเสร็จสิ้น (๓) กองทุนพระมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยในระดับปริญญาเอกบางส่วนแก่ผู้วิจัย ผ่านคณะกรรมการพิจารณาทุนสนับสนุนการวิจัย ให้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยระดับปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๕ (๔) พระราชเจดีย์ภิบาล (จวน) เจ้าอาวาสวัดพระประโทณเจดีย์วรวิหาร อ.เมือง จ.นครปฐม พระครูอนุกูลบรรณกิจ (เถลา) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระประโทณเจดีย์ และพระอาจารย์สุรินทร์ ฐานวโร ได้สนับสนุนทุนการศึกษาและทุนการวิจัย (๕) พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.,ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, พระมหาสุทนต์ อาภาภโร, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และอาจารย์ ดร.ประพันธ์ สุขพร รองคณบดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้ให้คำแนะนำที่ดีและได้ช่วยปรับปรุงงานวิจัยครั้งนี้ให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ช่วยตรวจและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันภาษา และผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์ คณະมนุสยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และคุณโยมจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ ได้ช่วยพิสูจน์อักษรให้งานวิจัยเรื่องนี้มีคุณภาพถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบพระคุณพระครูปลัดนายนกรวัฒน์ (พจน์ จันทโชโต) เจ้าอาวาสวัดคงมูลเหล็ก แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวัดที่อาศัยของผู้วิจัย ท่านได้ให้ที่อยู่อาศัยและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ

๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๖

เรื่อง	สารบัญ	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ค
กิตติกรรมประกาศ		จ
สารบัญ		ฉ
สารบัญแผนภูมิ		ณ
สารบัญตาราง		ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		ฎ
 บทที่ ๑ บทนำ		 ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา		๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย		๖
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย		๖
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ		๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย		๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		๑๐
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย		๒๑
๑.๘ กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย		๒๔
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ		๒๗
 บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง		 ๒๕
๒.๑ ความหมาย		๓๐
๒.๒ ทฤษฎีสัมพันธภาพและการแพร่กระจาย		๓๑
๒.๓ ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท		๓๘

๒.๔ ทฤษฎีบูรณาการ	๔๕
๒.๕ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง	๕๑
๒.๖ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	๕๕
๒.๗ สรุป	๖๐
บทที่ ๓ หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา	๖๓
๓.๑. แนวคิดการพึ่งตนเอง	๖๓
๓.๒ ความหมายของการพึ่งตนเอง	๖๕
๓.๓ ประเภทของการพึ่งตนเอง	๖๖
๓.๔ ปัจจัยเงื่อนไขแห่งการพึ่งตนเอง	๑๐๑
๓.๕ สรุปหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา	๑๑๒
บทที่ ๔ หลักการพึ่งตนเองในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๑๕
๔.๑ การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน	๑๑๕
๔.๒ การพึ่งตนเองของชุมชนตำบลกู่กาสิงห์	๑๒๕
๔.๓ การพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง	๑๓๖
๔.๔ การพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก	๑๔๖
๔.๕ การพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต	๑๕๓
๔.๖ การพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมตามกิจกรรมวัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม	๑๖๑
๔.๗ สรุป	๑๘๓
บทที่ ๕ การบูรณาการหลักการพึ่งตนเอง	๑๘๖
๕.๑ การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย	๑๘๖
๕.๒ การบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย	๑๙๑
๕.๓ การบูรณาการเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย	๑๙๕

๕.๔ สรุป

๑๕๘

บทที่ ๖ สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

๒๐๐

๖.๑ สรุปผลการศึกษา

๒๐๐

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

๒๐๕

บรรณานุกรม

๒๑๓

ประวัติผู้วิจัย

๒๑๕

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย	๒๔
แผนภูมิที่ ๒ แสดงองค์ประกอบศักยภาพภายในชุมชน	๓๕
แผนภูมิที่ ๓ แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย	๓๖
แผนภูมิที่ ๔ แสดงองค์ประกอบของวิธีการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท	๔๒
แผนภูมิที่ ๕ แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองชุมชนชนบท	๔๔
แผนภูมิที่ ๖ แสดงวิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง	๕๓
แผนภูมิที่ ๗ แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง	๕๘
แผนภูมิที่ ๘ แสดงแผนผังหลักการพึ่งตนเองระดับโลกิยะในพระพุทธศาสนา	๑๑๑
แผนภูมิที่ ๙ แสดงแผนผังหลักการพึ่งตนเองระดับโลกุตระในพระพุทธศาสนา	๑๑๑
แผนภูมิที่ ๑๐ แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน	๑๑๕
แผนภูมิที่ ๑๑ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน	๑๒๒
แผนภูมิที่ ๑๒ แสดงจุดเด่นของชุมชนบ้านด่านเกวียน	๑๒๕
แผนภูมิที่ ๑๓ แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์	๑๓๐
แผนภูมิที่ ๑๔ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนกู่กาสิงห์	๑๓๒
แผนภูมิที่ ๑๕ แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนกู่กาสิงห์	๑๓๔
แผนภูมิที่ ๑๖ แสดงจุดเด่นของชุมชนกู่กาสิงห์	๑๓๖
แผนภูมิที่ ๑๗ แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง	๑๔๐
แผนภูมิที่ ๑๘ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง	๑๔๒
แผนภูมิที่ ๑๙ แสดงเป้าหมายพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง	๑๔๔
แผนภูมิที่ ๒๐ แสดงจุดเด่นของชุมชนคีรีวง	๑๔๖
แผนภูมิที่ ๒๑ แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก	๑๕๐
แผนภูมิที่ ๒๒ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของปฐมอโศก	๑๕๒

แผนภูมิที่ ๒๓ แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก	๑๕๕
แผนภูมิที่ ๒๔ แสดงจุดเด่นของชุมชนปฐมอโศก	๑๕๖
แผนภูมิที่ ๒๕ แสดงหลักการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนา คุณธรรมครบวงจรของชีวิต	๑๖๓
แผนภูมิที่ ๒๖ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนา คุณธรรมครบวงจรของชีวิต	๑๖๖
แผนภูมิที่ ๒๗ แสดงเป้าหมายพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนา คุณธรรมครบวงจรของชีวิต	๑๖๘
แผนภูมิที่ ๒๘ แสดงจุดเด่นของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต	๑๗๐
แผนภูมิที่ ๒๙ แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของ วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม	๑๗๔
แผนภูมิที่ ๓๐ แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของ วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม	๑๗๘
แผนภูมิที่ ๓๑ แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของ วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม	๑๘๑
แผนภูมิที่ ๓๒ แสดงจุดเด่นของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของ วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม	๑๘๓
แผนภูมิที่ ๓๓ แสดงหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ	๑๘๓
แผนภูมิที่ ๓๔ แสดงวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ	๑๙๑
แผนภูมิที่ ๓๕ แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ	๑๙๕

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ ๑ : แสดงรูปแบบสีเสื้อของวงกลม AQAL model	๔๖
ตารางที่ ๒ : แสดงหลักการของทฤษฎีบูรณาการตาม AQAL model	๔๗
ตารางที่ ๓ : แสดงวิธีการบูรณาการในสีเสื้อของวงกลมตาม AQAL model	๔๘
ตารางที่ ๔ : แสดงแผนผังการบูรณาการตาม AQAL model	๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีฉบับ “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐” และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ “พระไตรปิฎกภาษาไทย” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยรูปแบบการย่อขึ้นต้นด้วยอักษรย่อ คัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้าจากคัมภีร์ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๓๓/๑๗๒ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ชื่อที่ ๑๓๓ หน้า ๑๗๒, วิ.มหา. (ไทย) ๖/๑๓๓/๑๓๕ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๖ ชื่อที่ ๑๓๓ หน้า ๑๓๕ เป็นต้น ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวาร	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุขุขคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มชฺฉิมนิกาย มชฺฉิมปณฺณาสกคคปาติ	(ภาษาบาลี)

ม.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ		(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค		(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ		(ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค		(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคคปาติ		(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค		(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ		(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	จตุกกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ		(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิปาตปาติ		(ภาษาบาลี)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.เอก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ		(ภาษาบาลี)
อง.เอก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ		(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต		(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทสปาติ		(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทส		(ภาษาไทย)
ที.ป.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสุมภิตามคคปาติ		(ภาษาบาลี)
ที.ป.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสุมภิตามวรรค		(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย “ฉบับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๓” โดยรูปแบบการย่อขึ้นต้นด้วยอักษรย่อ คัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๕-๖๒/๑๕๖ หมายถึง อรรถกถาสารัตถปกาสินี สังยุตตนิกาย มหาวรรค ภาคที่ ๓ ข้อที่ ๔๕- ๖๒ หน้า ๑๕๖ ดังนี้

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ส.ม.อ.	(บาลี)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	มหาวคคอุทฺทกถา	(ภาษาบาลี)
ส.ม.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมุตตโชติกา	สุตตนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมุตตโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมมปทอรรถกถา		(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)

๒. คำอธิบายคำย่อในภาษาอังกฤษ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้คำย่อในภาษาอังกฤษ ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย	หมายเหตุ
Ibid.	ibiden	เรื่องเดียวกัน	-
p.	page	หน้า	พหูพจน์ใช้ pp.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา (Principles of Self-reliance in Buddhism) เป็นหลักคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนา (Buddhism) กับศาสนาดั้งเดิมของชาวชมพูทวีป (The Original Religions of Indian) ที่มีอยู่อย่างสิ้นเชิง เพราะหลักการของศาสนาที่มีอยู่เดิมในชมพูทวีปคือศาสนาพราหมณ์ (Brahmanism) นั้น เน้นศรัทธา ความเชื่อ ความจงรักภักดี การสยบยอม การพึ่งพิงพระพรหม (Brahma) หรือเทพเจ้าทั้งหลาย (gods or goddess) ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจมากมายอย่างไม่มีขอบเขต ผู้สามารถให้คุณให้โทษได้ตามความพอใจของพระองค์เอง การแสดงความเคารพ การแสดงความศรัทธา ด้วยการบวงสรวง การอ่อนวอน ด้วยความหวังที่จะได้รับการโปรดปราน การคลบ้นดลให้ได้โชคลาภ หรือการปกป้องคุ้มครองให้ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ จากพระพรหมหรือเทพเจ้าทั้งหลาย จึงเป็นเอกลักษณ์ (Identity) เฉพาะของชนชาวชมพูทวีปตั้งแต่อดีตมาแล้ว

เมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในโลกนี้ โดยพระศาสดาพระนามว่าพระสมณโคตม (Gautama Buddha) หรือพระสิทธัตถพุทธเจ้า (Siddhartha Buddha) พระองค์ได้ทรงเสนอหลักการและแนวคิดใหม่ที่แตกต่างจากเดิม ด้วยการสถาปนาองค์กรสงฆ์ (Sangha or monks Community) และพระพุทธศาสนา (Buddhism) ขึ้นมา โดยเน้นให้พระสงฆ์สาวกของพระองค์ได้พัฒนาตนเองด้วยตนเอง ตามหลักไตรสิกขา^๑ (The Threefold Learning) คือ อริยศีลสิกขา อริยจิตตสิกขา และ อริยปัญญาสิกขา อันเป็นหลักแห่งการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ให้ประเสริฐ โดยไม่ต้องพึ่งพิงอำนาจภายนอก อำนาจของพระพรหม อำนาจของเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ตามความเชื่อดั้งเดิมของชนชาวชมพูทวีปในยุคนั้นแต่อย่างใด วิธีการนี้ได้ทำให้คนจำนวนมากเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในหลักคำสอนของพระองค์ จึงพากันละทิ้งความเชื่อดั้งเดิม ได้มาบวชเป็นพระสงฆ์สาวก เพื่อเจริญรอยตามปฏิปทาของพระองค์ และมีฆราวาสที่ไม่ได้บวชแต่ได้แสดงตนเป็นพุทธ

^๑ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๓/๔๒-๔๓, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓/๓๒.

มามกะ (Buddhists) คือเป็นชาวพุทธผู้ถึงพระรัตนตรัย (The Triple Gem) เป็นที่พึ่งที่ระลึกเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมของชนชาวชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นสังคมแห่งการแสวงหาความรู้เรื่องทางสติปัญญา (Enlightening Age) เป็นสังคมแห่งคนผู้ฝึกฝนในการพัฒนาตนเอง (Self-developing Age) และเป็นสังคมแห่งคนที่พึ่งพาตนเอง (Self-relying Age) โดยไม่ยอมจำนนต่อพระพรหมหรือเทพเจ้าทั้งหลายบนสรวงสวรรค์อีกต่อไป

วงล้อแห่งพุทธธรรม (The wheel of the Buddha's teaching) ได้ขับเคลื่อนสังคมชาวชมพูทวีปให้มุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดการพัฒนาตนเอง คือความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายทั้งปวง (Liberation from all defilements) สังคมของชาวชมพูทวีปได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยนับถือเทพเจ้ามาเป็นการนับถือพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จากเดิมที่ฝากอนาคตไว้กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นมาเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเอง จากเดิมที่วัดความแตกต่างของคนด้วยชาติชั้นวรรณะ (The castes of society) มาเป็นการวัดความแตกต่างด้วยการกระทำหรือพฤติกรรมของแต่ละคนที่แสดงออก (Actions or Karma) ด้วยความรู้ (Knowledge) ด้วยศีล (Morality) และด้วยการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐที่ดีงาม (Good life)^๒

แม้ว่าหลักแห่งการพึ่งตนเอง จะเป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา ที่แสดงให้เห็นถึงหลักแห่งการพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคล จากการพัฒนาในเบื้องต้น คือการทำตนเองให้มีความพร้อมด้วยปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต จนสามารถยกระดับตนเองให้ก้าวสู่การมีที่พึ่งอันประเสริฐ มีที่พึ่งอย่างมั่นคง ด้วยการบรรลุความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายได้อย่างถาวร คือการบรรลุพระนิพพานเป็นพระอรหันต์ในที่สุด ซึ่งทำให้เห็นว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนในสังคมทุกระดับ เพราะว่าพระพุทธศาสนามีคำสอนมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์จึงมีหลักคำสอนที่สามารถประยุกต์เพื่อใช้เป็นหลักการและวิธีการในการพัฒนา เช่น หลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา^๓ หลักความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกันตามบทบาทหน้าที่ในสังคมหรือตามทิศทั้ง ๖^๔ หลักการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน ตามหลักการที่ให้บรรลุประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ (ทิฐฐัมมิกัตถ

^๒ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๓๘/๔๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๓๘/๔๐๑.

^๓ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๓/๔๒-๔๓, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓/๓๒.

^๔ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๓๒-๒๐๖/๑๕๔-๒๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๒-๒๐๖/๑๖๒-๑๖๓.

ประโยชน์)^๕ หลักการพัฒนาสังคมให้มีความสงบสุขปราศจากปัญหาความยากจนตามที่ปรากฏใน ญัตติพันธบัตร^๖ หลักการสร้างที่พึ่งแก่ตนเองตามหลักนาถกรรมธรรม ๑๐^๗ เป็นต้น โดยเฉพาะ หลักการแห่งการพึ่งตนเองหรือนาถกรรมธรรมนั้น ยังไม่มีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง จนดูเหมือนว่า หลักการพึ่งตนเองไม่ได้เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่ถูกกลืนโดยนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จากพระภิกษุสงฆ์และชาวพุทธโดยทั่วไป โดยไม่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นเพียงแค่หมวดธรรมหมวดหนึ่งเท่านั้น ไม่มีความสำคัญเพียงพอที่จะได้รับการประยุกต์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของหลักการในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติเลย ทั้ง ๆ ที่ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมาแห่งการพัฒนาประเทศ ตามระบบทุนนิยมตะวันตก (Capitalism) คือตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ทันสมัยตามแบบอย่าง ประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย ได้สร้างปัญหาให้แก่สังคมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความล่มสลายของชนบท การอพยพของแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาคนจนในเมือง การเพิ่มขึ้นของหนี้สินในภาคครัวเรือน การล่มสลายของภาคการเงินและการธนาคาร การทุจริตประพฤติมิชอบในระบบราชการ การมีผลประโยชน์ทับซ้อนในการบริหารประเทศของนักการเมือง ความขัดแย้งของคนในสังคม ฯลฯ

วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ ได้ส่งผลกระทบ ต่อประชาชนในทุกภาคส่วนของสังคม แม้จะมีความพยายามจากรัฐบาลและหน่วยงานหลายภาค ส่วนในสังคมพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันอยู่ แต่ดูเหมือนว่า การดำเนินนโยบายและ วิธีการในแก้ปัญหาเป็นการแก้ปัญหาด้วยมิติทางการเมือง โดยมีผลประโยชน์ของพรรคการเมือง ของกลุ่มที่สนับสนุนแอบแฝงอยู่เบื้องหลัง และมีประชาชนเป็นฐานเสียง สนับสนุนในการดำรงอยู่ ในอำนาจและการแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มตนต่อไป ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่เป็นไปอยู่ระหว่าง ประชาชนกับนักการเมือง นักการเมืองกับข้าราชการ หรือข้าราชการกับประชาชน จึงมีลักษณะเป็น เชิงอุปถัมภ์ (Patronize) การมีผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน การมุ่งหวังสร้างเครือข่ายอำนาจทาง

^๕ อจ. อดุลก. (บาลี) ๒๓/๑๔๔/๒๘๕-๒๘๖, อจ. อดุลก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๗-๒๕๘.

^๖ ที.สี. (บาลี) ๕/๑๕๕-๒๓๘/๑๖๒-๑๕๑, ที.สี. (ไทย) ๕/๑๕๕-๒๓๘/๑๔๕-๑๕๓.

^๗ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๓/๒๘๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๒๗๕.

การเมือง ตลอดจนการใช้เงินเป็นเครื่องมือสนับสนุนการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของตน และการสร้างความชอบธรรมแก่กลุ่มของตนด้วยการกล่าวหาฝ่ายตรงข้าม ทำให้ภาพลักษณ์ของการพัฒนาที่เป็นไปอยู่ปรากฏออกมาว่า ยิ่งพัฒนาไปประเทศชาติยิ่งประสบปัญหาและประชาชนส่วนใหญ่ยิ่งอ่อนแอ ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ต้องรอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว

ท่ามกลางสภาพการณ์ของปัญหาดังกล่าว ได้มีการนำเสนอแนวคิดและแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ความพอประมาณ ความถูกต้อง ความมีเหตุมีผล ตามระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า ‘แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง’ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มา ภายหลังที่ประเทศประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. ๒๕๔๐^๘ เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับการดำเนินชีวิต และพัฒนาความเป็นอยู่ของคนไทยภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ดูเหมือนว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะได้รับการตีความอย่างจำกัด หมายถึงเฉพาะการดำเนินชีวิตของเกษตรกร หรือสังคมเกษตรกรรมที่ห่างไกลความเจริญหรือสังคมชนบทเท่านั้น ส่วนสังคมเมือง สังคมในภาคอุตสาหกรรม หรือสังคมภาคบริการโดยทั่วไป แทบจะไม่ให้ความสำคัญต่อคำว่า ‘เศรษฐกิจพอเพียง’ นี้เลย ทั้ง ๆ ที่เป็นนโยบายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๘) เป็นต้นมา^๙ และกำหนดไว้เป็นแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินมาตราที่ ๗๘ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. ๒๕๕๐^{๑๐} เพื่อเป็นนโยบายในการบริหารประเทศของรัฐบาลและให้พรรคการเมืองใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของพรรคก็ตาม จึงกล่าวได้ว่า การกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงของนักการเมือง ของนักวิชาการ หรือของข้าราชการทั้งหลาย ทั้งข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำ เป็นเพียงวาทกรรมอย่างหนึ่ง ที่ถูกนำมากล่าวถึงในเวทีการสัมมนาต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองสนับสนุนระบบเศรษฐกิจพอเพียง แต่ความจริงแล้ว การบริหาร การพัฒนาประเทศ และ

^๘ คำว่า ‘เศรษฐกิจพอเพียง’ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ตรัสไว้ครั้งแรกตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗, แหล่งที่มา : [Online]. [www. Sa.ku.ac.th/king-spku/2517-1.htm](http://www.Sa.ku.ac.th/king-spku/2517-1.htm) (๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๔).

^๙ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๒), ตลอดทั้งเล่ม.

^{๑๐} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๒๒.

การดำเนินชีวิตของคนทั่วไปในสังคมไม่ได้สอดคล้องตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้นัก เพราะยังมีปัญหาหลายที่เกิดขึ้น เช่น การทุจริตประพฤติมิชอบของข้าราชการทั้งนักการเมืองและข้าราชการประจำ (แม้กระทั่งการทุจริตในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง) การใช้ย่ำงบประมาณที่ไม่คุ้มค่า การใช้ย่ำงบประมาณเพื่อเอื้ออำนาจต่อกลุ่ม พวกพ้องและฐานเสียงทางการเมือง การดำเนินชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยของชนชั้นกลางและชนชั้นสูง ปัญหาหนี้สินของข้าราชการชั้นผู้น้อย เป็นต้น และสภาพดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า สภาพการณ์ของฟุ้งตนเองของคนในสังคมไทยส่วนใหญ่อยู่ในภาวะวิกฤติ และควรมีแนวทางการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่สังคมไทยอย่างเร่งด่วน เพราะมิฉะนั้น สังคมไทย จะกลายเป็นสังคมที่มีความอ่อนแอ ไร้เสถียรภาพ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยศักยภาพของตนเอง และเสี่ยงต่อการล่มสลายในอนาคตเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนหลักการฟุ้งตนเองในพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนแห่งการพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคลและสังคม เพื่อให้มีความเข้มแข็งทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยเฉพาะระดับบุคคล ให้มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงถาวรจากระดับโลกิยธรรมถึงโลกุตระธรรมได้ ดังจะเห็นได้จากหลักแห่งการสร้างที่ฟุ้งแก่ตนเอง ๑๐ ประการ (ที่เรียกว่า นาถกรรมธรรม ๑๐) ที่เน้นกระบวนการพัฒนาตนเองไปตามลำดับจากระดับศีลไปจนถึงระดับสติปัญญา ซึ่งทำให้เห็นว่าการฟุ้งตนเองในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อความอยู่ดีกินดี ความพอเพียง ความพอประมาณตามแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่มีเป้าหมายสูงสุดคือการพัฒนาตนเองให้เข้าถึงอิสระคือการสิ้นไปแห่งกิเลสอาสวะทั้งหลาย คือการเป็นพระอรหันต์หรือการบรรลุพระนิพพานอันเป็นที่ดับไปแห่งกิเลสอาสวะทั้งปวง ซึ่งเป็นอุดมการณ์อันสูงสุดในพระพุทธศาสนา ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในโอวาทปาติโมกข์ในคราวที่ประชุมพระสงฆ์สาวกจำนวน ๑,๒๕๐ รูป โดยมีได้นัดหมายที่วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ชมพูทวีป เพื่อประกาศหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์สาวกที่ว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวพระนิพพานว่าเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมหรือเป็นบรมธรรม”^{๑๑} อย่างไรก็ตาม แม้ว่า หลักการและวิธีการแห่งการฟุ้งตนเองเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ได้รับการศึกษาวิเคราะห์และการนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคน ชุมชน และสังคมในประเทศไทยอย่างจริงจัง นอกจากจะมีการยกขึ้นมาอ้างถึงอยู่เสมอในจำนวนการแสดงพระธรรมเทศนาของพระภิกษุ

^{๑๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๕๔/๕๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๔๘.

สงฆ์ ตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ในฐานะเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นของการเทศนาธรรมเท่านั้น แม้จะเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาก็ตาม

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวิเคราะห์ว่า หลักการฟังตนเองในพระพุทธศาสนามีหลักการ วิธีการและเป้าหมายเป็นอย่างไร การฟังตนเองของชุมชนพุทธในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร และการฟังตนเองในเชิงพุทธบูรณาการควรเป็นอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการฟังตนเองตามแนวคิดทฤษฎีและในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการฟังตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อบูรณาการหลักการฟังตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็น ความหมาย ประเภท หลักการ วิธีการแห่งการฟังตนเอง เป้าหมายของการฟังตนเองตามทรรศนะในพระพุทธศาสนา ทฤษฎีการฟังตนเอง ทฤษฎีบูรณาการ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนฟังตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เนื้อหาในประเด็นเหล่านี้ จะได้มาด้วยการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร จากเอกสารประเภทหนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ใช้เป็นเครื่องมือในวิเคราะห์การฟังตนเองของชุมชน และเป็นองค์ประกอบในการบูรณาการหลักการฟังตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ส่วนรูปแบบการฟังตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน จะเลือกศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนหรือองค์กรที่มีรูปแบบการฟังตนเองที่ประสบความสำเร็จจนได้รับการยอมรับในเชิงประจักษ์ ๖ ชุมชน/องค์กร ซึ่งใช้เป็นตัวแทนของชุมชนทั้งหมดในประเทศไทย

๑.๓.๒ ด้านพื้นที่การศึกษา ที่เลือกศึกษาในฐานะเป็นตัวแทนของชุมชนที่มีรูปแบบการฟังตนเอง ๖ ชุมชน/กลุ่ม ได้แก่

๑) ชุมชนบ้านด่านเกวียน เทศบาลตำบลด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เหตุผลที่เลือกชุมชนนี้ เพราะเป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นด้านเครื่องปั้นดินเผา เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์และอำเภอบุนหาญ จังหวัดบุรีรัมย์ การเข้าไปศึกษาชุมชนนี้คาดว่า จะทำให้

ได้องค์ความรู้ในเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่มีการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ จนกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในระดับประเทศ

๒) ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เหตุผลที่เลือกชุมชนนี้ เพราะเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตของทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นชุมชนที่อยู่ในแหล่งอารยธรรมขอมโบราณ มีจุดเด่นด้านการผลิตข้าวหอมมะลิ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรม วรรณกรรม และการละเล่น มีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นระบบ ข้อมูลที่ได้จากชุมชนนี้ จะทำให้ได้รูปแบบของชุมชนที่ดำเนินชีวิตของพอเพียง ซึ่งสามารถใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการบูรณาหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการได้

๓) ชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เหตุผลที่เลือกชุมชนนี้ เพราะชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากจากคนในสังคมไทย ในฐานะที่เป็นชุมชนต้นแบบแห่งการพึ่งตนเอง ที่มีวิถีชีวิตอย่างธรรมชาติ และอย่างพอเพียง ชุมชนคีรีวงประกอบด้วย ๔ หมู่บ้าน คือหมู่บ้านคีรีวง บ้านคีรีทอง บ้านขุนคีรี และบ้านคีรีธรรม แต่ละหมู่บ้านเป็นชุมชนมีความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน และเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนนี้ได้รับการนำเสนอผ่านสื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานเกี่ยวกับชุมชนต้นแบบแห่งความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง จากนักศึกษา นักวิชาการ นักพัฒนาชุมชนและสังคมจากทั่วประเทศ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชนนี้ จะช่วยให้เข้าใจถึงหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และจะนำมาใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในบูรณาการพึ่งตนเอง ในเชิงพุทธบูรณาการได้อย่างเป็นรูปธรรม

๔) ชุมชนปฐมอโศก ตำบลพระประโทณ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เหตุผลที่เลือกชุมชนนี้ เพราะเป็นชุมชนที่เป็นต้นแบบแห่งการพึ่งตนเองตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นชุมชนของนักบวชกลุ่มหนึ่งที่เรียกตนเองว่า “สมณะ” ก่อตั้งโดยสมณะโพธิรักษ์ (รักษ์ รักษ์พงษ์) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ มีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่สำคัญหลายประการ เช่น เพื่อรวมกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมที่ประสงค์จะเข้าพักอาศัยใกล้พุทธสถานปฐมอโศก เพื่อฝึกฝนการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ประหยัด มัคน้อย ลดความฟุ้งเฟ้อที่เกินความจำเป็นของชีวิตและอยู่ในกรอบของศีล ๕ หรือศีล ๘ และศีลสูงขึ้นไปตามฐานะของบุคคล เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนนี้ จะทำให้

เข้าใจรูปแบบการพึ่งตนเองของชุมชน ตามหลักการในพระพุทธศาสนา และบูรณาการหลักการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๕) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมบวบจรของชีวิต โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด เหตุผลที่เลือกกลุ่มนี้ เพราะท่านผู้ก่อตั้งกลุ่มนี้ขึ้น เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาที่มองเห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านและความอ่อนแอของชุมชน จึงใช้กุศโลบายด้วยการใช้เงินเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งแก่คนในชุมชน ด้วยการส่งเสริมการออมทรัพย์และการรวมกลุ่มกันของคนภายในของแต่ละชุมชนในชื่อว่า “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์” กลุ่มที่มีความโดดเด่นด้านการสะสมทรัพย์ของคนในชุมชน ปัจจุบันมีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้ขยายไปเกือบทั้งจังหวัดตราด มีประมาณ ๑๖๕ กลุ่ม มีสมาชิกประมาณ ๖๐,๐๐๐ กว่าคน และมีเงินทุนหมุนเวียนทุกกลุ่มรวมกันเกินกว่า ๑,๐๐๐ ล้านบาท มีรูปแบบการดำเนินคล้ายกับธนาคาร ที่ส่งเสริมการออมและการใช้เงินเพื่อเพิ่มการผลิตและการจัดการทรัพยากรของตนเองของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ วัตถุประสงค์ของการตั้งกลุ่มนี้ขึ้น คือการใช้ธรรมะเป็นเครื่องนำทาง การใช้เงินเป็นแนวทางในการรวมกลุ่มกัน และสร้างท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษากลุ่มนี้ จะทำให้เข้าใจระบบการจัดตั้ง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ

๖) ชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม ตำบลยังเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เหตุผลที่เลือกชุมชนนี้ เพราะเป็นชุมชนที่มีพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทอย่างสำคัญที่สุดในการสร้างศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรกรรม การอนุรักษ์และฟื้นฟูดิน น้ำและป่า การร่วมมือกันระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่การพัฒนาจิตใจไปด้วยกัน ด้วยการจัดทำฐานการเรียนรู้ตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการจัดการแก่คนในชุมชนในลักษณะโฮมสกูล (Home School) จนสามารถทำให้คนในชุมชนมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างเป็นระบบ สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ข้อมูลที่ได้จากชุมชนนี้ จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่เน้นการพัฒนาชุมชนร่วมกันระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน และใช้เป็นองค์ประกอบในการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการได้

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ แนวคิด ทฤษฎี และพระพุทธศาสนา มีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองอย่างไร

๑.๔.๒ ชุมชนชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน มีหลักการ วิธีการและเป้าหมายในการพึ่งตนเองเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การบูรณาการหลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา กับสังคมไทยควรเป็นอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การพึ่งตนเอง (Self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างปกติสุขในสังคมด้วยศักยภาพของตนเองอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับโลกิยะ คือการเป็นอยู่ในโลกปัจจุบันร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข และในระดับโลกุตระ คือการบรรลุถึงที่พึ่งอันประเสริฐที่สุดในพระพุทธศาสนาได้แก่การบรรลุพระนิพพาน

หลักการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง หลักการในการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน ที่มีอยู่แล้ว ซึ่งคนในชุมชนรับรู้และยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน เป็นหลักการในดำเนินชีวิตและดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชน ด้วยอาศัยศักยภาพภายในของชุมชน

หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ หมายถึง หลักการที่แสดงถึงความสามารถในการดำรงอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขด้วยศักยภาพของตนเอง ตามหลักการหรือหลักธรรมที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา เช่น ทิฐุชัมมิกัตถประโยชน์ ๔ สติปัญญา ๔ มรรคมืองค์ ๘ เป็นต้น

บูรณาการ (Integration) คือ การผสมผสาน การหลอมรวมเอาหลักการ วิธีการและเป้าหมายของสองแห่งเข้าด้วยกัน เพื่อให้หลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองที่มีอยู่แล้วมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างแท้จริง

วิธีการ (Methods) หมายถึง ขั้นตอน ระเบียบการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งที่กำหนดวางไว้เป็นลำดับ เป็นขั้นตอน เพื่อสะดวกต่อการประพฤติปฏิบัติตามของผู้ที่นำไปปฏิบัติเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม

เป้าหมาย (Goals) หมายถึง สิ่งที่เราคาดหวัง ความต้องการหรือความประสงค์ ที่คนในชุมชนหรือสังคมอยากให้มี อยากให้เกิดขึ้นหรืออยากไปถึงด้วยศักยภาพที่มีอยู่ ในที่นี้หมายถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะและระดับโลกุตรด้วย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ รายงานการวิจัย

เอ็มมานูเอล โอ. โอจาเมรวูเย่ (Emmanuel O. Ojameruaye) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศไนจีเรีย เรื่อง “ยุทธศาสตร์สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองของเอโอโอบแลนด์”^{๑๒} โดยเสนอหลักการที่ควรตระหนักในการส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ๖ ประการ ได้แก่

๑) คนภายนอกต้องสร้างความแตกต่างในเชิงบวก ในสภาพความเป็นอยู่ของผู้กระทำ (ช่วย) คือผลกระทบของผู้ช่วยจะต้องถูกมองว่าเป็นความรู้สึกลับ

๒) ผู้กระทำ (ช่วย) ต้องเป็นเจ้าของและดำเนิน โครงการหรือแผนให้ความช่วยเหลือ

๓) คนนอกจะต้องมองผ่านสายตาของผู้กระทำและยอมรับในอิสรภาพของผู้กระทำ

๔) ความช่วยเหลือหรือการสนับสนุน (จากภายนอก) จะต้องคัดคุณค่าของความสามารถของผู้กระทำมากเกินไปออกไป (เพราะ) ความช่วยเหลือมากเกินไปทำให้คนเกียจคร้าน

๕) ความช่วยเหลือจะต้องมีระยะเวลาที่จำกัด ถ้าระยะยาวจะบั่นทอนความสามารถในการช่วยเหลือตนเองและความสามารถในการพัฒนา

๖) ผู้กระทำควรจะสามารถที่จะรักษาหรือดำเนินการกับกระบวนการพัฒนา และเมื่อหยุดใช้หรือยกเลิกได้ทันที

ชาร์ลส์ ซี. ฟองชินกอง และล็อตส์มาร์ท เอ็น. ฟอนจอง (Charles C. Fonchingong & Lotssmart N. Fonjong) แห่งมหาวิทยาลัยโบ (University of Buea, Cameroon) ประเทศแคเมอรูน ได้นำเสนอผลการศึกษาเรื่อง “แนวคิดการพึ่งตนเองในการพัฒนาชุมชนที่มีความพร้อมในกลาสฟีลด์

^{๑๒} Emmanuel O. Ojameruaye, “Strategies for Self-reliant Economic Development of Urhoboland”. A paper presented at the 5th Annual Conference of Urhobo Historical Society at PTI Conference Centre Effurum, Delta State, Nigeria, October 30 2004, แหล่งที่มา : [Online]. www.Waado.org/geography/ojameruaye_Strategies.ht [๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

(The Cameroon Grass fields) ของแคเมอรูน”^{๑๓} สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่มีความสำคัญมาก รัฐควรลดการเข้าไปแทรกแซงการดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของชุมชน นอกจากการเข้าไปสนับสนุนด้านการเงินและผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคเท่านั้น คนชั้นสูง รัฐบาลและองค์กรเอกชนทั้งหลายที่เข้าไปสนับสนุนกิจกรรมภายในชุมชน ควรให้ความสำคัญต่อสตรีในฐานะที่เป็นผู้ส่วนร่วมในการพัฒนาภายในชุมชนมากยิ่งขึ้น

โทนี บินน์ และเอเตียนเน่ เนล (Tony Binns and Etienne Nel) ได้นำเสนอรายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “บนทางตันแห่งการพัฒนา : บทบาทของการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบทของประเทศแอฟริกาใต้”^{๑๔} สรุปได้ว่า ความล้มเหลวในการนำเอายุทธศาสตร์และโครงการพัฒนาทั้งหลาย จากประเทศตะวันตกสู่ประเทศแอฟริกาใต้ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนในท้องถิ่น ทำให้องค์กรเอกชนและนักพัฒนาสังคมทั้งหลาย หันมาให้ความสนใจต่อยุทธศาสตร์ที่เกิดจากภูมิปัญญา ทักษะและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อให้พึ่งตนเองได้คือกระบวนการที่รัฐบาลท้องถิ่นหรือหน่วยที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนหรือรักษากิจกรรมทางธุรกิจหรือการจ้างงานในท้องถิ่น โดยการมีจุดประสงค์หลักคือการกระตุ้นโอกาสในการจ้างงานในภาคส่วนต่าง ๆ ที่จะสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ด้วยการใช้ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสถาบันที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพิงภายนอกแต่อย่างใด

อริยัตตะ (Ariyaratne AT.)^{๑๕} ได้เสนอรายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง “ขบวนการของประชาชนเพื่อการพึ่งตนเองในศรีลังกา” โดยเน้นการศึกษาวิจัยการพัฒนา การเคลื่อนไหวและการทำกิจกรรมทั้งหลายของขบวนการสรโวทัย (Sarvodaya Movement) ซึ่งเป็นขบวนการกลุ่มที่

^{๑๓} Charles C. Fonchingong & Lotssmart N. Fonjong, “The Concept of Self-Reliance in Community Development Initiatives in the Cameroon Grassfields”, The Journal of Nordic of African Studies, (Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2003), pp. 196-215.

^{๑๔} Tony Binns and Etienne Nel, “Beyond the development impasse: the role of local economic development and community self-reliance in rural South Africa”, the Journal of Modern African Studies, 37,3 (United Kingdom : Cambridge University Press, 1999), pp. 389-408.

^{๑๕} Ariyaratne AT., A people’s movement for self-reliance in Sri Lanka, Journal Article, Source: Les Carnets de l’enfance, Jul-Sep; 39. 1977, pp.78 – 98. แหล่งที่มา : [Online]. www.unboundmedicine.com [30 มกราคม 2556].

เกิดขึ้นจากการรวมตัวของของคนชั้นรากหญ้าในประเทศศรีลังกา เพื่อให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บนหลักการแห่งคุณค่าทางสังคมที่เป็นชาวพุทธตามประเพณีนิยมด้วยกัน สรุปได้ว่า ขบวนการนี้เน้นการยกระดับมาตรฐานการดำเนินชีวิตให้สูงขึ้น ด้วยการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยชุมชนเอง คือความเข้มแข็งของครอบครัวและเอกภาพของหมู่บ้าน โดยไม่มีการแสวงหาผลประโยชน์จากการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และการสลายรูปแบบของการแสวงประโยชน์ส่วนตัว เช่น จากระบบวรรณะ การกดขี่ทางเชื้อชาติผิวพรรณ การเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก เป็นต้น สาละสำคัญของกิจกรรมทั้งหลายของขบวนการนี้ คือแนวคิดการพึ่งตนเอง คือการเข้าใจตนเอง การไม่พึ่งพิงบุคคลอื่นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับหมู่บ้าน ถึงแม้จะมีการร่วมแรงหรือลงแขกแรงกันภายในชุมชนก็ตาม แต่เป็นไปเพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละคนเป็นประการสำคัญ

มีชัย วีระไวทยะ^{๑๖} ได้เสนอบทความทางวิชาการที่น่าสนใจเรื่อง “การริเริ่มทางธุรกิจในการพัฒนาชนบทของไทย : มิติใหม่ในการพัฒนาชนบท” สรุปได้ว่า สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) สนับสนุนการวางแผนครอบครัวทั่วทั้งประเทศไทย โดยกระบวนการการยืดยิติของชุมชนเป็นฐาน ด้วยการสนับสนุนให้บริษัทเอกชนทั้งหลายเข้าไปสนับสนุนและช่วยเหลือทักษะทางด้านธุรกิจแก่คนในหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อยกระดับรายได้และยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ในลักษณะที่เรียกว่า “หนึ่งบริษัท หนึ่งหมู่บ้าน” ซึ่งจะ使人ในท้องถิ่นมีทักษะในการประกอบธุรกิจมากยิ่งขึ้น และสามารถประกอบธุรกิจได้ด้วยตนเอง อันเป็นการพัฒนาชนบทในมิติใหม่ ที่ไม่ได้เน้นการทำเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์^{๑๗} ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า การพัฒนาประเทศตลอด ๔

^{๑๖} Viravaidya M., *The Thai Business Initiative in Rural Development (TBIRD): a new dimension in rural development*, Integration, 1990 Apr; (23), pp. 12-5, แหล่งที่มา : [Online].www.NCBI.nlm.nih.gov/pubmed/12316318 [30 มกราคม 2556].

^{๑๗} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “วิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ เกิดปัญหาความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทำให้สังคมอ่อนแอ เกิดปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรมและค่านิยมในวิถีชีวิตที่ดำรงอย่างรุนแรง การพัฒนาประเทศตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้สังคมและประเทศชาติ ดำเนินไปอย่างมั่นคง ยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน มีคุณภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณเพื่อใช้เป็นตัวอย่างในการอ้างอิง การวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยืนยันความสำเร็จในทางปฏิบัติของเกษตรกรตามหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยศึกษาจากครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน ๔๔ ครัวเรือนอีกด้วย ซึ่งก็พบว่า พุทธธรรม ไม่เคยล้าสมัย เป็นสิ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับกิจกรรมทั้งปวงทั้งในระดับฆราวาสธรรม (ระดับโลกียธรรม) และโลกุตระธรรม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือตัวอย่างที่ชัดเจนในความจริงข้อนี้

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ^{๔๔} ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การใช้การสร้างตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์ พบว่า หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาใช้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอปปมาทธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยมัชฌิมาปฏิปทากับความพอประมาณเป็นวิธีการในการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการกับความมีเหตุผล เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสนับสนุนการพัฒนาตน และอปปมาทธรรมกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธุ์^{๔๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า กลไกในการพึ่งตนเองที่ส่งผลต่อศักยภาพของชุมชน มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) กลไกทางสังคม ประกอบด้วย เครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มต่าง ๆ และผู้นำในชุมชน ๒) กลไกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย คุณค่า ความเชื่อและภูมิปัญญาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ๓) กลไกทางการศึกษา ประกอบด้วย พ่อแม่ ผู้อาวุโส ครูและเพื่อน ๆ ที่ทำหน้าที่ในการสืบทอดถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ คุณค่าและความเชื่อในการประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาล

^{๔๔} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

^{๔๕} อุดมศักดิ์ วงศ์พันธุ์, “ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

ส่วนเงื่อนไขที่สำคัญที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชน ประกอบด้วย ความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน ความเชื่อในผู้อาวุโส และการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาในชุมชน

ดลพันธุ์ ยศธร^{๒๐} ได้ศึกษาวิจัยรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในงานวิจัยครั้งนี้อย่างสำคัญ เพราะผลการศึกษาเป็นไปตามหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปได้ว่า การพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ที่ถูกทางและเป็นการพัฒนาที่ได้สมดุล ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาคนและสังคมที่ยั่งยืนนั้น คือการศึกษาตามแบบไตรสิกขา ที่เน้นการพัฒนาคนอย่างครบถ้วนทั้งในด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา

สัททยา พลปัดพี^{๒๑} ได้ศึกษาวิจัยการนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาสรุปได้ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มี ๓ ประการ ได้แก่ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจและทางสังคม การคำนึงถึงผลประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น การรู้เท่าทันและพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง กิจกรรมที่ควรดำเนิน มี ๔ ด้าน ได้แก่ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านจิตใจ การเรียนรู้มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนโดยตรงและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระบบ และแนวทางการพัฒนาคนแบ่งได้ ๒ ระดับ ได้แก่ การพัฒนาความรู้และคุณธรรมในบุคคลด้วยการศึกษา และการพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง ๔ ด้าน เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

พระมหามิตร จิตปญฺโญ (วันยาว)^{๒๒} ได้ศึกษาความพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นความพอเพียง

^{๒๐} ดลพันธุ์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๒๑} สัททยา พลปัดพี, “การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๒๒} พระมหามิตร จิตปญฺโญ (วันยาว), “ความพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในแนวพระราชดำริ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ในทางเศรษฐกิจที่เริ่มต้นจากการจัดระบบโครงสร้างการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการในขั้นพื้นฐานในการพึ่งตนเอง ตามหลักการของทฤษฎีใหม่ ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว ด้วยการจัดสรรพื้นที่และแหล่งน้ำให้เหมาะสมกับการผลิต ขั้นตอนที่ ๒ การรวมกลุ่มระดับชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ ขั้นตอนที่ ๓ ชุมชนขยายโครงสร้างการผลิตและการค้า ร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการส่งออก ประเด็นที่มีความเหมือนกันคือ การสร้างสำนึกแห่งการพึ่งตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชน การรวมกลุ่ม การแบ่งปัน ส่วนที่แตกต่างกันคือ ความพอประมาณ เป็นคำสอนที่แสดงถึงโครงสร้างทางกายและจิต ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบที่อาศัยปัจจัยสี่เป็นเครื่องอาศัยในการอุปโภคและบริโภค ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงมีแนวคิดที่แสดงถึงระบบโครงสร้างการผลิต ที่สอดคล้องกับการบริโภคของคนทั้งหลาย ในชุมชนบนพื้นฐานการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับระบบนิเวศ

พระมหาอุทตนา ศิริวรรณ^{๒๓} ได้ศึกษาวิจัยศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ชุมชนจะมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องพิจารณาจากศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นจุดแข็ง ๖ ด้านที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านผู้นำ

และยังพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเอง มีทั้งปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ซึ่งมีอยู่ในภายในและภายนอกชุมชน ปัจจัยภายในที่ส่งเสริมความสามารถการพึ่งตนเองของชุมชน ได้แก่ ความขยันของคนในชุมชน การให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองในครอบครัว การมีทรัพยากรธรรมชาติในภายในชุมชนและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของคนในชุมชน ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การขาดผู้นำที่ดี การความสามัคคีและเอกภาพภายในชุมชน ปัจจัยภายนอกที่ส่งเสริม ได้แก่ การช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การถูกรอบงำจากภายนอก การถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางหรือกลไกตลาด เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งเป็นเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่สำคัญที่สุด คือความแตกแยกระหว่างกลุ่มผู้นำที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ชุมชนอ่อนแอ คนในหมู่บ้านขาดความสามัคคี มีการแบ่งเป็นกลุ่มเป็นพวกตามแกนนำในหมู่บ้าน ไม่สามารถรวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่

^{๒๓}พระมหาอุทตนา นรเชษฐ (ศิริวรรณ), “ศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านสามขา ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา, (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

หมู่บ้านหรือชุมชนได้ เพราะมีความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน คอยจ้องแต่จะกล่าวหาโจมตีใส่ร้ายกันตลอดเวลา ในงานวิจัยผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า ชุมชนนี้จะมีศักยภาพอย่างสมบูรณ์ ถ้าคนในชุมชนและสมาชิกของสถาบันหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนมีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ)^{๒๔} ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากวรรณคดีในทางพระพุทธศาสนา พบว่า หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ ๔ ประเด็น ได้แก่

๑) หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการผลิต ๗ ประการ ได้แก่ สุขของคฤหัสถ์, ความไพบุลย์, ชุมทรัพย์สี่อย่าง, ประโยชน์ของมนุษย์, ปรีเยสนาหรือการแสวงหา, แนวทางแห่งความสำเร็จมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์โดยชอบธรรมของคฤหัสถ์ และเบญจศีลเบญจธรรม

๒) หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการบริโภค ๖ ประการ คือ ปัจจย ๔, เป้าหมายของการบริโภค, สันโดษ, การจัดสรรทรัพย์ให้เป็นหลักแห่งความตั้งมั่นของตระกูลและอบายมุข

๓) หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนมี ๔ ประการ คือ หลักอาชีพวัฏฐิตศีล, คุณสมบัติของนักการค้าที่ดี, เหตุที่ทำให้การค้าขาดทุนและได้กำไร และอุปมาทธรรม

๔) หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการจัดสรรการจัดการผลผลิต มี ๒ ประการ คือหลักการสนับสนุนการเจริญเติบโต และหลักอคติ ๔ อย่าง

พระมหาจันทยา คนเจน^{๒๕} ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผลการศึกษาสรุปได้ว่า บทบาทของท่านเป็นบทบาทในเชิงรุก ทั้งในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้สนับสนุนส่งเสริม คิรีริเริ่มเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้เชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้คนในกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์สามารถพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกัน และมีความคิดสร้างสรรค์ มีความเห็นชอบ ทำให้ในชุมชนมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มมีทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ในทางเศรษฐกิจพบว่า คนในกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์มีจำนวนคนที่มียาได้เพิ่มขึ้น แต่จำนวนผู้มีหนี้สินยังมีอยู่มาก

^{๒๔} พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

^{๒๕} พระมหาจันทยา คนเจน, “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษา พระอาจารย์สุบิน ปณีโต”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนามนุษย์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

การออมเพิ่มขึ้น ในขณะที่การกู้ยืมลดลง และเงินที่ได้จากกลุ่มจะนำไปใช้ในการบริโภค การออม และการผลิตลงทุน ในทางสังคม พบว่า คนในแต่ละกลุ่มมีการสะสมทุนทางสังคมหลายรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น เน้นความซื่อสัตย์ ความสามัคคี การช่วยเหลือ การแบ่งปัน ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นต้น

ยุทธพงษ์ แสงโสภา^{๒๖} ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษากรณีกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษาสรุปได้ว่า หลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมีอยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐาน มีหลักธรรมที่สำคัญ เช่น ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ อริยฐานธรรม ๔ ฌราวาสธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ระดับสูง มีหลักธรรมที่สำคัญที่ยึดถือเป็นหลักการในการพัฒนาจิตใจ ได้แก่ อริทรัพย์ ๗ อริยมรรค ๘ อริยสัจ ๔ และยังพบว่า พระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการเทศน์บนธรรมาสน์มาเป็นการนำธรรมะมาปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตประจำวัน ของแต่ละคน ด้วยการให้คำปรึกษาในการจัดตั้งกลุ่ม การระดมเงินทุน การช่วยเหลือประชาชนที่ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมการออมเงินในหมู่ประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม

สุภัทร จอธมาศบุญ^{๒๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวโน้มการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทย ใน ๒๕ ปี ข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๖๓) ผลการศึกษาสรุปได้ในลักษณะเป็นการเสนอแนะต่อรัฐบาล ภาคเอกชนและประชาชนเป็นหลัก ๑๑ ประการ ได้แก่ ๑) ต้องมีนโยบายการพัฒนาชนบทโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น ๒) ต้องสนับสนุนให้ภาคเอกชนในการให้ความช่วยเหลือแก่ชนบทมากขึ้น ๓) จัดให้มีการบริการด้านสาธารณสุขแก่คนในชนบทอย่างทั่วถึง ๔) คนในชนบทต้องมีส่วนร่วมในการบริหารองค์กรปกครองในท้องถิ่น ๕) ต้องมีการปฏิรูปการศึกษาทั้งในและนอกระบบ ๖) ต้องเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ๗) ต้องจัดให้มีการพัฒนาฝีมือแรงงานของคนในชนบท ๘) สื่อมวลชนต้องนำเสนอข่าวสารไปสู่คนในชนบท ๙) ควรกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น ๑๐) รัฐบาลเน้นการกระจายรายได้ไปสู่ชนบท และ ๑๑) ต้องปฏิรูประบบราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

^{๒๖} ยุทธพงษ์ แสงโสภา, “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

^{๒๗} สุภัทร จอธมาศบุญ, “แนวโน้มการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยใน ๒๕ ปีข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๓๘ – ๒๕๖๓)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพัฒนาสังคม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

จิราวดี ศรีสุวรรณ^{๒๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องศักยภาพของพุทธเกษตรกรรมในการพึ่งตนเองของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปฐมอโศก สรุปได้ว่า วิธีการผลิตตามแนวพุทธเกษตรกรรมทำให้สมาชิกในชุมชนปฐมอโศกสามารถดำรงชีพแบบพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะในด้านปัจจัย ๔ ด้วยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ๓ ประการคือ สิด บุญนิยม และสาธารณโภคี มาเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ชุมชนนี้ยังสามารถพึ่งตนเองได้ใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านเทคโนโลยี ชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีการใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ ๒) ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถผลิตปัจจัย ๔ เองได้ มีการผลิตแบบพอเพียงเพื่อบริโภคในชุมชนเป็นหลัก และมีการแปรรูปผลผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่ายที่ไม่เน้นกำไร ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนมีแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติ โดยการทำกิจกรรมไร่สารพิษ ๔) ด้านจิตใจ ชุมชนมีการยึดหลักศีล ๕ เป็นพื้นฐาน มีการปฏิบัติธรรมและฟังธรรมอย่างสม่ำเสมอ ๕) ด้านสังคมวัฒนธรรม ชุมชนมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็น “อัตลักษณ์ (ลักษณะเฉพาะของตน)” ตามหลักบุญนิยมและสาธารณโภคี ที่มีรูปแบบการปฏิบัติเน้นความเสียสละเพื่อส่วนรวมและการพึ่งตนเอง

ทิพวรรณ ลิ้มงูร^{๒๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนเกษตรกรรม กรณีศึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ตำบลห้วยแร่ อำเภอมือง จังหวัดตราด สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนแห่งนี้ ได้แก่ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ โดยปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมีความเด่นชัดในด้านการรวมกลุ่ม เพราะ ๑) สมาชิกกลุ่มมีทัศนคติที่ดีและเชื่อมั่นในคณะกรรมการบริหารกลุ่ม ๒) การมีทัศนคติที่ดีต่อผู้นำกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมั่น ศรัทธา ภาควุมใจและพึงพอใจในชื่อเสียงของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ๓) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งค่าหุ้นและการคืนเงินกู้ตามกติกาของกลุ่ม ๔) ค่านิยมในการใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย และการช่วยดักเตือนเพื่อนบ้านที่มีการกระทำที่

^{๒๔} จิราวดี ศรีสุวรรณ, “ศักยภาพของพุทธเกษตรกรรมในการพึ่งตนเองของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๒๕} ทิพวรรณ ลิ้มงูร, “ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนเกษตรกรรม กรณีศึกษา : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ตำบลห้วยแร่ อำเภอมือง จังหวัดตราด”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

ผิคนุหมาย ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเด่นชัดในเรื่องน้ำที่มีอยู่อย่างเพียงพอและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัจจัยด้านเทคโนโลยีมีความเด่นชัดคือความสามารถในการนำเทคโนโลยีดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ การพัฒนาเทคโนโลยี การแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีความเด่นชัดในด้านค่านิยมที่ไม่ฟุ่มเฟือย การไม่กู้ยืม และมีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิต เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้มีความสามารถในการหาปัจจัยยังชีพได้ ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่ายอย่างเพียงพอ

อรรถ มีแสง^{๓๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ สรุปได้ว่า ทฤษฎีบูรณาการเป็นทฤษฎีใหญ่ ครอบคลุมทุกองค์ประกอบและทุกศาสตร์เข้าด้วยกัน เคน วิเบอร์ ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีบูรณาการ ได้แบ่งองค์ประกอบของการบูรณาการออกเป็น ๔ ด้าน ที่เรียกว่า มณฑลทัศน์ ๔ ด้าน หรือที่เรียกอะกว่า (AQAL) ได้แก่ มณฑลทัศน์ที่ ๑ คือด้านฉันหรือเจตนา มณฑลทัศน์ที่ ๒ คือด้านพฤติกรรมหรือสิ่งที่ปรากฏออกมาภายนอก มณฑลทัศน์ที่ ๓ คือด้านวัฒนธรรมและประเพณี และมณฑลทัศน์ที่ ๔ คือด้านสังคม นิเวศวิทยา ไปจนถึงจักรวาลวิทยา นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ เรียกว่า ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ ทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ในภาคทฤษฎีได้ประยุกต์หลักธรรม ๒ หมวดคือนิยาม ๕ และหลักอทิปปัจจยตา ทำให้ได้แนวคิดใน ๓ มิติคือมิติของปัจเจก มิติของสังคม และมิติความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกัน ในภาคปฏิบัติ ได้ประยุกต์หลักการของทฤษฎีบูรณาการกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น จิตวิทยาเชิงพุทธบูรณาการ พฤติกรรมเชิงพุทธบูรณาการ วัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการและสังคมเชิงพุทธบูรณาการและเสนอการพัฒนาจิตและสังคมตามหลักการไตรสิกขา โดยใช้กรอบความคิดทฤษฎีบูรณาการเป็นแนวทางด้วย

เอื้อมอร ชลวร^{๓๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ สรุปได้ว่า ความรู้มีอยู่ ๒ ประเภท คือความรู้ฝังลึกในตัวตน (Tacit knowledge) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) หลักธรรมที่ทำให้กระบวนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาได้ยาวนานมีอยู่ ๔ หมวด คือ (๑) หลักไตรสิกขา (๒) หลักสาราณียธรรม (๓) กระบวนการรื้อยกรองพระธรรมวินัย และ (๔)

^{๓๐} อรรถ มีแสง, “ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๓๑} เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

กระบวนการสร้างสังคมสูงวัย ผู้วิจัยได้บูรณาการการจัดการความรู้เชิงพุทธด้วยการประยุกต์โมเดลความรู้ที่เรียกว่า เซกิ (SECI) ของอิกุจิโร่ โนนากะ (Ikujiro Nonaka) ๔ แบบ คือ (๑) การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) (๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) (๓) การผสมผสาน (Combination) (๔) การผนึกความรู้ในตน (Internalization) มาเป็นแนวคิดหลักของการปฏิบัติ แล้วนำหลักพุทธธรรม ๔ หมวดข้างต้นมาเป็นแรงเสริมให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนที่สำคัญ จนได้แบบจำลองการจัดการความรู้ใหม่ ที่ชื่อว่า เป็นแบบจำลองการจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ

วิริทธิพล อังแก้วราปิยทัช^{๓๒} ได้ศึกษาวิจัยและพัฒนาโปรแกรมเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะที่นำไปสู่การพัฒนาการพึ่งตนเองตามหลักนาถกรรมธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา สรุปได้ว่า หลักนาถกรรมธรรมมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ความประพฤติดี ความใฝ่รู้ ความมีเพื่อนที่ดี ความว่าง่ายสอนง่าย ความชวนช่วยในกิจการต่างๆ ความฝึกฝนในคุณธรรม ความขยันหมั่นเพียร ความพอเพียง ความมีสติ และความมีปัญญา โดยได้ดำเนินการกิจกรรมจัดฐานการเรียนรู้ ๑๐ ฐานตามหลักนาถกรรมธรรม ๑๐ ประการ โปรแกรมการพัฒนาการพึ่งตนเองโดยใช้หลักนาถกรรมธรรมสำหรับมัธยมศึกษาที่มีคุณภาพโดยมีความตรงตามเนื้อหา และมีประสิทธิภาพ และนักเรียนกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมการพึ่งตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุม

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การศึกษาทั้ง ๖ แห่งโดยตรงที่มีผู้เคยศึกษาไว้แล้วในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เช่น นริศรา ฤทธิมนตร์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทำสวนแบบผสมผสานกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนศิรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช^{๓๓} อภิชัย รุจิระชุกห์ ได้ศึกษาในชุมชนเดียวกันนี้เรื่องสถานภาพทาง

^{๓๒} วิริทธิพล อังแก้วราปิยทัช, “การวิจัยและพัฒนาโปรแกรมเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะที่นำไปสู่การพัฒนาการพึ่งตนเองตามหลักนาถกรรมธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาวิจัยการศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๓๓} นริศรา ฤทธิมนตร์, “การทำสวนผสมผสานกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ กรณีศึกษาชุมชนศิรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓).

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านพึ่งตนเอง^{๓๔} เรวดี ตันนุกิจ ได้ศึกษาการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนชาวอโศก ที่อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี^{๓๕} เป็นต้น

สรุปว่า หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการเป็นประเด็นที่มีเอกสารและการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประเด็น ทั้งที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองโดยตรงและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการพึ่งตนเองของคนในชุมชนหรือสังคม ในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอมาข้างต้นนี้ ยังไม่มีการศึกษาวิจัยหลักการ วิธีการ และเป้าหมายในการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาโดยตรง ทำให้ผลการศึกษาที่ปรากฏในเอกสารเหล่านี้ ยังไม่สามารถให้คำตอบที่พึงประสงค์เกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมได้ และไม่สามารถสร้างสังคมแห่งการพึ่งตนเองตามหลักการในพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ยังทำให้คนในสังคมไม่รู้ถึงความมีอยู่แห่งหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะนำเสนอหลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองที่เกิดจากการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเข้าไป เพื่อให้เป็นวิธีการและเป้าหมายในการพัฒนาของชุมชนและสังคมไทยที่เหมาะสมต่อไป โดยเฉพาะจากกรณีตัวอย่างที่ได้เข้าไปศึกษาวิเคราะห์ชุมชน/กลุ่ม ที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเองทั้ง ๖ ชุมชน/กลุ่ม ซึ่งคาดว่าจะช่วยให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์ มีความเชื่อมโยงกับหลักการในพระพุทธศาสนา และได้ผลการศึกษาที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เมื่อได้บูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมได้อย่างเหมาะสมแล้ว

๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองในพระไตรปิฎก การพึ่งตนเองของคนในสังคมปัจจุบัน

^{๓๔} อภิชัย รุจิระชุกดิ์, “การศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาหมู่บ้านศิรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๓).

^{๓๕} เรวดี ตันนุกิจ, “รูปแบบการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนชาวอโศก : กรณีศึกษาชุมชนอโศก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม, (คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓).

และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ของการพึ่งตนเองที่พึงประสงค์ของสังคมไทย โดยบูรณาการหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเข้าไปเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการหลักการและรูปแบบการพึ่งตนเอง ตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑.๗.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตำราทางวิชาการ วารสารและหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการพึ่งตนเอง ทฤษฎีการพึ่งตนเอง ทฤษฎีบูรณาการ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า เป็นห้องสมุดของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

๑.๗.๑.๑ การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล

การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ตรงตามสารบัญที่กำหนดไว้ หลังจากที่ได้ข้อมูลมาครบถ้วนแล้ว ถ้ามีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ด้วยการค้นคว้าจากเอกสารและลงไปสัมภาษณ์อีกครั้ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง ดังนั้น การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอาจจะดำเนินการไปพร้อมกัน

๑.๗.๑.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล แต่ในขั้นนี้จะได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เรียบเรียงไว้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อจะได้บูรณาการหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย กับหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา เพื่อกำหนดรูปแบบหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ จะช่วยให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัย

๑.๗.๑.๓ การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย ดำเนินการหลังจากดำเนินการตามขั้นตอนข้างต้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยจะจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาให้

ความเห็นชอบ และกำหนดการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณชน (Public Hearing) ปรับปรุงแก้ไขตามข้อวิจารณ์ของคณะกรรมการ เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ (Defend on Thesis or Oral test) และอนุมัติให้สำเร็จการศึกษาต่อไป หลังจากนั้นจะได้นำวิทยานิพนธ์ไปจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชนตามโอกาสอันเหมาะสมต่อไป

๑.๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

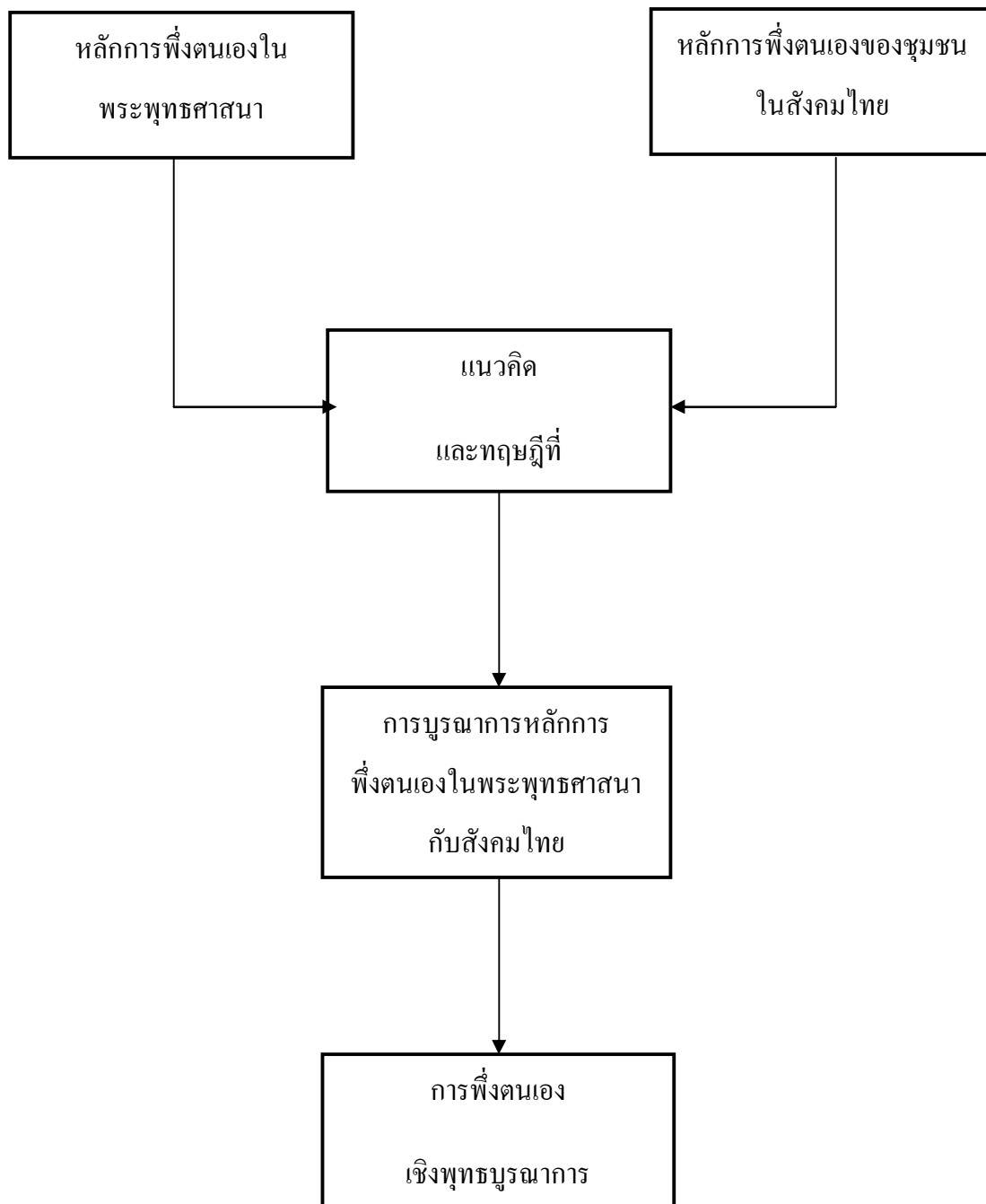
การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม จะใช้วิธีการ ๓ วิธี ได้แก่

๑. การสังเกต (Observation) จะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตามความเหมาะสมของแต่ละกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่การศึกษา เพื่อวิเคราะห์การดำเนินการของกลุ่มที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

๒. การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์จะใช้ทั้งแบบสอบถามที่กำหนดไว้และแบบอิสระตามเหตุการณ์ จากตัวแทนคนสำคัญ (Key Informant) ของกลุ่มที่เลือกเป็นกรณีศึกษาจาก ๖ ชุมชน/กลุ่ม ได้แก่ (๑) ชุมชนบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา (๒) ชุมชนบ้านกู่คำสิงห์ ตำบลกู่คำสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด (๓) ชุมชนศิรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช (๔) ชุมชนปทุมอโศก ตำบลพระประโทณ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (๕) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด (๖) ชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม ตำบลยั้งเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

๓. การประชุมสรุปผลการศึกษาที่ได้รับ และการประชุมระดมความคิดเห็นจากบุคคลสำคัญในพื้นที่การศึกษา ขั้นตอนนี้ได้ดำเนินการหลังจากที่ได้นำเสนอวิทยานิพนธ์ต่อผู้เชี่ยวชาญ และรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณชน (Public Hearing) แล้ว เพื่อแจ้งผลการศึกษาให้แก่คนในชุมชนได้รับทราบ และร่วมกันแสดงความคิดเห็น ต่อประเด็นการศึกษาที่ได้รับ ซึ่งจะช่วยให้ข้อมูลที่ได้นั้น มีความถูกต้อง สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมประเมินศักยภาพชุมชนหรือกลุ่มของตนเองตามแนวคิด SWOT ด้วย คือการประเมินจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และปัญหาหรืออุปสรรคของชุมชนหรือกลุ่มอีกด้วย กระบวนการนี้ได้ช่วยให้เข้าใจสภาพของชุมชนหรือกลุ่มได้ดียิ่งขึ้น ช่วยให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๘ กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย

แผนภูมิที่ ๑ : แสดงกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย

๑.๘.๑ อธิบายกรอบแนวคิด

กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยครั้งนี้ กำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ๓ ประการ ได้แก่

๑) หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาลักษณะที่เกี่ยวข้องกับหลักการพึ่งตนเอง เช่น ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ สติปัฏฐาน ๔ มรรคมีองค์ ๘ นาถกรรมธรรม ๑๐ เป็นต้น

๒) การพึ่งตนเองของชุมชนพุทธในสังคมไทย โดยจะเลือกศึกษาจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเองในสังคมไทย ๖ ชุมชน/กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ (๑) ชุมชนบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา (๒) ชุมชนบ้านกุ่มคำสิงห์ ตำบลกุ่มคำสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด (๓) ชุมชนศิรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช (๔) กลุ่มสังฆะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด (๕) ชุมชนปทุมอโศก ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (๖) ชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม ตำบลยั้งเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

๓) หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำเอาหลักธรรมที่เป็นหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า มาผสมผสานเข้ากับการพึ่งตนเองที่มีอยู่แล้วในชุมชนของสังคมไทย ซึ่งจะทำให้หลักการพึ่งตนเอง มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นจึงเป็นในเชิงพุทธบูรณาการ คือการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเข้าไป ซึ่งจัดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ

๔) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ประกอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แก่

(๑) ทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย เหตุผลที่เลือกใช้ทฤษฎีนี้ เพราะมีหลักการที่แสดงถึงองค์ประกอบของความมีศักยภาพของชุมชน ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำ องค์กรทางสังคม การติดต่อกับภายนอกและการฝึกอบรม ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ศักยภาพของแต่ละชุมชนได้

(๒) ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท เหตุผลที่เลือกใช้ทฤษฎีนี้ เพราะทฤษฎีนี้มีหลักการที่แสดงถึงการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่งจะใช้องค์ประกอบหนึ่งในการวิเคราะห์

การพึ่งตนเองของชุมชนได้ ในการพึ่งตนเองครบทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม

(๓) แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เหตุผลที่เลือกใช้ทฤษฎีนี้ เพราะแนวคิดเป็นแนวคิดที่มีความเป็นรูปธรรม สามารถใช้เป็นหลักในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการอยู่ในแต่ละชุมชนได้ว่าเป็นไปตามแนวคิดนี้หรือไม่อย่างไร และเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้

(๔) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เหตุผลที่เลือกใช้แนวคิด เพราะเห็นว่าเป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและสังคมปัจจุบันมาก และเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจในการนำไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน จะเป็นประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์การพึ่งตนเองของชุมชน และใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างองค์ความรู้การพึ่งตนเองในเชิงพุทธบูรณาการอีกด้วย

(๕) ทฤษฎีบูรณาการ เป็นทฤษฎีทางปรัชญาและศาสนาของนักวิชาการชาวตะวันตกชื่อ เคน วิลเบอร์ (Ken Wilber) เพื่อแสวงหาสมมติฐานที่ดีที่สุดเกี่ยวกับความจริงของสังคม ทั้งในระยะก่อนจะกลายเป็นสังคมสมัยใหม่ สังคมสมัยใหม่ และหลังสมัยใหม่ ทฤษฎีนี้ได้รับการกล่าวถึงในฐานะเป็นทฤษฎีของสรรพสิ่ง (A theory of everything) เพราะครอบคลุมการบูรณาการในมิติที่สำคัญของสังคมถึง ๗ มิติ ได้แก่ ด้านศิลปะ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ ผู้นำ การเมือง จิตวิทยา และสังคมเมือง เหตุผลที่ใช้ทฤษฎีนี้ เพราะเห็นว่าทฤษฎีนี้มีกรอบความคิดการบูรณาการ และวิธีการบูรณาการอย่างชัดเจน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการเชิงพุทธบูรณาการได้อีกแนวทางหนึ่ง ถึงแม้ทฤษฎีนี้จะเป็นทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตกก็ตาม

๑.๘.๒ การใช้ทฤษฎีและแนวคิดในการศึกษาวิจัย

การใช้แนวคิดและทฤษฎีสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้เพื่อให้เป็นกรอบและเป็นทิศทางในการศึกษาวิจัยข้อมูลภาคสนาม ในการตั้งคำถามในแบบสอบถาม เพื่อสัมภาษณ์ สังเกต วัด และประเมินความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนแต่ละแห่งที่ใช้เป็นกรณีศึกษา และเป็นองค์ประกอบในการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา กับชุมชนในสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๕.๑ การได้หลักการ วิธีการ และเป้าหมายการพึ่งตนเองที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง โดยหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือการพึ่งตนเอง การพึ่งธรรมชาติธรรมเป็นหลัก เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หลักการ วิธีการและเป้าหมายของพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา มีทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ หลักการที่เป็นหลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองในระดับโลกียะ เช่น ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ โภคอาทิยะ ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น วิธีการพึ่งตนเองในระดับโลกียะ เช่น การแสวงหา การผลิตปัจจัย ๔ ด้วยคุณธรรม การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เป็นต้น และเป้าหมายของพึ่งตนเองในระดับโลกียะ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมให้บริบูรณ์ การตระหนักถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เป็นต้น ส่วนการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ มีหลักการที่สำคัญคือ การพัฒนาตนเองให้สามารถบรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุพระนิพพาน หลักธรรมที่เป็นหลักการการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ เช่น สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ มรรคมิองค์ ๘ เป็นต้น วิธีการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ คือการปฏิบัติตามมรรคมิองค์ ๘ ประการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ คือการกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หรือการเข้าถึงความสิ้นไปแห่งกิเลสอาสวะทั้งหลายนั่นเอง

๑.๕.๒ การได้หลักการ วิธีการและเป้าหมาย พึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบันอย่างถูกต้อง หลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยที่ได้รับมี ๖ ประการ ได้แก่ การมีคุณธรรมประจำใจ การรู้จักประเมินศักยภาพของตนเอง ความชาญฉลาดในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ ยึดหลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และรับผลประโยชน์ร่วมกัน ยึดหลักการพึ่งตนเองตามหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา และยึดหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย มี ๖ ประการด้วยกัน ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง การพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การสร้างกระบวนการทางสังคม การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการพึ่งพาภายนอก และการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย มีอยู่ ๒ ระดับได้แก่ เป้าหมายในระดับเบื้องต้น คือปัจเจกบุคคลและครอบครัว พึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยเครื่องยังชีพ และมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเอง และสมาชิกของครอบครัว เป้าหมายในระดับสูงคือกลุ่ม ชุมชนและสังคม พึ่งตนเองได้ โดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีความสามัคคี มีความเข้มแข็ง มีเครือข่าย และสามารถเชื่อมโยง ประสานงาน ต่อรองกับภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕.๓ การได้หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย หลังจากที่ได้บูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาแล้ว หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการที่ได้ มีอยู่ ๓ ประการได้แก่ การมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ขยัน ประหยัด อุตุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น หลักการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และเน้นการพึ่งตนเองในสองระดับคือระดับโลกียะและโลกุตระ วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๔ วิธี ได้แก่ การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความขยัน ความเพียรและปัญญา สร้างความเป็นมิตรที่ดี ความปรารถนาดีต่อกันและกัน เคารพในกฎระเบียบกติกาของกลุ่ม ชุมชนและสังคม และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งทางด้านกาย จิตและปัญญา และเป้าหมายของการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๒ อย่างได้แก่ เป้าหมายระดับโลกียะ ที่เน้นการบำเพ็ญประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นให้บริบูรณ์ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และเป้าหมายระดับโลกุตระ เน้นการพัฒนาตนเองในระดับปัจเจกบุคคล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาและสงเคราะห์บุคคลอื่นด้วย

๑.๕.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับการพัฒนาคน ชุมชน และสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชน ในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งที่เป็นภาคหลักการ วิธีการและเป้าหมายในระดับโลกียะและโลกุตระเข้าด้วยกัน

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ” ครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ทฤษฎีที่สำคัญ ๓ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย (Development Potential - Diffusion Theory) ทฤษฎีนี้อิงคํประกอบสองส่วนคือ หลักการที่เกี่ยวกับศักยภาพและหลักการการแพร่กระจาย และทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (Self-reliance of rural community Theory) ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนโดยตรง เพราะมีหลักการพึ่งตนเอง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี (T) เศรษฐกิจ (E) ทรัพยากรธรรมชาติ (R) จิตใจ (M) และสังคม (S) หรือเรียกว่า TERMS ที่ใช้เป็นเครื่องวัดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน และทฤษฎีบูรณาการ (A Integral theory) เป็นทฤษฎีที่ให้แนวทางการบูรณาการโดยตรง คลอบคลุมใน ๗ มิติ ได้แก่ ด้านศิลปะ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ ผู้นำการเมือง จิตวิทยา และเมือง ใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการได้

ส่วนแนวคิดมีอยู่ ๒ แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง (The Concept of community's economy for self-reliance) และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ (The Concept of Sufficiency Economy) แนวคิดทั้งสองนี้ มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา เพราะเป็นแนวคิดที่มีทั้งหลักการและแนวทางปฏิบัติสำหรับการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืนในปัจจุบัน โดยเฉพาะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นหลักปรัชญาแห่งการดำเนินชีวิตที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก จึงมีการสนับสนุนส่งเสริมให้คนในสังคมไทย ได้นำหลักการของแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของคนไทยอย่างกว้างขวางในทุกภาคส่วน โดยไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในภาคเกษตรกรรมหรือกลุ่มคนยากจนในภาคชนบทเท่านั้น เพราะความพอเพียงนั้น เป็นหลักการที่สามารถยึดถือได้ของคนในทุกภาคส่วนของสังคม ที่มีความต้องการดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างปกติสุข โดยเฉพาะสภาพสังคมปัจจุบันที่ตกอยู่ภายใต้กระแสของโลกแห่งทุนนิยม บริโภคนิยม และความเปลี่ยนแปลงที่ไหลบ่าเชื่อมโยงถึงกัน

อย่างไม่มีข้อจำกัด หรือที่เรียกว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่มีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบันได้

๒.๑ ความหมาย

การพึ่งตนเอง (Self-reliance) มีความหมายพื้นฐานที่เข้าใจได้โดยง่าย คือการดำรงอยู่ด้วยศักยภาพคือความรู้ความสามารถของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาบุคคลหรือองค์กรอื่น เช่น ในพจนานุกรม^๑ ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเอง (Self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการกระทำหรือตัดสินใจ ในกิจการทั้งหลายทั้งปวงด้วยตนเอง มากกว่าการพึ่งพาบุคคลอื่นหรือรอความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ตรงกับความหมายในพจนานุกรมฉบับของอารยธรรมอเมริกัน (American Heritage Dictionary)^๒ การพึ่งตนเอง หมายถึงการดำรงอยู่ด้วยความสามารถของตนเอง เช่น ด้านการตัดสินใจ ด้านทรัพยากร หมายถึงความมีอิสระเสรีภาพ

คำว่า “การพึ่งตนเอง” มีการกล่าวถึงอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกในบทความชื่อว่า ‘การพึ่งตนเอง’ (Self-reliance) ของ อีเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson, 1803-1882) ในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ (1841) เขาเป็นนักประพันธ์ นักปรัชญาและนักปาฐกถา ผู้มีแนวคิดด้านโลกุตรนิยม (Transcendentalist) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า หมายถึง ความเชื่อมั่นในตนเอง ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “เชื่อมั่นในความคิดของตนเอง คือเชื่อมั่นว่า สิ่งที่เป็นจริงสำหรับตนเองในจิตใจของตนเอง ก็เป็นจริงสำหรับมนุษย์ทุกคนด้วย”^๓

^๑ Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 7th Edition, (Oxford, UK : Oxford University Press, 2005), p. 1326.

^๒ The American Heritage Dictionary of the English Language, 4th Edition, (New York, USA: Houghton Mifflin Company, 2009), แหล่งที่มา : [Online]. Www.answers.com (๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕).

^๓ “To believe your own thought, to believe that what is true for you in your private heart is true for all men-that is genius”, Ralph Waldo Emerson, “Self-Reliance”, แหล่งที่มา : [Online]. Www. Wikipedia, the free encyclopedia และ แหล่งที่มา : [Online]. Www.eNotes.com (๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕), p.1.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^๔ ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า หมายถึงความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง และสมบูรณ์ การพึ่งตนเองมีทั้งระดับปัจเจกชน (Individual) และระดับชุมชน (Community)

เสน่ห์ จามริก^๕ ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองในลักษณะให้ความหมายไว้ว่า การพึ่งตนเองไม่ได้หมายถึงการพึ่งตนเองในลักษณะที่อยู่ในสังคมหมู่บ้านอย่างโดดเดี่ยว แต่เราจะต้องพึ่งตนเองในลักษณะที่มีสมรรถนะในทางปัญญาความรู้ พอที่จะมองการเปลี่ยนแปลงเทคนิคจากภายนอกในลักษณะที่เลือกสรรได้

เสรี พงศ์พิศ^๖ ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า การสามารถที่จะใช้ศักยภาพได้อย่างสูงสุด การใช้ทรัพยากรคน ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัว ในการทำประโยชน์สูงสุด ให้ความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคมวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุปว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การดำรงสถานภาพของตนเอง ครอบครัว หรือชุมชน ด้วยความสามารถของตนเอง โดยไม่ต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสิ่งใดหรือบุคคลใด มีความสามารถในการเลือกสรรหรือกำหนดอนาคตของตนเองได้อย่างอิสระ

๒.๒ ทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย (Development Potential-Diffusion Theory)^๗

๒.๒.๑ หลักการ

ทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย ให้ความสำคัญต่อศักยภาพที่มีภายในของชุมชน ๖ ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำ องค์การทางสังคม การติดต่อกับโลกภายนอก และการฝึกอบรม โดยมีหลักการที่สามารถสร้างเป็นประจักษ์แห่งเหตุและผลได้ว่า

^๔ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๖๑.

^๕ เสน่ห์ จามริก, สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไวิลาย, ๒๕๓๓), หน้า ๘.

^๖ เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ, ทิศทางหมู่บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

^๗ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์, หน้า ๒๐ – ๒๑, ๓๕.

- ๑) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น
- ๒) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนนั้น
- ๓) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับผู้นำของชุมชนนั้น
- ๔) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับองค์การทางสังคมของชุมชนนั้น
- ๕) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับการติดต่อกับโลกภายนอกของชุมชนนั้น
- ๖) การพัฒนาชุมชนใด ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของคนในชุมชนนั้น

ซึ่งประโยคแสดงเหตุผลตามประพจน์นี้ สามารถใช้คำใด ๆ แทนก็ได้ เช่น ศักยภาพ การพึ่งตนเอง ความเข้มแข็ง เป็นต้น เมื่อใช้คำว่า “การพึ่งตนเอง” ในประโยคประพจน์นี้ ก็จะได้หลักการว่า การพึ่งตนเองของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ขึ้นอยู่กับผู้นำของชุมชน ขึ้นอยู่กับองค์การทางสังคม ขึ้นอยู่กับการติดต่อกับโลกภายนอก และการขึ้นอยู่การศึกษาของคนในชุมชนนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับพิจารณา ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

หลักการสำคัญของทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย^๔ คือการมีศักยภาพของชุมชน มีองค์ประกอบที่เกิดจากสองส่วนที่สำคัญของทฤษฎี คือส่วนที่เกี่ยวกับศักยภาพมี ๔ ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำในชุมชน องค์การทางสังคม และส่วนที่เกี่ยวกับการแพร่กระจายหรือการได้รับอิทธิพลจากภายนอกมี ๒ ด้าน ได้แก่ การติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรม องค์ประกอบเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงการมีศักยภาพหรือความสามารถของชุมชน และมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการพึ่งตนเองและการพัฒนาตนเองของชุมชนด้วย ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือชี้วัดความมีศักยภาพของชุมชน ตามประพจน์ (Proposition) หรือประโยคเงื่อนไขดังนี้

- ๑) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) ชุมชนใดมีทรัพยากรธรรมชาติมากและคนในชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง
- ๒) ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) ชุมชนใดมีทรัพยากรมนุษย์มากและมีคุณภาพ ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง

^๔ ศัญญา ศัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๑, ๓๒-๓๘.

๓) ผู้นำในชุมชน (Leader) ชุมชนใดมีผู้นำมากและผู้นำมีความรู้ความสามารถ ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง

๔) องค์กรทางสังคม (Social Organization) ชุมชนใดมีองค์กรทางสังคมมากและมีความเข้มแข็ง ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง

๕) เครือข่ายนวัตกรรม (Network and Innovation) ชุมชนใดมีการติดต่อกันกับภายนอกอย่างต่อเนื่องเป็นเครือข่าย ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง

๖) การฝึกอบรม (Training) คนในชุมชนใดมีการศึกษา คือได้รับการอบรมด้านวิชาการต่าง ๆ มาก ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพภายในตนเอง

จากประพจน์ หรือประโยคที่แสดงเงื่อนไขแห่งเหตุและผลข้างต้นเหล่านี้ สามารถสร้างเป็นประโยคประพจน์อื่น ๆ ได้ตามจุดประสงค์ของการอธิบายหลักการของประเด็นที่ต้องการสื่อสารกับบุคคลอื่นให้เข้าใจ เช่น ศักยภาพในการพัฒนาชุมชน การพึ่งตนเอง การบริหารการจัดการองค์กร เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อสร้างเป็นประพจน์เกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนแล้ว จะได้รูปแบบของประพจน์ที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนดังนี้

๑) ชุมชนใด มีทรัพยากรธรรมชาติมากและใช้ประโยชน์ได้เป็นประโยชน์สูงสุด ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

๒) ชุมชนใด มีทรัพยากรมนุษย์มากและมีคุณภาพ ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

๓) ชุมชนใด มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถมาก ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

๔) ชุมชนใด มีองค์กรทางสังคมมาก และมีความเข้มแข็ง ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

๕) ชุมชนใด มีเครือข่ายทางสังคม มีการติดต่อกับภายนอกมาก ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

๖) ชุมชนใด มีการฝึกอบรมบุคลากรภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้

นอกจากนี้ ยังสามารถสร้างประพจน์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน จะได้ประโยคที่เกี่ยวพันพัฒนาการของชุมชนในรูปแบบ ตามประโยคเงื่อนไขดังนี้

๑) ในชุมชนใด ประชากรแต่ละคนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมากเท่าใด ก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

๒) ในชุมชนใด มีอัตราประชากรในวัยทำงานมากเท่าใด ก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

๓) ในชุมชนใด มีจำนวนและประเภทของผู้ร่ำรวยมากเท่าใด ก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

๔) ในชุมชนใด ประชากรเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรในหมู่บ้านมากเพียงใด ก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากเพียงนั้น

๕) ในชุมชนใด ประชากรมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหรือหน่วยงานข้าราชการมากเท่าใด ก็จะทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากเท่านั้น

๖) ในชุมชนใด ประชากรมีการฝึกอบรมยิ่งสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น^๕

จึงกล่าวได้ว่า หลักการของทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย ๖ ประการ ให้ความสำคัญทั้งในส่วนที่เป็นศักยภาพภายใน ๔ ด้าน คือทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำ และองค์กรทางสังคม และส่วนที่เป็นการแพร่กระจายที่มาจากภายนอก คือการติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองของชุมชนโดยตรง เพราะหลักการเหล่านี้สามารถใช้เป็นเครื่องวัดความสามารถการพึ่งตนเองของชุมชนได้ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์เป็นองค์ประกอบภายในที่สำคัญที่สุด ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนเบื้องต้นให้ชุมชนมีศักยภาพ มีความพร้อม มีจุดแข็ง หรือมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ และองค์ประกอบทั้ง ๖ ประการนี้ ไม่ได้ดำรงอยู่โดยอิสระจากกัน แต่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน จึงจะมีความพร้อมในการผลักดันให้เกิดเป็นพลังสร้างสรรค์แก่ชุมชนได้ จึงทำให้เห็นว่า ชุมชนใดก็ตามจะมีศักยภาพภายในทั้งในด้านการพัฒนาหรือการพึ่งตนเองอย่างมีประสิทธิภาพตามทฤษฎีนี้ จะต้องมีความเชื่อมโยงกับภายนอกและการพัฒนาทางองค์ความรู้ด้วย โดยเฉพาะการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกและการฝึกอบรมหรือการศึกษาของคนในชุมชน จะเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ ที่เพิ่มคุณภาพให้แก่คนใน

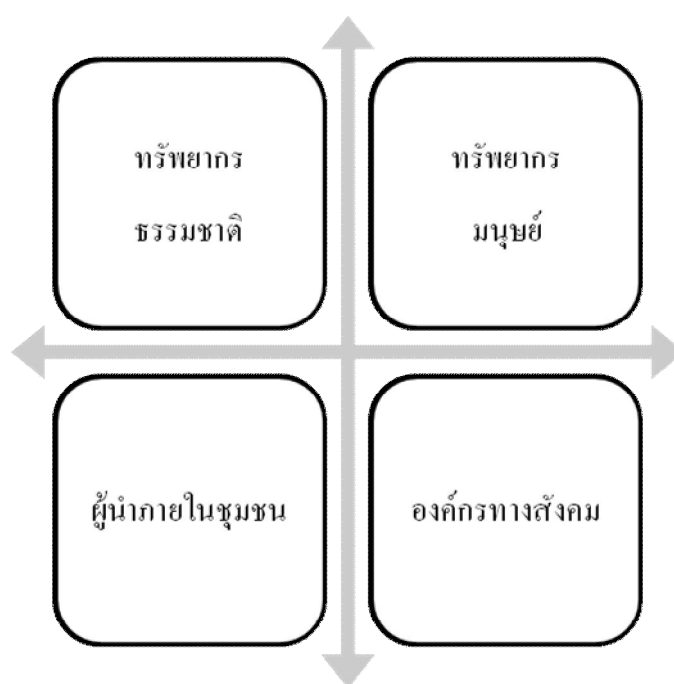
^๕ ปรับปรุงจากหลักการของสัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้มีศักยภาพอย่างสมบูรณ์ในทุกองค์ประกอบ ซึ่งจะมีผลต่อการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า องค์ประกอบทั้ง ๖ ประการ ตามหลักการของทฤษฎีนี้ไม่ได้เป็นไปในทางสร้างสรรค์แต่เพียงอย่างเดียว เห็นได้จากองค์ประกอบด้านการติดต่อกับภายนอก อาจจะไม่ได้เป็นปัจจัยส่งเสริมศักยภาพแก่ชุมชนด้านเดียว เพราะการติดต่อกับภายนอก มีทั้งด้านบวกและลบ ถ้าคนในชุมชนรู้ไม่เท่าทันภายนอก อาจตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบหรือถูกรอบงำจากองค์กร หน่วยงาน หรือกลไกที่มีความซับซ้อนได้ เห็นได้จากปรากฏการณ์ในสังคมปัจจุบัน ที่สังคมชนบทถูกดึงและผลักเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และกลายเป็นผู้เสียเปรียบเทียบในด้านเศรษฐกิจและสังคมไปในที่สุด

๒.๒.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการของการพึ่งตนเอง เมื่อพิจารณาจากหลักการของทฤษฎีนี้ เห็นได้ว่ามีวิธีการและรูปแบบของการพึ่งตนเองปรากฏอยู่ ๒ อย่างคือ การพึ่งตนเองโดยอาศัยศักยภาพภายใน และการพึ่งตนเองโดยอาศัยอำนาจภายนอก

ประการแรก การพึ่งตนเอง มีองค์ประกอบ ๔ ด้าน คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านผู้นำ และด้านองค์กรทางสังคม ที่มีอยู่ภายในชุมชน

แผนภูมิที่ ๒ : แสดงองค์ประกอบศักยภาพภายในชุมชน

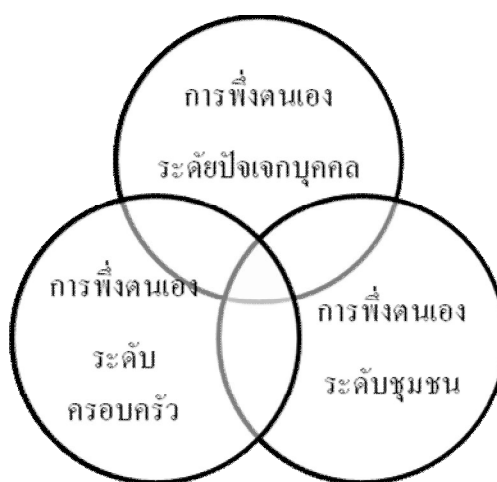
จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบทั้ง ๔ ด้านนี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วภายในของแต่ละชุมชนเอง จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสนับสนุนให้คนในชุมชน สามารถดำรงอยู่ด้วยตนเองได้ตามปกติ โดยไม่ต้องอาศัยภายนอกเพราะองค์ประกอบของสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นสถาบัน หรือเป็นชุมชน ซึ่งจะต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดินสำหรับการเพาะปลูก สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย สมาชิก จำนวนคนหรือประชากรของชุมชนที่มากพอสมควร ผู้นำในชุมชนที่เป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ และองค์กร สถาบันหรือกลุ่มในชุมชน เช่น วัดหรือศาสนสถาน โรงเรียน ครอบครัว กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มอาชีพ เป็นต้น องค์ประกอบเหล่านี้จึงเป็นส่วน หนึ่งของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของคนที่รวมตัวกันเป็นชุมชนหรือสังคมอยู่แล้ว ซึ่งอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่ม เป็นสังคม และมีการทำหน้าที่ต่อกันและกันตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในทาง สังคม

ประการที่สอง การพึ่งตนเอง เกิดจากการอาศัยอำนาจภายนอก เข้ามาสนับสนุนมี ๒ อย่าง ได้แก่ การติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรม ทั้งสองประการนี้ ความจริงแล้ว อาจจะไม่ สามารถจัดเป็นการพึ่งตนเองโดยตรง เพราะเป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นโดยอิทธิพลภายนอก จึงจัด อยู่ในส่วนของหลักการแพร่กระจาย ไม่ได้เป็นศักยภาพภายในตามหลักการของทฤษฎีนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อคนในชุมชนมีการติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรม ย่อมทำให้คนในชุมชน เกิดการเรียนรู้ การรับรู้ วิทยาการ เทคโนโลยี แนวคิด วัฒนธรรมและการประยุกต์สู่การประกอบอาชีพและ วิถีชีวิตของตนเองได้ ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชนได้ในระยะต่อมา ดังนั้น การ ติดต่อกับภายนอกและการฝึกอบรม จึงเป็นขั้นตอนและกระบวนการในการสนับสนุนความพร้อม ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน เพราะแต่ละชุมชนมี ลักษณะเฉพาะและมีข้อจำกัดที่แตกต่างกัน การอาศัยศักยภาพภายในแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่ เพียงพอ ที่จะป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามา เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาภายในชุมชน และสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกอย่างรู้เท่า ทัน

๒.๒.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองตามทฤษฎีนี้ พิจารณาจากองค์ประกอบทั้ง ๖ ประการ เห็น ได้ว่า มีเป้าหมายการพึ่งตนเองใน ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับ

ชุมชน ในระดับปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเองมีเป้าหมายเพื่อให้แต่ละคนมีการศึกษาและการพัฒนาตามศักยภาพที่มีอยู่ภายในตนเอง เห็นได้จากการมีองค์กรทางสังคม การติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรมให้ความรู้ การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว มีเป้าหมายเพื่อให้สถาบันครอบครัว มีความเข้มแข็งมั่นคง มีสามารถพึ่งตนเองได้ด้านปัจจัย ๔ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย มีอาชีพ มีงานทำหรือมีรายได้อย่างเพียงพอสมมูลกับรายจ่าย มีความสามารถในการเลี้ยงดู การอบรมให้ความรู้ การให้โอกาสทางการศึกษาแก่บุตรหลานหรือบุคคลที่อยู่ในการปกครองของผู้นำครอบครัวได้ และการพึ่งตนเองในระดับชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ภายใต้ศักยภาพที่มีอยู่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ บุคลากร ผู้นำและองค์กรทางสังคม เป็นต้น โดยมีติดต่อกับภายนอกเป็นปัจจัยเข้ามาสนับสนุน โดยเฉพาะการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐหรือภาคเอกชน ในการพัฒนาปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมพัฒนาการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับคนในชุมชน การจัดหาให้มีช่องทางในการกระจายผลผลิตจากชุมชนสู่สังคมภายนอกได้ เช่น ตลาดชุมชน การนำผลผลิตจากชุมชนไปออกร้านในงานมหกรรม งานนิทรรศการ การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของชุมชนผ่านช่องทางการสื่อสารที่ทันสมัย เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงชุมชนกับสังคมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เป้าหมายในการพึ่งตนเองของชุมชนบรรลุถึงได้อย่างที่คนในชุมชนคาดหวังไว้

แผนภูมิที่ ๓ : แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย

จากแผนภูมินี้ เห็นได้ว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองทั้ง ๓ ระดับมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ อย่างแยกไม่ออก เพราะเป้าหมายของการพึ่งตนเองใน ๓ ระดับนี้ มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน คือความเข้มแข็ง ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นชุมชน เมื่อแต่ละบุคคลหรือปัจเจกบุคคล มีความรู้ความสามารถ จนพึ่งพาตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญความอยู่ดีกินดีให้แก่ครอบครัวของตนเองได้ เมื่อแต่ละครอบครัวมีความเจริญมั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมหรือสถาบันครอบครัวมีคุณภาพ ย่อมจะส่งผลให้ชุมชนมีการพัฒนาปรับปรุงไปสู่ความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้โดยปริยาย เพราะปัจเจกบุคคลที่ดี สถาบันครอบครัวที่ดี เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอยู่ภายในชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนความเป็นไปของชุมชน

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า พื้นที่ว่างในวงกลมที่อยู่อย่างอิสระ ไม่เกี่ยวข้องกันระหว่างวงกลมทั้ง ๓ นี้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดและมีปริมาณมาก พื้นที่เป้าหมายของการพึ่งตนเองใน ๓ ระดับนั้น มีความเป็นอิสระไม่เกี่ยวข้องกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองของแต่ละองค์ประกอบมีส่วนที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกัน เพราะเป้าหมายของการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ไม่ได้มีความสัมพันธ์ไปในทิศเดียวกันทั้งหมดหรือขึ้นตรงต่อกันแต่อย่างใด

๒.๓ ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (Self-reliance of rural community Theory)^{๑๑}

๒.๓.๑ หลักการ

ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ได้แบ่งการพึ่งตนเองออกเป็น ๒ ระดับคือระดับปัจเจกบุคคล และระดับชุมชน โดยมีหลักการสำคัญอยู่ว่า การพึ่งตนเองของชุมชนนั้น จะต้องสามารถพึ่งตนเองใน ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคม (S) โดยใช้สัญลักษณ์ภาษาอังกฤษว่า TERMS

^{๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์, หน้า ๖๐-๖๑ และ “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑.

การพึ่งตนเองในแต่ละด้าน ยังมีความสัมพันธ์ต่อกันประกอบกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ด้วย และมีลักษณะของการพึ่งตนเองในแต่ละด้านดังนี้

๑) ด้านเทคโนโลยี มีลักษณะที่เหมาะสมต่อสภาพของชุมชน ทั้งในด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ควบคุมได้และควรเป็นเทคโนโลยีที่ผ่านการวิจัยและการพัฒนาภายในประเทศ

๒) ด้านเศรษฐกิจ อยู่ในลักษณะที่สามารถสร้างภาวะสมดุลให้เกิดขึ้น ระหว่างความต้องการและขีดความสามารถในการสนองความต้องการ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง มีประสิทธิภาพการแข่งขันกับภายนอก สามารถในการออมและการลงทุน สามารถรวมกลุ่มการผลิตและการตลาด ตลอดจนมีการวางแผนสำหรับอนาคตด้วย

๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ควรมีอยู่อย่างสมบูรณ์หรือสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีคุณภาพของระบบนิเวศและอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นฟูได้

๔) ด้านจิตใจ คนในชุมชนนั้น ควรมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง มีจิตใจใฝ่พัฒนา มีความรู้และความสามารถในการประยุกต์มีคุณธรรม ลดละอบายมุขและมีความขยันหมั่นเพียร

๕) ด้านสังคม คนในชุมชนนั้น ควรมีภาวะความเป็นผู้นำที่ดี การมีส่วนร่วมกับสังคมสูง ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม มีองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง ทั้งมีความรู้และข่าวสารที่เท่าทันโลกภายนอก

นอกจากนี้ การพึ่งตนเองตามหลักการของทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท จะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๒ ประการ ได้แก่ การสร้างขีดความสามารถของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกอีกด้วย

จึงทำให้เห็นว่า การพึ่งตนเองตามหลักการของทฤษฎีนี้ไม่ได้หมายความว่า ชุมชนจะต้องดำรงตนอยู่อย่างอิสระโดดเดี่ยว โดยปราศจากการเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก หากแต่ยังหมายถึงความสามารถในการพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ และความสามารถในการเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน เพื่อให้เป็นปัจจัยส่งเสริมและสนับสนุน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ความพร้อมของชุมชนใน ๕ ด้านตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทนี้ ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

เบื้องต้น ที่ใช้พิจารณาความสามารถของชุมชนหรือองค์กรในการพึ่งตนเองอย่างครบถ้วนได้ในระดับที่เพียงพอต่อการรับประกันความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น ๆ ได้

หลักการของทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนบท^{๑๑} สรุปได้ว่า ชุมชนชนบทที่พึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมีความพร้อมคือมีความสามารถในการ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคม โดยองค์ประกอบทั้ง ๕ ด้านนี้ สามารถสร้างประจักษ์หรือประโยชน์เงื่อนไข ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ดังนี้

- ๑) ชุมชนใดมีความพร้อมด้านเทคโนโลยี ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้
- ๒) ชุมชนใดมีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้
- ๓) ชุมชนใดมีความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้
- ๔) ชุมชนใด คนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง มีความฝักใฝ่ในการพัฒนา ชุมชนนั้น

สามารถพึ่งตนเองได้

๕) ชุมชนใด คนมีภาวะความเป็นผู้นำและมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในสังคมสูง ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการ สามารถใช้เป็นเครื่องชี้วัดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนแต่ละแห่งได้ เพราะมีองค์ประกอบที่ครอบคลุมถึงวิทยาการคือเทคโนโลยี ทั้งที่เป็นองค์ความรู้และด้านวัตถุ รูปแบบการดำเนินชีวิตคือระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจของบุคคล และสถาบันที่มีอยู่ในชุมชน ในด้านเทคโนโลยี มีหลักการสำคัญ คือการเลือกใช้เทคโนโลยีทั้งที่ของพื้นบ้านและสมัยใหม่อย่างเหมาะสม สามารถควบคุมได้ และควรจะเป็นเทคโนโลยีที่ผ่านการวิจัยและพัฒนาภายในประเทศ ในด้านเศรษฐกิจ มีหลักการสำคัญคือการมีความความสมดุลระหว่าง ความต้องการและการตอบสนองความต้องการการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากความพร้อมด้านพื้นฐานที่มีอยู่ การมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก การออมและการลงทุน การรวมกลุ่มการผลิต การตลาดและการวางแผนสำหรับอนาคต ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีหลักการสำคัญคือการมีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ การสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีความสมดุลกับระบบนิเวศ และสามารถฟื้นฟูได้ในกรณีที่ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างเสื่อม

^{๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๕.

โทรกลงไป ในด้านจิตใจของคน มีหลักการสำคัญคือการมีจิตสำนึกต่อการพึ่งตนเอง การมีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การมีความรู้และความสามารถในการประยุกต์ใช้ และการมีคุณธรรม จริยธรรมประจำใจ และในด้านสังคม มีหลักการสำคัญคือ การมีภาวะผู้นำที่ดี การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคม การความปึกแผ่น มีองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง และมีความรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก นอกจากนี้แล้ว ตามหลักการของทฤษฎีนี้ ยังมีปัจจัยที่กำหนดความสำเร็จในการพึ่งตนเองของชุมชนอีก ๒ ปัจจัย ได้แก่การสร้างขีดความสามารถแก่ตนเองของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอก จึงทำให้เห็นว่า การพึ่งตนเองของชุมชนจะมีความสมบูรณ์ทั้ง ๕ ด้าน และบรรลุเป้าหมายของการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง ยังมีปัจจัยอย่างอื่นที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลแทรกอยู่ โดยเฉพาะปัจจัยภายในคือการสร้างขีดความสามารถให้แก่ตนเองของชุมชน ถือว่าเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเองสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง เช่น การปรับปรุงดิน การผลิต การเพิ่มผลผลิต การจัดการผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การออม การมีความ پاکเพียรพยายาม การไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุขทุกชนิด เป็นต้น ส่วนปัจจัยภายนอกคือการสนับสนุนจากภายนอก มีความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่สนับสนุนจุดแข็งที่มีอยู่แล้วในภายใน ให้สามารถดำเนินการไปได้โดยสะดวก เช่น การให้ความรู้ การสนับสนุนทุนและปัจจัยการผลิต การวางแผนการตลาดการสร้างเครือข่าย การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๒.๓.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท สามารถแบ่งวิธีการและรูปแบบของการพึ่งตนเองได้เป็น ๓ วิธี โดยสรุปได้^{๑๒} ดังนี้

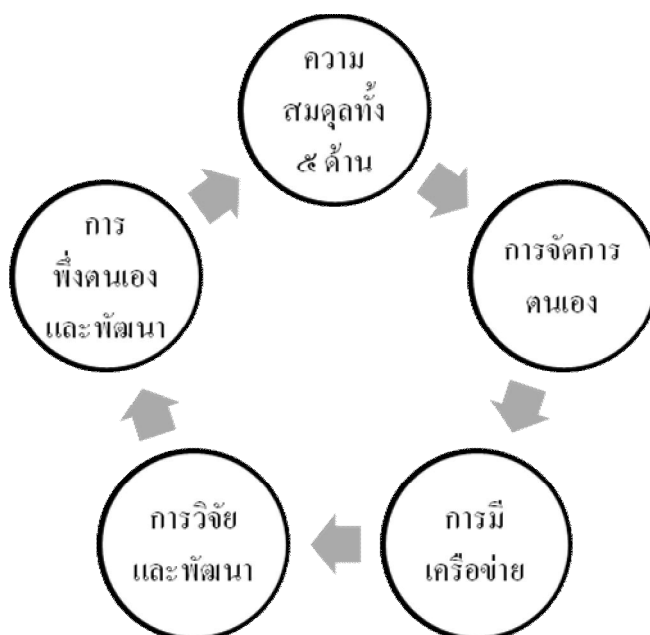
๑) การพึ่งตนเองโดยอาศัยศักยภาพภายในของตนเอง ตามหลักการของทฤษฎีนี้ คนในชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้อย่างน้อยใน ๕ ด้านได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจและสังคม วิธีการที่สำคัญ คือด้านเทคโนโลยี ควรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสถานะ สภาพของการใช้งาน มีความสามารถในการจัดการการใช้และการซ่อมแซมรักษา ด้านเศรษฐกิจ ควรมีปัจจัยแห่งการดำรงชีพได้อย่างเพียงพอ ควรมีการออมเงิน และการลงทุนอย่างสม่ำเสมอ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีอย่างสมบูรณ์เพียงพอ สามารถมาใช้ประโยชน์ได้และฟื้นฟูพัฒนาได้ ด้าน

^{๑๒} สันญา สันญาวิวัฒน์, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท, หน้า ๒๕-๓๐.

จิตใจ มีจิตสำนึกแห่งการพึ่งตนเอง มีคุณธรรมจริยธรรมและปราศจากอบายมุข ด้านสังคม มีความสามัคคี มีเอกภาพ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม

๒) การพึ่งตนเองด้วยการตระหนักถึงความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทและหน้าที่ ขององค์ประกอบ ๕ ที่มีต่อกัน ด้วยการเข้าใจและดำเนินการให้แสดงออกถึงบทบาทและหน้าที่ของการพึ่งตนเองทั้ง ๕ ด้านอย่างแท้จริง เพื่อให้เห็นว่าการพึ่งตนเองของชุมชนตามกระบวนการนี้เป็นไปในลักษณะพลวัต และวางซ้อนกันอยู่ในระหว่างการมีบทบาทและหน้าที่ของแต่ละด้าน และความสัมพันธ์ต่อกันทั้งระหว่างคนภายในชุมชนและกับองค์กรภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ที่เข้ามาสนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับทั้ง ๕ ด้านนั้น เช่นการเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐในการอบรมให้ความรู้เรื่องการผลิต การบริหารจัดการ การตลาด การจัดตั้งกลุ่ม หรือการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและต้นทุนการผลิต เป็นต้น

๓) ชุมชนจะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ภายใต้อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับการมีวิธีการและรูปแบบการพึ่งตนเองทั้ง ๕ อย่างได้แก่ (๑) ความสมดุลระหว่างการพึ่งตนเองและบทบาทและหน้าที่ขององค์ประกอบแห่งการพึ่งตนเองทั้ง ๕ ด้าน (๒) ความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน (๓) การมีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก (๔) การวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (๕) การดำรงอยู่อย่างสมดุลของคนในชุมชน ด้วยการพึ่งตนเองภายในและการพัฒนาตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สถาบันและชุมชนควบคู่ไปด้วย

แผนภูมิที่ ๔ : แสดงองค์ประกอบของวิธีการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

จากแผนภูมินี้ จะเห็นได้ว่า วิธีการและรูปแบบการพึ่งตนเองของชุมชนตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ให้ความสำคัญต่อกระบวนการในการดำรงอยู่และการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน ด้วยการฝึกฝนในการพัฒนาตนเองด้วยความพร้อม ๕ ด้าน ความสามารถในการจัดการตนเอง ความสามารถในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก การฝึกฝนในการเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพของตนเองและวิทยาการสมัยใหม่ การวิจัยและพัฒนาตนเอง ตลอดจนการติดตามความก้าวหน้าหรือความเป็นไปของโลก การพึ่งตนเองจึงไม่ได้เป็นการดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือแปลกแยกออกจากสังคมภายนอกแต่อย่างใด ตรงกับข้ามกับเป็นสังคมที่มีความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง การเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกเป็นอย่างมาก การพึ่งตนเองตามทฤษฎีนี้ จึงไม่ได้ปฏิเสธการช่วยเหลือจากภายนอก เพียงแต่ว่า การช่วยเหลือนั้นมีสถานะเป็นเพิ่มเติมศักยภาพที่มีอยู่แล้ว ไม่ใช่เป็นการช่วยเหลือคนยากไร้จากคนมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะเป็นสังคมสงเคราะห์อย่างที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

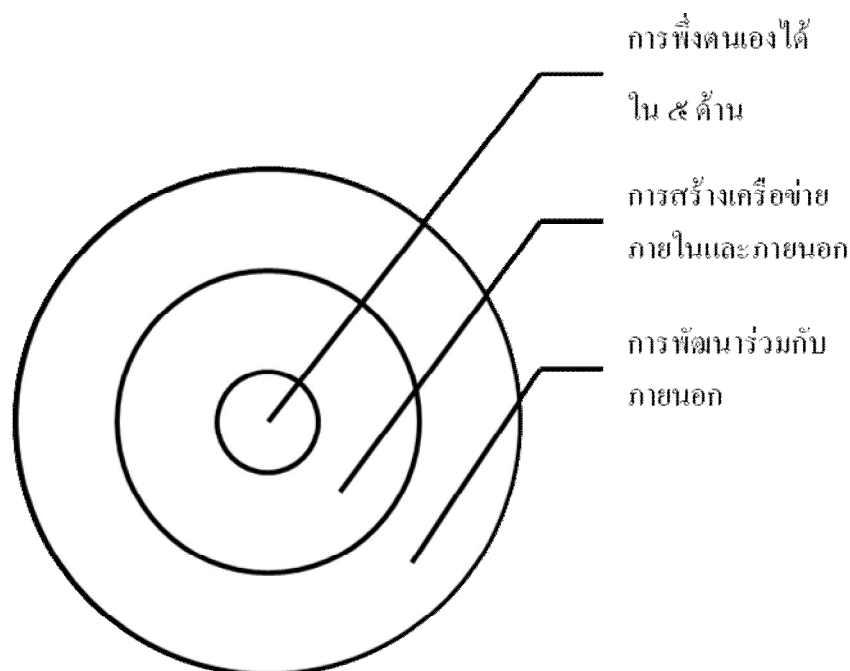
๒.๓.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทนี้ พิจารณาจากหลักการของการพึ่งตนเองแล้ว พบว่า มีเป้าหมาย ๒ ระดับคือ

๑) ระดับวงใน คือภายในชุมชนเอง ในระดับครอบครัวและชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคงใน ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคม (S)

๒) ระดับวงนอก คือการเชื่อมสัมพันธ์ การสร้างเครือข่ายระหว่างคนภายในและภายนอก โดยการติดต่อประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ให้สามารถพัฒนาชุมชนเพื่อก้าวทันสังคมภายนอก และเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ การเป็นอยู่ของคนในชุมชน ให้มีมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสม และสามารถตอบสนองความต้องการบริโภคภายในครัวเรือน และมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอกได้ โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายกับภายในและภายนอกชุมชนนั้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะทำให้ชุมชนมีความสามารถในการแข่งขันทั้งในด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ไม่ที่จะเป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์ การจำหน่ายและการรักษาคุณภาพของสินค้าก็

ตาม

แผนภูมิที่ ๕ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

จากแผนภูมินี้ จะเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองทั้ง ๕ ด้าน เป็นเป้าหมายสำคัญที่สุด ตามหลักการของทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทนี้ เพราะเป็นแกนกลางของการพึ่งตนเองที่อยู่วงในสุดของชุมชน ซึ่งจะต้องพึ่งตนเองได้อย่างน้อยใน ๕ ด้านดังกล่าว ขณะที่วงนอกของเป้าหมายมีอยู่ ๒ วงคือ วงนอกด้านใน เน้นการสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกัน และกับภายนอกชุมชน และวงนอกด้านนอกสุดเน้นการพัฒนาร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา และการส่งเสริมอาชีพที่เป็นจุดแข็งของชุมชนอยู่แล้ว เช่น การส่งเสริมการผลิต การจัดการผลผลิต การจำหน่าย งานหัตถกรรม การทำธนาคารชุมชน การรวมกลุ่ม การเพิ่มมูลค่าแก่ผลิตภัณฑ์ ด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๒.๔ ทฤษฎีบูรณาการ

ทฤษฎีบูรณาการ (An Integral theory)^{๑๑} เป็นทฤษฎีที่ให้แนวทางการบูรณาการ ทั้ง ๗ มิติหรือ ๗ ด้านที่สำคัญที่มีอยู่ในสังคมได้แก่ ด้านศิลปะ ด้านนิเวศวิทยา ด้านเศรษฐศาสตร์ ด้านผู้นำ ด้านการเมือง ด้านจิตวิทยา และด้านเมือง ทฤษฎีบูรณาการนี้เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการบูรณาการองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม เชื่อมโยงมิติทุกอย่างในสังคมอย่างครอบคลุมรอบด้าน ในลักษณะเป็นการอธิบายแบบองค์รวม นักปรัชญาค้นคว้าที่สำคัญที่มีผลงานที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีนี้มีหลายคน เช่น เคน วิลเบอร์ (Ken Willber) ศรีอโรบินโด (Sri Aurobindo)ฌอน เกบเซอร์ (Jean Gebser) เป็นต้น

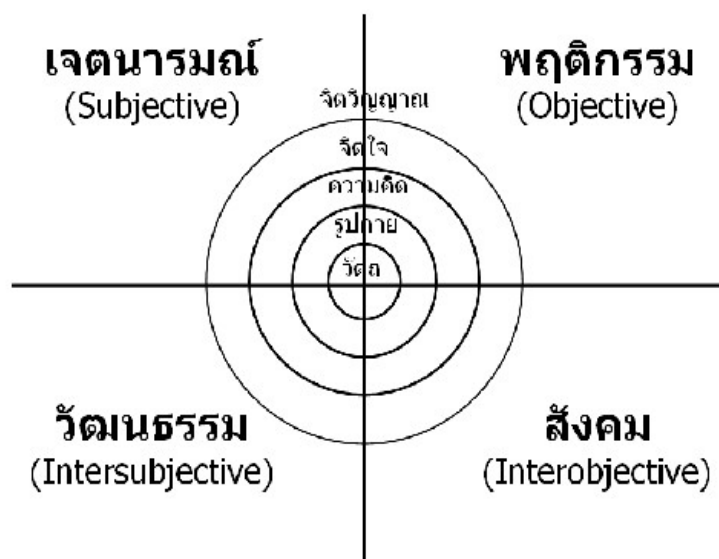
๒.๔.๑ หลักการ

หลักการของทฤษฎีบูรณาการ ถึงแม้จะมีมิติ ๗ มิติที่สำคัญ แต่สามารถจัดเข้าในมิติที่สำคัญที่สุดที่ต้องคำนึง ๕ ด้านได้แก่

- ๑) ด้านสังคม (Social)
- ๒) ด้านเทคโนโลยี (Technology)
- ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Environment)
- ๔) ด้านเศรษฐศาสตร์ (Economics)
- ๕) ด้านการเมือง (Politics)

มิติทั้ง ๕ นี้ เรียกว่า STEEP analysis ได้รับการเสนอโดยผ่านรูปแบบสี่เหลี่ยมหนึ่งของวงกลมทั้งหมดหรือ เรียกว่า AQAL model ที่ได้แบ่งการจัดกลุ่มของข้อมูลพฤติกรรมของบุคคลออกเป็นสี่เหลี่ยมหรือสี่ส่วนของวงกลม (Quadrants) ประกอบด้วยเจตนา (Subjective) พฤติกรรม (Objective) วัฒนธรรม (Inter-subjective) และสังคม (Inter-objective) ด้วยการแบ่งสัดส่วนพฤติกรรมทั่วไปออกเป็นสี่เหลี่ยม และสองระดับ ได้แก่ สองเหลี่ยมด้านบนเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคล และสองเหลี่ยมด้านล่างเป็นพฤติกรรมกลุ่ม ซึ่งมีตารางแสดงถึงพฤติกรรมทั้งสองส่วนตามหลักการของจิตวิทยา ดังนี้

^{๑๑} “ทฤษฎีบูรณาการ (Integral theory)”, [Online]. www.Wikipedia.com, the free encyclopedia [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖]. นอกจากนี้ยังมีงานที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ หลายเล่ม เช่น A Brief History of Everything, One Taste, Daily Reflections on Integral Spirituality, A Theory of Everything : An Integral Vision for Business, Politics, Science, and Spirituality เป็นต้น.

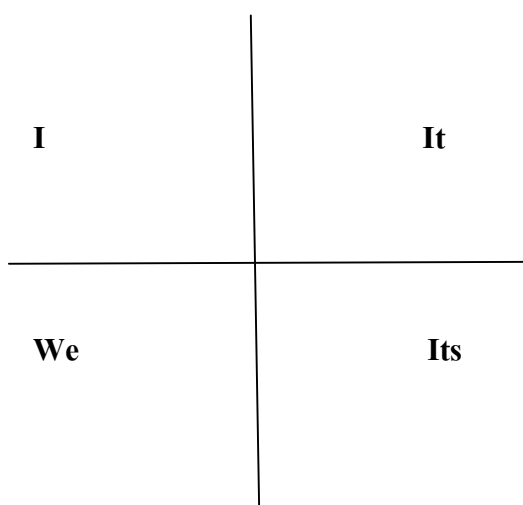
ตารางที่ ๑ : แสดงรูปแบบสี่เหลี่ยมของวงกลม (AQAL model)

ที่มา : [Online]. Wwww. Wikipedia.com [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ในด้านบนสี่เหลี่ยมของวงกลม ที่เป็นส่วนของพฤติกรรมส่วนบุคคล ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาหรือบูรณาการปัจเจกบุคคลไปตามลำดับเริ่มตั้งแต่ด้านวัตถุ ร่างกาย ความคิด จิตใจ และวิญญาณ หรืออาจจะเรียกว่า เป็นกระบวนการพัฒนาที่ดำเนินการจากระดับรูปธรรมขึ้นสู่ระดับนามธรรม หลักการนี้พิจารณาจากการบูรณาการที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเริ่มจากการบูรณาการในส่วนที่เห็นได้ง่ายคือส่วนที่เป็นรูปธรรม หรือส่วนที่เป็นวัตถุ เช่น ด้านเศรษฐกิจของชุมชน ด้านศิลปะ ด้านนิเวศวิทยา เป็นต้น และสามารถประยุกต์เข้ากับหลักการพึ่งตนเองในเชิงพุทธบูรณาการในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ เพราะองค์ประกอบทั้ง ๔ ส่วนหนึ่งนี้ มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นชุมชน องค์กร หรือสถาบันในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หลักการของทฤษฎีนี้มีความเป็นทฤษฎีของทุกอย่าง เพราะสามารถอธิบายหรือเชื่อมโยง เกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่เป็นองค์ความรู้และวิธีการปฏิบัติที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนได้

นอกจากนี้ ยังมีตารางที่แสดงให้เห็นถึงหลักการของทฤษฎีนี้ที่มีความสอดคล้องกัน กับหลักการของทฤษฎีนี้อีกอย่างที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบสำคัญ ๔ ส่วนหรือ ๔ เส้นของวงกลม ได้แก่ ส่วนบนด้านซ้ายเป็นปัจเจกภายในของปัจเจกบุคคลหรือตนเอง คือ “ฉัน (I)” ประกอบด้วย

จิตใจ วิญญาณและค่านิยม ส่วนล่างด้านซ้าย เป็นปัจจัยภายในขยายสู่กลุ่มวัฒนธรรม คือ “พวกเรา (We)” ประกอบด้วยความเชื่อ แบบแผนและสัมพันธภาพระหว่างกัน ส่วนบนด้านขวา เป็นปัจจัยภายนอกของปัจเจกบุคคลเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมคือ “มัน (It)” ประกอบด้วยร่างกาย พลังงาน และสถาบันครอบครัว และส่วนล่างด้านขวา เป็นปัจจัยภายนอกเกี่ยวกับสังคม คือ “ของมัน (Its)” ประกอบด้วยเศรษฐกิจ อาชีพ และภาวะผู้นำของคนในสังคม

ตารางที่ ๒ : แสดงหลักการของทฤษฎีบูรณาการตาม AQAL model

ที่มา : [Online]. Wwww.Wikipedia.com, Integral theory [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

จากตาราง จะเห็นได้ว่า หลักการของทฤษฎีบูรณาการให้ความสำคัญต่อการบูรณาการอย่างรอบด้านครอบคลุมในทุกมิติที่สำคัญที่มีอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นมิติปัจเจกบุคคล ครอบครัว สังคม และวัฒนธรรมก็ตาม จึงทำให้เห็นว่าการบูรณาการเป็นกระบวนการที่รวมเอาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายใน ที่มีอยู่ภายในของแต่ละบุคคลและปัจจัยภายในภายนอกที่มีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อความเป็นของกลุ่มคนและต่อสังคมโดยรวมเข้าด้วยกัน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมหรือแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างครบวงจร ไม่สามารถละเลยมิติใดมิติหนึ่งในสังคมได้เลย

๒.๔.๒ วิธีการ

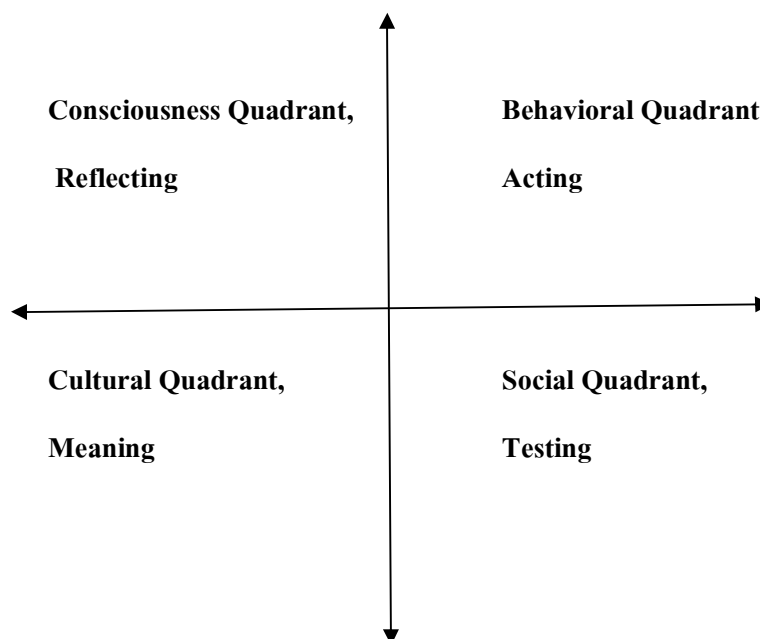
วิธีการบูรณาการตามหลักการของทฤษฎีบูรณาการ คือการนำเอาศาสตร์ที่มีอยู่ในวงวิชาการอย่างหลากหลายมาบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่ออธิบายสภาพปัญหาและสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อตอบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างครบถ้วนและรอบด้าน เมื่อพิจารณาจากหลักการแล้วจะเห็นได้ว่า วิธีการปฏิบัติหรือการประยุกต์ใช้ตามทฤษฎีนี้มีอยู่ ๓ ด้าน ได้แก่

๑) การบูรณาการในด้านเจตนารมณ์และพฤติกรรม วิธีการนี้ให้ความสำคัญการบูรณาการปัจจัยที่ผลต่อความเป็นไปของปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านเจตนารมณ์และพฤติกรรม ซึ่งเป็นอิทธิพลจากปัจจัยภายในและภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล การบูรณาการจึงดำเนินการไปได้ด้วยการพัฒนาร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาควบคู่กันไป โดยศักยภาพของปัจเจกบุคคลเองและการทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัว ในการกล่อมเกลাজิตใจ อารมณ์ นิสัยหรือจิตให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ เพื่อให้สามารถปัจเจกบุคคลมีพัฒนาการไปตามวัย และสามารถดำรงอยู่ในสังคมร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข วิธีการนี้จึงเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและสถาบันอื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคมในการทำหน้าที่เพื่อพัฒนาคุณภาพของปัจเจกบุคคล ที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการบูรณาการนี้มีหลายสาขา เช่น พฤติกรรมศาสตร์ กายวิภาคศาสตร์ จริยศาสตร์ ศาสนศาสตร์ คหกรรมศาสตร์ เป็นต้น

๒) การบูรณาการในด้านวัฒนธรรม ให้ความสำคัญต่อการบูรณาการด้านวัฒนธรรมที่มีผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ต่อการพัฒนาศักยภาพของปัจเจกบุคคล ชุมชน องค์กรหรือสังคม และต่อปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นด้านวัฒนธรรม เช่น ความขัดแย้งทางศาสนา ความเข้าใจต่อชีวิต โลกและจักรวาล ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมของคนในสังคม เป็นต้น การบูรณาการดำเนินการโดยการอธิบายและเชื่อมโยงองค์ความรู้จากศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม มาเพื่อแสวงหาคำตอบของปัญหาหรือเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้าน ในลักษณะเป็นการอธิบายแบบองค์รวม

๓) การบูรณาการด้านสังคม วิธีการนี้ให้ความสำคัญต่อการอธิบาย การเรียนรู้ การสนทนาแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับสภาพทางสังคมที่มีผลต่อความเป็นไปของคนและสังคม ซึ่งสามารถบูรณาการศาสตร์สาขาต่าง ๆ เพื่อสร้างกระบวนการทางสังคมให้เกิดขึ้นด้วยการเรียนรู้ทางสังคม

การทดสอบสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การเสวนาแลกเปลี่ยนสิ่งที่ค้นพบระหว่างกัน เพื่อให้เกิดตรวจสอบหรือการทดสอบความรู้นั้นอย่างเป็นระบบและมีความเชื่อถือได้ในทางวิทยาศาสตร์

ตารางที่ ๓ : แสดงวิธีการบูรณาการในสี่เหลี่ยมของวงกลมตาม AQAL model,

ที่มา : [Online]. Wwww.Wikipedia.com, Integral theory [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

จากตาราง จะเห็นได้ว่า วิธีการบูรณาการภายใต้วงกลมสี่เหลี่ยม ประกอบด้วย

๑) เลี้ยววงกลมในส่วนของจิตใต้สำนึกหรือเจตนาธรรม เป็นส่วนที่ให้อบสนองหรือมีปฏิกิริยาต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากการทดลอง การสังเกตและการมีปฏิกิริยาโต้ตอบ จัดเป็นขั้นตอนของการเลือกสรรข้อมูล

๒) เลี้ยววงกลมด้านพฤติกรรม เป็นส่วนที่เน้นการกระทำหรือแสดงออก ผ่านการเรียนรู้ทางพฤติกรรม การแสดงออกและการเข้าไปเกี่ยวข้องกับทางกาย เป็นการยืนยันวิธีการปฏิบัติที่ผ่านการตัดสินใจมาแล้ว จึงดำเนินการต่อไปได้

๓) เลี้ยววงกลมด้านวัฒนธรรม เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมาย ความสำคัญหรือคุณค่า การตีความหมายหรือการแปลผลรับที่ได้จากการกระทำ

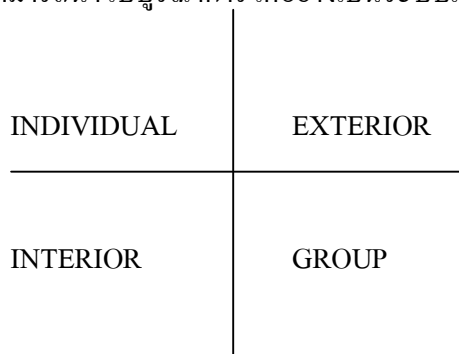
๔) เลี้ยววงกลมด้านสังคม เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทดสอบ ด้วยการเรียนรู้ทางสังคม การทดสอบความน่าเชื่อถือ การสนทนาแลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ที่ค้นพบ เพื่อสร้าง

ความเป็นมาตรฐานหรือคุณค่าขององค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการทดสอบทางสังคมมาแล้ว สามารถเชื่อถือได้ในความเที่ยงตรง ความถูกต้องขององค์ความรู้

นอกจากนี้ ทักษะหรือความสามารถทางการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ยังมี ๒ ระดับที่แบ่งแยกกันอยู่ ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นนามธรรมและทักษะการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นรูปธรรม ส่วนที่เป็นเสียของวงกลมด้านบนทั้งซ้าย (I) และขวา (It) จัดเป็นทักษะการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ส่วนที่เป็นเสียของวงกลมด้านล่างทั้งซ้าย (We) และขวา (Its) จัดเป็นทักษะการเรียนรู้ที่เป็นนามธรรม จึงทำให้เห็นว่า วิธีการบูรณาการตามทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญทั้งต่อสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมควบคู่กันไป ไม่ได้ละเลยหรือเน้นแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งอย่างเดียว

๒.๔.๓ เป้าหมาย

เป้าหมายของทฤษฎีบูรณาการ พิจารณาจากแผนผังการบูรณาการของทฤษฎีนี้ สรุปได้ว่า เป้าหมายของทฤษฎีนี้ ไม่ได้เกี่ยวกับการพึ่งตนเองโดยตรง แต่มีเป้าหมายเพื่อบูรณาการ คือการสร้างชุดขององค์ความรู้ เพื่ออธิบายระดับ สถานภาพ เส้นแบ่งและชนิดของกระบวนการพัฒนาในสังคมต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำไปบูรณาการได้อย่างเป็นระบบและรอบด้าน

ตารางที่ ๔ : แสดงแผนผังการบูรณาการตาม AQAL model,

ที่มา : [Online]. WwW.Wikipedia.com, Integral theory [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

จากหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของทฤษฎีบูรณาการ ทำให้เห็นว่า การบูรณาการจะต้องดำเนินการอย่างรอบด้าน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม ภายในและภายนอกของชุมชนและสังคม เพื่อให้การอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของสังคมเป็นไปอย่างชัดเจน เหมาะสมลักษณะของทฤษฎีบูรณาการ ที่ได้ชื่อว่า เป็นทฤษฎีของทุกสิ่งทุกอย่าง คือสามารถบูรณาการศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย

๒.๕ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

๒.๕.๑ หลักการ

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง (The Concept of community's economy for self-reliance) เป็นแนวคิดที่เน้นการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจภายในของชุมชน ให้สามารถพัฒนาอาชีพที่เป็นอาชีพของคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ให้มีความก้าวหน้า โดยเน้นการร่วมมือกันในรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตรต่อเนื่อง และนอกภาคเกษตรกรรมที่อยู่ในระดับครอบครัว อีกด้วย เพื่อให้มีความเข้มแข็ง มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

หลักการแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือการรวมกลุ่มกันของคนภายในชุมชน เป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย ในระบบเศรษฐกิจเริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิต การจัดการผลผลิต และการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในปัจจุบันและอนาคต โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชนเป็นประการสำคัญ แม้ว่าจะมีการเชื่อมโยงกับภายนอกแต่ไม่ถือว่าเป็นการพึ่งพาภายนอก แต่เป็นการนำเอาพลังจากภายนอกที่มีความพร้อมกว่า มาเป็นปัจจัยสนับสนุนและเป็นช่องทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนต่อไปเท่านั้น โดยที่พลังหรือคนภายในชุมชน ยังสามารถบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจนั้นได้อยู่

แต่ถ้ายึดถือตามกลยุทธ์และแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่กำหนดโดยส่วนราชการ^{๔๔} สรุปได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมีกลยุทธ์อยู่ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นหลักตามแนวพระราชดำริ (ทฤษฎีใหม่)
- ๒) ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ
- ๓) ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย
- ๔) ยึดการส่งเสริมการตลาดชุมชน
- ๕) ยึดการจัดเวทีชาวบ้าน เป็นแบบ “คิดเอง ทำเอง”

^{๔๔} กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, คณะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย, เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

แนวปฏิบัติการของยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง มี ๕ วิธีการ^๕ ได้แก่

๑) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการเกษตรผสมผสาน (เกษตรทฤษฎีใหม่) และเกษตร
ยั่งยืน

๒) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน

๓) สนับสนุนการดำเนินการระดมทุนหรือจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้
เป็นเงินทุนหมุนเวียนและขยายไปสู่องค์กรการเงินในที่สุด

๔) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนากลุ่มอาชีพ การปลูกพืชสมุนไพรและ
แพทย์แผนไทย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ฯลฯ

๕) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการทำฝักรักษาขององค์กรชุมชน

๖) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการจัดการสินค้าชุมชนและตลาดชุมชน

๗) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาเครือข่ายร้านค้าของชุมชน

๘) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องประชาคมอำเภอ

๙) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร

จะเห็นว่า บทบาทของหน่วยงานราชการหรือภาคเอกชน ที่เข้าไปดำเนินกิจกรรม
ภายในชุมชนนั้น จะเป็นเพียงผู้สนับสนุนหรือกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เท่านั้น การปฏิบัติ
กิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชนหรือการรวมกลุ่มในระบบเศรษฐกิจ เป็นหน้าที่ของคนภายในชุมชน
โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติเสีย
ทีเดียว จะต้องมีการกระตุ้น การส่งเสริม การสนับสนุนด้านเทคโนโลยีด้านปัจจัยการผลิต
กระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิตจากภายนอกอยู่ โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบด้าน
การพัฒนาชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กรมส่งเสริมการเกษตร
และสหกรณ์การเกษตร คณะกรรมการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (คปร.)
 เป็นต้น

^๕ สังคิต พิริยะรังสรรค์, “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองฉบับมหาดไทย : ประเทศยากจนประชาชนมั่ง
คั่ง, ภาคที่ ๒”, เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,
๒๕๔๑), หน้า ๕๘.

หลักการของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือแต่ละชุมชน จะต้องสามารถพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ คือสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ การผลิต และการจัดการผลผลิตภายในชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน ด้วยพลังของความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและภายในชุมชน หลักการของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือการรวมกลุ่มกันของคนภายในชุมชนเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย ในระบบเศรษฐกิจเริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิต การจัดการผลผลิต และการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในปัจจุบันและอนาคต โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชนเป็นประการสำคัญ แม้ว่าจะมีการเชื่อมโยงกับภายนอกแต่ไม่ถือว่าเป็นการพึ่งพาภายนอก แต่เป็นการนำเอาพลังจากภายนอกที่มีความพร้อมกว่าเข้ามาเป็นปัจจัยสนับสนุน และเป็นช่องทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนต่อไปเท่านั้น โดยที่พลังหรือคนภายในชุมชนยังสามารถบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจนั้นได้อยู่

จากยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยคณะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๑^{๑๖} ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ โดยมีสาระสำคัญที่เป็นทั้งหลักการและแนวทางปฏิบัติ ๕ ประการได้แก่

- ๑) ความสามัคคีของประชาชน การช่วยเหลือกัน การพึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน
- ๒) การรวมกลุ่ม เพื่อเป้าหมายการผลิต การระดมทุนเพื่อการตลาดภายในชุมชน
- ๓) การสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน
- ๔) การจัดให้มีตลาดนัดภายในชุมชน หรือลานค้าชุมชน เพื่อให้เป็นพื้นที่นำเอาผลผลิตของเกษตรกรมาจำหน่ายภายในชุมชน
- ๕) การจัดให้มีเวทีประชาคมเศรษฐกิจในระดับอำเภอ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

^{๑๖} กระทรวงมหาดไทย, เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพัฒนาไท, ๒๕๔๑), แหล่งที่มา : เอกสารสื่ออิเล็กทรอนิกส์ VCD. [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

ความจริงแล้ว ควรมีเวทีประชาคมในระดับหมู่บ้านหรือตำบลด้วย เพราะเป็นเวทีที่ประชาชนในหมู่บ้านหรือตำบลนั้น ๆ จะมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ซึ่งจะทำให้สามารถสะท้อนถึงปัญหาหรือความต้องการของประชาชนในพื้นที่จริง ๆ ได้โดยตรง ขณะที่เวทีประชาคมในระดับอำเภอ เป็นเวทีประชาคมที่มีขนาดใหญ่มีพื้นที่กว้างปัญหาที่หลากหลายและมีประชาชนร่วมมากเกินไป มีข้อจำกัดในการแสดงความคิดเห็น ทั้งเรื่องจำนวนคนระยะเวลา และความกล้าในการแสดงออก

จากหลักการ กลยุทธ์ และแนวทางการปฏิบัติ ตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพลังที่มีอยู่ภายในของชุมชน โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน ความสามัคคีของคนในชุมชน และการรวมกลุ่มกันในด้านเศรษฐกิจของคนภายในชุมชน จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถกำหนดความเป็นไปของชุมชนได้ ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจอย่างแท้จริง ซึ่งการรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจก็ดี การสนับสนุนจากภายนอกก็ดี จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้มแข็งของครัวเรือนและชุมชนเป็นประการสำคัญ เช่น การมีอาหารหรือข้าวบริโภคตลอดปี การมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การมีสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด การมีทรัพยากรมนุษย์หรือแรงงานเพื่อการผลิตในครอบครัวเรือนหรือชุมชน การมีความรู้ในวิธีการผลิต การจัดการผลผลิต การเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม การมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมหรือจิตสำนึกเชิงสาธารณะ การจัดเวทีประชาคมเพื่อเป็นเวทีให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็น อภิปรายถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และหาทางออกร่วมกันในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

๒.๔.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเอง จากหลักการ ยุทธศาสตร์และแนวทางปฏิบัติตามแนวคิดนี้ สามารถแบ่งวิธีการและรูปแบบการพึ่งตนเองได้ออกเป็น ๓ วิธีการ ดังนี้

๑) การพึ่งตนเองด้วยศักยภาพของตนเอง การพึ่งตนเองด้วยวิธีการนี้ เป็นการพึ่งตนเองเบื้องต้นหรือในระดับพื้นฐานของแต่ละครอบครัว ในด้านเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การจัดการผลผลิต การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการตอบสนองความต้องการบริโภคของตนเอง เป็นต้น ซึ่งแต่ละครอบครัวในแต่ละชุมชน จะต้องสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยศักยภาพหรือความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะการผลิต การจัดการผลผลิต การจัดหาปัจจัย ๔ เพื่อตอบสนอง

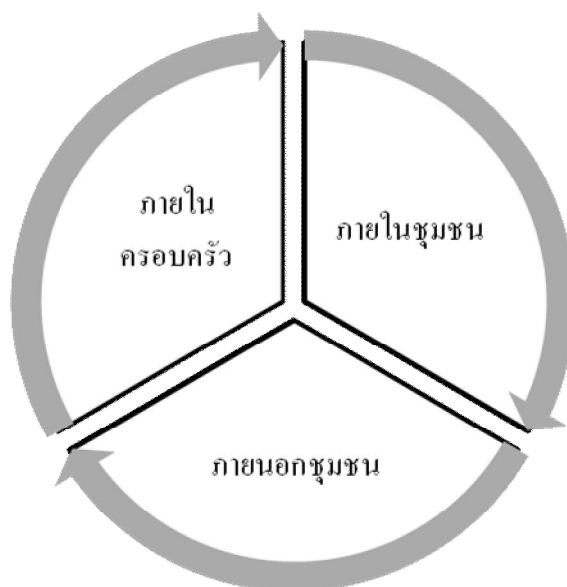
ความต้องการของสมาชิกในครอบครัว การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจตามแนวคิดนี้ จึงเน้นการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวเป็นประการสำคัญก่อน เพราะครอบครัวเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นที่สำคัญของความเป็นชุมชน เป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างมั่นคง ดังนั้นการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของครอบครัวตามวิธีการของแนวคิดนี้ จึงมีความจำเป็นมากและต้องดำเนินการให้ได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยความสามารถของตนเอง ซึ่งสามารถดำเนินการได้ด้วยการได้หลายวิธีตามสภาพและอาชีพของครอบครัว เช่น การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตรตามหลักการและวิธีการของทฤษฎีใหม่ การใช้แรงงานภายในครอบครัว การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว เป็นต้น

๒) การพึ่งตนเองด้วยการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน การพึ่งตนเองตามวิธีการของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้ เป็นการพึ่งตนเองในระดับชุมชนที่ขยายต่อจากความสามารถของแต่ละครอบครัวที่พึ่งตนเองได้แล้ว ให้เน้นการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในด้านเศรษฐกิจภายในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความสามัคคี และความเป็นเอกภาพภายในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการรวมกลุ่มที่สัมพันธ์กับสภาพของคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน เช่น การรวมกลุ่มการผลิตในภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมของกลุ่มเครือญาติ และคนที่มีความสนใจหรือความถนัดอย่างเดียวกัน การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรอุตสาหกรรม การรวมกลุ่มซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทเอกชน การรวมกลุ่มจำหน่ายในรูปแบบลานค้าชุมชน การรวมกลุ่มเกษตรเพื่อทำเกษตรแบบพอเพียงหรือเกษตรผสมผสาน เป็นต้น การพึ่งตนเองด้วยวิธีการดังกล่าว จะเพิ่มความสามารถในการผลิต การจำหน่าย และการต่อรองกับภายนอกแก่ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการเพิ่มปริมาณและคุณภาพของการผลิต การกำหนดราคาผลผลิต การตัดทอนกลไกตลาดที่มีความซับซ้อนออกไป ทำให้ช่องทางการพบกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคได้โดยตรง และเป็นการกระจายผลผลิตของชุมชนได้อย่างกว้างขวาง

๓) การพึ่งตนเองด้วยการเชื่อมโยงกับภายนอก ไม่ว่าจะเป็นกับหน่วยงานราชการในพื้นที่ สถาบันทางการเงิน ภาคเอกชน หรือชุมชนอื่นที่เกี่ยวข้องกัน การพึ่งตนเองตามวิธีการและรูปแบบของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้ เป็นการพึ่งตนเองที่มีลักษณะที่เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนและองค์กรภายในชุมชน ได้เรียนรู้วิทยาการหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้ากว่าเข้าสู่ภายในชุมชน ได้เรียนรู้ความเป็นไปของชุมชนอื่น และสร้างความสัมพันธ์

กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความหลากหลาย ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และนวัตกรรมระหว่างกัน เป็นกระบวนการที่ก่อประโยชน์ต่อชุมชนในอนาคต เพราะเมื่อมีการติดต่อกับภายนอก ย่อมสามารถนำประสบการณ์และนวัตกรรมที่แตกต่างกัน มาปรับปรุงพัฒนาชุมชนของตนได้

การเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับภายนอก เป็นการขยายกิจกรรมของชุมชนไปยังชุมชนอื่น และเป็นการเพิ่มโอกาสในการพัฒนาในการพัฒนาตนเอง ในด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและสังคมเป็นการประการสำคัญ เพราะการได้รับความเป็นไปของชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลว ย่อมเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความกระตือรือร้น เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง และความตระหนักถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ถ้าหากการพัฒนานั้นเป็นไปอย่างไม่ระมัดระวัง เพราะความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากชุมชนหนึ่ง ย่อมเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อชุมชนอื่นได้อย่างดี โดยเฉพาะประสบการณ์ที่ทำให้ประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาชุมชนจนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม จิตใจก็ตาม

แผนภูมิที่ ๖ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

จากแผนภูมินี้ แสดงให้เห็นว่า วิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ทั้งวิธีการพึ่งตนเองภายในครอบครัว ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน มีความสัมพันธ์กันใน

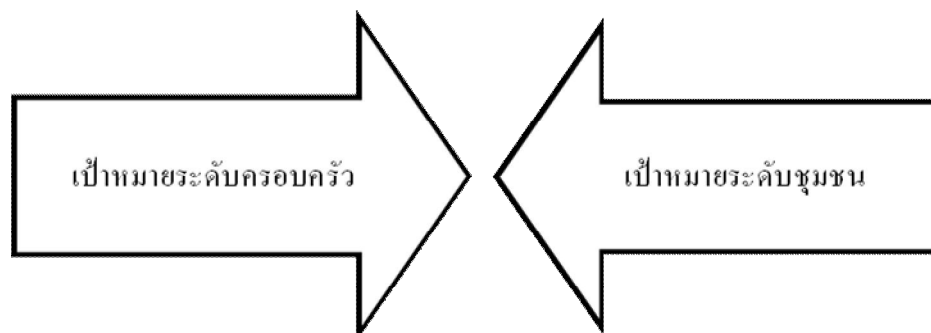
ลักษณะพลวัต คือหมุนไปในลักษณะที่สนับสนุนต่อกันและกันอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งของครอบครัวก็ตาม ของชุมชนก็ตาม การติดต่อกับภายนอกก็ตาม มีความสัมพันธ์กัน และเป็นปัจจัยผลักดันให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าไป เป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนไปในทิศทางใดก็ได้

๒.๔.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเอง ตามหลักการ กลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติ ของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๑) เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว เป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับนี้เป็นเป้าหมายเบื้องต้นของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้ และมีความสำคัญมาก เพราะครอบครัวเป็นสถาบันเบื้องต้น ที่แสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม การพึ่งตนเองได้ของแต่ละครอบครัว จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการพึ่งตนเองของชุมชนไปด้วย เพราะชุมชนเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสถาบันครอบครัว เมื่อครอบครัวมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ อย่างพร้อมเพรียงแล้ว ก็จะเป็นพลังให้เกิดกระบวนการสร้างสรรค์ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนไปโดยปริยาย แต่ถ้าสถาบันครอบครัวมีความอ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง พึ่งตนเองไม่ได้ ชุมชนจะมีลักษณะอย่างเดียวกัน ดังนั้น การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว จึงเป็นเป้าหมายอันดับแรกตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้

๒) เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับชุมชน เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับนี้ ความจริงแล้ว ถ้าพิจารณาหลักการ กลยุทธ์ แนวทางปฏิบัติและชื่อของแนวคิดนี้ จะพบว่า การพึ่งตนเองในระดับชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เพราะกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติทั้งหมด ที่กำหนดขึ้นมามีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือ ความสามารถในการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งรวมเอาสถาบันครอบครัวเข้าไปด้วย ดังนั้น การพึ่งตนเองในระดับชุมชนจึงเป็นกล่าวถึงเป้าหมายรวมที่ผนวกเอาการพึ่งตนเองระดับครอบครัวด้วย จึงทำให้เห็นว่า ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนและครอบครัวมีความสัมพันธ์กัน เพราะเป็นปัจจัยสนับสนุน ส่งเสริมระหว่างกัน การดำรงอยู่ของชุมชนที่เข้มแข็ง จึงเป็นเสมือนเกราะกำบังให้ครอบครัวปลอดภัย ขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของครอบครัวที่พึ่งตนเอง ก็เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้เช่นเดียวกัน

แผนภูมิที่ ๗ : แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

๒.๕ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

๒.๕.๑ ความสำคัญ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (The Concept of Sufficiency Economy) เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตที่มีจำเป็นและมีความสำคัญต่อทุกคนในสังคมปัจจุบัน เพราะเป็นปรัชญาที่ว่าด้วยหลักแห่งการดำเนินชีวิตที่เน้นความพอเพียง พอประมาณ และมีคุณธรรม บุคคลที่เสนอแนวคิดนี้เป็นครั้งแรกคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และแนวคิดได้รับความสนใจอย่างกว้างในช่วงเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ องค์การสหประชาชาติ โดยนายโคฟี อันนัน (Kofi Annan) ได้ถวายรางวัล “การบรรลุถึงความสำเร็จในชีวิตของการพัฒนามนุษย์” (The Human Development Lifetime Achievement Award) แต่พระองค์ในฐานะที่ทรงใช้เวลาอันยาวนานในการสนับการพัฒนายั่งยืน โดยการยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาว่าเป็น “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา”^{๑๗}

^{๑๗} พระราชสมัญญา “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา”, แหล่งที่มา : [Online]. Wwww.Beloved King.com [๑๑ กันยายน ๒๕๕๕].

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยคณะทำงานเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ^{๔๔} สรุปหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า

๑) **กรอบแนวคิด** เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น

๒) **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓) **คำนิยาม** ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

- ความพอประมาณ
- ความมีเหตุผล
- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

๔) **เงื่อนไข** การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น จะต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย การมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

จากเงื่อนไขที่ประกอบด้วยความรู้ และคุณธรรม ทำให้เห็นว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มิได้เป็นแนวคิดเชิงปัจเจกบุคคล แต่เน้นความเป็นชุมชน องค์กรหรือสถาบันด้วย เพราะการที่บุคคลในสังคมจะมีความรู้ มีคุณธรรมได้นั้น จะต้องอาศัยการขัดเกลา การอบรมจากสถาบันที่มีอยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็น ครอบครัว วัด โรงเรียนหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ทางวิชาการแก่คนในชุมชนในด้านการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่ม การเชื่อมโยง การประสานงานกับองค์กร บริษัทเอกชนภายนอกชุมชน

^{๔๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : คณะทำงานเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๔๖), ตลอดทั้งเล่ม.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช^{๑๕} กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ที่มีความสัมพันธ์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะเป็นมิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด ที่ขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสู่ภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมสรุปได้ว่า

๑) เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นเพดานความคิดแบบตะวันตก เพราะมีลักษณะเป็นพหุนิยมทั้งในแง่การคิดและการกระทำ

๒) เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นเพดานแบบวิภาษวิธี เพราะเป็นตรรกะของการพึ่งพิงอิงกัน มีจริยธรรมของความสามัคคีมีเมตตา

๓) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ทำให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ประสานเป็นเนื้อเดียวระหว่างหลักการกับการปฏิบัติ

๔) เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย จึงมีพลังสูง คนทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึงและนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

๕) เป็นทฤษฎีที่นำประสบการณ์ของไทย และลักษณะสภาพแวดล้อมทุกภาคส่วนของไทยผสมผสานรวมกันเข้าอย่างกลมกลืน

๖) เป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับเวลาเหมาะในการเตือนให้ผู้มีบทบาททางการ จัดทำ และดำเนินนโยบายและแผนการพัฒนาฯ ให้มีสติและความระมัดระวัง ในการกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศ

๗) เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ซึ่งปรัชญาในการดำรงชีพและดำรงชาติด้วย เพราะเป็นทฤษฎีแบบองค์รวมทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ปรัชญาการดำรงชีวิต การส่งเสริมจริยธรรมแห่งความพอและความพอเพียง

๘) เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลัง เข้าถึงความเป็นจริง ไม่มีปมด้อยหรือท้อแท้ทอดอยู่ในโชคชะตา

๙) เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ เป็นทฤษฎีที่มีความเป็นสากล สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศจากข้อข้องใจทางการเมือง

^{๑๕} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๕ – ๒๒.

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีใหม่มีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็น ส่วนขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม โดยมีแนวความคิดและเป้าหมาย การดำเนินการในทิศทางเดียวกัน คือ เน้นการรู้จักตนเอง รู้จักพอประมาณ พึ่งตนเองได้ สร้างความ เข้มแข็งแก่ตนเองและชุมชน และมีความภาคภูมิใจในความเป็นชนชาติ ความเป็นท้องถิ่นของ ตนเอง

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง (Self-Sufficient Economy) จึงมีความสัมพันธ์กับ การพึ่งตนเอง เพราะหมายถึง “เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ได้มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้ เจริญเติบโตรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว...”^{๒๐}

เมื่อพิจารณาจากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงสามารถสรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การอุ้มชูตัวเองได้ การอยู่ได้ด้วยศักยภาพของตนเอง การมี ปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพที่เพียงพอกับตนเอง การอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น ปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีพตามแนวคิดนี้ ได้แก่ ข้าว ต้องมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี การ มีแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค และที่ดินสำหรับเพาะปลูกและเป็นที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ยังต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต การรวมกลุ่มกันในแบบสหกรณ์ และการ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการหรือเอกชนอีกด้วย จึงจะสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

การพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าพิจารณาจากหลักการของทฤษฎีใหม่ ทั้ง ๓ ขั้นตอน^{๒๑} ได้แก่ ๑) ขั้นต้น เป็นขั้นของการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน เพื่อให้สามารถ พึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัว ๒) ขั้นที่สอง เป็นขั้นทฤษฎีใหม่แบบก้าวหน้า เน้นการรวมกลุ่ม เป็นสหกรณ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน และ ๓) ขั้นที่สาม เป็นขั้นของทฤษฎีใหม่ในระดับขั้น

^{๒๐} สำนักงาน กปร., ๖๐ ปีครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาชนผู้รู้, เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึง แนวทางการดำรงชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กปร., ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

^{๒๑} คุราชเลียดในสำนักงาน กปร., ๖๐ ปีครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาชนผู้รู้, ทฤษฎีใหม่ ชีวิตที่พอเพียง, ตลอดทั้งเล่ม.

ก้าวหน้าอีก เน้นการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกแล้ว เพื่อสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอก สามารถกล่าวได้ว่า การพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมี ๓ ประเภท หรือ ๓ ระดับ ได้แก่ การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว การพึ่งตนเองในระดับกลุ่ม และการพึ่งตนเองในระดับชุมชน การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว เน้นไปที่ความพยายามในการสร้างความแข็งแกร่งให้เกิดขึ้นในระดับครัวเรือน จนสามารถพึ่งตนเองด้านปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีพก่อน ได้แก่ การมีข้าวสำหรับบริโภคตลอดปี การมีน้ำและแหล่งน้ำใช้ในการเพาะปลูกข้าวและพืชผล การมีที่ดินเพียงพอ เพื่อใช้ในการเพาะปลูกข้าว การปลูกพืชสวน ไม้ผล การเลี้ยงสัตว์ การมีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และมีความรู้ความสามารถในการจัดทรัพยากรที่มีอยู่ภายในครอบครัวให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง ส่วนการพึ่งตนเองในระดับกลุ่ม เน้นความเข้มแข็งของคนในชุมชนด้วยการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อทำงานด้านผลิต การตลาด การเป็นอยู่ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งภายใน เช่น การจัดสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา ร่วมกัน ขณะที่การพึ่งตนเองในระดับชุมชน เน้นความแข็งแกร่งของครอบครัวและกลุ่มภายในชุมชนอย่างยั่งยืน ด้วยการติดต่อกับภายนอก เช่น สถาบันการเงิน ธนาคาร บริษัทเอกชน หน่วยงานราชการ เป็นต้น เพื่อขอรับการสนับสนุนด้านเงินทุน การกระจายสินค้าและบริการ ความรู้ในการผลิต การบริหารจัดการผลผลิตให้ได้มาตรฐาน และการสร้างเครือข่ายประสานงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในชุมชนอื่นหรือจังหวัดอื่น ซึ่งหลักการพึ่งตนเองใน ๓ ระดับนี้ ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในหลักการและวิธีการปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคมในภาคเกษตรกรรมอย่างเป็นระบบและอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงความสามารถในการเป็นอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง ไม่เดือดร้อนด้วยปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต และไม่ต้องพึ่งพิงการช่วยเหลือจากบุคคลอื่น สามารถยืนอยู่ได้ด้วยความสามารถ ความพร้อมของตนเอง การพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ การพึ่งตนเองในระดับครอบครัว การพึ่งตนเองในระดับกลุ่ม และการพึ่งตนเองในระดับชุมชน ตามขั้นตอนการพัฒนาตนเองและชุมชนของทฤษฎีใหม่ที่มีความสัมพันธ์ ในฐานะเป็นภาคปฏิบัติของหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๕.๒ หลักการ

หลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าพิจารณาจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะพบว่า การพึ่งตนเองเป็นหลักการสำคัญที่สอดแทรกอยู่ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแยกไม่ออก เพราะเมื่อพระองค์ทรงอธิบายความหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะทรงเน้นถึงการพึ่งตนเองไปด้วยเสมอ เช่น ทรงใช้คำว่า “อู่ข้าวตัวเองได้” “ให้เพียงพอกับตัวเอง” “ผลิตให้เพียงพอที่จะใช้” “ไม่ต้องขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง” เป็นต้น^{๒๒} ซึ่งพระราชดำรัสเหล่านี้แสดงนัยยะแห่งการพึ่งตนเองทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า หลักการพึ่งตนเองเป็นหลักการที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์เบื้องต้นของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเมื่อบุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ ก็เป็นเครื่องบ่งชี้ว่า ได้ดำเนินชีวิตตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง ที่สามารถผลิต จัดการผลผลิตหรือบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีพของตนเองอย่างเพียงพอกับความต้องการแก่ตนเองและครอบครัวได้

หลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อที่ว่า ทุกครอบครัวต้องมีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้ ไม่เดือดร้อนด้วยปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตที่สำคัญ คือปัจจัย ๔ หมายความว่า ทุกครอบครัวต้องมีความสามารถในการผลิตให้เพียงพอกับตนเอง หรือสามารถจัดหาได้ด้วยศักยภาพความรู้ความสามารถของตนเอง โดยไม่ต้องร้องขอ ไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนบ้านหรือหน่วยงานราชการ ภาคเอกชนก็ตาม แต่ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนหรือทุกครอบครัว จะต้องผลิตสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อใช้เองด้วยตนเองทั้งหมด แต่ต้องมีความสามารถในการจัดหาให้มีเพียงพอกับความต้องการของตนเอง ดังพระราชดำรัส ที่ได้ทรงอธิบายความหมายและวิธีการของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองและให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองไว้ว่า

...การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ว่าเรามีเศรษฐกิจแบบพอเพียง แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่าอู่ข้าวตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง...ความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าใน

^{๒๒} ดูในพระราชดำรัสที่พระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๐ – ๒๕๔๑ ในเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาซึ่งแจ้งแนวทางการดำรงชีวิต, เล่มเดียวกัน, หน้า ๘ – ๙.

หมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...^{๒๓}

จากหลักการนี้ ทำให้เห็นว่า การพึ่งตนเองนั้น เป็นหลักการสำคัญของการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง เพราะเมื่อคนในชุมชน หรือคนทั้งประเทศมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ โดยไม่เดือดร้อนในด้านปัจจัยการ ๔ แล้ว ประเทศชาติย่อมได้รับเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงไปด้วย เพราะประชาชน ชุมชน และสังคมมีความเข้มแข็งเป็นฐานรองรับที่แข็งแกร่งอยู่ แม้เมื่อมีความผันผวนความไม่แน่นอน หรือวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมืองของโลกเกิดขึ้น คนในชาติและประเทศชาติก็ได้รับผลกระทบน้อย เนื่องจากมีภูมิคุ้มกันในระดับครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็งมีความพร้อมอยู่ ดังนั้น หลักการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีนัยยะแห่งความไม่ประมาท ความรอบคอบ ความระมัดระวัง การรู้จักพอดี ความพอประมาณ ความประหยัด ความไม่โลภ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอื่นเป็นบทเรียนด้วย ซึ่งหลักการนี้ได้ปรากฏเป็นครั้งแรกในพระราชดำรัสที่พระราชทานเกี่ยวกับความพอเพียงในการพัฒนาประเทศเมื่อ ๓๕ กว่าที่ผ่านมาแล้ว ก่อนการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในประเทศเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึง ๒๓ ปี ว่า

การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริม ความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ใช้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจจะกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้^{๒๔}

^{๒๓} พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ในเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต, เล่มเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๒๔} พระราชดำรัสในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๓, เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต, เล่มเดียวกัน, หน้า ๓.

แม้ว่าจะเป็นพระราชดำรัสของในหลวง ที่มีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาประเทศในยุคนั้น แต่ดูเหมือนว่า ในเวลานั้นไม่มีใครให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญต่อความพอเพียง ต่อการพึ่งตนเองในพระราชดำรัสนี้ เพราะเป็นหลักการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาประเทศตามระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ด้านตลาดเงิน ตลาดทุน การส่งเสริมการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม เพื่อเพิ่มมูลค่าการส่งออก และการเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) เป็นหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมระดับรากหญ้าที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมในชนบทและคนจนในเมือง ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน การอพยพของแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม และปัญหาสังคมอื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา เช่น ความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ความอ่อนแอของสังคมในชนบท การแพร่ระบาดของยาเสพติด การว่างงาน การก่ออาชญากรรมในเขตเมือง ความแออัดของเมืองใหญ่ ปัญหามลพิษ ความฟุ่มเฟือย ค่านิยมในวัตถุ เป็นต้น

ดังนั้น หลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นหลักการที่เน้นการเป็นอยู่อย่างพึ่งพาตนเอง มีความพอเพียง มีความพอดีกับตนเอง และการดำรงอยู่ด้วยศักยภาพของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยมีเงื่อนไขความรู้ คือความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และเงื่อนไขคุณธรรม คือความซื่อสัตย์สุจริต ความขยัน ความอดทน และการแบ่งปันเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนในชาติมีความพร้อมพร้อมด้านเศรษฐกิจคือความอยู่กินดี และสภาพสังคมมีความมั่นคงและดำเนินการพัฒนาไปอย่างยั่งยืน

๒.๕.๓ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีทั้งวิธีการพึ่งตนเองของเกษตรกรและวิธีการพึ่งตนเองของคนที่อยู่นอกภาคเกษตร ในการพึ่งตนเองของเกษตรกร พบว่า การพึ่งตนเองของเกษตรกรเป็นไปตามแนวทางของทฤษฎีใหม่ คือ ในเบื้องต้น เน้นวิธีการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวด้วยการมีข้าวบริโภคตลอดปี มีแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค การมีที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรม มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้

เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการดำเนินตามทฤษฎีใหม่ด้วยแบ่งที่ดินออกเป็น ๔ ส่วน^{๒๕} คือ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ ที่ดินสำหรับเป็นขุดสระเก็บน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก ๓๐ % ที่นาสำหรับปลูกข้าวเพื่อการบริโภคได้ตลอดปี ๓๐ % ที่ดินสำหรับปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ ๓๐ % และที่ดินสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนและโรงเรือนอีก ๑๐ % โดยเมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองในระดับครอบครัวแล้ว ให้ขยายวิธีการปฏิบัติกระบวนการพึ่งตนเองไปสู่ความเข้มแข็งภายในชุมชนด้วยการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อร่วมกันผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ การจัดสวัสดิการ การศึกษา สังคมและกิจกรรมด้านศาสนาแก่คนในชุมชนได้ทำร่วมกัน และเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งแล้วก็ติดต่อประสานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อจัดหาแหล่งทุนสนับสนุน เช่น ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน เอกชน เป็นต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย เช่น เกษตรกรสามารถมีแหล่งทุนสนับสนุนด้านการผลิต สามารถขายข้าวหรือผลผลิตอื่น ๆ ได้ในราคาที่เป็นธรรม บริษัทเอกชนสามารถขายสินค้าของบริษัทได้แก่ประชาชนจำนวนมากได้ หรือสามารถขยายกิจกรรมที่ดำเนินการในพื้นที่ได้อย่างกว้างขวาง

ดังนั้น วิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก ส่วนความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการรวมกลุ่มและการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ถือได้ว่า เป็นส่วนขยายที่สนับสนุนส่งเสริมที่ทำให้สถานะของครอบครัวมีความเข้มแข็งและมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะเมื่อชุมชนมีเครือข่ายกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมสามารถทำให้สถานภาพของชุมชนมีความเข้มแข็ง มีอำนาจในการต่อรองกับภายนอก สามารถกระจายผลผลิตของชุมชนสู่ภายนอกได้ง่าย และสามารถซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้โดยไม่ถูกเอารัดเปรียบจากกลไกตลาด ซึ่งในที่สุดแล้วจะส่งผลดีต่อสถานภาพของครอบครัวในชุมชนนั้น โดยปริยาย ทำให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ

ส่วนวิธีการพึ่งตนเองของคนหรือกลุ่มคนที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรม เช่น นักการเมือง ข้าราชการ พ่อค้า คนใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ เป็นต้น ก็สามารถประยุกต์หลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตตามปกติ และในการประกอบอาชีพของตนเองได้ โดยการยึดถือหลักความพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต นั่นคือ

^{๒๕} ดูรายละเอียดในสำนักงาน กปร., ๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร์, ทฤษฎีใหม่ชีวิตที่พอเพียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กปร., ๒๕๕๐), หน้า ๕.

การดำเนินชีวิต หรือการทำการกิจกรรมในอาชีพที่ทำอยู่ ด้วยการรู้จักพอดี พอเพียง พอประมาณ มีเหตุ มีผล มีความรู้และมีคุณธรรม เช่น ความมีเมตตากรุณาต่อบุคคลและสัตว์อื่น ความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ดังเช่นพระราชดำรัสที่อธิบายลักษณะของความพอเพียงที่มีความหมาย กว้างขวางครอบคลุมถึงการดำเนินของคนทุกระดับ และทุกระบบของสังคมว่า

...พอเพียงนี้หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่าง อาจจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ... Self-Sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรก็พอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง...คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิดอันนี้ ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าจะทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็จะอยู่เป็นสุข...^{๒๖}

จึงเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองนั้น ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการปฏิบัติเพื่อให้สามารถดำรงตนอย่างมีความสุขในโลกนี้ ตามสถานภาพและศักยภาพของตนเอง ในภาคปฏิบัติแม้จะเน้นด้วยหลักการของทฤษฎีใหม่สำหรับเกษตรกรในภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ความจริงแล้วเป็นหลักการที่พระราชทานไว้สำหรับคนไทยทุกคน สามารถปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองได้ เป็นหลักการที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นหลักปฏิบัติที่ไม่ได้ปฏิเสธรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่ ไม่ได้ปฏิเสธการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมหรือการบริการ แต่ปฏิเสธความหรูหรา ฟุ้งเฟ้อ ความไม่พอเพียง ความไม่มีเหตุผล การขาดองค์ความรู้ ความไม่มีคุณธรรม จริยธรรม ในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของปัจเจกบุคคลและหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน และความสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป

๒.๕.๔ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ การมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอกิน พอใช้ ไม่เดือดร้อน การเป็นอยู่อย่างมีความสุข ชุมชน สังคมและประเทศชาติมี

^{๒๖} พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ในเล่มเดียวกัน, หน้า ๕.

ความเข้มแข็ง มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนตลอดไป สามารถแบ่งเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มของบุคคลที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรม

กลุ่มแรก กลุ่มของเกษตรกร เป้าหมายของการพึ่งตนเองคือ การช่วยเหลือตนเองได้ในเบื้องต้น ด้วยการมีข้าวบริโภคบริโภคตลอดปี การมีแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการใช้ในการเพาะปลูก การมีที่ดินสำหรับประกอบอาชีพ การมีความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ การมีความสามัคคี มีการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน เช่น ด้านการผลิต การจำหน่าย การเป็นอยู่ สุวีถีการ การศึกษา การศาสนา เป็นต้น และการติดต่อกับหน่วยงานภายนอก เช่น ธนาคาร บริษัทเอกชน องค์กรที่ไม่ใช่ของรัฐ (NGO) เพื่อช่วยด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต ด้านวิชาการที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ด้วยการอบรมให้ความรู้ในด้านการผลิต การจัดการผลิต การทำบัญชี และการรับซื้อผลผลิตและผลิตภัณฑ์จากชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการ ๘ ประการ ที่พระองค์ใช้ดำเนินการพัฒนาเพื่อให้การพึ่งตนเองให้เกิดมีขึ้นในสังคมของเกษตรกร เป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังที่สุเมธ ตันติเวชกุล และคณะ^{๒๓} ได้สรุปเป้าหมายการพัฒนาตามแนวคิดนี้ ๘ ประการได้แก่

- ๑) ยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม
- ๒) เน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ
- ๓) ใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน
- ๔) ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ
- ๕) ยึดหลักสภาพของท้องถิ่น
- ๖) สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น คือแหล่งน้ำ
- ๗) การส่งเสริมความรู้
- ๘) นำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม

จะเห็นได้ว่า การดำเนินการพัฒนาเกษตรกร มีเป้าหมายสำคัญ คือการพึ่งตนเอง แต่การดำเนินให้เป็นไปตามเป้าหมายนี้ต้องได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะหน่วยงานราชการ ต้องเข้าไปอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในแนวทางการพึ่งตนเองให้ถูกต้อง สนับสนุนด้าน

^{๒๓} สุเมธ ตันติเวชกุล และคณะ, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการคปร, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๒.

แหล่งทุน แหล่งน้ำ ปัจจัยการผลิต การตลาด และเกษตรกรเอง จะต้องมีคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความขยัน มีความอดทน ความมุ่งมั่น อย่างแท้จริงในการดำเนินการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มที่สอง กลุ่มของบุคคลที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรม เช่น ข้าราชการ พ่อค้า นักธุรกิจ ผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ เป็นต้น เป้าหมายของการพึ่งตนเองของคนกลุ่มนี้ คือ การมีวิถีชีวิตที่พอเพียงกับตนเอง ไม่เดือนร้อนด้วยปัจจัยการดำรงชีวิต ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง มากเกินไป มีความพอดี พอเพียง พอประมาณในการดำเนินชีวิต และในการประกอบกิจการใด ๆ ตามสถานภาพและตามการประกอบอาชีพของตนเอง ด้วยความสามารถของตนเอง สอดคล้องกับแนวทางตามหลักการปฏิบัติของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ๕ ประการ^{๒๘} ได้แก่

๑) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง

๒) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีวิตก็ตาม

๓) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันกันในทางการค้าขาย ประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงเช่นอดีต

๔) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นหมายสำคัญ

๕) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป

จากหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการนี้ ทำให้เห็นว่า การพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายสำคัญของกลุ่มคนที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรมด้วย เพราะการพึ่งตนเอง เป็นหลักการปฏิบัติพื้นฐานที่สามารถทำให้ปัจเจกบุคคลและครอบครัวมีความเข้มแข็ง มีศักดิ์ศรี และเป็นแรงผลักดันทำให้แต่ละคนมีพากเพียรพยายามในการพัฒนาตนเอง เพื่อยกสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองและครอบครัวให้สูงขึ้นอีกด้วย หลักการพึ่งตนเองจึงไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะกลุ่มเกษตรกรหรือคนยากไร้เท่านั้น นอกจากนี้ การพึ่งตนเองในลักษณะนี้ยังมีเป้าหมายไปถึงการพึ่งตนเองของ

^{๒๘} สำนักงาน กปร. ๖๐ ปี, เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต, เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๖ – ๒๗.

ประเทศชาติด้วย เพราะการดำเนินนโยบายในทุกด้านของคณะรัฐบาลที่เน้นการพึ่งตนเอง ย่อมหมายถึงการพัฒนาศักยภาพภายในของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ให้มีความเจริญก้าวหน้า ให้มีความพร้อมในการที่จะเผชิญกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ด้วยศักยภาพของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งการช่วยเหลือจากประเทศอื่นหรือจากองค์กรระหว่างประเทศระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับภูมิภาคหรือระดับโลกก็ตาม

๒.๖ สรุป

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า มีหลักการพึ่งตนเองร่วมกัน คือความพร้อมของศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญและการติดต่อเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยสนับสนุน วิธีการพึ่งตนเอง คือการบริหารจัดการศักยภาพที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป้าหมายการพึ่งตนเอง คือเน้นการพึ่งตนเองในระดับโลกยะ โดยเมื่อพิจารณาจากทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย พบว่า ชุมชนใดจะมีศักยภาพหรือมีความสามารถหรือไม่ พิจารณาจากความพร้อมในศักยภาพ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านผู้นำในชุมชน ด้านองค์กรทางสังคม และด้านการแพร่กระจายที่เป็นอิทธิพลของภายนอก ๒ ด้าน ได้แก่ การติดต่อกับภายนอก และการฝึกอบรม

โดยมีหลักการสำคัญที่สามารถสร้างเป็นประพจน์หรือประโยคเงื่อนไขได้ว่า ชุมชนใดมีทรัพยากรธรรมชาติมากและสามารถใช้ประโยชน์ได้ มีทรัพยากรมนุษย์มากและมีคุณภาพ มีผู้นำมากและมีคุณภาพ มีองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง มีการติดต่อกับภายนอก และคนในชุมชนได้รับการศึกษาหรืออบรมอย่างต่อเนื่อง ชุมชนนั้นย่อมมีศักยภาพและย่อมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งหลักการของทฤษฎีนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท ที่มีหลักการสำคัญใกล้เคียงกันมาก

แต่มีประเด็นที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาหรือวัดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ๖ ด้าน ที่เรียกว่า “ทฤษฎี TERMS” ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคม (S) โดยมีหลักการเบื้องต้นว่า ชุมชนใด มีเทคโนโลยีที่สามารถใช้และควบคุมได้ มีรายได้เพียงพอ มีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอและสามารถใช้ประโยชน์ได้ คนในชุมชนมีความเสียสละ เห็นแก่

ประโยชน์ส่วนรวม และองค์กรทางสังคมในชุมชนมีมากและมีความเข้มแข็ง ชุมชนนั้นย่อมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง เพราะมีองค์ประกอบของการพึ่งตนเองอย่างพร้อมเพียง โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญคล้ายกับหลักการของทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย คือการพึ่งตนเองในภายในและการพัฒนาในภายนอก ด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน

ขณะที่ทฤษฎีบูรณาการ ให้แนวทางการบูรณาการทุกมิติของสังคม เพื่อให้สามารถอธิบาย เชื่อมโยงสภาพปัญหาและสร้างองค์ความรู้ ที่แสดงกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม มิติที่ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญมีอยู่ ๕ ด้าน ได้แก่ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยเสนอกระบวนการบูรณาการตามรูปแบบที่เรียกว่า AQAL model โดยเน้นการบูรณาการตามสี่ขั้วของวงกลม ๔ ขั้ว ได้แก่ เจตนารมณ์ พฤติกรรม วัฒนธรรมและสังคม

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีหลักการ วิธีการและเป้าหมายที่สอดคล้องกัน คือความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายภายในชุมชน และการติดต่อสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคเอกชน เพื่อเป็นแนวทางสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างมั่นคง โดยเฉพาะการจัดให้มีลานค้าหรือตลาดภายในชุมชนและการจัดเวทีประชาคมระดับอำเภอตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่ง จะเป็นการเปิดโอกาสให้คนในแต่ละชุมชนได้กระจายผลผลิตภายในชุมชนสู่คนภายในชุมชนอย่างสะดวก และสู่สังคมภายนอกอย่างเป็นระบบ และทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน การรับรู้และการแสดงออกถึงปัญหาและความต้องการของคนในแต่ละชุมชน ขณะที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงดูเหมือนจะให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวเป็นประการสำคัญกว่า จึงได้เน้นการพึ่งตนเองในระดับพื้นฐานด้านปัจจัย ๔ การบริหารจัดการที่ดินให้เป็นสัดส่วนตามแนวทางของทฤษฎีใหม่

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เห็นได้ชัดจากหลักการของทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองดังที่ได้นำเสนอ คือการมีหลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกียะ แต่เพียงอย่างเดียว คือการพึ่งตนเองที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ในโลกอย่างปกติสุข ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน ไม่มีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระหรือระดับที่สามารถนำบุคคลแต่ละคนเข้าถึงที่พึ่งอันประเสริฐ ตามหลักการใน

พระพุทธศาสนาแต่อย่างใด ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ในบทต่อไปของงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอหลักการ วิธีการและเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนาโดยละเอียดต่อไป

บทที่ ๓

หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา

เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย ตามประเด็นที่สำคัญที่ได้กำหนดไว้ในเบื้องต้น คือแนวคิดการพึ่งตนเอง ความหมายของการพึ่งตนเอง ประเภท วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๓.๑ แนวคิดการพึ่งตนเอง

แนวคิดการพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือในระดับโลกิยะ ให้ความสำคัญต่อการเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน ด้วยการพัฒนาตนเองและการฝึกฝนตนเอง ให้มีความพร้อมในด้านวัตถุหรือปัจจัย ๔ สำหรับการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ เป็นอยู่ได้อย่างปกติสุขในสังคมปัจจุบัน เช่น การดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีอริยสัจ ๔ ประการ คือการถึงพร้อมด้วยความขยัน การถึงพร้อมการรักษาหรือรู้จักใช้สอยทรัพย์สินที่หามาได้ การคบเพื่อนที่ดีงาม และการดำเนินชีวิตอย่างพอดี และในระดับโลกุตระ ให้ความสำคัญต่อพัฒนาตนเองให้สามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เช่น ด้วยการพัฒนาตนตามหลักของไตรสิกขา คือในเบื้องต้นการพัฒนาตนเองด้วยศีล ในท่ามกลางด้วยการพัฒนาจิตใจของตนเองให้มีสมาธิและประกอบด้วยคุณธรรม จนถึงการพัฒนาตนในระดับสูงสุด คือการพัฒนาปัญญา จนสามารถตัดกิเลสอาสวะทั้งหลายได้ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และบรรลุความเป็นพระอรหันต์บุคคลในระดับต่าง ๆ บรรลุถึงประโยชน์เข้าถึงที่พึ่งอันประเสริฐได้ด้วยตนเอง กล่าวคือการบรรลุพระนิพพานได้ในที่สุด ตามหลักการแห่งพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตนเอง บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ บุคคลผู้มีตนอันฝึกดีแล้วย่อมได้ที่พึ่งอันบุคคลได้โดยยาก”^๑

^๑ พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๓๖, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๖.

การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา จึงมีความแตกต่างจากแนวคิดการพึ่งพาของคนใน ชมพูทวีปยุคนั้น ที่ให้ความสำคัญต่อการพึ่งพาอำนาจของสิ่งอื่นที่อยู่ภายนอกตนเอง ในฐานะเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์ในการบันดาล ประทานความช่วยเหลือ ความต้องการหรือปกป้องคุ้มครองให้ ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น พระพรหม เทวดา ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ท้องฟ้า ไฟ สัตว์ เป็นต้น เมื่อ พวกเขาประสบกับปัญหา ความเดือดร้อน หรือความต้องการที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งเป็นการ พึ่งพา โดยหวังความช่วยเหลือจากอำนาจของสิ่งอื่นที่อยู่ภายนอกตนเอง โดยไม่ต้องพากเพียร พยายามด้วยตนเองแต่อย่างใด เพียงแต่อาศัยการบวงสรวงอ้อนวอน ร้องขอต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหล่านั้น

ส่วนการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนา เป็นการพึ่งตนเองที่บุคคลต้อง พากเพียรพยายามด้วยตนเอง ต้องพัฒนาฝึกฝนตนเองด้วยตนเอง และเข้าถึงประโยชน์เพื่อตนเอง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นและเข้าถึงประโยชน์อันสูงสุด คือการเข้าถึงที่พึ่งอันประเสริฐด้วยตนเอง คือการบรรลุถึงพระนิพพานด้วยตนเอง ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะตรัสให้ชาวพุทธพึ่งพระรัตนตรัยคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ในฐานะที่เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “บุคคลใด ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง บุคคลนั้น ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วย ปัญญาอันชอบ...เพราะอาศัยสัจจะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^๒ แต่พระองค์ตรัสเพื่อให้เห็น เป็นตัวอย่างของบุคคลผู้ที่ประสบความสำเร็จ เป็นผู้แนะนำ เป็นสื่อกลางและเป็นหลักสัจธรรม ที่ บุคคลสามารถยึดถือเป็นแบบอย่าง เป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติตามเท่านั้น ไม่ใช่ตรัสในฐานะที่ เป็นบุคคลหรือสิ่งของอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจพิเศษ ซึ่งจะสามารถดลบันดาลให้บุคคลที่พึ่งพิงท่าน ให้ประสบความสำเร็จได้โดยฉับพลันแต่อย่างใดไม่ บุคคลที่พึ่งพระรัตนตรัยจึงนัยยะแห่งการ กระทำหรือการประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองตามหลักธรรมที่ท่านได้วางไว้แล้ว โดยมีพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ซึ่งท่านได้ประสบความสำเร็จแล้วเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นมิตรที่ดีงาม เป็นบุคคลที่ คอยให้คำแนะนำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตาในการปฏิบัติของแต่ละคน เพื่อให้ได้ปฏิบัติธรรมหรือ ทำหน้าที่ตามกำลังความสามารถของตนเอง

แนวคิดการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา จึงเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนหลักการแห่งการ พัฒนาค้นตนเองเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง ทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระ คือความ

^๒ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘-๑๘๙/๔๐, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๘๙/๔๒.

เชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ด้วยตนเอง ให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตตามสังคัมปคติ และสามารถพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าไปสู่การเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดในระดับโลกุตระได้คือการบรรลุพระนิพพานได้ และเมื่อสามารถบรรลุถึงเป้าหมายสำหรับตนเองแล้ว

นอกจากนี้ แนวคิดการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ยังให้ความสำคัญต่อการช่วยเหลือบุคคลอื่นหรือการสร้างประโยชน์แก่สังคมอีกด้วย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระสงฆ์สาวกในคราวส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรกว่า “...พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...”^๓ แนวคิดการพึ่งตนเองนี้ ยังมีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักการบำเพ็ญประโยชน์ในพระพุทธศาสนา ๓ อย่าง^๔ ได้แก่ ประโยชน์เพื่อตนเอง ประโยชน์เพื่อผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองควบคู่กันไปด้วยให้บริบูรณ์ด้วย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการประโยชน์ทั้ง ๓ อย่างนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตน...ประโยชน์ของผู้อื่น...ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่ายสมควรแท้ที่จะทำกิจของของทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^๕ จึงทำให้เห็นว่า แนวคิดการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนามีนัยยะแห่งช่วยเหลือบุคคลอื่น หรือการทำประโยชน์เพื่อคนอื่นอีกด้วย ไม่ได้เน้นแต่เพียงการสร้างที่พึ่งแก่ตนเองเพียงอย่างเดียว

๓.๒ ความหมายของการพึ่งตนเอง

คำว่า ‘การพึ่งตนเอง’ หมายถึง การดำรงอยู่ การอยู่ได้ การประคับประคองตนเอง หรือการพัฒนาศักยภาพของตนเองด้วยตนเอง ไม่ให้เป็นภาระของบุคคลอื่น ของสังคม ของคณะสงฆ์ หรือพระศาสนา ไม่สร้างปัญหาแก่องค์กร หน่วยงานหรือประเทศชาติของตนเอง เพราะบุคคลที่พึ่งตนเองได้ ย่อมสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง พัฒนาตนได้ด้วยตนเอง และยังสามารถเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้อีกด้วย ซึ่งความหมายของการพึ่งตนเองที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา หมายถึงการพึ่งตนเองด้วยธรรมะ หรือด้วยหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องที่เป็นไปเพื่อความเจริญองกามแห่งกาย

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๓๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๔ ส.น. (บาลี) ๑๖/๒๓/๓๕, ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๐.

^๕ ส.น. (บาลี) ๑๖/๒๓/๓๕, ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๐.

จิตใจ และปัญญาของตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการพึ่งตนเองในจกัถวัตติสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อยู่เถิด”^๖ หลังจากนั้นพระองค์ก็ได้ตรัสถึงวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ตนมีที่พึ่ง โดยให้ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการ^๗ ได้แก่

๑. กายานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิฆมาและโทมนัสในโลกได้

๒. เวทนานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิฆมาและโทมนัสในโลกได้

๓. จิตตานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิฆมาและโทมนัสในโลกได้

๔. ธัมมานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิฆมาและโทมนัสในโลกได้

จากข้อความนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนานั้น ในระดับสูงสุดพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายถึงการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ คือการปฏิบัติตนเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายและบรรลुพระนิพพานในที่สุดด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากที่ตรัสถึงอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ว่า

ภิกษุผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คืออรหัตตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นพระอนาคามี...ทางนี้ เป็นทางสายเอกหรือทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อก้าวล่วงโสกะ (ความโสกเศร้า) และปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลुอายุธรรม เพื่อกระทำให้แจ้งพระนิพพาน^๘

แต่เมื่อพิจารณาจากวิธีการพึ่งตนเองตามหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น สิกขา ๓ ภาวนา ๔ สติปัฏฐาน ๔ ทิฐุขัมมิกัตถประโยชน์ ๔ สังคหัตถุ ๔ นาถกรณธรรม ๑๐ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ได้หมายถึงการพึ่งตนเองในเชิงโลกุตรธรรมอย่างเดียว แต่การ

^๖ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓/๖๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓/๕๕.

^๗ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓/๖๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓/๕๕..

^๘ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๐๐/๓๔๕-๓๔๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๐/๒๓๒-๒๓๓.

พึงตนเองมีความหมายครอบคลุมทั้งในด้านโลกียธรรมและโลกุตรธรรมด้วย เพราะระดับของหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีทั้งที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตรธรรม ซึ่งแต่ละบุคคลสามารถเลือกเอาธรรมไปประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพ เป้าหมายและความพร้อมของตนเองได้ตามความเหมาะสม ดังนั้น ความหมายของคำว่า “การพึงตนเอง” ตามหลักการในพระพุทธศาสนา จึงหมายถึงความสามารถในการดำรงตนเอง ประคับประคองตนเอง และพัฒนาตนเองให้สามารถเป็นอยู่ได้ และเจริญก้าวหน้าขึ้นไปตามลำดับทั้งในระดับโลกียธรรมและระดับโลกุตรธรรมด้วย

๓.๓ ประเภทของการพึงตนเอง

ประเภทของการพึงตนเอง อาจมีการแบ่งเป็นหลายประเภทที่แตกต่างกัน เช่น ตามทฤษฎีการพึงตนเองของชุมชนในชนบท ได้แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคม ส่วนตามหลักการในพระพุทธศาสนาในงานวิจัยเรื่องนี้ สามารถแบ่งการพึงตนเองออกเป็น ๒ ประเภท ตามประเภทของธรรมที่มีอยู่สองระดับ ได้แก่ การพึงตนเองในด้านโลกียะ และการพึงตนเองในด้านโลกุตระ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๓.๑ การพึงตนเองในระดับโลกียะ

การพึงตนเองในระดับโลกียะ เป็นการพึงตนเองที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ในโลกอย่างมีปกติสุข เป็นการพึงตนเองในขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เช่น การพึงตนเองในด้านปัจจัย ๔ ของพระภิกษุสงฆ์หรือบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ๔ อย่าง^๙ ได้แก่ (๑) จีวรหรือเครื่องนุ่งห่ม (๒) บิณฑบาตหรืออาหารสำหรับฉันในแต่ละวัน (๓) เสนาสนะหรือที่อยู่อาศัย และ (๔) คิลานเภสัชหรือยารักษาโรค ส่วนการพึงตนเองของคฤหัสถ์ด้วยการมีธรรม ๔ ประการที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า “ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์”^{๑๐} ได้แก่ (๑) อุฏฐานสัมปทา การถึงพร้อมด้วยขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การแสวงหาทรัพย์ (๒) อารักขสัมปทา การถึงพร้อมด้วยการรักษาหรือการรู้จักใช้ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (๓) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนที่ดีงาม หรือการรู้จักเลือกคบแต่คนที่เป็น

^๙ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๒๑-๒๒๒/๒๐๐ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒๑-๒๒๒/๒๐๐.

^{๑๐} อญ.สตุดก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๘๕, อญ.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

บัณฑิต คนดีมีศีลธรรม (๔) สมชีวิตา การดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับสถานภาพของตนเอง ไม่อึดอัดหรือฟุ่มเฟือยมากเกินไป ให้ดำเนินชีวิตในแนวทางที่เหมาะสม สมควร เป็นต้น

นอกจากนี้การพึ่งตนเองในด้านโลกียะนี้ ถ้าพิจารณาในด้านการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของพุทธบริษัท ๔^{๑๑} ในพระพุทธศาสนา คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา トラบโดที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังไม่ได้เป็นพระอริยบุคคล ยังเป็นปุถุชนอยู่ แต่ได้ฝึกฝนในการบำเพ็ญไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ อย่างอยู่เสมอ แม้จะไม่สามารถเต็มที ก็ได้ชื่อว่ากำลังสร้างที่พึ่งแก่ตนเองในระดับโลกียะเช่นเดียวกัน เพราะผลที่ได้รับจากการบำเพ็ญดังกล่าวนี้ มีผลในด้านโลกียธรรม เช่น การมีความสุข การมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี การได้รับความยกย่องนับถือจากคนอื่น การไปสู่สุคติโลกสวรรค์หลังจากสิ้นชีวิต เป็นต้น

๓.๓.๑.๑ ประเภทของการพึ่งตนเองระดับโลกียะ

ประเภทของการพึ่งตนเองระดับโลกียะ ตามหลักการในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ อย่าง ได้แก่ การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านร่างกาย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ และการพึ่งตนเองด้านปัญญา

๑) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึงการพึ่งตนเองด้านความเป็นอยู่ บุคคลจะต้องมีความสามารถในการผลิต การจัดหาผลผลิต และการบริหารจัดการผลผลิต สำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภคและเป็นปัจจัยเอื้ออำนวยสนับสนุนการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข และอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพของตนเอง หลักธรรมที่มีความจำเป็นสำหรับการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจนี้ ได้แก่ หลักทฤษฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔^{๑๒} ได้แก่ (๑) การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นในการผลิตหรือการแสวงหา (๒) การถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ คือการรู้จักใช้ รู้จักเก็บด้วยความชาญฉลาดความรอบคอบ (๓) การมีเพื่อนที่ดี คือการรู้จักเลือกคบคนดีไม่คบคนชั่ว และ (๔) การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม พอเพียง สอดคล้องตามสถานภาพและศักยภาพของตนเอง และหลักโภคอาทิยะ

^{๑๑} วจ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๒๕/๑๓๘, วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๕๗.

^{๑๒} วจ.สตุดก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๘๕, วจ.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๕^๓ ซึ่งเป็นหลักการสำหรับบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ (๑) เลี้ยงตนเอง มารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกรและคนใช้ (๒) บำรุงตนเอง มิตรและอำมาตย์ (ข้าราชการ) (๓) ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (๔) ทำพิธีกรรม ๕ อย่าง ประกอบด้วย การสงเคราะห์ญาติ การต้อนรับแขก การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ การเสียภาษีอากร และการทำบุญอุทิศแก่พวกเทวดา (๕) อุปถัมภ์สมณพราหมณ์หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ให้สามารถดำรงชีพได้อย่างไม่เดือดร้อน

๒) การพึ่งตนเองด้านสังคม หมายถึง การที่คนหรือสถาบันที่มีอยู่ในสังคมได้สร้างสภาพของสังคมให้เอื้ออำนวยต่อการเป็นอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ด้วยการช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกันได้ ตามหลักการในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่มีความจำเป็นสำหรับการพึ่งตนเองในด้านสังคมนี้คือสังคหวัตถุ ๔ อย่าง^{๓๔} ได้แก่ (๑) ทาน คือการให้ การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันระหว่างคนในสังคมด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการให้วัตถุ การให้ธรรมหรือคำแนะนำที่ดีต่อกัน (๒) ปิยวาจา คือการพูด การเจรจากันด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน สร้างสรรค์ ถูกกาลเทศะ และมีประโยชน์ (๓) อัตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์แก่และกันระหว่างคนในสังคม และ (๔) สมานัตตตา ความมีตนสม่าเสมอ มีความเป็นกลาง ไม่มีความลำเอียง และทิส ๖ ด้าน^{๓๕} ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ในสังคม ได้แก่ (๑) ทิสเบื้องหน้าคือ มารดาบิดา มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ทางหน้าที่กับบุตรธิดา (๒) ทิสเบื้องขวา คือ อาจารย์ มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ทางหน้าที่กับศิษย์ (๓) ทิสเบื้องหลัง คือบุตรภรรยา มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ทางหน้าที่กับสามี (๔) ทิสเบื้องซ้าย คือมิตรสหาย มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ทางหน้าที่ระหว่างมิตรด้วยกัน (๕) ทิสเบื้องล่าง คือทาสและกรรมกร มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ทางหน้าที่ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง และ (๖) ทิสเบื้องบน คือสมณพราหมณ์ มีแนวทางปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์กันทางหน้าที่กับอุบาสกอุบาสิกาหรือสาวกในศาสนาของตน

^{๓๓} อญ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๑/๔๘, อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

^{๓๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๑๐/๑๖๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๓๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๖/๒๐๒-๒๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

๓) การฟั่งตนเองด้านร่างกาย หมายถึง การพัฒนาตนเองด้านร่างกาย ซึ่งประกอบด้วย ทางกายและวาจา เพื่อให้ตนเองมีความเจริญก้าวหน้าได้อย่างเต็มที่ ให้ฟั่งพาดตนเองได้ และสามารถ ดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ โดยสามารถควบคุมตนเองได้ ให้มีพฤติกรรมที่ดีงามสอดคล้อง ตามพระวินัย คือศีลสิกขาบท กฎหมาย กติกาหรือจารีตประเพณีของสังคม ตามหลักการฟั่งตนเอง ในทางพระพุทธศาสนา บุคคลจะต้องมีศีลหรือวินัย เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของตนเองในทาง กายและวาจา ให้มีสภาวะเป็นปกติ ไม่ผิดแปลก คือการไม่ประพฤติดะเมิดศีล หรือวินัยของตนเอง ตามที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ โดยศีลหรือวินัยนั้น มี ๔ ประเภท^{๑๖} ได้แก่ (๑) อินทริยสังวรศีล คือ การสำรวมอินทริย์ ๖ ได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายเมื่อประสบกับอารมณ์ที่น่า ประารถน่าพอใจ ไม่น่าประารถน่าพอใจ (๒) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือการสำรวมในปาฏิโมกข์ หรือศีลที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ตามสถานภาพของตนเอง เช่น คฤหัสถ์ไม่ละเมิดศีล ๕ ข้อ หรือ ศีล ๘ สำหรับผู้บวชนกขัมมะ สามเณร ไม่ละเมิดศีล ๑๐ พระภิกษุ ไม่ละเมิดศีล ๒๒๗ ข้อ เป็นต้น และละเว้นจากการประพฤติดุจจริตทางกายและวาจา ที่จะทำให้งกายและวาจาของตนเองเศร้าหมองมี มลทิน ให้ประพฤติดุจจริตทางกายและวาจา ด้วยการละเว้นในข้อที่พระพุทธเจ้า และทำตามในข้อที่ พระพุทธเจ้าอนุญาต (๓) อาชีวกปาริสุทธศีล คือการมีอาชีพ การหาเลี้ยงชีพ ด้วยอาชีพที่บริสุทธิ์ ถูกต้องชอบธรรม ทั้งตามกฎหมายศีลธรรมและกฎหมายของประเทศ และ (๔) ปัจจยสันนิสสิตศีล คือ การพิจารณาปัจจัย ๔ ที่ตนเองใช้สอยบริโภค ด้วยการตระหนักถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงที่ได้รับ จากการบริโภคปัจจัย ๔ ไม่ได้บริโภคด้วยความมัวเมา ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่บริโภค ด้วยตัณหาคือความมักมาก ความมัวเมาในรสอาหาร แต่บริโภคด้วยปัญญาอันชอบ

๔) การฟั่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึงการมีสภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง สงบ ปราศจาก กิเลส และประกอบด้วยคุณธรรม ตามหลักการฟั่งตนเองในพระพุทธศาสนา บุคคลจะมีสภาพจิตใจ ดังกล่าวได้ จะต้องบำเพ็ญสมาธิภาวนา หรือสมถกรรมฐาน จนได้บรรลุสมาธิคือความตั้งมั่น ใน ๓ ระดับ คือ ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ อุปจารสมาธิ สมาธิที่ใกล้จะแน่วแน่ และอัปปนาสมาธิ สมาธิที่ แน่วแน่มั่นคง และความบริสุทธิ์แห่งจิตใน ๒ ระดับ^{๑๗} คือ (๑) โลภียสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิตที่

^{๑๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธนาพรส, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๓๗.

ประกอบด้วยกุศลจิตในภูมิทั้ง ๓ (๒) โลกุตระสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิตที่ประกอบด้วยอริยมัคคจิต การพึ่งตนเองในด้านจิตใจในระดับนี้ หมายถึงการมีสมาธิในระดับโลกิยะ เช่น การมีสมาธิในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น นอกจากนี้สมาธิยังมีความหมายถึงการมีสมาธิในการปฏิบัติจนสามารถบรรลุฌานทั้ง ๔ ระดับ คือปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานได้ตามลำดับด้วย ดังนั้น การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ สำหรับบุคคลผู้ต้องการทำจิตใจของตนเองให้ตั้งมั่นและบริสุทธิ์ จะต้องดำเนินการตามกระบวนการแห่งสมาธิเป็นหลัก นอกจากนี้การพึ่งตนเองทางจิตใจ ยังหมายถึงการปลูกฝังกุศลธรรม คุณธรรมหรือคุณความดีทั้งหลายที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ให้มี ให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง ตามหลักการของสัมมปธาน ๔ ^{๑๘} คือความเพียรชอบใน ๔ ฐานะได้แก่ (๑) สังวรปธาน เพียรระวังบาปหรือความชั่วทั้งหลายมิให้เกิดขึ้นในจิตใจ (๒) ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) เพียรสร้างกุศลธรรมให้เกิดขึ้น และ (๔) อนุรักษณาปธาน เพียรตามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่ตลอดไป

๕) การพึ่งตนเองด้านปัญญา หมายถึงการพัฒนาตนเองในทางปัญญา เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถในการประคับประคองตนเอง คุ้มครองตนเอง และนำพาชีวิตของของตนเองให้บรรลุถึงความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ตามจุดมุ่งหมายที่ตนเองปรารถนาไว้ตามศักยภาพของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การทำงาน หรือการประกอบกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม การพึ่งตนเองทางปัญญาในด้านโลกิยะนี้ หมายถึงการมีปัญญาที่เกื้อกูลต่อการประกอบอาชีพหรือการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษาการเรียนรู้ด้วยฟัง การอ่าน ที่เรียกว่าสุตมยปัญญา และการคิด ที่เรียกว่าจินตามยปัญญา ในพระพุทธศาสนาบุคคลจะมีความสามารถในการพึ่งตนเองในด้านปัญญานี้ จะต้องอาศัยองค์ประกอบเบื้องต้นทั้ง ๓ ประการ^{๑๙} ซึ่งเป็นปัจจัยเบื้องต้นแห่งการบำเพ็ญอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ ได้แก่ (๑) กัลยาณมิตร คือความมีเพื่อนที่ดีงาม เพื่อนที่สามารถให้คำแนะนำที่ถูกต้องเหมาะสมได้ หมายถึงการรู้จักเลือกคบคนดี มีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ ซึ่งจะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ตนเองมีความรู้ความสามารถ ให้มีความก้าวหน้าในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจกรรม หรือการปฏิบัติธรรม (๒) โยนิโสมนสิการ คือการใช้กระบวนการ

^{๑๘}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๖/๒๓๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๓๖.

^{๑๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗-๕๘ [๑-๓].

คิดหาเหตุผลอย่างลึกซึ้ง อย่างแยกคาย อย่างครบถ้วนหรือการคิดเชื่อมโยงไปถึงเหตุและปัจจัยของปัญหาต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ในข้อมูลที่ได้รับจากคนอื่นนั้น จัดเป็นกระบวนการฝึกฝนด้านการคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินค่า และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ซึ่งจะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เป็นคนมีเหตุผล มีความเฉลียวฉลาดมีไหวพริบปฏิภาณที่ดีพร้อม (๓) อปปมาท คือความเป็นอยู่โดยไม่ประมาท ไม่ปราศจากสติ มีความรอบคอบระมัดระวังอยู่ตลอดเวลา ไม่พลั้งเผลอ ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้การดำเนินชีวิตหรือการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยปราศจากความบกพร่องหรือความเสียหายที่จะเกิดขึ้นตามจากการปฏิบัติงานหรือการดำเนินชีวิตของตนเอง ความจริงแล้ว องค์ประกอบแห่งการเกิดขึ้นของปัญญาไม่ได้มีเพียง ๓ ประการนี้เท่านั้น เพราะถ้าพิจารณาจากหมวดธรรมที่เรียกว่า “บุพพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมงคล ๘”^{๒๐} มีองค์ประกอบถึง ๗ ประการ ได้แก่ กัลยาณมิตร การมีมิตรดีหรือมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สีสัมปทา การถึงพร้อมด้วยศีล จันทสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความพอใจ อัตตสัมปทา การถึงพร้อมด้วยตนคือมีกายและจิตที่บริบูรณ์ ทิฏฐิสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความเห็นที่ถูกต้อง อปปมาทสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท และโยนิโสมนสิการสัมปทา การถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคาย และต้องมีลักษณะของความเป็นพหุสูตรทั้ง ๕ ประการอย่างครบถ้วนด้วย^{๒๑} คือ (๑) เป็นผู้ที่สดับตรับฟังมากหรือมีความรู้มีข้อมูลมาก (๒) เป็นผู้ที่สามารถทรงจำไว้ได้เป็นอย่างดี (๓) สามารถสวด สาธยาย หรือกล่าวอ้างอิงได้อย่างคล่องแคล่ว อย่างถูกต้อง (๔) ขันใจคือไม่หลงลืม แม้จะผ่านไปเป็นเวลานาน และ (๕) รู้ชัดด้วยปัญญา คือรู้ เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงอรรถและพยัญชนะ

จึงกล่าวได้ว่า การพึ่งตนเองในระดับโลกียะมีอยู่ ๕ ประเภทได้แก่ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านร่างกาย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ และการพึ่งตนเองด้านปัญญา ซึ่งในแต่ละประเภทล้วนมีความหมาย มีหลักการหรือหลักธรรมที่จำเป็นต่อการพึ่งตนเองในประเภทนั้น ๆ แตกต่างกันไป โดยมีประเด็นสำคัญที่ตรงกันคือในการพึ่งตนเองทั้ง ๕ ประเภทนั้น พระพุทธศาสนามีหลักการหรือหลักธรรมสำหรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละคนสามารถนำเอาหลักการไปประพฤติปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมแก่สถานภาพของ

^{๒๐} ถ.ม. (บาลี) ๑๕/๔๕-๕๕/๓๖-๓๗, ถ.ม. (ไทย) ๑๕/๔๕-๕๕/๔๓-๔๔.

^{๒๑} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๘๘/๑๓๐, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๑๕๖.

ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อได้ปฏิบัติตามสมควรแล้ว ย่อมได้รับแห่งการปฏิบัติตามสมควรเหมาะสมเช่นเดียวกัน จึงทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา ไม่ได้ละเลยการพึ่งตนเองในระดับโลกียะแต่อย่างใด แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีเป้าหมายสูงสุด คือการสลัดออกจากทุกข์ทั้งปวงและการกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานก็ตาม

๓.๓.๑.๒ วิธีการ

วิธีการในการสร้างที่พึ่งแก่ตนเองในระดับโลกียะนี้ สามารถกล่าวได้ ตามหลักการหรือหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาดังนี้

๑) ด้านเศรษฐกิจ พิจารณาจากหลักการของหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันที่เรียกว่า ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ อย่าง และหลักการบริหารจัดการทรัพย์สมบัติหรือการใช้จ่ายทรัพย์ ที่เรียกว่า โภคอาทิยะ ๕ อย่าง จะพบว่าวิธีการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจตามหลักการในพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญต่อวิธีการอยู่ ใน ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การแสวงหา การผลิต หรือการสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นรูปธรรม ที่สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งรายได้ที่เป็นตัวเงินได้ เพราะเงินเป็นที่มาของปัจจัย ๔ อย่างอื่น ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคหรือที่อยู่อาศัยก็ตาม ในขั้นตอนนี้บุคคลจึงจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการผลิต ขั้นตอนที่ ๒ การบริหารจัดการ การใช้ทรัพย์สมบัติที่หามาได้หรือที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด คຸ້ມຄ່າ และให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่นในครอบครัวของตนและในสังคมด้วย ขั้นตอนที่ ๓ การดำเนินชีวิต บุคคลที่จะสามารถพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจนั้น จะต้องดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้อง ความชอบธรรม พอดีพอเหมาะกับสภาพภาพของตนเอง และจะต้องรู้จักการเลือกคบคนดีมีศีลธรรมคือการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยด้วย

๒) ด้านสังคม พิจารณาจากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคหวัตถุ ๔ และการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีพร้อมตามทิศทั้ง ๖ จะพบว่า วิธีการพึ่งตนเองทางด้านสังคม ให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมด้วยกัน ที่จะต้องเป็นไปในทางที่สร้างสรรค์ที่พึงประสงค์ โดยเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสียสละ และเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญเบื้องต้นที่จะทำให้สังคมมีสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาและความเข้มแข็งภายในของ

สังคม และการทำหน้าที่ของแต่ละคน โดยบุคคลที่มีอยู่ในสถาบันตามโครงสร้างทางสังคม จะต้องทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์เป็นอย่างดี จึงจะทำให้สถาบันในสังคมมีความเข้มแข็ง มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคลได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปโดยลำดับ เพราะมีสภาพแวดล้อมทางสังคมเอื้ออำนวย จึงเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองทางสังคม ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความสามารถในการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมเป็นประเด็นสำคัญ

๓) ด้านร่างกาย พิจารณาจากหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า วิธีการพึ่งตนเองทางด้านร่างกายของบุคคล สามารถดำเนินการได้ด้วยการเคารพและปฏิบัติตามพระวินัย ศีลหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารหมู่คณะและการฝึกฝนตนเองของแต่ละคน ตามสถานภาพของตนเอง ด้วยการละเว้นคือไม่ละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าและทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ไม่ว่าจะเป็นอินทรีสังวรศีล ปาฏิโมกขสังวรศีล ฯลฯ ก็ตาม ศีลจึงเป็นอุบายวิธีในการพัฒนาฝึกฝนร่างกายของบุคคลให้เจริญมั่นคง ให้มีสภาวะปกติ ไม่มีสภาวะผิดปกติ ไม่ก่อปัญหาหรือสร้างความเดือดร้อนแก่บุคคลในสังคมด้วยกัน การพึ่งตนเองทางในด้านร่างกายในทางพระพุทธศาสนา จึงมีความหมายถึงการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาของตนเองให้มีความงดงาม เพียบพร้อมด้วยกิริยามารยาทที่ดีงาม น่ารักน่าเอ็นดู น่ายกย่องของบุคคลอื่นที่พบเห็นเข้า ไม่ว่าจะเป็นเข้าไปสู่สมาคมใด ๆ ก็ตาม ดังที่พุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสรุปถึงอานิสงส์ของการเป็นผู้มีศีลทั่วไป ๕ ประการ^{๒๒} ได้แก่ ๑) ย่อมประสบกับกองโภคะใหญ่ ๒) ชื่อเสียงอันดีงาม ย่อมฟุ้งขจรกระจายไป ๓) เมื่อเข้าไปสู่บริษัทใด ไม่ว่าจะเป็นชาติคหบดีบริษัท พราหมณ์บริษัท กฤหบดีบริษัท หรือสมณบริษัท เป็นผู้องอาจกล้ากล้า ไม่เก้อเจิน ๔) มีสติสมบูรณ์ ย่อมไม่หลงทำกาลกิริยา ๕) เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ส่วนอานิสงส์ของศีลที่เป็นกุศล สำหรับพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ที่มุ่งจะบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์นั้น มี ๑๐ อย่าง^{๒๓} ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนกันและกัน ถือเป็นผลและอานิสงส์ต่อกันไปตามลำดับจากเบื้องต้นสู่ระดับสูง โดยเริ่มต้นจากศีลที่เป็นกุศล

^{๒๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๑/๒๔๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๒๘.

^{๒๓} อจ.ทสก-เอกาทสก. (บาลี) ๒๔/๑, ๒๐๘/๑, ๓๓๖, อจ.ทสก-เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑, ๒๐๘/๑, ๓๓๖.

- ๑) มีความไม่เคียดรื้อน (อวิปปฎิสาร) เป็นผลและอานิสงส์
- ๒) ความไม่เคียดรื้อน มีความบันเทิงใจ (ปราโมทย์) เป็นผลและอานิสงส์
- ๓) ความบันเทิงใจ มีความอิมใจ (ปีติ) เป็นผลและอานิสงส์
- ๔) ความอิมใจ มีความสงบระงับ (ปัสสัทธิ) เป็นผลและอานิสงส์
- ๕) ความสงบระงับ มีความสุข (สุข) เป็นผลและอานิสงส์
- ๖) ความสุข มีจิตเป็นสมาธิ (สมาธิ) เป็นผลและอานิสงส์
- ๗) สมาธิ ความรู้เห็นตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ)

เป็นผลและอานิสงส์

- ๘) ความรู้เห็นตามความเป็นจริง มีความเบื่อหน่าย (นิพพิทา)

เป็นผลและอานิสงส์

- ๙) ความเบื่อหน่าย มีความคลายกำหนัด (วิราคะ) เป็นผลและอานิสงส์
- ๑๐) ความคลายกำหนัด มีความเห็นญาณว่า หลุดพ้น (วิมุตติญาณทัสสนะ)

เป็นผลและอานิสงส์

จะเห็นได้ว่า การมีศีลบริบูรณ์นั้น ทำให้บุคคลเข้าถึงที่พึงอันประเสริฐได้ และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างถาวรทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพราะเมื่อบุคคลมีศีลแล้ว ย่อมมีพฤติกรรมทางกายและทางวาจาที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตน และประโยชน์ของคนอื่น โดยการดำเนินชีวิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือเป็นผู้มีภาระงานที่ถูกต้อง วาจาที่ถูกต้อง และการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามอริยมรรคนั้นเอง

๔) ด้านจิตใจ เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบว่าวิธีการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ มีวิธีการปฏิบัติ ๒ อย่าง คือ (๑) การปฏิบัติสมาธิ เป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิต การฝึกฝนอบรมจิต เพื่อให้จิตใจมีความสงบ มีความตั้งมั่น มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากระทบ มีความจดจ่ออยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างแน่วแน่ การปฏิบัติหรือการบำเพ็ญสมาธินี้ สามารถกระทำได้ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ การศึกษา การอ่าน การฟัง ฯลฯ และการบำเพ็ญสมาธิของผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย หมายถึงการบำเพ็ญเพียรตามหลักการของสมถภาวนาหรือสมถกรรมฐาน ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติหรืออารมณ์ของ

กรรมฐานชนิดนี้มีถึง ๔๐ วิธีด้วยกัน ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๒๔} (๒) การปลุกฝังกุศลธรรม คุณธรรมจริยธรรมหรือคุณความดีทั้งหลายให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของตนเอง เพื่อให้สภาพของจิตใจของตนเต็มเปี่ยมด้วยกุศลธรรมคือคุณความดีทั้งหลาย ซึ่งจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดพฤติกรรมทางกาย และวาจาดีงามไปด้วย เป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องตามหลักการของสัมมปธาน ๔ อย่าง^{๒๕} และวิธีการนี้สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันของบุคคลธรรมดา โดยการพยายามระมัดระวังมิให้ความคิดชั่วเกิดขึ้นในจิตใจ พยายามละหรือสลัดความคิดชั่วที่เกิดขึ้นแล้วจากจิตใจของตนเอง หมั่นปลุกฝังความคิดดี ความคิดในทางที่สร้างสรรค์ หรือคิดในเชิงบวกให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง และพยายามรักษาความคิดดีหรือความคิดในทางที่เป็นกุศลนั้น ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอตลอดไป

๕) ด้านปัญญา เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองในด้านปัญญา ในพระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า วิธีการพึ่งตนเองทางด้านปัญญา มีอยู่ ๒ ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ (๑) การสร้างสรรค์ปัญญาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง วิธีการนี้สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองโดยตรง เช่น การฟังการอ่าน การค้นคว้า การแสวงหาความรู้จากสื่อชนิดต่าง ๆ และการอาศัยบุคคลอื่นเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ด้วยการสมาคม การสอบถามกัลยาณมิตร คือเพื่อนที่ดีงาม หรือบุคคลผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ และมีความประพฤติที่ดีงาม เช่น มารดาบิดา ครูอาจารย์ สมณพราหมณ์ บัณฑิต นักปราชญ์ เป็นต้น (๒) การนำปัญญาที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและคนอื่น เป็นการประยุกต์ใช้ปัญญาที่มีอยู่การปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมกับกาลเทศะ เป็นการดำเนินชีวิตอย่างชาญฉลาด เป็นการอยู่หรือการแสดงออกทางพฤติกรรมด้วยปัญญาที่ถูกต้องเหมาะสม ตามหลักสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ^{๒๖} อันเป็นธรรมของคนดีหรือคุณลักษณะของบุคคลผู้มีปัญญานั้นเอง คือ ชัมมัญญู รู้จักเหตุ อัตถัญญู รู้จักผล อิตถัญญู รู้จักตน มัตถัญญู รู้จักประมาณ กาลัญญู รู้จักกาล ปริสสัญญู รู้จักเทศะหรือชุมชน และปุคคลัญญู รู้จักบุคคล ซึ่งตรงกับหลักการดำเนินชีวิตของบุคคลผู้ชาญฉลาด ผู้อยู่ด้วยปัญญาและสติ คือการเป็นอยู่ความไม่ประมาทนั่นเอง

^{๒๔} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

^{๒๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๖/๒๓๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๓๗.

^{๒๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๑๒.

เห็นได้ว่า วิธีการพึ่งตนเองในระดับโลกิยะทั้ง ๕ ประเภทที่กล่าวมานี้ มีความเป็นรูปธรรม ที่แต่ละบุคคลสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมกับสถานภาพของตนเอง วิธีการพึ่งตนเองเหล่านี้ ไม่ได้เกินกว่าวิสัยของคนธรรมดาทั่วไปที่สามารถปฏิบัติตามได้ เพราะเป็นวิธีที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนโดยทั่วไปอยู่แล้ว ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่รู้ว่าตนเองได้ปฏิบัติตามวิธีการในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว โดยที่วิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติที่ฝังงายในจิตใจของแต่ละคนเป็นประการสำคัญ ดังนั้น วิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา จึงให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลมากกว่าการปฏิบัติในนามของกลุ่มหรือองค์กร ที่รวมตัวเป็นกลุ่ม องค์กรหรือสถาบันในสังคม เพราะปัจเจกบุคคลเป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งของกลุ่มหรือองค์กรนั่นเอง

๓.๓.๑.๓ เป้าหมาย

เป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกิยะนี้ สามารถจำแนกตามประเภทและวิธีการของการพึ่งตนเองใน ๕ ด้านดังนี้

๑) ด้านเศรษฐกิจ ตามหลักการและพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่า มีเป้าหมายอยู่ใน ๒ ระดับคือ (๑) ประโยชน์ส่วนตนเอง การมีเป้าหมายในส่วนนี้เน้นเพื่อให้ตนเองคือแต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวมีความพร้อมด้านปัจจัย ๔ เพียงพอต่อการดำรงชีพ สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยกำลังความสามารถของตนเอง ไม่มีความเดือดร้อนด้วยปัจจัยที่จำเป็นต่อการยังชีพ การจะเข้าถึงเป้าหมายนี้ได้ จึงต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่ทอดทิ้ง (๒) ประโยชน์ของคนอื่น เป้าหมายในส่วนนี้ เพื่อให้คนอื่นได้รับประโยชน์จากปัจจัยหรือทรัพย์สินสมบัติที่ตนเองมีอยู่พร้อมแล้ว ด้วยการให้ การให้แก่บุคคลอื่นหรือการบริหารจัดการทรัพย์สินสมบัติให้เป็นสัดส่วนตามหลักโศกอาทิยะ เช่น การใช้ทรัพย์สินเพื่อเลี้ยงดูบิดามารดา การเลี้ยงดูมิตรสหายหรือบริวาร การแบ่งปันให้คนอื่นที่เดือดร้อน การเสียภาษีแก่รัฐ การบำรุงสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น

๒) ด้านสังคม เป้าหมายในระดับนี้ คือการเน้นถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นประการสำคัญ เพื่อให้สังคมมีความเข้มแข็งมีสภาพเอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและการพัฒนาสังคม โดย (๑) การส่งเสริมให้คนในสังคมตระหนักถึงความทุกข์ความเดือนร้อนของบุคคล (๒)

ความพยายามในการหาทางช่วยเหลือตามกำลังความสามารถของตนเอง ด้วยรู้จักการแบ่งปันกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความมีเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน การช่วยเหลือกันภายในสังคม พึงพาอาศัย และ (๓) การทำหน้าที่ระหว่างกันของคนหรือสถาบันในสังคมให้ดีพร้อม เพื่อให้คนในสังคมเกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม การตระหนักถึงความทุกข์ความเดือดร้อนของบุคคลอื่นในสังคม จึงเป็นเป้าหมายพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่จะทำให้คนทั้งหลาย คิดเพื่อคนอื่นและสังคม หรือเป็นสังคมที่พึงพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้สังคมพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

๓) ด้านร่างกาย เป้าหมายในระดับนี้ เพื่อให้ปัจเจกบุคคลในสังคมมีกรอบกติกาสำหรับการดำเนินชีวิต เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้สร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคมตามกำลังความสามารถของตนเอง เห็นได้จากอานิสงส์ของการบัญญัติพระวินัย ๑๐ ประการของพระพุทธเจ้า^{๒๓} เช่น เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เป็นต้น ดังนั้น การพึ่งตนเองทางด้านร่างกาย แต่ละคนจึงต้องมีศีลเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้อยู่ในกรอบกติกาของสังคม ตามสถานภาพที่ตนมีอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้การพึ่งตนเองในด้านนี้จะเน้นการมีศีลในระดับปัจเจกบุคคล แต่เป้าหมายกลับมุ่งไปประโยชน์ของคนอื่นและสังคม ซึ่งทำให้เห็นว่า เป้าหมายการพึ่งตนเองด้านร่างกายที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อตนเองนั้น มีความสัมพันธ์กับการบำเพ็ญประโยชน์ของส่วนรวมด้วย เพราะเมื่อแต่ละคนได้บำเพ็ญประโยชน์ของตนเองให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔) ด้านจิตใจ เป้าหมายในระดับนี้ เพื่อให้ปัจเจกบุคคลมีสภาพจิตใจที่เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม คือมีจิตใจที่มั่นคง สงบ อ่อนโยน เข้มแข็ง และประกอบด้วยคุณธรรมทั้งหลายที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคม เช่น ความเมตตากรุณา การปราศจากความตระหนี่ การไม่เห็นแก่ตัว ความอดทน เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้การดำรงตนอยู่ในสังคมเป็นอย่างดี ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เหมาะสมแก่บำเพ็ญความเพียรในระดับสูงขึ้นต่อไป การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจจึงมีเป้าหมายที่สำคัญคือการทำให้จิตของแต่ละคนมีคุณภาพ การทำให้สภาพของจิตใจดีขึ้น พัฒนาขึ้น และเป็นพื้นฐานสู่การเข้าถึง

^{๒๓} วิ.ม. (บาลี) ๑/๔๐/๓๗, วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๐/๒๕.

เป้าหมายด้านโลกุตระธรรม คือการเข้าถึง สภาพปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย การพึ่งตนเองทางจิตใจจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาจิตใจของตนเองให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปตามลำดับ จนเข้าถึงที่พึ่งอันประเสริฐคือพระนิพพานได้

๕) ด้านปัญญา เป้าหมายในระดับโลกียะนี้ คือเพื่อให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้ความเข้าใจในสรรพวิชาทั้งหลาย ที่เกื้อกูลที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินชีวิตตามสถานภาพของตนเองที่มีอยู่ในสังคม มีความรู้ความเข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เช่น รู้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมของสัตว์ทั้งหลาย มีความรู้มีความสามารถในการคุ้มครองตนเอง คือมีปัญหาในการรักษาตนเองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลาย มีปัญหาในการหาเลี้ยงชีพตามสถานะของตนเอง มีปัญหาในการแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน มีปัญหาในการทำความเข้าใจกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล ไม่หลงเชื่อโดยปราศจากเหตุผล และมีความสามารถในการนำเอาสรรพวิชาทั้งหลาย มาประยุกต์สู่การปฏิบัติ เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้ ถ้าพิจารณาตามหลักอริยมรรค เรียกปัญญาในระดับนี้ว่า “โลกียทฤษฎี” คือปัญญาหรือทฤษฎีที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ในโลก หรือปัญญาที่มีเป้าหมายเพื่อให้บุคคลสามารถอยู่ในโลกได้อย่างปกติสุข

จึงกล่าวได้ว่า เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับโลกียะทั้ง ๕ ประเภะนั้น เป็นเป้าหมายที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ในโลกอย่างปกติสุข โดยไม่เดือดร้อนทั้งในด้านรูปธรรมและด้านนามธรรม แม้จะไม่ใช่ว่าเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาเหมือนดังเช่นเป้าหมายระดับโลกุตระ คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่ก็มีความสำคัญอยู่มาก ในฐานะที่เป็นเป้าหมายที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้อย่างง่ายด้วยอายตนะของบุคคลธรรมดาทั่วไป เช่น การเห็นรูปด้วยตา การฟังเสียงด้วยหู การสัมผัสด้วยประสาทสัมผัส เป็นต้น และเป็นเป้าหมายที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระหว่างคนหรือกลุ่มกลุ่มในสังคมด้วยกัน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายที่ทุกคนปรารถนามากกว่าเป้าหมายระดับโลกุตระเลยก็ได้ เพราะเป็นเป้าหมายที่สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลที่ตกอยู่ในกระแสของโลภธรรมทั้งหลาย

๓.๓.๒ การพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ

การพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ หมายถึงการพึ่งตนเองที่สามารถนำพาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย เข้าถึงสภาวะสิ้นจากกิเลสทั้งหลาย บรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุดใน

พระพุทธศาสนา คือการบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่าง ๆ ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงความเป็นแห่งพระอรหันต์ได้ การพึงตนเองในด้านโลกุตระเป็นเป้าหมายขั้นปรมาตม์ คือเป้าหมายอันสูงสุด ที่ข้ามพ้นจากโลก ที่ล่วงพ้นจากโลก ที่อยู่เหนือโลก คือไม่ติด ไม่เกี่ยวข้อง และไม่ไหลไปตามกระแสของโลก ที่เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสทั้งหลาย มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น บุคคลผู้ที่สามารถเข้าถึงการพึงตนเองในระดับโลกุตระนี้ ตามหลักการในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “พระอริยบุคคล” มีพระโสดาบัน เป็นต้น ซึ่งบุคคลสามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘^{๒๘} ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ

ความจริงแล้ว คำว่า “โลกุตระธรรม” ในพระพุทธศาสนา มีความหมายถึงธรรมอีกหลายหมวด ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑^{๒๙} ซึ่งธรรมเหล่านี้เป็นทั้งหลักการ วิธีการและเป้าหมายสำหรับการปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงการพึงตนเองอันประเสริฐ อันสูงสุดคือพระนิพพานนั่นเอง แต่เมื่อปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ นั้น ได้ชื่อว่าปฏิบัติครบทุกหมวด เพราะเป็นหมวดธรรมที่เชื่อมโยงถึงกัน และมีความสอดคล้องกันในแนวทางปฏิบัติ

๓.๓.๒.๑ ประเภทของการพึงตนเองในระดับโลกุตระ

ประเภทของการพึงตนเองในระดับโลกุตระนี้ สามารถจำแนกเป็น ๒ ประเภท ตามประเภทของพระอริยบุคคลที่มีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) การพึงตนเองของพระเสขบุคคล คือการพึงตนเองของพระอริยบุคคลผู้ยังต้องศึกษาอยู่ และ (๒) การพึงตนเองของพระอเสขบุคคล คือการพึงตนเองของพระอริยบุคคลผู้ไม่ต้องศึกษาอีก ดังนี้

๑) การพึงตนเองของพระเสขบุคคล หมายถึงการพึงตนเองของพระอริยบุคคลที่ยังต้องศึกษา คือต้องพัฒนาตนเองอีกต่อไปทั้ง ๓ ได้แก่พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี

^{๒๘} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓๐/๒๘๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๐/๒๕๘.

^{๒๙} ที.ป. (บาลี) ๓๑/๔๓/๕๓๕-๕๓๗, ที.ป. (ไทย) ๓๑/๔๓/๕๑๑-๕๑๒.

เพราะยังไม่ได้บำเพ็ญตนให้บริบูรณ์ในไตรสิกขาทั้ง ๓^{๓๐} คืออริสัณห์สิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาลิกขาให้บริบูรณ์ การพึ่งตนเองในระดับนี้ เป็นการพึ่งตนเองของพระอริยบุคคลผู้พยายามในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถก้าวต่อไปสู่การพึ่งตนเองที่สูงขึ้นไปตามลำดับ

๒) การพึ่งตนเองของพระอเสขบุคคล หมายถึงการพึ่งตนเองของพระอริยบุคคลที่ไม่ต้องศึกษาคือไม่ต้องพัฒนาตนเองอีก ได้แก่พระอรหันต์ เพราะได้บำเพ็ญตนให้บริบูรณ์ด้วยไตรสิกขาทั้ง ๓ คืออริสัณห์สิกขา อริจิตตสิกขา และอธิปัญญาลิกขาให้บริบูรณ์แล้ว การพึ่งตนเองในระดับนี้ เป็นการพึ่งตนเองของพระอริยบุคคลผู้เข้าถึงการพึ่งตนเองอันสูงสุดแล้ว คือพระนิพพาน เพราะหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายแล้ว ซึ่งการหลุดพ้นนี้มีอยู่ ๒ ประเภท^{๓๑} คือ (๑) เจโตวิมุตติ หลุดพ้นทางใจ คือการหลุดพ้นของพระอริยบุคคลผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย ด้วยการบำเพ็ญสมณธรรมมานานมาก่อนแล้วจึงบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานในภายหลัง เป็นการหลุดพ้นด้วยอำนาจของสมาธิ หรือการหลุดพ้นที่มีสมาธิเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ (๒) ปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นด้วยปัญญา คือการหลุดพ้นของพระอริยบุคคลผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย โดยการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานล้วน ๆ แต่เพียงอย่างเดียว เป็นการหลุดพ้นด้วยอำนาจของปัญญา หรือการหลุดพ้นที่มีวิปัสสนาเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ

๓.๓.๒.๒ วิธีการ

วิธีการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ คือวิธีการปฏิบัติ วิธีการดำเนินเพื่อให้สามารถเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย หรือการเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งบุคคลสามารถปฏิบัติหรือดำเนินการได้ด้วยวิธีการ ๘ วิธีตามประเภทของมรรคมรรค ๘ ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือความเห็นหรือความรู้แจ้งตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔^{๓๒} ได้แก่ ความเห็นแจ้งในความทุกข์ ความเห็นแจ้งในเหตุแห่งความทุกข์ ความเห็นแจ้งในการดับทุกข์ และความเห็นแจ้งในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสอธิบายความหมาย

^{๓๐} อ.เจ. (บาลี) ๒๐/๘๙/๒๕๙, อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๘๙/๓๑๒.

^{๓๑} อ.เจ. (บาลี) ๒๐/๘๘/๑๐๔, อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๘๘/๑๐๗.

^{๓๒} วิ.ม. (บาลี) ๑/๑๔/๑๘, วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๔/๒๑.

ของอริยมรรคข้อนี้ว่า “สัมมาทิฐิ เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ”^{๓๓} นอกจากนี้ยังมีความหมายถึงความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์^{๓๔} คือความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา และความเห็นแจ้งในปฏิจสมุปบาท ๑๒ อย่างอีกด้วย^{๓๕} การปฏิบัติในขั้นตอนนี้ เป็นการปฏิบัติทางปัญญา เป็นการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมที่เรียกว่าชัมมานุปัสสนา ที่เกี่ยวข้องกับภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่สำเร็จจากการภาวนา หรือการทำให้เจริญด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติที่สามารถใช้เป็นอารมณ์ที่เป็นภูมิของวิปัสสนากรรมฐาน คือใช้เป็นอุบายวิธีหรือเครื่องมือในการพิจารณาถึง ๖ หมวด^{๓๖} ได้แก่ จันท์ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรี ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจสมุปบาท ซึ่งในการปฏิบัติจริงตามกระบวนการเหล่านี้ บุคคลสามารถเลือกเอาหมวดใดหมวดหนึ่งนำมาปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมแก่ตนเอง หรืออาจจะพิจารณาทั้งหมดก็ได้ เพราะในขณะปฏิบัติจริง

ดังนั้น วิธีการปฏิบัติจึงต้องดำเนินการด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน บุคคลจะต้องมีคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการครบถ้วน คือความเพียรอย่างต่อเนื่อง (อาตาปี) สติ (สติมา) และสัมปชัญญะ (สัมปชาโน) ให้เกิดขึ้นและพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงของธรรมทั้งหลายตามธรรมชาติของมัน ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา ไม่มีสิ่งใดที่ควรยึดมั่นถือมั่น เมื่อพิจารณาอยู่เป็นประจำย่อมสามารถถ่ายทอดความยึดมั่นถือหรืออุปาทานทั้ง ๔ ประการ^{๓๗} ได้แก่ กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม ทิฐูปาทาน ความยึดมั่นในทิฐิหรือทฤษฎี สัตัพพูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรต และอัตตวาทุูปาทาน ความยึดมั่นในวาทะว่ามีตัวตน จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย มีกามาสวะ เป็นต้น และย่อมเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท คือพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ตามลำดับ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการ

^{๓๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๒๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๒.

^{๓๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

^{๓๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๒๐.

^{๓๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๔๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓.

พัฒนาตนเองของมนุษย์ ตามหลักการในพระพุทธศาสนา ที่ยกระดับตนเองให้สูงขึ้นจากปุถุชนสู่ความอริยบุคคล และจากพระอริยบุคคลขั้นต้นจนถึงพระอริยบุคคลขั้นสูงสุดได้

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสอธิบายความหมายของสัมมาสังกัปปะว่า “สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่าง คือความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ”^{๓๘} การดำริทั้ง ๓ ประการนี้เป็นความดำริหรือความคิด เป็นกระบวนการทำงานของจิต ดังนั้น การวิธีการปฏิบัติจึงต้องดำเนินการด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยการตามรู้ทันความดำริที่เกิดขึ้นนั้น ให้เห็นตามความเป็นจริง คือเมื่อดำริออกจากกามก็รู้ เมื่อดำริไม่พยาบาทก็รู้ เมื่อดำริในการไม่เบียดเบียนก็รู้ และพิจารณาให้เห็นความเป็นของเที่ยง ความตั้งอยู่ ความดับไป และความไม่มีตัวตนของความดำรินั้น ให้เห็นแต่สักว่าความดำริเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตน ว่าเป็นของเราหรือของเขา การดำริในลักษณะทั้ง ๓ นี้เป็นการดำริฝ่ายกุศลธรรม เมื่อบุคคลเจริญให้มาก ทำให้มาก ปฏิบัติให้มาก ชื่อว่าทำให้สัมมาสังกัปปะฝ่ายโลกุตระให้เกิดขึ้นโดยปริยาย และย่อมทำให้สังโยชน์และอนุสัยกิเลสทั้งหลายดับไปตามลำดับ

๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ คือการเจรจาประกอบด้วยวิสุตจิต ๔ อย่าง ได้แก่ละเว้นจากการพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และพูดเพ้อไร้สาระ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสอธิบายความหมายของสัมมาวาจาว่า “สัมมาวาจา เป็นอย่างไร คือเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัมมาวาจา”^{๓๙} ถ้าพิจารณาจากพฤติกรรมที่แสดงออกทางวาจาทั้ง ๔ ประการนี้ ดูเหมือนจะไม่ได้เป็นโลกุตระแต่อย่างใด เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ป็นรูปธรรม ที่สามารถสังเกตเห็นได้และปฏิบัติได้โดยง่ายในชีวิตประจำวันของคนในสังคมโดยทั่วไป แต่ในการปฏิบัติเชิงโลกุตระนั้น มุ่งหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่ละเอียดขึ้น คือในขณะที่ปฏิบัติธรรม วาจาของบุคคลใส่ใจจดจ่ออยู่ที่การภาวนา เช่น ในขณะที่เดินจงกรม ขณะที่ทำทั้งสองอย่างไป ก็ภาวนาไปพร้อมกับรับรู้การย่างของรูปว่า “ซ้ายอย่างหนอ ขว้างอย่างหนอ” เป็นต้น ในขณะที่

^{๓๘} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๓๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

วาช่อมบริสุทธิตามศีลในอริยมรรค จิตย่อมสงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ และปัญญาคือการตามรู้ทันอาการของรูปที่เป็นปัจจุบันก็เกิดขึ้นร่วมด้วย

๔) สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ คือการประกอบพร้อมในกายสุจริต ๓ อย่าง ได้แก่การไม่ทำชีวิตให้ตกลงไป การไม่ถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้ และการละเว้นจากการประพฤติดีกาม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสอธิบายความหมายของสัมมากัมมันตะว่า “สัมมากัมมันตะเป็นอย่างไร คือเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติดีกาม ภิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่า สัมมากัมมันตะ”^{๔๐} การปฏิบัติในอริยมรรคข้อนี้ เน้นการปฏิบัติทางกายกรรมเป็นหลัก ในระดับศีล เน้นการละเว้นการประพฤติดุจจริตทางกายทั้ง ๓ อย่างที่เป็นพฤติกรรมที่ทำให้กายกรรมเศร้าหมอง และเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้กายกรรมมีความบริสุทธิ์ ในระดับสมาธิ เน้นการมีจิตใจที่จดจ่ออยู่กับการปฏิบัติ ด้วยการระคับระคองและการตามดูอาการของกายที่เป็นไปอยู่ ในระดับปัญญา เน้นการให้รับรู้อาการของกายที่เป็นไปนั้นตามความเป็นจริง จนสามารถเข้าใจในกฎของไตรลักษณ์ได้อย่างถูกต้อง ถ้ายกอนความยึดมั่นถือมั่นได้ หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย และบรรลุพระนิพพานได้ในที่สุด

๕) สัมมาอาชีวะ การมีอาชีพชอบ คือการประกอบอาชีพที่ถูกต้องชอบธรรม อาชีพที่สุจริตละเว้นจากการประกอบอาชีพทุจริตหรือมิฉฉาชีพ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสอธิบายความหมายของสัมมาอาชีวะไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร คืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิฉฉาชีพแล้วสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ ภิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่าสัมมาอาชีวะ”^{๔๑} การปฏิบัติตามอริยมรรคข้อนี้เน้นการละเว้นจากประกอบอาชีพที่ไม่ถูกต้องที่เรียกว่า “มิฉฉาชีพหรือมิฉฉาชีพ” และประกอบอาชีพที่ถูกต้องชอบธรรมที่เรียกว่า “สัมมาอาชีวะหรือสัมมาชีพ” ส่วนการปฏิบัติตามอริยมรรคข้อนี้ ที่เป็นโลกุตระ คือการมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ในขณะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยการมุ่งตรงต่อการละสังโยชน์และอนุสัยกิเลสทั้งหลายตามลำดับจนถึงอวิชชาในที่สุด

๖) สัมมาวายามะ การมีความเพียรชอบ คือการประกอบความเพียรตามสัมมปปธาน ๔ อย่าง ได้แก่ สังวรปธาน เพียรระวังบาปธรรมมิให้เกิดขึ้น ปหานปธาน เพียรละบาปธรรมที่เกิดขึ้น

^{๔๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๔๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

แล้ว ภาวนาปธาน เพียรทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้น และเพียรตามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ดังพุทธพจน์ที่ได้ตรัสอธิบายความหมายของสัมมาวายามะไว้ว่า

สัมมาวายามะ เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) สร้างฉันทะ พยายาม прารกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปกรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด (๒) สร้างฉันทะ พยายาม прารกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) สร้างฉันทะ พยายาม прารกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (๔) สร้างฉันทะ พยายาม прารกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิกขุโณภภาพ ไพบูลย์เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๔๒}

เห็นได้ว่า การปฏิบัติตามมรรคข้อนี้ มีวิธีปฏิบัติอย่างชัดเจน คือเริ่มจากการสร้างฉันทะ คือความพอใจ ความเต็มใจในการปฏิบัติให้เกิดขึ้นเป็นเบื้องต้นก่อน การมีความพยายาม คือการขวนขวายในการปฏิบัติอย่างเต็มที่ไม่ว่าเหนื่อยหรืออดทน การประกอบความเพียร คือการกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ลดละ การประคับประคองจิต คือการควบคุม การสอดส่อง การดูแลจิตให้ดำเนินไปในทิศทางที่ได้กำหนดไว้ และการมีความมุ่งมั่น คือมีความปรารถนาในการที่จะฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของการปฏิบัติให้ได้ โดยในการปฏิบัติหรือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน มีเป้าหมายที่สำคัญ ๔ อย่างคือ เพื่อป้องกันบาปกรรมมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้นและเพื่อตามรักษากุศลธรรมให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

๓) สัมมาสติ การระลึกชอบ คือการระลึกชอบตามสติปัญญา ๔ อย่าง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นกายในกาย เรียกว่ากายานุปัสสนา การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เรียกว่าเวทนานุปัสสนา การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นจิตในจิต เรียกว่าจิตตานุปัสสนา และการใช้ปัญญาพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เรียกว่าธัมมานุปัสสนา เพื่อกำจัดอกิขฌา คือความเพ่งเล็ง ความพอใจความอยากได้ในอารมณ์ที่น่าปรารถนาพอใจ และเพื่อกำจัดโทมนัส คือความทุกข์ใจ ความขัดเคืองใจ ความไม่พอใจ ความไม่ต้องการในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาไม่พอใจ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสอธิบายความหมาย และชี้แนะวิธีการปฏิบัติไว้ว่า

^{๔๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

สัมมาสติ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๔๓}

จะเห็นได้ว่า วิธีการปฏิบัติตามสติปัฏฐาน ๔ นี้เน้นการใช้องค์ธรรมทั้ง ๓ ประการ ได้แก่ ความเพียร สติ และสัมปชัญญะ ทั้ง ๓ ประการควบคู่กันไปด้วยกันในขณะปฏิบัติ โดยความเพียร เป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอด้วยความกล้าหาญและบากบั่น สติเป็นธรรมชาติที่กำหนดตระหนักถึงปัจจุบันขณะคืออาการที่กำลังจะเป็นไปอยู่ และสัมปชัญญะ เป็นปัญญาคือการรู้ตัวอยู่เสมอไม่พลั้งเผลอหรือหลงลืมใส่ใจกับอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน ที่กำลังเป็นไปอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกาย เวทนา จิตหรือธรรมก็ตาม ให้มีสติและสัมปชัญญะควบคุมกำกับอยู่เสมอ การปฏิบัติตามแนวทางนี้จะเป็นปัจจัยให้บรรลุมรรค ผล นิพพานได้อย่างแน่นอน

ดังนั้น ในมหาสติปัฏฐานสูตรนี้^{๔๔} พระพุทธองค์จึงตรัสถึงการปฏิบัติตามวิธีการในสติปัฏฐานไว้ถึง ๔ วิธี คือการพิจารณาเห็นกายในกาย เรียกว่ากายานุปัสสนา การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เรียกว่าเวทนานุปัสสนา การพิจารณาเห็นจิตในจิต เรียกว่าจิตตานุปัสสนา และการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เรียกว่าธัมมานุปัสสนา ใ่ว่างละเอียด แม้กระทั่งการปฏิบัติตามมรรคข้ออื่น ๆ ในมรรคมงคล ๘ นี้ ก็เป็นการปฏิบัติตามหลักการและวิธีในสติปัฏฐาน ๔ นี้เช่นเดียวกัน และตรัสถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติตามวิธีการในพระสูตรนี้ ซึ่งสรุปได้ว่า^{๔๕} ผู้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องอย่างน้อยที่สุด ๗ วัน ไปจนถึงอย่างมากที่สุด ๗ ปี จะต้องบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งอย่างแน่นอน

^{๔๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๓๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๔๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๒๒-๓๔๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๒๒-๓๔๖.

^{๔๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๔/๓๔๕-๓๔๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจชอบ คือการทำจิตให้ตั้งมั่น สงบ เป็นสมาธิ ปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลายมีนิวรณ์เป็นต้น จนสามารถบรรลุฌาน ๔ ได้ตามลำดับ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสอธิบายความหมายของสัมมาสมาธิและวิธีการปฏิบัติไว้ว่า

สัมมาสมาธิ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) สังขารจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ (๒) เพราะวิตก วิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ (๓) เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข (๔) เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาอยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๔๖}

จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติตามมรรคในข้อสัมมาสมาธินี้ เน้นการปฏิบัติจนได้บรรลุถึงฌาน ๔ และมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้จิตสงบ เป็นสมาธิ และเป็นบาทฐานแห่งการบำเพ็ญวิปัสสนา คือการเจริญภาวนาในมรรคข้อที่ ๑ คือสัมมาทิฐิและข้อที่ ๒ คือสัมมาสังกัปปะต่อไปด้วย ดังนั้น การปฏิบัติสมาธิในมรรคข้อนี้ จึงไม่ได้เน้นเฉพาะสมาธิในขั้นต้นที่เรียกว่าขณิกสมาธิเท่านั้น แต่ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าถึงอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิด้วย จึงจะสามารถบรรลุฌาน ๔ ได้ อย่างเช่นกรณีของพระโพธิสัตว์ในขณะบำเพ็ญสมาธิได้ต้นศรีเมหาโพธิ์ก่อนที่จะได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้บำเพ็ญสมาธิตามลำดับขั้นตอนนี้ แล้วจึงบรรลุญาณทั้ง ๓^{๔๗} คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณคือการรู้ขั้นทั้งหลายที่อยู่ในชาติปางก่อน (๒) จุตูปปาตญาณ ญาณคือการรู้การจุติและการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย และ (๓) อาสวักขยญาณ ญาณคือความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

สรุปว่า เนื่องจากการปฏิบัติตามมรรคข้อนี้ จัดเป็นส่วนของธรรมานุปัสสนา หรือเป็นส่วนของธรรม การปฏิบัติจึงเน้นที่การตามรู้รู้ทันสภาวธรรมที่บังเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศลก็ตาม ดังที่พระพุทธพจน์ที่สรุปถึงวิธีการปฏิบัติไว้ว่า

^{๔๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๓/๓๓๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๓/๓๓๗.

^{๔๗} วิ.ม. (บาลี) ๑/๑๒-๑๓/๖-๘, วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๒-๑๓/๖-๘.

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยอยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก...^{๔๘}

จะเห็นได้ว่าวิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ นี้ ก็คือการมีสติและสัมปชัญญะกำหนดดูแลรู้ทันสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นไปอยู่ทั้งภายในและภายนอก ตามที่มันเป็นจริงตามธรรมชาติของมันเองโดยไม่ต้องยึดติดอะไรทั้งนั้น เพียงแต่กำหนดรู้ทันเท่านั้น เมื่อปฏิบัติเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอย่อมจะเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงในอริยสัจ ๔ และหลุดพ้นจากสังโยชน์ทั้งหลาย เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ จนถึงความเป็นพระอรหันต์ได้ ซึ่งได้ชื่อว่าเข้าถึงที่พ้นอันประเสริฐในพระพุทธศาสนาคือความเป็นอิสระปราศจากการกิเลสทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง โดยไม่ต้องพึ่งอะไรอีกต่อไป แม้กระทั่งสภาวะที่เรียกว่านิพพานก็ตาม

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงการพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคงในระดับโลกุตรธรรมนี้ ที่ท่านพระอานนท์กล่าวสรุปไว้ถึงการปฏิบัติตามมรรค ๘ วิธีด้วยกัน^{๔๙} ได้แก่

๑) เจริญวิปัสสนามีสมณานาหน้า เรียกว่าสมณปุพพังคมา คือปฏิบัติสมณะก่อนจนกระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วจึงปฏิบัติวิปัสสนาในภายหลัง

๒) เจริญสมณะมีวิปัสสนานาหน้า เรียกว่าวิปัสสนาปุพพังคมา คือปฏิบัติวิปัสสนาก่อนจนสามารถเข้าใจในสภาวะธรรมทั้งหลายอย่างชัดเจนแล้วจึงปฏิบัติสมณะในภายหลัง

๓) เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป เรียกว่าสมณวิปัสสนายุกนันทา คือปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันหรือสลับกันไปมา

๔) เจริญเมื่อจิตมีธรรมคืออุทธัจจะ เป็นต้นเกิดขึ้น เรียกว่าธัมมุตถัจจาวิคคหิตมานัส คือเมื่อสภาวะธรรมใดเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล ก็ให้พิจารณาสภาวะธรรมนั้นให้รู้เห็นตามความเป็นจริงตามที่มันเกิดขึ้น

^{๔๘} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๓/๓๓๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๓/๓๓๓.

^{๔๙} พ.ป. (บาลี) ๓๑/๑/๔๓๒-๔๓๓, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๓-๔๑๔.

เมื่อปฏิบัติ เจริญ กระทำให้มาก ในมรรคนั้น ๆ หรือเมื่อปฏิบัติ เจริญ กระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ตามวิธีการดังกล่าวนี้ทั้งหมดหรือตามวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ย่อมสามารถละสังโยชน์ทั้งหลายได้ และอนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป ย่อมเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์คือความเป็นผู้สิ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายทั้งปวงได้อย่างสิ้นเชิง และได้ชื่อว่าเข้าถึงที่พึงอันประเสริฐที่สุดตามหลักการพึงตนเองในทางพระพุทธศาสนา

๓.๓.๒.๓ เป้าหมาย

เป้าหมายของการพึงตนเองในระดับโลกุตระ คือการเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ได้แก่การหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท ด้วยการทำลายสังโยชน์ ๑๐ อย่าง^{๕๐} อกุศลมูล ๓ อย่าง^{๕๑} และอนุสัยกิเลส ๗ อย่าง^{๕๒} ให้ดับไปสิ้นไปตามลำดับ หรือกล่าวอีกนัยว่า เป้าหมายของการพึงตนเองในระดับโลกุตระคือการเข้าถึงสภาวะสูงสุดแห่งการพัฒนาศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ดังเช่นการบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า ความเป็นพระอรหันต์ และความเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์และพระอริยสาวกทั้งหลาย ได้เข้าถึงเป็นตัวอย่างให้เห็นตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา ดังนั้น เป้าหมายของการพึงตนเองในระดับโลกุตระจึงเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา หรือจัดเป็นการบรรลุประโยชน์อันสูงสุดคือปรมัตถประโยชน์ ซึ่งเป็นสภาวะที่มีอยู่จริง และเป็นสภาวะที่มนุษย์ผู้ได้พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ ด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการแล้วสามารถเข้าถึงได้อย่างแท้จริง ไม่ได้เป็นสภาวะที่เกินวิสัย หรือเกินความสามารถของมนุษย์ทั้งหลายแต่อย่างใด

การเข้าถึงสภาวะอันสูงสุดนี้ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งจะพระพุทธองค์ตรัสไว้ในตอนต้นของมหาสติปัฏฐานสูตร จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่เป็นส่วนหนึ่งของสัมมาสติ พบว่า เป้าหมายของการปฏิบัติธรรมตามแนวทางนี้ที่พระองค์ตรัสว่าเป็นทางสายเดียว ที่จะนำไปสู่พระนิพพาน มีถึง ๕ ประการด้วยกัน ได้แก่

^{๕๐} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๓/๑๘, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๑๘.

^{๕๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๓๑๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๔๓.

^{๕๒} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๔/๒๑.

- ๑) เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย
- ๒) เพื่อล่วงโทษะ (ความโศก) และปริเทวะ (ความรำไรคร่ำครวญ)
- ๓) เพื่อดับความทุกข์และโทมนัส
- ๔) เพื่อบรรลุอายุขรรณ (ธรรมที่ควรรู้แจ้ง)
- ๕) เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

แม้เป้าหมายทั้ง ๕ ประการนี้ จะตรัสไว้ในส่วนของสัมมาสติ ในมหาสติปัฏฐานสูตร แต่จะเห็นได้ว่า เป็นเป้าหมายที่ครอบคลุมถึงการปฏิบัติตามมรรคในทุกข้อ เพราะมรรคมองค์ ๘ ประการนั้น เป็นส่วนหนึ่งในหมวดมัชฌิมาปัสนา และมัชฌิมาปัสนาก็นับเป็นส่วนหนึ่งการปฏิบัติตามวิธีการในสติปัฏฐาน ๔ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เป้าหมายทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองระดับโลกุตรอย่างแท้จริง เพราะได้แสดงให้เห็นถึงเป้าหมาย จุดหมายปลายทางหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์อันสูงสุดที่จะเกิดขึ้น หรือที่จะได้รับอันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหลักการแห่งการพึ่งตนเองในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสติปัฏฐาน ๔ หรือมรรคมองค์ ๘ ก็ตาม ซึ่งเป็นทางสายเดียวกันหรือเป็นทางสายเอก ที่จะป็นปัจจัยแห่งการบรรลุพระนิพพานในที่สุด ดังที่พระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงเป้าหมายของสติปัฏฐาน ๔ ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโทษะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุขรรณ เพื่อให้แจ้งพระนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๕๓}

เป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตรที่กล่าวมานี้ แม้ดูเหมือนว่าจะสูงมากเกินกว่าวิสัยของคนในสังคมปกติจะสามารถเข้าถึงได้ เป็นเป้าหมายเฉพาะกลุ่มสำหรับบุคคลผู้ประสงค์ที่จะบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลเท่านั้น และดูเหมือนว่าโอกาสที่คนในสังคมปกติจะปฏิบัติตาม และสามารถเข้าถึงได้คงเป็นไปได้ยาก จนกลายเป็นเป้าหมายที่เป็นไม่ได้จริงในสังคมของคนทั่วไป นอกจากสังคมนักบวชหรืออุบาสกอุบาสิกาผู้ฝักใฝ่ในการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังเท่านั้น แต่ความจริงแล้ว บุคคลธรรมดา ก็สามารถสร้างความเป็นโลกุตรและเข้าถึงความเป็นโลกุตรได้ตลอดเวลา เพราะความเป็นโลกุตรหรือเป้าหมายระดับโลกุตรนี้ ในทางปฏิบัติจริงนั้น เมื่อใดก็ตามที่บุคคลมีความเพียร มีสติและสัมปชัญญะกำหนดรู้เท่าทันสภาวะธรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นภายในจิตไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล กำหนดรู้เท่าทันความเป็นไปของสภาวะธรรมนั้น ๆ ตามความเป็นจริงตามกฎ

^{๕๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๓๒๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ของไตรลักษณ์ โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนของเราหรือของเขา สามารถปรับจิตและ
 ประคับประคองจิตของตนเองไม่ให้หวั่นไหว เมื่ออารมณ์ต่าง ๆ เข้ามากระทบเข้า ไม่ว่าจะเป็น
 อิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ก็ตาม ก็ได้ชื่อว่าสัมผัสกับเป้าหมายของความเป็นโลกุตระได้ เพราะเป็น
 ผู้ไม่ติดในกระแสของโลก เป็นผู้ข้ามพ้นจากโลก เป็นผู้สลัดออกจากโลกได้ เช่น บุคคลผู้ที่ทำงาน
 เพื่อคนอื่นและสังคม ด้วยจิตที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ทำงานด้วยความเสียสละ มุ่งประโยชน์ของ
 ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง บุคคลผู้เข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคน สังคม สัตว์หรือของสรรพสิ่ง
 ตามความเป็นจริง ตามธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครหลีกเลียงได้ ไม่ว่าจะเป็นความเกิด ความแก่
 ความเจ็บ ความตาย ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ฯลฯ แล้ววางท่าที คือปฏิบัติต่อปรากฏการณ์
 เหล่านี้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นต้น

๓.๔ ปัจจัยเงื่อนไขแห่งการพึ่งตนเอง

ปัจจัยเงื่อนไขแห่งการพึ่งตนเอง คือองค์ประกอบที่มีผลต่อความสามารถในการ
 พึ่งตนเองทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระ ตามหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา จากแนวคิด
 หลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเองที่ได้นำเสนอมาแล้ว พบว่า ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขที่มี
 ผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองมี ๒ อย่าง คือ ๑) ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของ
 ปัจเจกบุคคล ๒) ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองทางสังคม ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการ
 พึ่งตนเองทั้งสองประการนี้ มีทั้งผลที่มีจากภายในระดับปัจเจกบุคคลและสภาพแวดล้อมทางสังคม
 ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๔.๑ ปัจจัยเงื่อนไขของปัจเจกบุคคล

ปัจจัยเงื่อนไขของปัจเจกบุคคลมีอยู่ ๑ ประการ เรียกว่า บุญนิมิต คือเป็นเครื่องหมาย
 เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมงคล^{๕๔} ได้แก่

๑) กัลยาณมิตรตदा ความมีเพื่อนที่ดี คือการมีเพื่อนผู้มีคุณสมบัติที่เหมาะสม เช่น มี
 ความรู้ความสามารถ มีความประพฤติที่ดี สามารถแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่
 เหมาะสมที่ดำรงที่เป็นประโยชน์ที่สร้างสรรค์ความเจริญได้ เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงยกย่องความ

^{๕๔} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๔๕-๕๕/๓๖-๓๗, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๕-๕๕/๔๓-๔๔.

ที่บุคคลมีกัลยาณมิตรว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “...ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น...”^{๕๕} หมายความว่า ความมีกัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่จะสนับสนุน ส่งเสริม หรือผลักดันให้บุคคลที่เข้ามาสู่ศาสนาของพระองค์ ประสบความสำเร็จในการประพฤติพรหมจรรย์ คือการหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย การหลุดพ้นจากสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยการบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ในทางตรงข้ามถ้าบุคคลไม่มีกัลยาณมิตร แต่มีมิตรชั่ว มีมิตรไม่ดี ย่อมไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติธรรม และย่อมนำพาชีวิตของตนเองให้ตกต่ำไปสู่อบายมุขหรือทางแห่งความเสื่อมได้ เพราะธรรมชาติของมิตรชั่วหรือคนชั่ว ย่อมแนะนำในทางที่ชั่วอยู่แล้ว ดังเช่นที่พระองค์ตรัสถึงโทษของการคบคนชั่วหรือบาปมิตรไว้ถึง ๖ ประการด้วยกัน^{๕๖} เช่น การถูกชักนำให้เป็นนักเลงสุรานักเลงเล่นการพนัน เป็นต้น

๒) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือการเคารพในพระวินัย ลึกซึ้งทบทวนกฎกติกาของความเป็นมนุษย์ หรือข้อกำหนดที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตของตนเองให้เป็นอย่างถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นอินทรีย์สังวรศีล หรือปาฏิโมกขสังวรศีลก็ตาม บุคคลหรือองค์กรที่ประกอบด้วยบุคคลผู้มีศีล ย่อมประสบความสำเร็จ ความสำเร็จในการพึ่งตนเองทั้งระดับโลกิยะและโลกุตระ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการสมบูรณ์ด้วยศีลไว้ถึง ๕ ประการ เช่น ย่อมประสพกับกองโกกะใหญ่ มีชื่อเสียงอันดั่งลมฟุ้งจรไป เป็นต้น^{๕๗} และยังได้ตรัสถึงอานิสงส์ของความสมบูรณ์ด้วยศีลอีกถึง ๑๐ ประการ สำหรับพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ที่มุ่งจะบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ เช่น มีความไม่เคียดรื้อน มีความบันเทิง มีความอิมใจ เป็นต้น^{๕๘}

๓) ฉันทสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ คือการมีความพอใจ ความยินดี ความเต็มใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ หรือที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญาหรือในด้านโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โดยเฉพาะความพอใจในการสร้างสรรค์

^{๕๕} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๓/๓, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓/๔.

^{๕๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๑-๒๕๒/๑๕๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑-๒๕๒/๒๐๔.

^{๕๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๑/๒๔๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๒๘.

^{๕๘} อ.ทสก-เอกาทสก. (บาลี) ๒๔/๑, ๒๐๘/๑, ๓๓๖,
อ.ทสก-เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑, ๒๐๘/๑, ๓๒๖.

ประโยชน์ของตนเองและประโยชน์ของอื่นให้บริบูรณ์ เพื่อให้ชีวิตของตนเองเป็นชีวิตที่มีแก่นสาร คือมีประโยชน์ ซึ่งในอรรถกถาท่านหมายถึง ความพอใจในการทำมาค้า^{๕๙} คือความพอใจ ความเต็มใจในการบำเพ็ญบุญกุศลวิญญูทั้งหลาย มีการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น โดยมุ่งถึงประโยชน์ทั้งหลายที่จะได้รับเป็นที่ตั้ง ดังนั้น ฉันทสัมปทา จึงเป็นปัจจัยเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลได้ริเริ่มในการสร้างที่พึงแก่ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นที่พึงในระดับโลกิยะหรือโลกุตระก็ตาม เพราะการมีฉันทะคือความพอใจนี้ เป็นแรงจูงใจเบื้องต้นที่อยู่ในฝ่ายกุศลที่จะผลักดันให้บุคคลสามารถประกอบกิจกรรมอย่างอื่นให้ดีขึ้นกว่าเดิม ถึงแม้ว่าตามหลักของอุกฤษฏ์แล้ว ธรรมคือฉันทะนี้ จัดเป็นปณิณณเจตสิก^{๖๐} คือเป็นได้ทั้งกุศลและอกุศลก็ตาม แต่ในกรณีนี้จัดเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายดี เป็นแรงเสริมในทางบวก ที่จะส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามได้ เพราะถ้าบุคคลไม่มีความพอใจ ไม่มีความเต็มใจหรือไม่มีความยินดีในการสร้างที่พึงแก่ตนเองแล้ว ย่อมไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่ตนเองได้ ในอิทธิบาท ๔ ประการ^{๖๑} ท่านจึงจัดเป็นธรรมข้อแรกที่เป็นบันไดนำไปสู่ความสำเร็จในการกิจกรรมทั้งปวง แม้กระทั่งการเป็นอยู่ได้ตลอดกัปหรือตลอดอายุขัยของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยได้

๔) อัตตสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยตน คือการมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา เงื่อนไขข้อนี้หมายถึงการมีอัธภาพหรือมีตนเองพร้อม อาจจะเรียกว่า ความพร้อมด้านปัจจัยภายในเฉพาะของแต่ละคน เช่น มีอวัยวะครบ ๓๒ ประการ ไม่เป็นคนวิกลจริต เป็นคนที่มีสติปัญญาดีปกติ สามารถพัฒนาตนเองได้ตามปกติ เป็นต้น ถึงแม้ในอรรถกถา^{๖๒} ท่านจะหมายถึงเฉพาะความสมบูรณ์แห่งจิตอย่างเดียว แต่ในความเป็นจริงแล้ว บุคคลจะต้องมีความพร้อมทั้งในด้านร่างกายและจิตใจด้วย จึงจะสามารถพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระได้ ธรรมข้อนี้ให้ความสำคัญต่อการมีตนที่พร้อมก่อนเป็นประการสำคัญ แม้แต่ในพุทธสุภาษิตที่ว่า “ตนแล เป็นที่พึ่งของตนเอง”^{๖๓} ข้อนี้ก็ให้ความสำคัญต่อความพร้อมของสภาพ

^{๕๙} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๕-๖๒/๑๕๖.

^{๖๐} วรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแบบมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^{๖๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๐/๘๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๐/๘๐.

^{๖๒} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔๕-๖๒/๑๕๖.

^{๖๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๓๖, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

แห่งตนที่มีความพร้อม ในการพัฒนาตนเอง หรือการฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขาของบุคคลผู้มี
ตนพร้อมเช่นกัน

๕) ทัศนคติสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยทิว คือการถึงพร้อมด้วยความเห็นที่เป็นสัมมาทิว ทัศนคติ
คือเป็นความเห็นที่ถูกต้องตามหลักแห่งเหตุและผล ตามหลักของอริยสัจ ๔ ประการ ปัจจัยเงื่อนไข
ข้อนี้ให้ความสำคัญต่อความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งเป็นกระบวนการของปัญญา หมายความว่า
บุคคลที่จะสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ในเบื้องต้นจะต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง มีความเห็นที่ดีงาม ที่
สร้างสรรค์ที่เป็นไปในทางบวกก่อน คือมีความเข้าใจในแนวคิด หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของ
การพึ่งตนเองอย่างถูกต้อง จึงจะสามารถสร้างกระบวนการพึ่งตนเองและเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุด
แห่งการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนาได้ เพราะถ้าบุคคลมีความเห็นที่ไม่ถูกต้อง เช่น
เห็นว่า การพึ่งตนเองไม่มีความสำคัญเท่ากับการพึ่งอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ การนับถือเทพเจ้ามี
ความสำคัญมากกว่าการนับถือพระรัตนตรัย การประสบความสำเร็จในกิจกรรมทั้งหลายไม่สามารถ
เกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของตนเอง เป็นต้น พฤติกรรมทางกายและวาจาที่เป็นเพื่อตอบสนองความเห็น
ที่ไม่ถูกต้องนี้ก็จะตามมา เช่น การบวงสรวง การอ้อนวอน การร้องขอความช่วยเหลือ เป็นต้น การ
พึ่งตนเอง การอาศัยศักยภาพของตนเองเพื่อให้เข้าถึงความสำเร็จ จึงตกอยู่ภายใต้การครอบงำของ
ของบุคคลอื่นหรืออำนาจอื่นไปโดยปริยาย

๖) อัปมัทสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท คือการเป็นอยู่โดยไม่
ปราศจากสติ มีความระลึกรู้อยู่ตลอดเวลาไม่พลั้งเผลอหรือหลงลืม ทั้งในภายในตนเองและภายนอก
ตนเอง ถ้าเป็นในระดับโลกียะ ความไม่ประมาทจะช่วยให้บุคคลสามารถประกอบกิจการงาน
ทั้งหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้งานทั้งหลายสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในระดับโลกุตระ ความไม่
ประมาทเป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ย่อมสามารถนำบุคคลให้เข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดใน
พระพุทธศาสนาคือการบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลได้อย่างแน่นอน เงื่อนไขข้อนี้ จึงเป็นเงื่อนไข
ที่สำคัญมาก เพราะความไม่ประมาท เป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหลาย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึง
ความสำคัญของความไม่ประมาทไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ที่เที่ยวไปบนแผ่นดิน
ทั้งหมด รวมลงในรอยเท้าช้าง...แม้ฉันใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีความไม่ประมาท
เป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นเลิศกว่ากุศลเหล่านั้น”^{๖๔}

^{๖๔} ส.ม. (บาลี) ๑๘/๑๔๐/๖๕, ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๔๐/๗๕.

เพราะบุคคลผู้ไม่ประมาทนั้น ย่อมสามารถเจริญมรรคมีองค์ ๘ ได้อย่างบริบูรณ์ และบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด ในทางตรงกันข้าม บุคคลผู้ประกอบด้วยประมาท ย่อมประสบความล้มเหลวในการประกอบกิจกรรมทั้งหลาย ไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตระ

๓) โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย คือการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนอย่างละเอียดรอบคอบลึกซึ้ง เป็นกระบวนการภายในของแต่ละคนที่ประกอบด้วยปัญญาที่เน้นการใช้เหตุผลพิจารณาปัญหาหรือสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือที่มากระทบเข้าทางอายตนะทั้ง ๖ ด้วยความชาญฉลาด ไม่ตัดสินใจปลงใจเชื่อง่าย ๆ โดยปราศจากการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับชาวกาลามะถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาก่อนจึงปลงใจเชื่อ โดยอย่าปลงใจเชื่อเพราะเหตุ ๑๐ ประการ^{๖๕} ดังนั้น เงื่อนไขข้อนี้จึงเป็นหลักเกณฑ์สำหรับใช้ในการตรวจสอบพิจารณาเงื่อนไขข้ออื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ตลอดจนหลักการ วิธีการหรือเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองที่ได้รับรู้ด้วย เพราะการที่บุคคลจะเชื่อมั่นและปฏิบัติตามหลักการใด ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับการพิจารณาด้วยปัญญาของตนเองเป็นประการสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นข้อดี ข้อเสีย เป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นประโยชน์หรือไม่ เป็นประโยชน์ความเป็นไปได้ ความเหมาะสมกับสถานการณ์ กับศักยภาพของตนเองก็ตาม

สรุปได้ว่า ปัจจยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองในปัจจุบันบุคคลนี้ ให้ความสำคัญต่อการมีคุณสมบัติ และการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลเป็นประการสำคัญ ถ้าบุคคลมีคุณสมบัติที่ดีที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ตามบุญนิมิตทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแน่นอน และยังเป็นปัจจัยเกื้อกูลสนับสนุนให้สถาบันในสังคม ชุมชนและสังคมมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้อีกด้วย

๓.๔.๒ ปัจจยเงื่อนไขทางสังคม

ปัจจยเงื่อนไขทางสังคม หมายถึงองค์ประกอบทางสังคมที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชน เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีของพระพุทธศาสนา พบว่า ความสามารถในการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล มาจากโครงสร้างทางสังคมที่มีผู้นำหรือข้าราชการเป็นผู้ผลักดันที่สำคัญ ดังที่ปรากฏ

^{๖๕} อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๒๔๓, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

ในกฎทนต์สูตร^{๖๖} ที่พวกอำมาตย์ทั้งหลาย แนะนำพระเจ้าวิจิตรราชให้แก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศ ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ๓ วิธี^{๖๗} ได้แก่

๑) การพระราชทานพันธุ์พืชและอาหาร แก่ผู้จะมีกษัตริย์ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ หมายถึงการส่งเสริมผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

๒) การพระราชทานต้นทุน แก่ผู้จะมีกษัตริย์ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม หมายถึงการส่งเสริมผู้ประกอบอาชีพค้าขาย

๓) การพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการ ให้สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนและเหมาะสมแก่สถานภาพ หมายถึงการสนับสนุนให้กำลังใจแก่ข้าราชการผู้สนองงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

วิธีการทั้ง ๓ นี้ เป็นปัจจัยที่กำหนดโดยผู้ปกครองหรือเป็นปัจจัยที่มาจากภายนอก ที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะและสถานภาพของประชาชน ส่วนปัจจัยเงื่อนไขทางสังคมที่พบในพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง ๖ แห่ง พบว่า มี ๒ ปัจจัยเงื่อนไขทางสังคมที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเองของชุมชน ได้แก่ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน

๑) ปัจจัยภายใน คือองค์ประกอบที่มีอยู่ภายในของชุมชน เป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนอยู่ ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) ความต้องการมีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของแต่ละครอบครัว (๒) การแข่งขันกันในการแสวงหา การครอบครองวัตถุ หรือเครื่องอำนวยความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต (๓) ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน และ (๔) ผู้นำของชุมชน

ประการแรก ความต้องการมีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความต้องการนี้เป็นความต้องการที่มีอยู่ตามธรรมชาติของคนในทุกสังคม เช่น ความต้องการปัจจัย ๔ ความต้องการมีความพร้อมด้วยวัตถุ ความต้องการความสุข เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้ ทำให้คนในแต่ละชุมชนมีความขวนขวาย มีความบากบั่น มีความพยายามในการพัฒนาฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัวของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการด้วยการปรับปรุงอาชีพเกษตรกรรมของตนเองจากการผลิตเพื่อการยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อการค้า การเพิ่มและขยายพื้นที่การเพาะปลูก การผลิตพืชผลทางการเกษตรด้วยการ

^{๖๖} ที.สี. (บาลี) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๖๒-๑๖๑, ที.สี. (ไทย) ๕/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

^{๖๗} ที.สี. (บาลี) ๕/๓๓๘/๑๓๒-๑๓๓, ที.สี. (ไทย) ๕/๓๓๘/๑๓๒-๑๓๓.

สนับสนุนจากบริษัทเอกชน การเดินทางไปทำงานต่างถิ่น ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้ มีส่วนดีคือทำให้สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น แต่ก็ทำให้ชุมชนพึ่งพาภายนอกอย่างชัดเจน ไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยอิสระ นำตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับภายนอกมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งกลายสภาพจากชุมชนที่มีพึ่งตนเองได้ ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง มาเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาภายนอก และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกไปโดยปริยาย เพราะความต้องการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั่นเอง

ประการที่สอง การแข่งขันในการแสวงหา การครอบครองวัตถุหรือเครื่องอำนวยความสะดวกของคนในชุมชน ประเด็นนี้ก็เช่นเดียวกัน ภายในชุมชนมีการแข่งขันกัน เพราะเครื่องอำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า โทรศัพท์ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ฯลฯ นอกจากสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตตามปกติแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นถึงความทันสมัย การพัฒนา และฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองในชุมชนอีกด้วย บุคคลที่มีครอบครองย่อมได้รับความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต เป็นคนสมัยใหม่ก้าวหน้า ก้าวทันความเป็นไปของโลกได้ ผู้ที่ยังไม่มีจึงต้องขวนขวายแสวงหาครอบครองให้ได้ เพื่อให้ก้าวหน้า ฐานะความเป็นอยู่ของเพื่อนบ้านและความเปลี่ยนแปลงไปของโลก ดูเหมือนปัจจัยนี้จะได้รับการกระตุ้นจากภายนอกอย่างสำคัญ โดยเฉพาะการโฆษณาจากบริษัทผู้ผลิตสินค้าเหล่านี้ ที่มีเงื่อนไขสามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคได้โดยง่าย ด้วยการเสนอเงื่อนไขที่จูงใจ เช่น การซื้อด้วยเงินผ่อน เงินดาวน์ต่ำ ดอกเบี้ยต่ำ ไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เป็นต้น

ประการที่สาม ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ข้อจำกัดนี้ไม่ได้มีในทุกชุมชนหรือกลุ่มที่ศึกษา เพราะบางชุมชนไม่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติมากเท่าใด ก็สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้ เช่น ชุมชนปทุมอโศก กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เป็นต้น แต่ในบางชุมชนมีความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมากแต่มีข้อจำกัด เช่น ชุมชนกู่กาสิงห์ จะมีน้ำเพื่อการเกษตรกรรมเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถใช้พื้นที่เพาะปลูกได้อย่างเต็มที่ในฤดูแล้ง ชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอกยผาสัม มีปัญหาเรื่องป่าไม้ถูกทำลาย ปัญหาไฟป่า ชุมชนบ้านด่านเกวียนมีดินเหนียวสำหรับการทำเครื่องปั้นดินเผาที่เริ่มจะหายากขึ้นและต้องลงทุนมากกว่าจะได้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบันนี้ เพราะดินเหนียวมีปริมาณจำกัด ไม่ได้มีในทุกที่ จะมีเฉพาะในบริเวณริมฝั่งลำน้ำมูลเท่านั้นและดินเหล่านี้จะต้องซื้อ

จากเจ้าของที่ครอบครองอยู่ ไม่สามารถนำเอามาได้โดยพลการ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติมีข้อจำกัด เช่นนี้ในอนาคตอันใกล้แต่ละชุมชนจะประสบภาวะวิกฤติด้านทรัพยากรธรรมชาติอย่างแน่นอน

ประการที่สี่ ผู้นำของชุมชน หมายถึงผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการผู้บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาล เป็นต้น เจื่อนใจนี้ แม้จะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อภารกิจตนเองตนเองของชุมชนโดยตรง เพราะเป็นบุคคลที่อยู่วงนอกระบบการพึ่งตนเองของคนในชุมชน แต่ก็มีสำคัญและมีผลต่อความเข้มแข็ง ความเป็นเอกภาพของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะอาจจะเป็นผู้สรรหหรือเป็นผู้สนับสนุนที่มีพลังมีศักยภาพมาก เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีอำนาจ มีบารมีในตนเอง อย่างกรณีของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมตามวัดบรมธาตุคอกยผาลัม อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ กลุ่มผู้นำเป็นกลุ่มไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมของวัดทำอยู่ และพยายามหาแนวร่วมภายในหมู่บ้านขัดขวางกิจกรรมของวัด หรือกลุ่มผู้นำในชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ที่เน้นการพึ่งพิงระบบราชการและนักการเมือง ในขณะที่กลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนต้องการความเป็นอิสระ ต้องการออกจากการพึ่งพิงระบบราชการและกำหนดความต้องการ ตลอดจนสร้างกระบวนการทางสังคมด้วยตนเอง จึงเห็นได้ว่าผู้นำเป็นเจื่อนใจที่เป็นอุปสรรคหรือสนับสนุนได้ในขณะเดียวกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้นำแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ถ้าผู้นำมีความเข้าใจในหลักการ วิธีการ และเป้าหมายการพึ่งตนเองของคนในชุมชน และให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้กิจกรรมการพึ่งตนเองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับหลักการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น อย่างในกฎทันตสูตร เพราะความสำเร็จของปัจเจกบุคคล ดูเหมือนจะมาจากผู้นำและระบบราชการเป็นปัจจัยที่สำคัญ

๒) ปัจจัยภายนอก คือองค์ประกอบภายนอกชุมชน ที่มีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองชุมชน มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน ได้แก่ (๑) การเข้ามาของหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอก (๒) การเข้ามาทุนข้ามชาติ ผ่านกลไกตลาดและห้างค้าปลีกขนาดใหญ่

ประการแรก การเข้ามาของหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอก หน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรเอกชน บริษัทเอกชน ซึ่งมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกคือทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้วิทยาการใหม่ องค์กรความรู้ใหม่ และได้รับการสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต ช่องทางการจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์ ส่วนผลในด้านลบ คือทำให้คนในท้องถิ่นเกิดค่านิยมที่ผิด ที่เน้นการรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก โดยไม่ได้

พากเพียรพยายามด้วยตนเอง การถูกบริษัทเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนในด้านผลิตเพื่อจำหน่ายเออาร์ดี เอเปียบในด้านผลิตและการจำหน่ายผลผลิต เกิดเลียนแบบทางพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ค่านิยมวัตถุดิบ ความฟุ้งเฟ้อ ความสะดักสบาย ความเห็นแก่ตัว การดำเนินชีวิตแบบแปลกแยกหรือแบบตัวใครตัวมัน เป็นต้น

ประการที่สอง การเข้ามาของทุนข้ามชาติ ผ่านกลไกตลาดและห้างค้าปลีกทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ปัจจุบันนี้เป็นประเด็นที่อยู่นอกเหนืออำนาจของชุมชน เพราะเกี่ยวข้องกับระบบการตลาดและการค้าเสรีตามระบบเศรษฐกิจของโลกทุนนิยม ที่เข้ามาโดยนโยบายของภาครัฐที่ส่งเสริมและสนับสนุนการลงทุนของนักลงทุนต่างชาติ จึงดูเหมือนไม่ได้เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยเฉพาะ แต่เป็นผลกระทบต่อสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวิถีความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยทั้งหมด ซึ่งในส่วนนี้ได้เกิดผลกระทบต่อชุมชนที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษา พบว่า วิถีคิด ค่านิยมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป เช่น ร้านค้าขนาดเล็กที่มีอยู่ตามชุมชนไม่ได้รับความนิยมนิยม ตลาดนัดที่เข้ามาสัปดาห์ละครั้ง และห้างค้าปลีกขนาดใหญ่และขนาดเล็กที่มีอยู่ในเขตเมืองได้รับความนิยมนิยม แนวคิดการบริหารจัดการป่าของชุมชนที่จะให้เป็นเหมือนร้านสะดวกซื้อ การพยายามสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือชุมชน ให้มีรูปแบบน่าสนใจสามารถจำหน่ายได้อย่างเป็นระบบ เป็นต้น

จึงสรุปได้ว่า ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขแห่งการพึ่งตนเองมี ๒ ปัจจัย ได้แก่ ๑) ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล ๒) ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองทางสังคม

ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล ในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๙ ประการ ตามประเภทของบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมงคล ๘ ประการ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้สามารถเป็นไปได้ทั้งในด้านดีและด้านเสียต่อความสามารถการพึ่งตนเอง บุคคลถ้ามีองค์ประกอบทั้ง ๙ ประการนี้ครบบริบูรณ์ ย่อมจะเป็นปัจจัยสนับสนุนในด้านดีคือส่งผลให้เกิดความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระ ในทางตรงกันข้ามถ้ามีเงื่อนไขไม่ครบบริบูรณ์หรือไม่เลย ย่อมเป็นปัจจัยสนับสนุนการพึ่งตนเองได้ไม่เต็มที่และย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพึ่งตนเองด้วย และดูเหมือนว่า เงื่อนไขทั้ง ๙ ประการนี้ องค์ประกอบ ๓ อย่าง คือความมีกัลยาณมิตร การถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท และการใส่ใจพิจารณาโดยแยบคาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่จะช่วยผลักดันให้บุคคลพัฒนาตนเองและเข้าถึงความสามารถในการ

พึ่งตนเองอย่างสำคัญ เพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้องค์ประกอบที่เหลืออีก ๔ ประการเกิดขึ้น และทำหน้าที่ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพด้วย โดยเฉพาะความมีกัลยาณมิตรนั้น เป็นปัจจัยที่มาจากภายนอกที่มีความสำคัญที่สุดในกระบวนการพึ่งตนเอง แม้กระทั่งพระพุทธองค์ก็ยังได้ตรัสถึงความสำคัญของความมีกัลยาณมิตรนี้ไว้ ในฐานะเป็นทั้งหมดของการประพุดิพรหมจรรย์ของบุคคลผู้เข้ามาสู่พระธรรมวินัยของพระองค์ ซึ่งแสดงนัยยะว่า ถ้าบุคคลไม่มีกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมไม่สามารถพัฒนาตนเองไปในแนวทางที่ถูกต้อง และไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดของการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาได้ ความมีกัลยาณมิตร จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นปัจจัยภายนอกที่สามารถกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของปัจเจกบุคคลในด้านการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ได้

ส่วนปัจจัยเงื่อนไขทางสังคมนั้นมีปัจจัยที่ต้องพิจารณาอยู่ ๒ ประการ คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

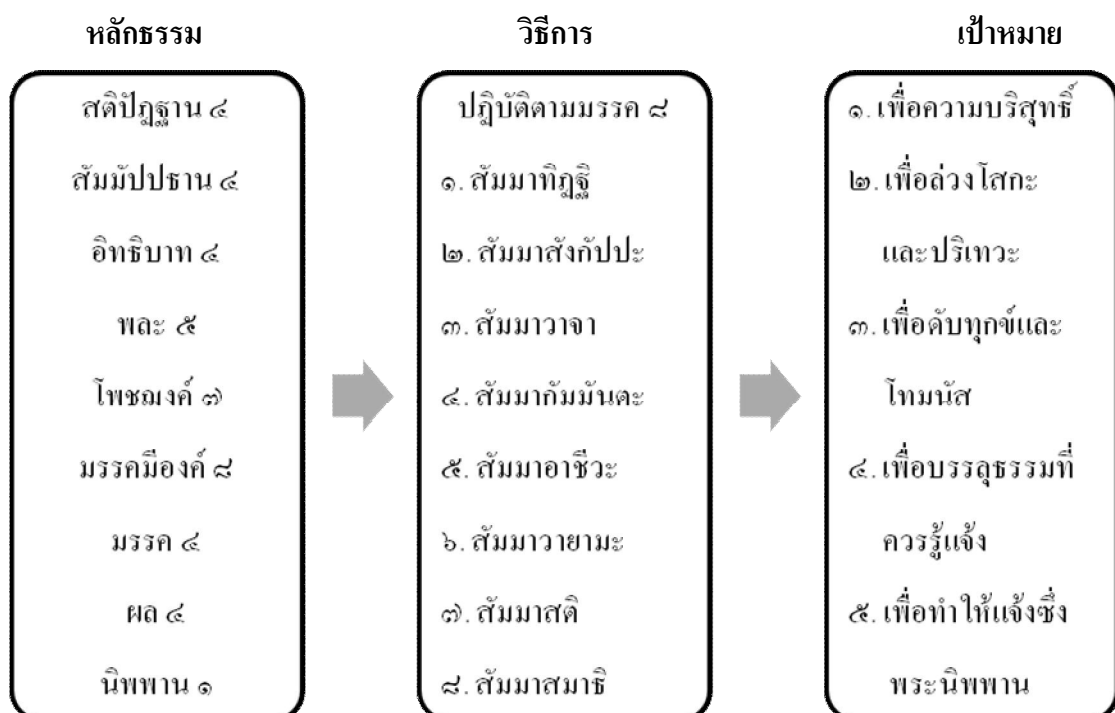
ปัจจัยภายในนั้น ได้แก่ ๑) ความต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น ๒) การแข่งขันกันในการแสวงหาวัตถุ การครอบครองวัตถุหรือเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต ๓) ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน และ ๔) ผู้นำของชุมชน

ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ ๑) การเข้ามาของหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอก และ ๒) การเข้ามาของทุนข้ามชาติ ผ่านกลไกตลาดและห้างค้าปลีกขนาดใหญ่และขนาดเล็ก

ดังนั้น จึงสามารถแสดงแผนผังหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๘ : แสดงแผนผังหลักการพึ่งตนเองระดับโลกิยะในพระพุทธศาสนา

แผนภูมิที่ ๙ : แสดงแผนผังหลักการพึ่งตนเองระดับโลกุตระในพระพุทธศาสนา

๓.๕ สรุปหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา

หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา เป็นการพึ่งตนเองด้วยธรรม คือความถูกต้อง ความดีงาม ความเหมาะสม ด้วยการพัฒนาตนเอง การยกระดับตนเองให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้น จนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนมั่นคง คือการดำรงตน ประคับประคองตน การคุ้มครองตนเอง และการพัฒนาตนเองไปตามลำดับด้วยศักยภาพคือความรู้ความสามารถ และการปฏิบัติของตนเอง การพึ่งตนเองมีอยู่ ๒ ระดับ คือการพึ่งตนเองในระดับโลกียะและการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ การพึ่งตนเองในระดับโลกียะคือการพึ่งตนเองที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ในโลกได้อย่างปกติสุข มีอยู่ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านปัญญา โดยในการพึ่งตนเองแต่ละด้านนี้มีหลักธรรมเป็นหลักการ และเป็นกรอบสำหรับการปฏิบัติแตกต่างกันไปตามเป้าหมายของการพึ่งตนเองแต่ละด้าน โดยมีวิธีการปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ การแสวงหา การผลิตหรือการสร้าง ปัจจัย ๔ ด้วยคุณธรรมจริยธรรม การบริหารจัดการอย่างชาญฉลาด การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท การมีปฏิสัมพันธ์และการทำหน้าที่ต่อกันระหว่างคนในสังคม การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม การปลูกฝังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ การสร้างสรรค์ปัญญา และการนำปัญญาไปประยุกต์ตามสภาพของตนเอง มีเป้าหมายสำคัญคือการบำเพ็ญประโยชน์ตนและส่วนรวมให้บริบูรณ์ การตระหนักถึงความเดือดร้อนของบุคคลอื่น การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม การมีกรอบในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง การมีสภาพจิตใจที่เหมาะสมต่อการเป็นอยู่ร่วมกันคนอื่น การพัฒนาตนเองและการช่วยเหลือคนอื่น การมีความรู้ในสรรพวิชาทั้งหลาย และมีความสามารถในการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของตนเองและบุคคลอื่นในสังคม

จะเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองในระดับโลกียะนี้ เป็นการพึ่งตนเองในระดับพื้นฐานของบุคคลทั่วไปในสังคม ที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมในโลกปัจจุบัน เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อคนอื่นหรือเพื่อสังคม โดยมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายหรือความต้องการที่อยากจะเข้าถึงไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือด้านอื่น ๆ ก็ตาม

ส่วนการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระนั้น เป็นการพึ่งตนเองที่เน้นให้แต่ละคนได้พัฒนาตนเองเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือการบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ความเป็นพระโสดาบันจนถึงความเป็นพระอรหันต์ จัดเป็นการพึ่งตนเองทางจิตใจหรือจิต

วิญญาน ที่มีความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายทั้งปวง โดยหลุดพ้นจากกระแสของ โลก ไม่ติดกับกระแสของโลกอีกต่อไป หลักธรรมที่เป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติสำหรับการ พึ่งตนเองระดับโลกุตระนี้ ประกอบด้วย หมวดที่สำคัญ เช่น สติปัฏฐาน ๔ มรรคมีองค์ ๘ สัมมปธาน ๔ เป็นต้น โดยมีวิธีการปฏิบัติที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายอันสูงสุดได้ คือการดำเนิน ตามมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงาน ชอบ สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ และสัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือการกระทำให้อำนาจซึ่งพระนิพพาน

ดังนั้น การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา จึงมีหลักธรรมที่เป็นหลักการ มีวิธีการปฏิบัติ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระ ที่บุคคลสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ให้เหมาะสมกับสถานภาพของตนเองได้ ถึงแม้ว่าการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ ดูเหมือนจะเป็น การพึ่งตนเองในเชิงอุดมคติมากกว่าที่จะเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ แต่ไม่ได้เกินวิสัยเสียทีเดียว เพราะการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น สามารถปรับเป็นระดับโลกียะหรือโลกุตระได้ ขณะเดียวกัน และมีลำดับขั้นอย่างชัดเจน คือเริ่มต้นจากระดับพื้นฐานที่สังเกตเห็นและปฏิบัติได้ อย่างเป็นรูปธรรม คือการปฏิบัติในศีลอันยิ่งหรืออริยศีลสิกขาให้บริบูรณ์ ในท่ามกลางปฏิบัติในทาง จิตอันยิ่งหรืออริยจิตตสิกขาให้บริบูรณ์ และในเบื้องปลายปฏิบัติในปัญญาอันยิ่งหรืออริยปัญญาให้ บริบูรณ์ไปตามลำดับ จนสิ้นจากกิเลสอาสวะได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งเห็นได้ว่า การปฏิบัติตามหลักการ และวิธีการในพระพุทธศาสนา เริ่มจากการพื้นฐานก่อนแล้วจึงยกระดับขึ้นไปสู่สถานะที่สูงขึ้นหรือ ละเอียดยิ่งขึ้นตามลำดับตามความพร้อมของแต่ละบุคคล การปฏิบัติและการเข้าถึงเป้าหมายของการ พึ่งตนเองในระดับโลกุตระ จึงไม่ได้เป็นสิ่งเกินวิสัยหรือเป็นไม่ได้ในทางปฏิบัติแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดตนเองและเข้าถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ทั้งในระดับ โลกียะและโลกุตระได้นั้น ขึ้นอยู่กับการมีพร้อมแห่งปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อความสามารถในการ พึ่งตนเองทั้ง ๗ ประการ ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตร ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ความถึงพร้อมด้วยตนเองคือบริบูรณ์ในด้านร่างกายและจิตใจ ความถึงพร้อมด้วยทวิญญูคือความเห็น ที่ถูกต้องดีงามสร้างสรรค์ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท และการพิจารณาในใจด้วยความ ละเอียดยรอบคอบลึกซึ้ง โดยเฉพาะความมีกัลยาณมิตร จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด และการที่

ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขภายใน ได้แก่ความต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น การแข่งขันกันในการแสวงหาวัตถุ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ และผู้นำชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การเข้ามาของหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอก และการเข้ามาของทุนข้ามชาติ ผ่านกลไกตลาดเสรีและห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ ถึงแม้จะไม่ได้เข้ามาสู่พื้นที่ของชุมชนโดยตรง แต่มีผลทำให้การใช้จ่ายของคนในแต่ละชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

บทที่ ๔

การพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน

การพึ่งตนเองของคนในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการนำเสนอข้อมูลจากชุมชน/กลุ่ม ที่ผู้วิจัยใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ได้ศึกษาเก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ในลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลสำคัญของชุมชน (Key informant) เช่น ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่ม กรรมการกลุ่ม เจ้าอาวาสวัด เป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชน ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาทั้งหมด จำนวน ๖ ชุมชน/กลุ่ม ในฐานะที่ชุมชนเหล่านี้ เป็นตัวแทนของชุมชนอื่นที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพการพึ่งตนเองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

๔.๑ การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน

ชุมชนบ้านด่านเกวียน ตั้งอยู่ตำบลด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ในช่วงกิโลเมตรที่ ๑๕ ของเส้นทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ (นครราชสีมา-อำเภอโชคชัย) เป็นชุมชนในชนบทขนาดใหญ่ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกมาเป็นเวลานาน และเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในด้านเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดนครราชสีมา และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีการดำเนินกิจกรรมเครื่องปั้นดินเผาจากดินเหนียวนี้ เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมในครัวเรือน เป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนแห่งนี้ ในอดีตบริเวณที่ตั้งของชุมชน เป็นที่พักระหว่างทางของพวกพ่อค้าเกวียนที่เดินทางนำสินค้ามาจากอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ อำเภอขุนหาญ และอำเภอชุมขันธ์ ของจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำไปขายที่ตัวเมืองนครราชสีมา (โคราช) อีกด้วย เพราะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างทางของ ๒ เมือง คือ เมืองกระโทก (อำเภอโชคชัย) กับเมืองนครราชสีมา โดยมีระยะทางห่างจากทั้งสองเมืองเท่ากัน ๑๕ กิโลเมตร ชุมชนนี้จึงเป็นทางผ่านเป็นจุดพักระหว่างทางของพวกพ่อค้า และเป็นจุดแลกเปลี่ยนทางการค้าระหว่างพ่อค้าที่มาจากเมืองต่าง ๆ ในเขตภาคอีสานตอนใต้ในอดีต ซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านด่านเกวียน” ที่มี

ความหมายว่า เป็นสถานที่ผ่านไปมาและเป็นจุดพักของกองเกวียนหรือกองคาราวานสินค้า แม้ในปัจจุบันจะไม่ได้เป็นจุดที่พักของกองคาราวานสินค้าเหมือนดังอดีตแล้ว แต่สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากพวกพ่อค้ากองเกวียน และได้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของชุมชนในปัจจุบัน คือ “เครื่องปั้นดินเผา” แต่เดิมนั้นพวกพ่อค้านำดินเหนียวจากริมฝั่งแม่น้ำมูลมาปั้น เพื่อใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ ในขณะที่ตั้งกองเกวียนพักค้างแรมและเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในครัวเรือนที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น ของเล่นสำหรับเด็กที่เป็นรูปสัตว์ รูปคน ไหปลาร้า โอ่งน้ำ อ่าง กระเบะ ครก กระถางดินน้ำข้าว เป็นต้น แต่ในปัจจุบัน การปั้นดินเผาได้เป็นกิจกรรมหลักของคนในชุมชน ในฐานะเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน โดยทำนาและทำสวนเป็นอาชีพรอง และเครื่องปั้นดินเผา มีความหลากหลายในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของตลาดภายนอก ในชุมชนจึงมีเจ้าของกิจการที่ดำเนินการปั้นดินเผาแบบครบวงจรจำนวนมาก และเกือบทุกครัวเรือนใช้พื้นที่บริเวณหน้าบ้านของตนเองเป็นร้านค้า เพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยวและพวกพ่อค้า ภายในชุมชนบ้านด่านเกวียน จึงมีร้านค้าจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผากระจายอยู่ทั่วทุกซอกของชุมชน และขนานไปกับสองข้างทางที่ผ่านใจกลางชุมชน และเป็นแหล่งกระจายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาไปยังร้านค้าหรือชุมชนอื่น ในแต่ละวันจะมีพวกพ่อค้าจากต่างถิ่น เดินทางมาเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไปจำหน่าย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางว่า “เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน” ในฐานะที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีรูปแบบทันสมัย หลากหลายสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ได้อย่างหลากหลายและใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริงในชีวิตประจำวัน^๑

เพื่อให้เห็นถึงสภาพของการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน ผู้วิจัยจึงจะได้เสนอในประเด็นเหล่านี้ คือ หลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเอง และเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

^๑“ศูนย์หัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผาหมู่บ้านเกวียน”, แหล่งที่มา : [Online]. Wwv.dankwian.com [๑ สิงหาคม ๒๕๕๕].

๔.๑.๑ หลักการพึ่งตนเอง

หลักการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน คือ หลักแห่งพฤติกรรม ที่คนในชุมชนบ้านด่านเกวียนยึดถือเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตของครอบครัว เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากคนอื่นหรือองค์กรอื่น เมื่อพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละครัวเรือนในชุมชน และการประกอบอาชีพของคนในชุมชนแล้ว พบว่า มีหลักการอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. การประหยัด คือการรู้จักใช้จ่ายเงินที่หามาได้อย่างคุ้มค่าอย่างพอเพียง ไม่ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ทำให้แต่ละครัวเรือนสามารถควบคุมรายจ่ายของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสมดุลระหว่างรายรับรายจ่าย ไม่ประสบภาวะล้มละลาย และทำให้ของแต่ละครัวเรือนมีเงินออมในแต่ละเดือนอีกด้วย หลักการข้อนี้ตรงกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา หมวดที่ว่าด้วยทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ข้อที่ ๒ คืออารักขสัมปทา^๒ แปลว่าความถึงพร้อมด้วยความรักษา หมายถึงการรู้จักเก็บออม รู้จักการรักษาทรัพย์สมบัติของตนเองที่มีอยู่หรือหามาได้ให้อยู่อย่างปลอดภัย ด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม ไม่ใช้จ่ายเกินตัวหรือเกินความจำเป็น และตรงกับหลักแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ส่วน ๆ ในทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในปิตกัมมสูตร (สูตรว่าด้วยกรรมอันสมควร)^๓ คือการบริหารจัดการทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการแบ่งทรัพย์ที่มีอยู่ออกเป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑ การใช้จ่ายบำรุงตนเอง การบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกร คนรับใช้ มิตรและอำมาตย์ให้เป็นสุข ส่วนที่ ๒ ใช้ป้องกันอันตรายที่จะเกิดจากไฟ น้ำ พระราชา โจร และคนที่ไม่ชอบกัน ส่วนที่ ๓ ใช้ทำพลี ๕ อย่าง คือ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อดิธิพลี เลี้ยงแขก ปุพพปตพลี ทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย ราชพลี เสียภาษีแก่รัฐ และเทวดาพลี ทำพลีกรรมแก่เทวดาหรือบุคคลผู้ประเสริฐ ส่วนที่ ๔ ใช้บำเพ็ญทักษิณามีผลในเบื้องสูง เช่น ความสุข สวรรค์ เป็นต้น ในสมณพราหมณ์ การเก็บออมไว้เพื่อเป็นกองทุนสำหรับอนาคต การบำรุงพระศาสนา การเสียภาษีให้แก่รัฐ เป็นต้น

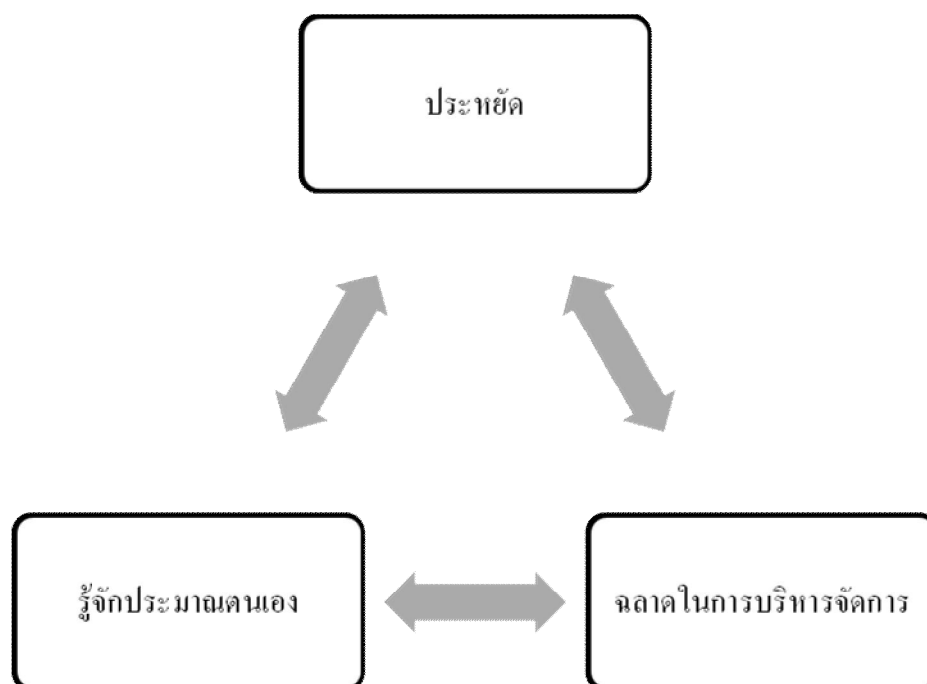
๒. การรู้จักประมาณตน คือการรู้จักศักยภาพของตนเอง ในด้านความรู้ ความสามารถในการผลิตและการจัดการผลผลิตของตนเอง ไม่ทำเกินตัว ตามคติที่ชาวบ้านยึดถือเป็นหลักว่า

^๒ อัง.สตุตถก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๘๕, อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^๓ อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๑/๘๘-๘๙, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๓-๑๐๔.

“ค่อย ๆ ก้าวเดิน ไม่ทำเกินกำลัง” การดำเนินกิจกรรมของครัวเรือนในชุมชนบ้านด่านเกวียนจึงเป็นไปอย่างระมัดระวัง ไม่ทำในลักษณะที่ก้าวกระโดดเกินไป จนเกินความสามารถหรือศักยภาพของตนเอง เพราะการกระทำในลักษณะนั้นจะทำให้ตนเองเดือดร้อน เป็นหนี้ และมีปัญหาในกระบวนการผลิต เพราะไม่สามารถผลิตได้ทันตามความต้องการของพวกพ่อค้าที่สั่งซื้อ (Order) เข้ามา เป็นเหตุให้เสียลูกค้าได้ ในแต่ละร้านจึงได้พยายามสื่อสาร อธิบายทำความเข้าใจกับลูกค้าของผู้ผลิตในชุมชน ถึงความสามารถในการผลิต ข้อจำกัดในการผลิต และระยะเวลาที่สามารถส่งสินค้าของตนเองให้แก่ลูกค้าได้โดยไม่ผิดพลาด

๓. ความฉลาดในการบริหารจัดการ คือการมีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบและคุ้มค่า โดยคนในชุมชนมีการแบ่งงานแก่สมาชิกในครอบครัว การแบ่งงานกันผลิตตามความรู้ ความสามารถและความถนัดไม่ให้อยู่รูปแบบกัน เห็นได้จากการมีสินค้าเด่นที่แตกต่างกัน เช่น ตู๊กตาดินเผา แจกันดินเผา กระถางดินเผา โอ่งใหญ่ดินเผา งานจักสาน เป็นต้น การจัดสรรพื้นที่ภายในครอบครัวให้เป็นทั้งแหล่งผลิตและจำหน่าย การนำเสนอผลิตภัณฑ์ให้น่าสนใจด้วยการวางจำหน่ายบริเวณพื้นที่ว่างหน้าบ้าน การรวมกลุ่มกันภายในชุมชน การนำเสนอผลิตภัณฑ์สู่ภายนอกด้วยการประชาสัมพันธ์ผ่านเอกสารและอินเทอร์เน็ต การนำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไปออกร้านแสดงตามเทศกาลทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง การปรับปรุงเครื่องปั้นดินเผาให้มีความหลากหลายและมีคุณภาพตามความต้องการของผู้บริโภค การบริหารเงินทุนหมุนเวียนเพื่อดำเนินกิจการภายในครอบครัวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะมีการกู้ยืมจากธนาคารหรือสถาบันการเงินภายนอกก็จัดการได้ทั้งดอกเบี้ยและเงินต้น

แผนภูมิที่ ๑๐ : แสดงหลักการในการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน

๔.๑.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด่านเกวียน พิจารณาจากกิจกรรมการปั้นดินเผาและการเปิดพื้นที่หน้าบ้านและบริเวณบ้านเป็นร้านจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา ชาวบ้านมีวิธีการพึ่งตนเองด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างการพึ่งตนเองทั้งหมดกับการพึ่งบุคคลอื่นบางส่วน ในกิจกรรมการผลิตขนาดเล็กแบบครอบครัว พวกเขาสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมด เพราะเป็นเจ้าของกิจการของตนเอง สามารถผลิตและขายเอง โดยใช้แรงงานภายในครัวเรือน แต่บางเจ้าที่ดำเนินการแบบครบวงจรและมีกิจการขนาดใหญ่ขึ้นมาจะมีการจ้างแรงงานจากต่างถิ่น เช่น แรงงานอพยพจากจังหวัดศรีสะเกษ แรงงานจากหมู่บ้านใกล้เคียง แรงงานจากที่อื่น ๆ ที่มาฝึกหัดความรู้ด้านการปั้น เป็นต้น ส่วนด้านวัตถุดิบ คือ ดินเหนียว แต่เดิมสามารถไปเอามาจากริมฝั่งแม่น้ำมูลโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะเป็นดินที่มีตามธรรมชาติและไม่มีใครเป็นเจ้าของโดยตรง แต่ในปัจจุบันนี้ บริเวณที่มีดินเหนียวซึ่งมีคุณสมบัติเหมาะสมกับงานปั้นนั้น มีบุคคลเข้าไปจับจองเป็นเจ้าของเกือบทั้งหมดและผู้ที่ต้องการดินจะต้องซื้อจากเจ้าของที่ดินเท่านั้น จึงสามารถนำรถเข้าไปเปิดหน้าดินและขุดตักนำเอา

ดินเหนียวออกไปใช้ในงานปั้นของตนเองได้ ในชุมชนจึงเกิดมีอาชีพใหม่ขึ้นมา คืออาชีพขายดินเหนียวและอาชีพเปิดหน้าดินและขุดตักดิน ขณะที่เครื่องปั้นดินเหนียวที่ใช้ในการปั้นดินเหนียวที่หมักไว้แล้วให้เป็นแท่ง เป็นสิ่งที่นำเข้ามาจากภายนอกประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งแต่เดิมนั้น การปั้นดินเหนียว จะต้องใช้แรงงานคนเพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับเครื่องปั้น เป็นแป้นหมุนที่ใช้ในการปั้นขึ้นรูปดินเผาเป็นรูปทรงต่าง ๆ ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า “พะมอน” และอุปกรณ์อื่น ๆ เช่น สี ฟูกัน กระดาษทรายสำหรับขัด น้ำสลิป (สำหรับเชื่อมดินเหนียวให้ติดกัน) มีดเจาะ ลูกกลิ้งลาย เหล็กขูด เป็นสิ่งที่ต้องซื้อจากร้านค้าภายนอก เพราะภายในชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ แต่ด้านการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาเมื่อผลิตได้แล้ว คนในชุมชนมีความชาญฉลาดในการจัดการเรื่องการจำหน่ายมาก โดยทำให้ชุมชนบ้านด่านเกวียน เป็นร้านค้าจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา จึงทำให้สองข้างทางของถนนหลวงหมายเลข ๒๒๔ และถนนภายในหมู่บ้านเต็มไปด้วยเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบหลากหลาย วางจำหน่ายหน้าบ้านของแต่ละครอบครัว ทำให้หมู่บ้านด่านเกวียนเป็นหมู่บ้านแห่งเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้

จึงสรุปได้ว่า วิธีการพึ่งตนเองของคนในชุมชนด่านเกวียน ได้ดำเนินการ ๔ วิธีการ คือ

๑. การดำเนินกิจการด้วยตนเอง เป็นการดำเนินการเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ตามศักยภาพของแต่ละครอบครัว บางครอบครัวดำเนินการ ด้วยกระบวนการผลิตครบกระบวนการ ตั้งแต่การนำดินเหนียวมาจากริมฝั่งแม่น้ำมูล การเตรียมดิน การหมักดิน การนวดดิน การขึ้นรูป การตกแต่ง การฟุ้งตาก การเผา การแต่งสีตามความต้องการ และการจำหน่ายที่บริเวณหน้าบ้านของตนเอง แต่ในบางครอบครัว จะเปิดหน้าบ้านเป็นร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อย่างเดียว ด้วยการนำเอาเครื่องปั้นที่สำเร็จรูปมาจากโรงปั้นอื่น ๆ ในชุมชนมาจำหน่ายหรือมาปรับแต่งเพียงเล็กน้อย เช่น การแต่งสี การขัด การวาดภาพ เป็นต้น

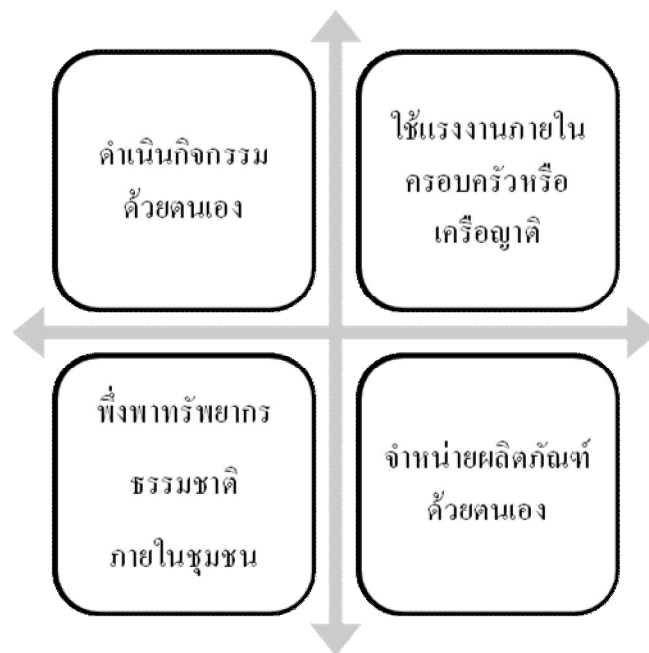
๒. การใช้แรงงานภายในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นหลัก ประเด็นนี้เป็นวิธีการหลักที่คนในชุมชนนิยมปฏิบัติ เพราะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและทำให้สมาชิกในครอบครัวทุกคน มีส่วนร่วมในกิจการของครอบครัวอย่าง เป็นการแบ่งงานกันทำและทำให้เกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างเข้มแข็ง แม้ในปัจจุบัน เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาในระบบมีมากและมีโอกาสในการเลือกอาชีพอื่นมากกว่าเดิม แต่ในช่วงปิดภาคเรียน หรือหลังจากเวลาเรียนตามปกติ พวกเขาจะเข้ามาช่วยในกิจการของครอบครัวอย่างแข็งขัน และยังแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะ

สืบทอดอาชีพตามที่ครอบครัวทำอยู่ในอนาคต เพราะเห็นว่า เป็นอาชีพที่มีโอกาสสูงในด้านการขยายตลาดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สามารถตอบสนองความต้องการผู้บริโภคได้หลากหลาย ไม่ได้เป็นอาชีพที่ไม่มีอนาคต เหมือนอย่างการทำอาชีพเกษตรกรรมอื่น ๆ ที่บุตรหลานของตนเองไม่นิยม สืบทอดต่อกันจากรุ่นบุรุษ เช่น การทำนา การทำสวน เป็นต้น เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่ลำบากและเป็นอาชีพของคนยากจน ผู้ไม่มีความสามารถในการประกอบอาชีพอื่นที่ดีกว่าเท่านั้น แรงงานในครอบครัว จึงเป็นแรงงานสำคัญของคนในชุมชนแห่งนี้และมีความพร้อมในการที่จะสืบทอดและพัฒนาอาชีพของครอบครัวต่อไป อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นกิจการขนาดใหญ่ ที่เป็นโรงงานหรือต้องการให้งานสำเร็จอย่างเร่งด่วน ก็มีจ้างแรงงานจากต่างถิ่นหรือต่างจังหวัดเข้ามาเสริมเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกัน เพื่อให้ผลิตทันกับความต้องการของลูกค้าที่สั่งซื้อเข้ามา

๓. การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติคือดินเหนียวที่มีคุณภาพอยู่ใกล้ชุมชน คืออยู่ห่างจากหมู่บ้านเพียง ๓ กิโลเมตร ทำให้คนในชุมชนสามารถนำดินเหนียวมาปั้นได้โดยสะดวก ประหยัดทั้งเวลาในการขนส่งและต้นทุนของดินเหนียว แม้จะต้องซื้อดินเหนียวจากเจ้าของที่ดิน แต่มีราคาไม่แพงราคารถละ (๑ คิว) ประมาณ ๓๐๐ บาท การทำเครื่องปั้นดินเผาของในชุมชนจึงเป็นการประกอบอาชีพที่มีราคาถูก และเป็นการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพดีที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน มีจุดเด่นที่สำคัญ คือเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่มีคุณภาพดี ราคาถูก ผลิตขึ้นโดยคนในชุมชนและใช้วัตถุดิบจากชุมชนบ้านด่านเกวียนจริง ๆ และมีรูปแบบให้เลือกอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มผู้จัดสวนหรือการปรับแต่งสถานที่ตามตำรา “ฮวงจุ้ย” ตามความเชื่อของคนจีนในปัจจุบันเป็นที่นิยมมาก

๔. การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง ด้วยการใช้พื้นที่บริเวณหน้าบ้านและภายในบ้านของตนเองเป็นสถานที่จำหน่าย การจำหน่ายในลักษณะนี้ ชี้ให้เห็นความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างเป็นระบบ เพราะคนในชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการผลิตภัณฑ์และการจัดการพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางหรือเข้าไปอยู่ใต้กลไกตลาดเข้ามาช่วย แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธพ่อค้าคนกลาง เพราะในแต่ละวันจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อเครื่องปั้นดินเผาของคนในชุมชนไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ในบางกรณีมีพ่อค้าและผู้ซื้อโดยตรงมาสั่งให้คนในชุมชนผลิตให้ตามความต้องการ เช่น รูปปั้นพระพุทธรูป รูปปั้นพระภิกษุ สามเณรในอิริยาบถต่าง ๆ ช้าง ม้า ตุ๊กตาเด็กผู้หญิง เป็นต้น แต่ในกรณีนี้ ผู้ผลิตในชุมชนเป็นผู้

กำหนดราคาของผลิตภัณฑ์เอง ไม่ได้ให้ผู้ซื้อกำหนดราคาให้ เพราะกระบวนการผลิตทั้งหมดคนในชุมชนที่เป็นผลิตเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ผู้ซื้อเป็นแต่เพียงสั่งให้ผลิตตามความต้องการเท่านั้น กลไกตลาดในลักษณะนี้ จึงตกอยู่ในการควบคุมของผู้ผลิต คือคนในชุมชนด้านเกวียน วิธีการนี้จึงเป็นวิธีการหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเกวียน คือสามารถผลิตและจัดการผลผลิตได้ด้วยตนเอง แม้จะผ่านกาลเวลามานานและอยู่ในยุคสมัยที่ต้องแข่งขันกัน ในเชิงธุรกิจก็ตาม แต่ดูเหมือนว่า คนในชุมชนไม่ได้วิตกกังวล เพราะยอดขายในแต่ละวันมีมากไปตามปกติ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลวันสำคัญ ที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวันจะมีผู้คนเข้ามาเลือกซื้อเครื่องปั้นดินเผาของคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่ในช่วงฤดูฝนคือตั้งแต่เดือนมิถุนายน-ตุลาคมของทุกปี มีคนเข้ามาสู่ชุมชนค่อนข้างบางตา เพราะเป็นช่วงเวลาที่ไม้สะดวกต่อการท่องเที่ยว

แผนภูมิที่ ๑๑ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด้านเกวียน

๔.๑.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านด้านเกวียน มีอยู่ใน ๒ ระดับ คือ เป้าหมายในระดับเบื้องต้นคือเพื่อตนเอง และเป้าหมายในระดับสูงคือเพื่อชุมชน

๑. เป้าหมายในระดับเบื้องต้นคือเพื่อตนเอง เป้าหมายในระดับนี้คือการประกอบอาชีพของตนเองให้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เพื่อให้ครอบครัวของตนเอง มีความพร้อมด้าน

ปัจจัยเครื่องยังชีพหรือปัจจัย ๔ โดยเฉพาะอาหาร เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย เพื่อให้ครอบครัวของตนเองสามารถดำรงอยู่ในสังคมร่วมกับครอบครัวอื่นในชุมชนได้อย่างปกติสุข พวกเขาจึงพยายามในทุก ๆ ด้านเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวให้ดีขึ้น เช่น การทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา การทำนา การทำสวน การรับจ้าง การจัดบ้านของตนให้เป็นสถานที่รองรับนักท่องเที่ยว (Home Stay) การไปทำงานต่างถิ่น เป็นต้น

๒. เป้าหมายในระดับสูงคือเพื่อชุมชน เป้าหมายในระดับนี้มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือสังคม คือเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความมั่นคง มีความเป็นเอกภาพ มีความปลอดภัยและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและการประกอบอาชีพของคนในสังคม เป็นการขยายความรับผิดชอบของคนในชุมชน ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา การตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยว บ้านด่านเกวียน การเป็นกรรมการหมู่บ้าน กรรมการชุมชน กรรมการกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน การเป็นผู้บริหารหมู่บ้านหรือชุมชน การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งการเข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ผู้นำในชุมชน เป็นไปอย่างกระตือรือร้นและมีความรับผิดชอบต่อประโยชน์ของส่วนรวม เป้าหมายในระดับนี้ ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความคาดหวังต่อการพัฒนาชุมชนอย่างชัดเจน ในฐานะที่จะเป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างยั่งยืน และจะกลับกลายมาเป็นประโยชน์ของแต่ละครอบครัวอีกส่วนหนึ่งด้วย

ดังนั้น เป้าหมายในสองระดับนี้ จึงมีส่วนเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเป้าหมายร่วมกัน คือการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มั่นคงและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งเห็นได้จากความพร้อมของแต่ละครอบครัวในชุมชนบ้านด่านเกวียน ในด้านการพึ่งตนเองและการพัฒนาตนเองจนมีความพร้อมในทุกด้าน ๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม ฯลฯ ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการพึ่งตนเองตามทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท และความพร้อมของคนที่เข้าร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน จึงมีความพร้อมในด้านคณะกรรมการแผนการและกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง และมีความเข้มแข็ง จนสามารถนำเอาจุดเด่นของชุมชนคือการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากดินเหนียวให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนได้ในที่สุด

๔.๑.๔ จุดเด่นของชุมชน^๔

จุดเด่นของชุมชนบ้านด่านเกวียน พิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน การสังเกต การประชุมระดมความคิดเห็น และการสรุปผลการศึกษาให้คนในชุมชนได้รับทราบแล้วสรุปได้ ดังนี้

ชุมชนแห่งนี้มีจุดเด่น มีอยู่ใน ๓ ด้าน คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านความรู้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา และด้านที่ตั้งของชุมชน

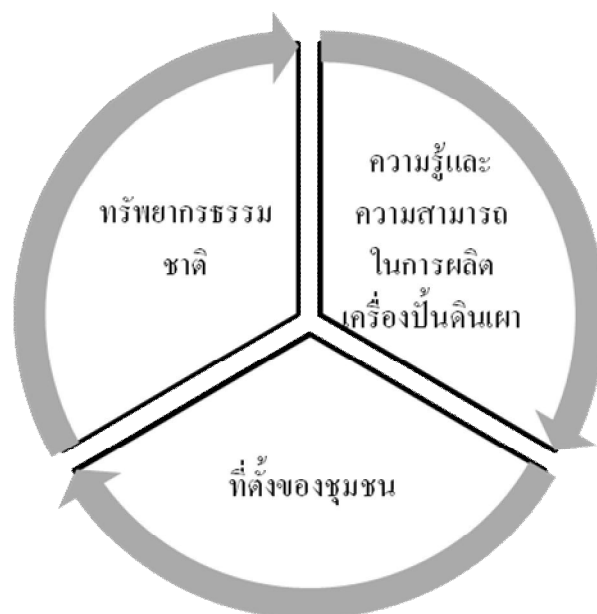
ประการแรก ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดในชุมชนแห่งนี้ที่เป็นจุดแข็งที่สุดของชุมชนแห่งนี้ คือดินเหนียวที่มีคุณสมบัติในการทำเครื่องปั้นดินเผาอยู่เขตชุมชน ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษของดินเหนียวที่นี้ อยู่ห่างจากชุมชนประมาณ ๓ กิโลเมตร อยู่ติดกับลำน้ำมูล และดูเหมือนว่าจะมีแหล่งเดียวคือในลุ่มลำน้ำมูล เฉพาะที่เป็นเพราะในบริเวณอื่นนอกจากพื้นที่ของชุมชนบ้านด่านเกวียนก็ไม่มีดินเหนียวที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ในทำเป็นเครื่องปั้นดินเผา จึงทำให้ไม่มีลำบากในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ เพราะมีอยู่ภายในเขตพื้นที่ของชุมชนเอง

ประการที่สอง ด้านความรู้และความสามารถในการผลิตหรือทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นภูมิปัญญา ที่คนในท้องถิ่นนี้ได้รับการสืบทอดมาจากพวกพ่อค้ากองเกวียนที่ได้มาพักกองคาราวานในบริเวณนี้ และได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการที่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจัง ส่งผลทำให้กิจการเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว และได้กลายเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนแห่งนี้ในที่สุด

ประการที่สาม ด้านที่ตั้งของชุมชน จุดเด่นด้านนี้เป็นจุดแข็งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน สามารถกระจายสู่ผู้บริโภคได้โดยสะดวก เพราะตั้งอยู่ไม่ไกลจากจังหวัดนครราชสีมา ห่างเพียง ๑๕ กิโลเมตร ติดกับถนนหลวงสายนครราชสีมา-โชคชัย-บุรีรัมย์ ซึ่งมีการคมนาคมสะดวกสบาย ทำให้ผู้ซื้อและผู้ขาย สามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวก การวางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภายในชุมชนมีการนำเสนออย่างเป็นระบบ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์และการ

^๔ “จุดเด่นของชุมชนบ้านด่านเกวียน”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนบ้านด่านเกวียน ต.ด่านเกวียน อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา, [วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖].

ขนส่งผลิตภัณฑ์ก็สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีปัญหาด้านการจำหน่ายและการขนส่งแต่อย่างใด

แผนภูมิที่ ๑๒ : แสดงจุดเด่นของชุมชนบ้านด่านเกวียน

๔.๒ การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด

ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ เป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บริเวณที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้ ในอดีตเคยเป็นชุมชนขอมโบราณ โดยมีกู่กาสิงห์เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คำว่า “กู่” หมายถึง สถูปหรือเจดีย์ ที่มีลักษณะเป็นปราสาทหิน ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือเป็นที่สักการะศิบรรพบุรุษที่คุ้มครองรักษาชุมชน สถานที่เรียกว่า “กู่” ตามความเชื่อของชาวบ้านแห่งนี้ หมายถึงสถานที่อยู่ของผีใหญ่หรือผีที่สำคัญที่สุดของท้องถิ่นนั้น ๆ ในกู่กาสิงห์แห่งนี้เป็นที่สถิตของ “เจ้าพ่อเสือหาญ” หรือเจ้าพ่อป้อ ซึ่งมีสถานะเดียวเช่นเดียวกับ “ผีปู้ตา” ตามความเชื่อของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไปที่เชื่อว่า ในแต่ละหมู่บ้านจะมีผีปู้ตา เป็นผีใหญ่ประจำหมู่บ้านทำหน้าที่รักษาคุ้มครองชาวบ้านในหมู่บ้านให้อยู่อย่างปกติสุข ทุก ๆ ปีในช่วงเทศกาลสงกรานต์จึงมีประเพณีสรงน้ำกู่ เพื่อแสดงความกตัญญูต่อกับเจ้าพ่อเสือหาญ ในฐานะที่ท่านเป็นศิบรรพบุรุษที่มีความสำคัญที่สุดของชุมชน ซึ่งอาจเรียกว่า เป็นการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านก็ได้ เพราะมีการเซ่นสังเวยด้วยเครื่องเซ่นที่สำคัญคือเหล้า

(สุรา) ไก่ต้ม และอาหารคาวหวานอื่น ๆ มากมาย ต่อท่านผู้สังเกตอยู่ในคู่นี้ อาหารที่เหลือจากการเซ่นเจ้าพ่อแล้วจะนำมาเลี้ยงแก่ผู้ร่วมงานอีกด้วย จึงถือได้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้พบปะสังสรรค์กันในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนาตามวิถีชีวิตของคนในชุมชน ก่อนที่จะได้เริ่มเข้าสู่ฤดูกาลทำนาในฤดูกาลต่อไป ปัจจุบันนี้ประเพณีการสรงน้ำกู่กาสิงห์ ได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนในท้องถิ่นให้เป็นประเพณีสำคัญของชุมชนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะตั้งแต่มีการจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวตำบลกู่กาสิงห์ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมา ได้มีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชนในลักษณะเป็นศูนย์การเรียนรู้ถึง ๖ ศูนย์^๕ ได้แก่

๑. ศูนย์การเรียนรู้โบราณสถานขอม
๒. ศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑ์มรดกภูมิปัญญา
๓. ศูนย์การเรียนรู้ผ้าไหมพื้นบ้าน
๔. ศูนย์การเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่
๕. ศูนย์การเรียนรู้การตัดลายกระดาษพื้นบ้าน
๖. ศูนย์การเรียนรู้วรรณกรรมชาวบ้าน

ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเอง และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนแห่งนี้ไปตามลำดับดังนี้

๔.๒.๑ หลักการพึ่งตนเอง

หลักการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญของชุมชน แห่งนี้ สามารถสรุปได้ว่า หลักการพึ่งตนเองของชุมชนแห่งนี้ มีพื้นฐานมาจากความต้องการของคนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตน ด้วยการแสวงหาปัญหาและความต้องการของคนภายในชุมชนโดยคนภายในชุมชน โดยไม่ต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของระบบราชการหรือการชี้นำของข้าราชการในระบบราชการหรือนักการเมืองท้องถิ่น ที่พยายามจะเข้ามามี

^๕ “บ้านกู่กาสิงห์โฮมสเตย์”, แหล่งที่มา : [Online]. www.homestaykukasing.com [๔ สิงหาคม ๒๕๕๕].

บทบาทในชุมชน ในฐานะเป็นผู้มีอุปการคุณแก่คนในชุมชน ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากกระบวนการที่เห็นว่าไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

๑. ความต้องการเป็นอิสระหรือความต้องการอิสรภาพ ไม่ต้องการตกอยู่ใต้การครอบงำ การสั่งการ การควบคุมจากระบบราชการและนักการเมือง

ประการแรก ความต้องการที่จะไม่พึ่งพาระบบราชการ ในประเด็นนี้ หมายความว่า คนในชุมชนต้องการพึ่งพาตนเอง ทั้งในด้านการกำหนดนโยบายและวิธีการ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาหรือความเป็นไปต่าง ๆ ของชุมชนโดยไม่ต้องอยู่ภายใต้สับสนุน การชี้นำหรือการควบคุมของภาคราชการ ความจริงแล้ว คนในชุมชนไม่ได้ปฏิเสธการติดต่อกับหน่วยงานราชการ หรือการช่วยเหลือจากระบบราชการ เพราะหน่วยงานราชการมีส่วนสำคัญในการพัฒนาด้านต่าง ๆ อยู่ โดยเฉพาะด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เป็นต้น เพียงแต่ไม่ไว้วางใจต่อหน่วยงานข้าราชการที่เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาชุมชนเฉพาะกิจในแต่ละปี เพราะจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า โครงการหรือกิจกรรมใด ๆ ที่หน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุน มักจะไม่มีความแน่นอน ไม่มีความมั่นคง มีความเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของภาคราชการในแต่ละปีงบประมาณ และไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน และดูเหมือนว่า การพึ่งพาระบบข้าราชการมากเกินไป ทำให้พวกเขาไม่มีอิสระในกระบวนการคิด การตัดสินใจ การดำเนินการ และไม่ก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม การพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน นอกจากรอรับความช่วยเหลือหรือการหยิบยื่นให้จากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง ความต้องการออกจากระบบของนักการเมือง ระบบการเมืองในที่นี้ หมายถึงระบบการแบ่งกลุ่มคนและกลุ่มผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยการสนับสนุนของนักการเมืองทั้งในท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น กลุ่มหัวคะแนน การจัดตั้งกลุ่ม ฐานเสียงในชุมชน โครงการ กิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น ความต้องการที่จะหนีจากระบบนักการเมืองนี้ เกิดขึ้นเพราะพวกเขาเห็นว่า นักการเมืองและพวกที่เข้ามาดำเนินการกิจกรรมอยู่ในชุมชน เป็นกลุ่มคนที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนตน ไม่มีความจริงใจ โดยเฉพาะต่อการสร้างเข้มแข็งแก่ประชาชนอย่างยั่งยืน นอกจากการดึงเอาประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้าไปฐานเสียงสนับสนุนการได้มาซึ่งอำนาจของตนเองและพวก นักการเมืองในท้องถิ่นหรือระดับชาติ จึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่เห็นแก่

ประโยชน์ส่วนตน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และมักถูกประชาชนอีกด้วย ทำให้คนในชุมชน ไม่อยากตกอยู่ใต้อิทธิพลของนักการเมืองและระบบการเมือง อยากมีอิสระในการดำเนินการ เพราะ การพัฒนาชุมชน เป็นการทำงานร่วมกับคน และเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินอย่างต่อเนื่อง ทุ่มเท เสียสละ และต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชนอย่างจริงจัง

๒. การกำหนดความต้องการ ทิศทางหรือเป้าหมายในการพัฒนา การดำเนินกิจกรรม ด้วยตนเอง โดยต้องการทวนกระแสการพัฒนาตามกระแสหลัก และการค้นหาความต้องการของ ตนเอง

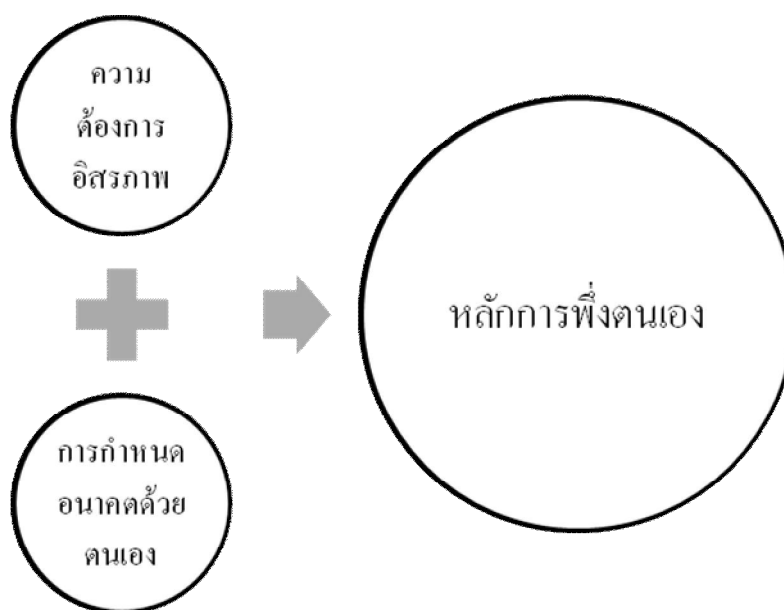
ประการแรก ความต้องการทวนการพัฒนาตามกระแสหลัก การพัฒนากระแสหลักในที่นี้ หมายถึงการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาในด้านวัตถุ การพัฒนาที่ใช้เงินหรือผลตอบแทนทางวัตถุ เป็นตัวตั้ง โดยไม่สนใจการพัฒนาจิตใจหรือคุณภาพของคน เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเกษตรกรรมในเชิงพาณิชย์ การพัฒนาภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้มีส่วน สำคัญทำให้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น ทั้งในด้านรายได้ และปัจจัย ๔ ที่มีความพร้อม แต่ เป็นการพัฒนาในมิติเดียวคือด้านเศรษฐกิจและเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ไม่มีการเชื่อมโยงกับ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ยังมีการพัฒนาไปเท่าใด คนในชุมชนยังถูกดึงและผลักดันเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและตกเป็นเบี้ยล่างของการพัฒนา ในฐานะที่เป็นแรงงาน เป็นผู้ผลิต วัตถุดิบ เป็นผู้บริโภค และเป็นผู้ได้รับผลกระทบหรือความเดือดร้อนจากโครงการพัฒนาของรัฐ แกนนำของชุมชนจึงต้องการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนด้วยตนเอง ด้วยการเริ่มศึกษา ค้นคว้าจุดเด่นของชุมชนที่กล้าสังหัดด้วยตนเอง ตลอดจนการร่วมกันวิเคราะห์ถึง จุดด้อย ปัญหาและ โอกาสในการพัฒนาชุมชนร่วมกันภายในชุมชน

ประการที่สอง ความต้องการค้นหาประเด็นปัญหาหรือความต้องการของคนในชุมชน อย่างแท้จริงด้วยตนเอง การค้นหาในที่นี้ มีความหมายถึงการค้นหาใน ๓ ประการ คือการค้นหาปัญหา หรือสภาพที่เป็นจริงของชุมชน การค้นหาคนหรือทีมงานเข้ามาทำงานร่วมกัน และการค้นหา เจ้าภาพคือผู้รับผิดชอบผู้มีส่วนได้เสียในแต่ละกิจกรรมโดยตรง

ประเด็นนี้เกิดจากความต้องการของแกนนำในชุมชน ที่พิจารณาเห็นความจำเป็นใน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการร่วม คิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน ในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน เพราะ

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต ได้แสดงให้เห็นว่า การที่คนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการที่รัฐนำไปสู่ชุมชน โดยผ่านผู้นำและแกนนำของชุมชนแต่เพียงอย่างเดียว แม้จะสามารถผลักดันโครงการให้เกิดขึ้นได้ แต่โครงการเหล่านั้นไม่มีความมั่นคงและมักจะล้มเลิกไป ตามนโยบายของภาครัฐที่เปลี่ยนแปลงไป และโครงการเหล่านั้นไม่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่คนภายในชุมชน นอกจากนี้ยังทำให้เกิดค่านิยมที่ผิดแก่คนในชุมชน คือค่านิยมรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะจากภาครัฐที่มีโครงการต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งในชุมชน จะมีกลุ่มบุคคลผู้ที่ติดตามความเคลื่อนไหวเหล่านี้ คือนักการเมืองในท้องถิ่น ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน จะเป็นบุคคลกลุ่มแรกในชุมชนที่สนับสนุนให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่ม เพื่อรอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณ การดำเนินการโครงการ หรือปัจจัยการผลิตต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐในแต่ละปีงบประมาณตามโครงการที่มีอยู่ในแต่ละปี

อย่างไรก็ตาม วิธีการค้นพบความต้องการหรือสภาพปัญหาของตนเองเท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ มีขอบเขตค่อนข้างจะจำกัดคือ ยังไม่มีการดำเนินการอย่างแพร่หลาย จำกัดอยู่ในแกนนำของกลุ่มในชุมชนเท่านั้น เพราะคนส่วนใหญ่ในชุมชนยังต้องมีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาครอบครัวของตนเอง และการขนขวายกระทำกิจกรรมในครอบครัวของตนเอง ตามภาระหน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ในครอบครัว เพื่อหาเลี้ยงตนเองและพัฒนาฐานะความเป็นอยู่หรือฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัวของตนเองเป็นหลัก กิจกรรมกลุ่มจึงเป็นกิจกรรมรองลงไป แต่พวกเขาก็ให้ความสำคัญกิจกรรมของส่วนรวมมากเช่นเดียวกัน เห็นได้จากการให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือแม้แต่กระทั่งในขณะนี้ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลก็ตาม

แผนภูมิที่ ๑๓ : แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่สิงห์

๔.๒.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ที่มีพื้นฐานมาจากความต้องการของบุคคลผู้เป็นผู้นำหรือคนสำคัญของชุมชน ในการศึกษา ค้นคว้า ค้นหาประเด็นที่เป็นปัญหาหรือความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างยั่งยืน คือการพึ่งตนเอง ด้วยศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชนพวกเขาจึงได้ดำเนินการใน ๓ วิธีการได้แก่

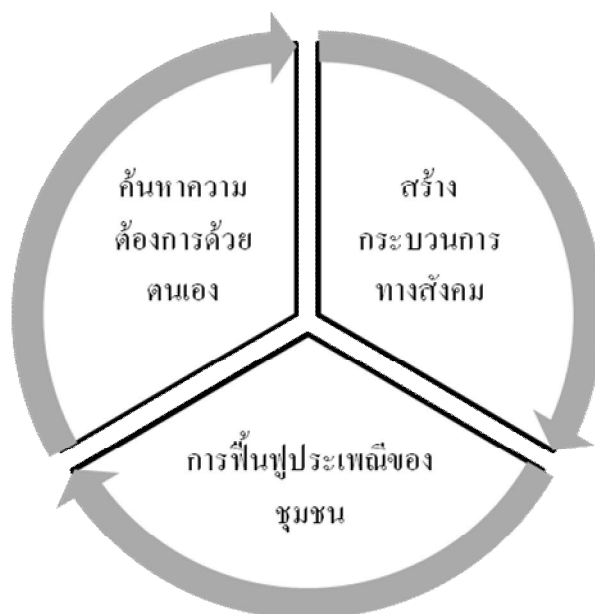
๑. การค้นหาความต้องการของคนในชุมชน เป็นกระบวนการทางสังคมเบื้องต้นที่เกิดขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนได้มีโอกาสในการปรึกษาหารือกัน แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเสนอทางออกของปัญหาร่วมกัน การค้นหาความต้องการของตนเองจึงเป็นกระบวนการในการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และความต้องการของตนเองเป็นหลัก ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่คนในชุมชนได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาของตนเองแล้ว โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการที่แท้จริงของตนเอง ที่สอดคล้องกับศักยภาพและสภาพของชุมชน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการศึกษาความต้องการของตนเองของชุมชน สามารถดำเนินการได้ด้วยการจัดการประชุม การระดมความคิดเห็นของคนภายในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้นำ แกนนำหรือคนสำคัญของชุมชน เพื่อให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไข และดำเนินการแก้ไข

ด้วยวิธีการที่เหมาะสม วิธีการนี้เป็นกระบวนการทางสังคมเบื้องต้นที่เกิดขึ้นแล้วในชุมชนแห่งนี้ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนของตนเองในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

๒. การสร้างกระบวนการทางสังคม วิธีการต่อเนื่องจากวิธีการที่หนึ่ง ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นวิธีการที่มุ่งให้คนในชุมชนเกิดการรับรู้ การเรียนรู้ และร่วมมือกัน ในการจัดการตนเองของชุมชน ด้วยพลังของคนในชุมชนเองอย่างกว้างขวาง จากทุกครอบครัวและจากทุกสถาบันที่มีอยู่ในชุมชน เป็นการผลักดันให้คนในชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักถึงความรับผิดชอบของตนเองต่อความเป็นไปของชุมชน กระบวนการนี้สามารถนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เพราะเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดความเป็นไปหรือทิศทางในปัจจุบันและอนาคตของชุมชนตนเอง ด้วยความร่วมมือของแต่ละคนจากทุกครอบครัว โดยเฉพาะผู้นำครอบครัวและแกนนำของแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน จัดเป็นบุคคลสำคัญที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมที่ในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง การจัดชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้แก่คนทั่วไปที่สนใจจึงเกิดขึ้นในชุมชน และเป็นกิจกรรมที่สร้างคุณค่าแก่ชุมชนคู่กาสิงห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแต่ละคนที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้จากศูนย์ทั้ง ๖ ศูนย์ ย่อมจะได้รับความรู้ ประสบการณ์และความประทับใจกลับไป

๓. การฟื้นฟูประเพณีสำคัญของชุมชน คือประเพณีการสรงน้ำคู่กาสิงห์ การสรงน้ำคู่กาสิงห์เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของชุมชน ในฐานะที่เป็นบุพพการีและผู้คุ้มครองรักษาให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนในปัจจุบันกับบรรพบุรุษของตนเองในอดีต ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อศาสนาและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองโดยตรง แต่ได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ (Identity) หรือความเป็นตัวตนที่ลักษณะเฉพาะของชุมชนได้ดี ทำให้คนในชุมชนมีที่พึ่งทางใจที่สามารถพึ่งพาอาศัยได้ ในฐานะที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถให้คุณและโทษได้ ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันทางจิตใจ และมีความภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของตนเอง ดังนั้น การฟื้นฟูประเพณีการสรงน้ำคู่กาสิงห์ จึงเป็นการนำเอาจุดแข็งที่มีอยู่แล้วในชุมชนมาเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างแนวร่วมจากคนในชุมชนได้ นอกจากการประกอบพิธีกรรมหรือการทำบุญในทางพระพุทธศาสนาที่มี

การปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ตามจารีตประเพณีของชุมชน ที่มีวัดเป็นสถาบันหลักของชุมชนและมีพระสงฆ์เป็นผู้นำอยู่แล้ว

แผนภูมิที่ ๑๔ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนกู่กาสิงห์

๔.๒.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

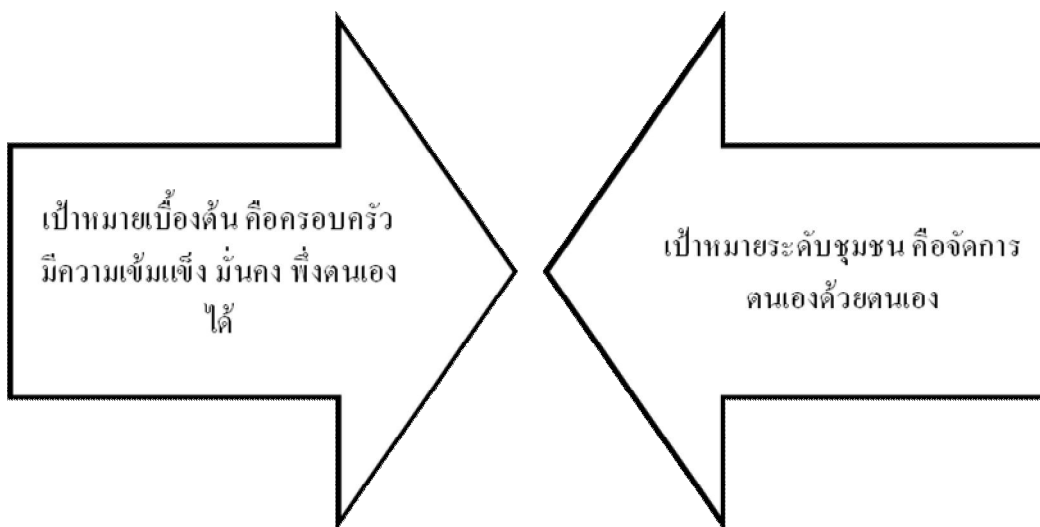
เป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ จากการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการอยู่ในชุมชน เช่น การทำสวนเกษตรกรรมแบบผสมผสาน การปรับพื้นที่นาให้เป็นแปลงเดี่ยวที่มีขนาดใหญ่ความนิยมในการเป็นเจ้าของรถรับจ้างไถนา รถรับจ้างเกี่ยวข้าว และรถรับจ้างปรับพื้นที่นา การอนุรักษ์โบราณสถานกู่กาสิงห์ กลุ่มทอผ้าของกลุ่มแม่บ้าน การจัดศาลาการเปรียญของวัดให้พิพิธภัณฑ์มรดกทางปัญญา กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน มัคคุเทศก์น้อย วรรณกรรมชาวบ้าน เป็นต้น ได้แสดงให้เห็นว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนมีความสัมพันธ์กันอยู่ระหว่างการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว และความเข้มแข็งของชุมชน

๑. ในส่วนเบื้องต้น เป้าหมายในระดับครอบครัวมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นสถาบันหลัก คนในชุมชนแห่งนี้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว และต่อการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวเป็นอย่างมาก จากการสังเกตสภาพของสังคมในชุมชน พบว่า แต่ละครอบครัวมีการแข่งขันกันสูงมาก คนในชุมชนมีความขยัน มีความ

อดทน และมีความมุ่งมั่นในประกอบอาชีพ และมีความพยายามในยกระดับความเป็นอยู่ของตนเอง ให้มีศักดิ์ศรีในสังคม ด้วยการสร้างบ้านของตนเองให้ใหญ่โต ให้ทันสมัยและให้มีความพร้อมด้าน เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ ซึ่งดูเหมือนว่า เป้าหมายในระดับนี้ได้ก้าวผ่านไปสู่เป้าหมายที่เกินกว่าคำว่า “พึ่งตนเอง” ไปแล้ว เพราะคนในชุมชนได้เชื่อมโยงความเป็นอยู่ของตนเองเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ แบบทุนนิยมไปแล้ว โดยเฉพาะกับธนาคาร ปรากฏว่า คนในชุมชนแห่งนี้นิยมกู้เงินจากธนาคารมา ลงทุนในกิจการรถไถรับจ้างเป็นอย่างมาก จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของการประกอบอาชีพของคนใน ชุมชนแห่งนี้ คือการรับจ้างไถนา รับจ้างเกี่ยวข้าว รับจ้างปรับพื้นที่นาและสวน อย่างไรก็ตาม พวก เขายืนยันว่า ความสำเร็จในการประกอบอาชีพของพวกเขาเกิดขึ้นด้วยความพยายามของตนเอง แม้ว่าพวกเขาจะนิยมกู้เงินจากธนาคารแต่ก็นำมาลงทุน จึงสามารถจ่ายทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยได้ตาม ระยะเวลาที่กำหนดของธนาคาร ไม่มีปัญหาในการชำระเงินที่กู้ยืมมาแต่อย่างใด

๒. ในระดับชุมชน เป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับนี้ คือเพื่อให้ชุมชนสามารถ จัดการตนเองได้โดยศักยภาพของชุมชนเอง ทั้งในในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ สถาบันทางสังคมและผู้นำในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ความสามัคคี ความมีเอกภาพ และสามารถพัฒนาตนเองไปได้อย่างมั่นคง โดยสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมภายนอก เป้าหมายในระดับนี้ เกิดขึ้นจากความพยายามของแกน นำของของชุมชนในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ด้วยศักยภาพที่มีอยู่ภายในของชุมชน จึง ดำเนินการหลายอย่างทั้งในด้านการพัฒนาภายในชุมชนให้มีความพร้อม และการติดต่อกับภายนอก เพื่อขอความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกในสิ่งที่ชุมชนยังไม่มีความพร้อม เช่น ความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการเรื่องโฮมสเตย์ (Home Stay) การตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ตำบลคู่กาสิงห์ การจัดตั้งกลุ่มทอผ้า การจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น เพราะในระยะเริ่มต้น ชาวบ้านยังไม่มีองค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการอย่างเพียงพอ แต่เมื่อได้จัด มีกิจกรรมเกิดขึ้นแล้วอย่างเป็นระบบแล้ว คนในชุมชนก็สามารถบริหารจัดการเองได้ จึงทำให้ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะการมีแกนนำของชุมชนผู้มีความรู้

ความสามารถในระดับปริญญาเอกอยู่ในชุมชน^๖ เป็นผู้ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษา ประสานงาน และนำชาวบ้านดำเนินการโครงการต่าง ๆ อย่างมีแบบแผน มีส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

แผนภูมิที่ ๑๕ : แสดงเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนกู่กาสิงห์

๔.๒.๔ จุดเด่นของชุมชน^๗

จุดเด่น หรือจุดแข็งของชุมชนบ้านกู่กาสิงห์แห่งนี้ ที่เป็นอัตลักษณ์ (Identity) หรือลักษณะเฉพาะตนของชุมชน มีอยู่ ๕ อย่างด้วยกัน ได้แก่

๑. เป็นชุมชนที่มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การที่คนในชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ คือเป็นที่มีบรรพบุรุษเดียวกัน ทำให้คนในชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างสนิทชิดเชื้อ มีความไว้วางใจต่อกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นกลุ่มเดียวกัน และมีความ

^๖ ดร.อำคา แสงงาม ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านกู่กาสิงห์ ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลกู่กาสิงห์ ประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลกู่กาสิงห์ และประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์.

^๗ “จุดเด่นของชุมชนกู่กาสิงห์”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ต.กู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด, [วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖].

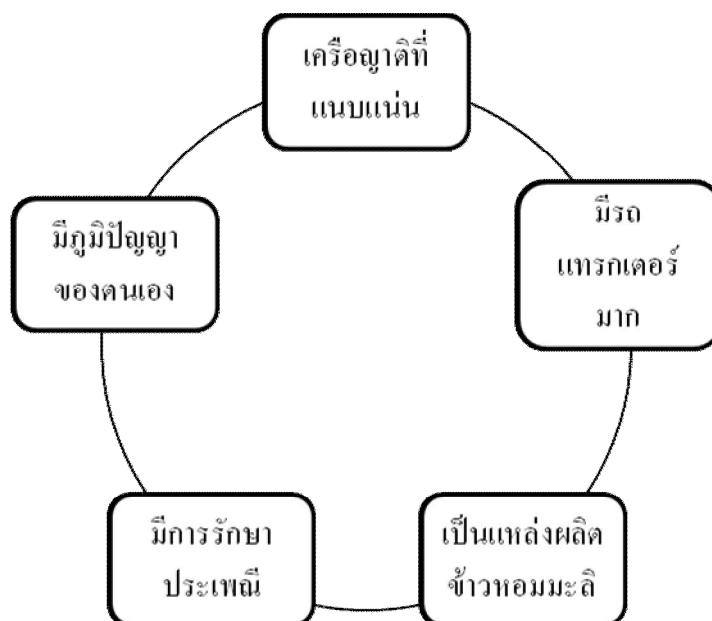
สามัคคีกันในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างสร้างสรรค์ และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอย่างพร้อมเพรียงกัน

๒. เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาของตนเอง เช่น การปลูกข้าวหอมมะลิ การทำเกษตรผสมผสาน การทำผ้าไหม การตัดกระดาษลายไทย งานวรรณกรรม เป็นต้น ทำให้ชุมชนมีความสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างพอเพียง ความโดดเด่นด้านการรักษานขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

๓. เป็นชุมชนที่มีรถแทรกเตอร์มากที่สุด คาดว่ามีประมาณ ๗๐๐ คัน ในชุมชนแห่งนี้เกือบทุกครัวเรือนมีรถแทรกเตอร์ สำหรับใช้ประกอบอาชีพในการรับจ้างเหมาปรับพื้นที่นาและไร่นาตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทัวภาคอีสานที่มีว่าจ้างให้ไปปรับพื้นที่นาสวนตามที่ตกลงกัน ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนแห่งนี้มีอยู่ดี มีความพร้อมในทุกด้าน ทั้งด้านเครื่องอำนวยความสะดวก เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเงินในการบริหารจัดการครอบครัวของแต่ละคน

๔. มีการรักษานขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน นับว่าเป็นจุดเด่นหรือจุดแข็งของชุมชนนี้อีกอย่างหนึ่ง เช่น ประเพณีการสงฆ์น้ำกู่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญประจำปี การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า การเข้าวัด การบำรุงพระสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นต้น ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความโดดเด่น ด้านประเพณีและการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมอันดีงามของท้องถิ่นและชุมชน โดยเฉพาะการประเพณีสงฆ์น้ำกู่ เป็นประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้และมีชื่อเสียงในระดับท้องถิ่นและจังหวัด

๕. เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่สำคัญของอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิที่อุดมสมบูรณ์ และมีชื่อเสียงในจังหวัดร้อยเอ็ด และยังเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมที่สำคัญของท้องถิ่นด้วย ทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่มีความพร้อมปัจจัย ๔ ไม่มีความเดือดร้อนด้านการยังชีพแต่อย่างใด และยังสามารถนำผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ไปจำหน่ายเป็นรายได้หลักของครอบครัวอีกด้วย

แผนภูมิที่ ๑๖ : แสดงจุดเด่นของชุมชนกู่กาสิงห์

๔.๓ การพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

ชุมชนคีรีวง^๔ ตั้งอยู่ในเขตของหุบเขาหลวง ใกล้กับอุทยานแห่งชาติเขาหลวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนชนบทที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการพึ่งพาการทำสวนผลไม้แบบผสมผสาน เรียกว่า “สวนสมรม” เพราะมีการปลูกผลไม้ผสมผสานกันหลายประเภทในพื้นที่เดียวกัน เช่น มังคุด ทุเรียน สะตอ เงาะ ลองกอง เป็นต้น ตามไหล่เขาและบนสันเขา ทำให้บนเทือกเขาหลวงที่ล้อมรอบชุมชนกลายเป็นสวนผลไม้ของคนในชุมชนเต็มพื้นที่ เสมือนหนึ่งว่าเป็นป่าไม้ตามธรรมชาติ เพราะผลไม้ที่ชาวบ้านปลูกไว้ในพื้นที่ของตนเองนั้นมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐-๔๐ ปี ป่าผลไม้ที่ชาวบ้านปลูกจึงกลายเป็นป่าไม้ตามธรรมชาติไปโดยปริยาย และถ้าดูลักษณะทางกายภาพของป่าแล้วไม่แตกต่างกันเลย โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางระบบนิเวศวิทยา ความชุ่มชื้น และผลประโยชน์ที่เกิดต่อคน ต่อดิน น้ำ และอากาศที่สะอาดสดใส จนกระทั่งชุมชนคีรีวงได้รับการยกย่องว่า เป็นชุมชนที่มีอากาศดีและสะอาดบริสุทธิ์มากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก และเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการธุรกิจ

^๔ “บ้านคีรีวง”, แหล่งที่มา : [Online]. www.Kiriwong.com [๘ สิงหาคม ๒๕๕๕].

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประเภทเมืองและชุมชน (Thailand Tourism Awards) ประเด็นนี้ได้กลายเป็นจุดเด่นของชุมชนที่คนในชุมชนนำมาเป็นจุดขาย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสบรรยากาศและวิถีชีวิตของคนในชุมชนคีรีวงแห่งนี้ เพราะนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสู่ชุมชนแห่งนี้จะได้สัมผัสกับสภาพธรรมชาติที่บริสุทธิ์ และวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นอยู่อย่างพึ่งพาเกษตรกรรมธรรมชาติ และการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมตามความถนัดและความสนใจอย่างหลากหลายในชุมชน เช่น กลุ่มลูกไม้บ้านคีรีวง กลุ่มใบไม้บ้านคีรีวง กลุ่มสมุนไพรบ้านคีรีวง กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและมีความพร้อมในการต้อนรับและให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมของกลุ่ม แก่ผู้เข้ามาศึกษาหรือมาเยี่ยมชมได้ตลอดเวลา ทำให้คนที่เข้ามาสู่ชุมชนแห่งนี้แล้วได้รับความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่ต้องการได้โดยง่าย เพราะการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของผู้ประสานงานในชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ก็มีการดำเนินกิจกรรมเป็นปกติ ไม่ได้สร้างภาพหรือเพียงแต่จัดแสดงให้นักท่องเที่ยวดูเป็นตัวอย่างแต่อย่างใด

ดังนั้น ความเป็นไปแห่งวิถีชีวิตของคนในชุมชนคีรีวงทั้ง ๔ หมู่บ้าน ได้แก่บ้านคีรีวง บ้านคีรีทองบ้านขุนคีรี และบ้านคีรีธรรม จึงเป็นไปตามปกติไม่ได้แปลกแยกจากความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่มีมาแต่เดิม ทำให้ชุมชนคีรีวง เป็นชุมชนที่มีชื่อเสียง มีนักท่องเที่ยว นักการศึกษา นักพัฒนาสังคมและผู้นำของชุมชนต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศ เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนนี้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง จึงจะได้นำเสนอหลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเอง และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนแห่งนี้ไปตามลำดับดังนี้

๔.๓.๑ หลักการพึ่งตนเอง

หลักการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง ที่ได้จากการไปสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ของชุมชนคีรีวงแห่งนี้ สามารถสรุปได้เป็น ๖ ประการดังนี้

๑. ความสมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่าย หมายถึงการมีรายได้กับรายจ่ายเท่ากัน อยู่ในระดับที่สามารถจัดการได้อย่างพอเพียง แม้จะมีหนี้ในครัวเรือนก็สามารถหารายได้มาชดเชยหนี้เหล่านั้นได้ โดยไม่เป็นหนี้สูญหรือประสบภาวะล้มละลายในระดับครัวเรือน คนในชุมชนแห่งนี้มีความสามารถในการแสวงหารายได้และรายจ่ายเหมาะสมต่อกัน หลักการข้อนี้ เป็นความพยายามของคนในชุมชนที่จะดำรงตนอยู่อย่างพอเพียง ตามศักยภาพของตนเองที่มีอยู่และการพึ่งตนเอง

อย่างเข้มแข็ง ด้วยความพยายามรักษาความสัมพันธ์ระหว่างรายรับและรายจ่ายภายในครอบครัว ความระมัดระวังในการใช้จ่ายเงิน และการบริหารงานภายในครอบครัวอย่างชาญฉลาด แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนแห่งนี้ มีความตระหนักถึงปัญหาที่จะตามมาหากมีการก่อหนี้จนไม่สามารถจัดการได้ เป็นการสร้างภาระให้แก่ครอบครัวของตนเอง เช่น ความวิตกกังวล ความเครียดความขวนขวายเร่งรีบในการทำงานเพื่อให้ได้เงินใช้หนี้แก่เจ้าหนี้ การเพิ่มปริมาณการผลิตเพื่อให้ได้ปริมาณเพียงพอแก่การดำรงชีพและการจำหน่าย การถูกตามทวงหนี้ ครอบครัวล้มละลาย เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ อาจเกิดขึ้นได้ในกรณีที่ครอบครัวใดไม่สามารถจัดการหนี้ที่มีอยู่ การทำให้เกิดภาวะสมดุลระหว่างรายรับกับรายจ่าย จึงเป็นหลักการที่ปลอดภัยที่สุดของครอบครัว เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวไม่เดือดร้อน สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของเจ้าหนี้หรือสถาบันการเงิน และสามารถดำเนินกิจกรรมในครอบครัวได้อย่างอิสระ โดยปราศจากเงื่อนโซ่ที่กำหนดมาจากบุคคลหรือสถาบันการเงิน หลักการนี้จึงเป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชนแห่งนี้ที่สำคัญ

๒. การทำตามศักยภาพของตนเอง หมายถึงการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกไม้ผลในพื้นที่ของตนเอง การทำกิจกรรมตามกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน การลงทุนขยายกิจการ การช่วยเหลือกิจกรรมส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ คนในชุมชนจะทำตามศักยภาพคือความรู้ความสามารถ และความพร้อมของตนเองที่มีอยู่ ไม่ทำเกินขีดความสามารถของตนเอง ดังนั้น สิ่งที่พบเห็นการดำเนินกิจกรรมในชุมชน คือการดำเนินกิจกรรมภายในครอบครัวหรือภายในกลุ่มอย่างรู้จักประมาณใน ลักษณะเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน ไม่ทำในกิจกรรมที่เกินกำลังหรือต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ๆ การทำตามศักยภาพของตนเองเช่นนี้ ทำให้คนในชุมชนคิรีวง สามารถดำรงอยู่ได้ตามศักยภาพของตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องเดือดร้อนจากความไม่แน่นอนหรือความผันผวนของระบบเศรษฐกิจในสังคมส่วนใหญ่ของประเทศ หรือไม่ต้องขวนขวายในกิจการที่เกินกำลังความรู้ความสามารถของตนเองที่อาจจะนำไปสู่ความล้มเหลวได้

๓. การใช้แรงงานภายในชุมชน หมายถึง การใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรม คือการทาสวนผลไม้แบบผสมผสานในที่ดินของแต่ละครอบครัว และงานหัตถกรรมที่เป็นกิจกรรมของกลุ่มในชุมชน พบว่า แรงงานที่ใช้เป็นแรงงานภายในครอบครัวทั้งหมด ส่วนการจ้างงานจะมีในกรณีของงานกลุ่มบ้างในช่วงที่ต้องผลิตให้ได้ปริมาณมาก เพื่อให้ทันกับความต้องการของผู้ซื้อที่สั่งซื้อ

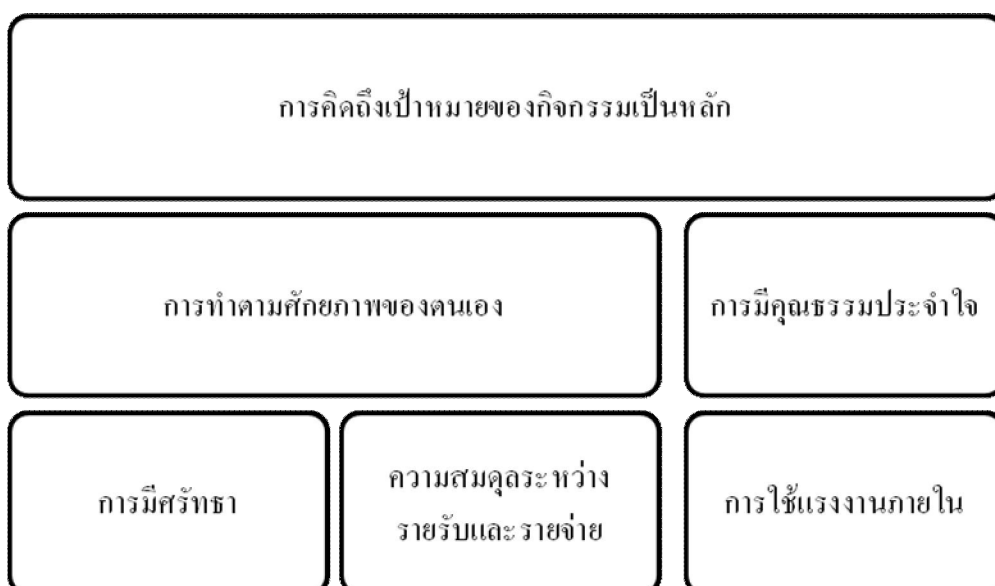
มา แม้ถึงกระนั้นก็ยังเป็นการจ้างก็มีน้อย เพราะส่วนใหญ่เน้นการผลิตเอง เป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์เอง แล้วนำมาขายรวมกันในนามของกลุ่มเท่านั้น การใช้แรงงานภายในชุมชน จึงเป็นไปในลักษณะทำด้วยตนเอง ภายในครอบครัวตนเองและจำหน่ายด้วยตนเอง โดยไม่นิยมการจ้างแรงงานจากต่างถิ่น ที่เป็นเช่นนี้ เพราะในชุมชนมีแรงงานเพียงพอและแรงงานในชุมชนมีความสอดคล้องกับปริมาณงาน ที่มีขนาดเล็กในครัวเรือน แม้แต่ในกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น โฮมสเตย์ รีสอร์ท ชะนำ (ที่พักกลางป่าผลไม้แบบพื้นบ้าน) เป็นต้น ก็ไม่ได้จำเป็นต้องใช้แรงงานด้วยการจ้าง เพราะเป็นกิจกรรมที่ทำด้วยสมาชิกในครัวเรือนกันเอง

๔. การคิดถึงเป้าหมายของงานเป็นหลัก ประเด็นนี้เป็นแนวคิดเชิงวิชาการ ดูเหมือนจะเป็นหลักการทางความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากนักวิชาการภายนอกชุมชน เพราะการที่แกนนำของชุมชนได้เข้าร่วมประชุมสัมมนา ได้พบสนทนากับนักวิชาการหลายแขนง ตลอดจนการได้นำเสนอผลงานของกลุ่มในชุมชนต่อบุคคลภายนอกอย่างต่อเนื่อง ทำให้ได้เรียนรู้วิธีการทำงานอย่างเป็นระบบมาก และนำเอาหลักการที่ได้รับมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างเหมาะสม หลักการนี้ได้สะท้อนถึงความเป็นนักคิด นักวางแผนและนักปฏิบัติอย่างสมบูรณ์ของคนในชุมชนแห่งนี้ พวกเขาจึงสามารถนำชุมชนของตนเองไปสู่การพัฒนาที่มีเป้าหมายอย่างชัดเจน โดยเน้นการพึ่งตนเองและการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนของตนเอง ด้วยความสามารถของคนในชุมชนและกระบวนการที่ดำเนินการอยู่ ภายใต้การบริหาร จัดการและดำเนินการของคนในชุมชน

๕. การมีศรัทธา มีความมุ่งมั่นในงานหรือกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ หมายถึงการมีความเชื่อ มีความมั่นใจ มีความภาคภูมิใจในตนเอง ในกิจกรรม และในความเป็นชุมชน โดยมีความพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมนั้นอย่างเสียสละ โดยไม่เห็นแก่ความลำบากเหนื่อยยากส่วนตนและไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนที่ พึ่งมีพึ่งได้ ความศรัทธาในที่นี้ ประเด็นที่คนในชุมชนเน้นมากคือความศรัทธาต่อความเป็นชุมชนที่ริเริ่มที่มีศักยภาพ คือความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือมีดิน น้ำ อากาศ และพืชผลไม้ที่ปลูกมีความสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมและการเป็นอยู่ของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์ คือคนในชุมชนมีคุณภาพ มีความฝักใฝ่ในการพัฒนา มีความเสียสละ และมีความสามัคคี และความพร้อมด้านสถาบันในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือสถาบันครอบครัว สถาบันทางพระพุทธศาสนา คือวัดและพระสงฆ์ กลุ่มต่าง ๆ และโรงเรียน ประจำชุมชน ต่างได้ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ และมีการประสานงานกันอยู่ตลอด ทำให้

เกิดความเข้าใจต่อกันและความร่วมมือกันในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน จนสามารถสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนร่วมกันได้อย่างมีคุณภาพ

๖. การมีคุณธรรมประจำใจ ได้แก่ ความอดทน ความขยัน ความประหยัด ความเสียสละ การไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความสามัคคี และการเคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน หลักการข้อนี้จะเป็นสัญลักษณ์พิเศษของคนในชุมชนแห่งนี้ ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปสู่ชุมชนจึงพบแต่ชาวบ้านที่กำลังทำงานในหน้าที่ของตนเองอย่างแข็งขัน เช่น การทำงานหัตถกรรมของกลุ่มภายในครัวเรือนด้วยกระตือรือร้น การขึ้นเข้าป่าหรือขึ้นเขาไปปลูกพืชและดูแลพืชผลไม้ในไร่ของตนเอง การทำหน้าที่ในการประสานงานให้แก่ผู้เข้ามาศึกษาภายในชุมชน การช่วยเหลืองานของเพื่อนบ้านและของหมู่บ้านด้วยความเต็มใจทั้งในบ้านและวัด เป็นต้น พฤติกรรมที่เราอาจจะเคยเห็นในหมู่บ้านอื่น ๆ เช่น การจับกลุ่มมั่วสุมกันของกลุ่มวัยรุ่น การนั่งดื่มสุราน้ำบ้าน การเล่นการพนัน การเสพยาเสพติด เป็นต้น ในชุมชนแห่งนี้จะไม่ปรากฏเลย จึงกล่าวได้ว่าคนในชุมชนแห่งนี้มีคุณธรรมประจำใจ ได้นำคุณธรรมเหล่านั้นไปเข้ามาสู่ชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้ชุมชนนี้กลายเป็นชุมชนที่มีความสงบ มีความเข้มแข็ง มีความสามัคคี และเป็นชุมชนที่มีความพร้อมด้านคุณภาพของบุคคล ที่มีความพร้อมในการพัฒนาตนและพัฒนาชุมชน ด้วยความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี และสภาพจิตใจที่ดีงาม คือการคิดในทางที่สร้างสรรค์ คิดในทางบวก

แผนภูมิที่ ๑๗ : แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนศิรีวง

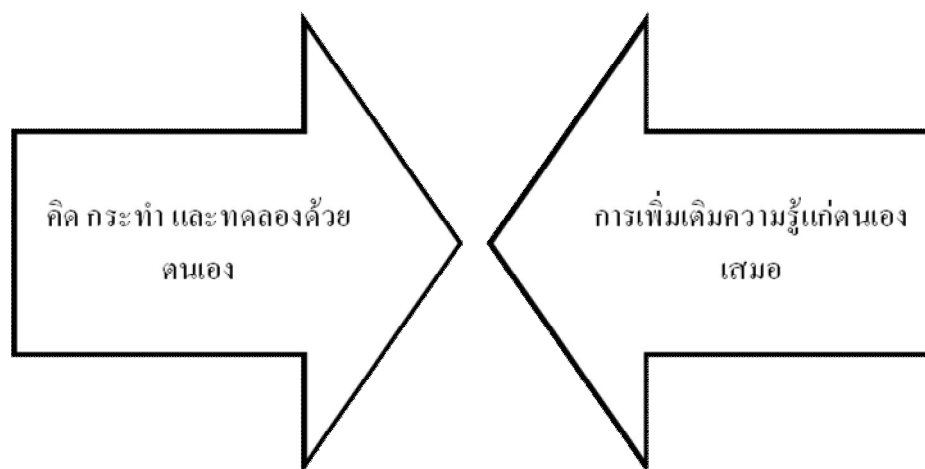
๔.๓.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง สามารถแบ่งออกเป็น ๒ วิธีการ ได้แก่

๑. การคิด การกระทำ และการทดลองด้วยตนเอง วิธีการนี้เป็นความพยายามเบื้องต้นที่ทำให้เห็นถึงความพยายามในการพึ่งตนเองของคนในชุมชน เพราะเป็นวิธีการที่ทำให้เห็นถึงศักยภาพของคนในชุมชนที่สามารถดำเนินการในกิจการต่าง ๆ ได้ ด้วยความสามารถของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการทำไร่แบบผสมผสานหรือที่เรียกว่า “สวนผสม” การผลิตงานหัตถกรรมของแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน การนำผลผลิตที่ได้มาจำหน่ายในตลาดภายในชุมชนและส่งไปจำหน่ายต่างถิ่น การจัดพื้นที่ในบ้านของตนเองให้เป็นที่แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การรวมตัวเป็นกลุ่มระหว่างผู้มีความถนัดและความสนใจสิ่งเดียวกัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบรรจุภัณฑ์ให้ทันสมัยและน่าสนใจ เป็นต้น การคิด การกระทำและการทดลองด้วยตนเอง เกิดขึ้นจากความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของคนในชุมชนในลักษณะ “จากรุ่นสู่รุ่น” ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการที่ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง จนสามารถสร้างเป็นองค์ความรู้เฉพาะของชุมชนในที่สุด

๒. การเพิ่มเติมความรู้แก่ตนเอง วิธีการนี้เป็นการหนึ่งเพื่อพัฒนาสติปัญญาอย่างต่อเนื่องของคนในชุมชน ด้วยการแสวงหาความรู้ทางด้านวิชาการและองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ เพื่อประยุกต์ ส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต การจัดการผลผลิต การบำรุงพัฒนาที่ดินสำหรับการเพาะปลูกพืชสวนในพื้นที่ของตนเอง ฯลฯ เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น คนในชุมชนแห่งนี้จึงนิยมพัฒนาองค์ความรู้แก่ตนเอง ด้วยการแสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ เช่น ด้วยการเข้ารับการอบรม การเข้าประชุมสัมมนา การดูงานนอกสถานที่ การแสวงหาความรู้จากเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ การติดต่อกับองค์กรภายนอก การปรึกษาหารือการขอข้อมูลจากบุคคลที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

วิธีการเหล่านี้ ทำให้คนในชุมชนแห่งนี้มีความตื่นตัวในการแสวงหาความรู้พัฒนาตนเองอยู่ตลอด รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก กระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง เป็นคนกล้าแสดงออกและนิยมการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การประสานงานกับภายนอกก็ตาม

แผนภูมิที่ ๑๘ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง

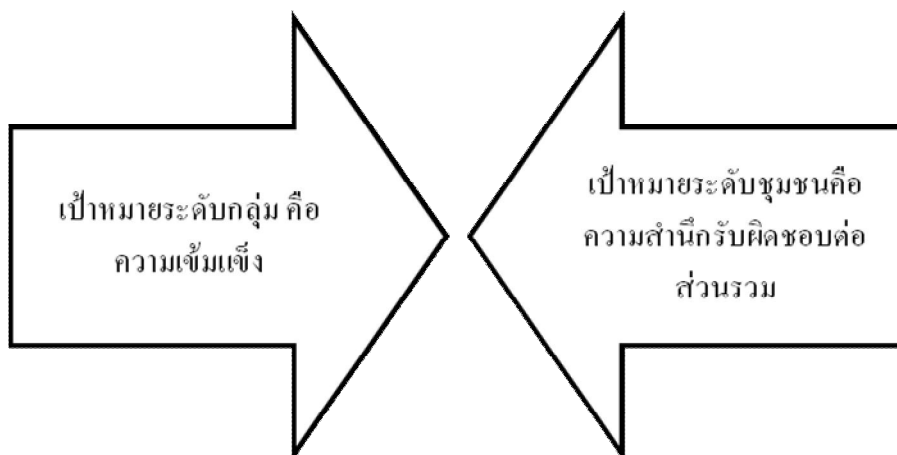
๔.๓.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวงแห่งนี้ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ตามลำดับการให้ความสำคัญและความจำเป็นในการพึ่งตนเองของคนในชุมชน ได้แก่ เป้าหมายระดับครอบครัว เป้าหมายระดับกลุ่ม และเป้าหมายระดับชุมชน

๑. เป้าหมายระดับครอบครัว เป้าหมายในระดับนี้เป็นเป้าหมายพื้นฐานที่สำคัญของทุกครอบครัวในชุมชน เพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่เป็นองค์ประกอบของชุมชน จากการสังเกตพบว่า สมาชิกของแต่ละครอบครัวมีความขยัน อดทน และพากเพียรพยายามในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนเองเป็นอย่างมาก จึงทำให้ความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวมีความพร้อม มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในทุก ๆ ด้าน แม้ว่าในแต่ละครอบครัวจะไม่มีที่นาสำหรับทำนาปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนของตนเอง แต่พวกเขามีอาชีพอื่นที่ชดเชยคือการทำสวน สามารถนำเอาผลผลิตไปจำหน่ายและมีรายได้เพียงพอที่จะนำไปซื้อข้าวมาบริโภคได้ ด้วยความสามารถของตนเอง แม้จะเป็นการซื้อจากร้านค้าภายนอกก็ตาม แต่ไม่ได้เป็นปัญหาที่กระทบต่อความเป็นอยู่ภายในครอบครัวแต่อย่างใด เพราะพวกเขามีความสามารถในการจัดหาให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้ด้วยตนเองตามปกติ

๒. เป้าหมายระดับกลุ่ม เป้าหมายในระดับนี้เป็นเป้าหมายที่เป็นไปเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความเป็นปึกแผ่น และความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ด้วยการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งภายในชุมชนแห่งนี้มีหลายกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่สำคัญ เช่น กลุ่มสมุนไพรร้านศิริวง กลุ่มใบไม้บ้านศิริวง กลุ่มลูกไม้ กลุ่มหัตถกรรมกะลามะพร้าว เป็นต้น การขยายกิจกรรมจากครอบครัวของตนเองสู่ครอบครัวของคนอื่นในลักษณะการรวมกลุ่มนี้ เป็นสร้างเครือข่าย การประสานงาน การร่วมมือกันของคนภายในชุมชน ทำให้คนในชุมชนแห่งนี้มีกิจกรรมร่วมกันและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้กิจกรรมของกลุ่มเป็นไปอย่างเข้มแข็งและเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้แก่คนที่ร่วมกิจกรรมได้อย่างแท้จริง ซึ่งทำให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของกลุ่มมีส่วนช่วยส่งเสริมให้ครอบครัวมีความเข้มแข็งด้วย

๓. เป้าหมายระดับชุมชน เป้าหมายในระดับนี้เป็นการขยายเพิ่มเติมจากเป้าหมายในระดับครอบครัวและกลุ่มผู้ส่วนรวมคือชุมชน จากการสังเกตพบว่า คนในชุมชนแห่งนี้มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนหรือส่วนรวมเป็นอย่างมาก และเป็นบุคคลที่มีแนวความคิดก้าวหน้าไกลและทันสมัยใหม่มาก โดยเฉพาะการวิเคราะห์ถึงความจุอ่อนของคนในชุมชนศิริวงที่อาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดความแปลกแยก เป็นสังคมแห่งปัจเจก เพราะแต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวที่มีความแข็งแรงเกินไปและมีลักษณะนิสัยที่ค่อนข้างจะมั่นใจในตนเองมาก จนดูมองจากสังคมภายนอกว่าเป็นคนค่อนข้างจะก้าวร้าว อย่างไรก็ตามจุดเด่นที่สำคัญก็คือการพึ่งตนเองในระดับครอบครัวที่มั่นคง ก็เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งไปด้วย เพราะชุมชนศิริวงมีความสามารถในการพึ่งตนเองที่สำคัญคือด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก และด้านทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ คือมีความรู้ ความสามารถและคุณธรรม โดยเฉพาะด้าน ความขยัน ความพากเพียร ความเสียสละ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความกล้าในการแสดงออกหรือการแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาในชุมชนและสังคม การวิพากษ์วิจารณ์สังคม การเสนอแนวทางการแก้ปัญหาในสังคม การคำนึงถึงชุมชนเป็นหลัก ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

แผนภูมิที่ ๑๕ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนคีรีวง

๔.๓.๔ จุดเด่นของชุมชนคีรีวง^๕

จุดเด่นหรือจุดแข็งของชุมชนคีรีวงมี ๕ อย่าง ได้แก่

๑. คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกัน คนในชุมชนแห่งนี้มีความสามัคคีกันเป็นอย่างดี ร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของส่วนรวมที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาชุมชน งานของกลุ่ม งานบุญตามขนบธรรมเนียมประเพณีก็ตาม ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็ง มั่นคง มีความเป็นเอกภาพ และสามารถผลักดันชุมชนไปสู่ความเจริญได้อย่างยั่งยืนได้ โดยมีความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นฐานสนับสนุน ทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น มีความเข้มแข็งและมีความเจริญอย่างมั่นคงด้วยจิตตลอดมา

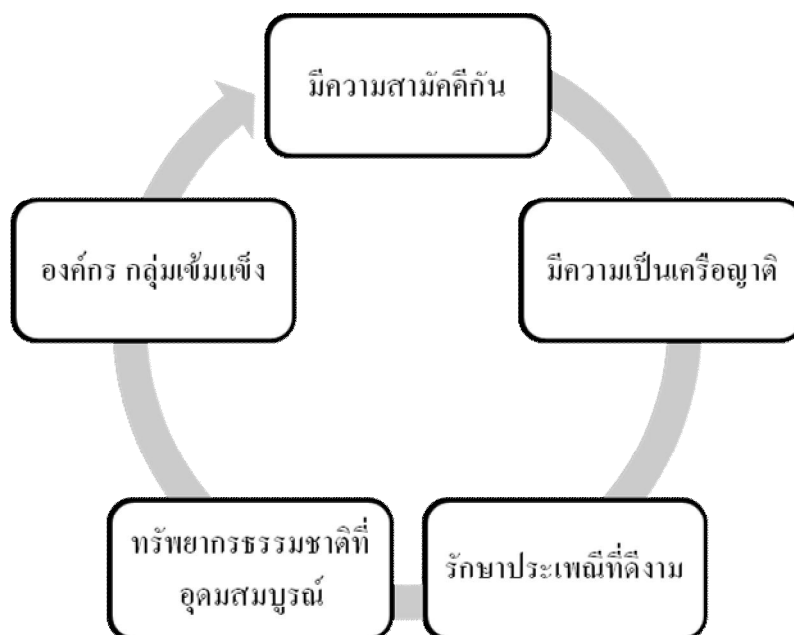
๒. มีความเป็นเครือญาติที่แนบแน่น มีความสัมพันธ์กันอย่างฉันท์มิตร ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความเป็นปึกแผ่น มั่นคง สามารถดำเนินการกิจกรรมใด ๆ โดยไม่มีความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพราะมีความเป็นพวกเดียวกัน ความเป็นเครือญาติกัน เป็นพลังเกื้อกูลภายในชุมชนที่สำคัญ จึงทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็ง และสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^๕ “จุดเด่นของชุมชนคีรีวง”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของคนชุมชนคีรีวง ต.กำโลน อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช, [วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖].

๓. มีการรักษาประเพณีที่ดั้งเดิมไว้ ในชุมชนแห่งนี้ คนให้ความสำคัญต่อการรักษาประเพณีของชุมชนไว้เป็นอย่างดี ตามลักษณะของชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไป เช่น ประเพณีการงานบุญประจำปี ประเพณีการทำบุญอุทิศให้แก่เจ้าอาวาสและแก่บรรพบุรุษ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการบวชนาค การอุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับบรรพบุรุษและพระพุทธศาสนาอย่างดี ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งมีส่วนช่วยทำให้คนในชุมชนแห่งนี้มีความรัก ความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง มีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษของตนเองและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันในสังคมคือวัดและพระสงฆ์เป็นอย่างดี ทำให้การก่อสร้างศาสนวัตถุภายในวัดเป็นไปโดยสะดวกไม่ลำบากเรื่องเงินงบประมาณการก่อสร้าง และความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ในวัดก็เป็นไปได้อย่างดีไม่ลำบากเรื่องปัจจัย ๔ เพราะมีญาติโยมอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี

๔. มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนแห่งนี้คือป่าไม้ น้ำ อากาศ และดิน มีความอุดมสมบูรณ์มาก สามารถเพาะปลูกผลไม้ได้เจริญเติบโตได้เป็นอย่างดี เช่น มังคุด ทุเรียน ลองกอง เป็นต้น การมีที่ดินและน้ำที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกไม้ผลแทบทุกชนิดเช่นนี้ ทำให้พื้นที่ของเกษตรกรแต่ละคนที่ปลูกไม้ผลในไร่หรือสวนสมรมของตนเองกลายเป็นป่าไม้ จนดูเหมือนว่าเป็นป่าไม้ที่เกิดตามธรรมชาติ เพราะมีสภาพกลายเป็นแนวป่าเป็นเทือกเขายาวไปตามแนวของภูเขาหลวง ทำให้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนแห่งนี้ มีความเกี่ยวข้องและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างแยกไม่ออก และทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งรายได้หลักของคนในชุมชนไปโดยปริยาย และเป็นจุดแข็งที่สำคัญที่สามารถดึงดูดคนหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนศิรินันท์ไม่ขาดสาย

๕. องค์กร หรือกลุ่มในชุมชนมีความเข้มแข็ง กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใบไม้ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มมัดย้อม กลุ่มกะลามะพร้าว เป็นต้น มีคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่มที่มีความรับผิดชอบ มีความเสียสละ มีความเห็นแก่ประโยชน์หรือของกลุ่มเป็นที่ตั้ง และมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์กรหรือกลุ่มมีความเข้มแข็ง สามารถอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกของกลุ่มได้อย่างแท้จริง และเป็นพลังภายในชุมชนที่สำคัญที่ผลักดันให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความมั่นคง เพราะแต่ละกลุ่มมีกิจกรรมทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ในครัวเรือนของสมาชิกแต่ละคน

แผนภูมิที่ ๒๐ : แสดงจุดเด่นของชุมชนคีรีวง

๔.๔ การพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก อ.เมือง จ.นครปฐม

ชุมชนปฐมอโศก เป็นชุมชนหนึ่งที่สังกัดอยู่เครือข่ายของสำนักสันติอโศก ซึ่งปัจจุบันมีชุมชนในลักษณะนี้อยู่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ๕ แห่ง^{๑๑} เป็นชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “พุทธสถานปฐมอโศก” ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยสมณะโพธิรักษ์ โพธิ์ฤทธิโต (รักษ์ รักษ์พงศ์) เป็นสถานที่อยู่ของสมณะและคฤหัสถ์ ผู้สละบ้านเรือนจากวิถีปกติเข้ามาอยู่รวมกันเป็นชุมชนในลักษณะชุมชนที่พึ่งตนเองในด้านปัจจัย ๔ และการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้ดีขึ้นให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมจริยธรรมจากความเป็นปุณฺณ สู่ความเป็นอารยชนได้ ด้วยความเสียสละ มุ่งเน้นการทำงานเพื่อชุมชนและสังคม การไม่มีผลประโยชน์หรือทรัพย์สินส่วนตัว การมีความเอื้อเฟื้อต่อกันภายในชุมชน ทำให้ชุมชนปฐมอโศกกลายเป็นต้นแบบของชุมชนที่พึ่งตนเองแก่ชุมชนทั้งหลายใน

^{๑๑} ดูรายละเอียดในคอลัมน์ “รายงานจากพุทธสถาน” ในสารอโศก อันดับที่ ๓๒๒ (ก.ย.-พ.ย. ๒๕๕๔), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗-๑๑๒.

ประเทศไทย มีเกษตรกรจากชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศได้เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนแห่งนี้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา ๓๐ กว่าปีที่ผ่านมา

การก่อตั้งชุมชนปฐมอโศกขึ้น มีวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการด้วยกัน ได้แก่

๑. เพื่อรวมกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมที่ประสงค์จะเข้าพักอาศัยอยู่ใกล้พุทธสถานปฐมอโศก
 ๒. เพื่อฝึกฝนการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ประหยัด มัคน้อย ลดความฟุ้งเฟ้อที่เกินความจำเป็นของชีวิต และอยู่ในกรอบของศีล ๕ หรือศีล ๘ และศีลที่สูงขึ้นไปตามฐานะของบุคคล
 ๓. เพื่อฝึกพัฒนาจิตวิญญาณของตนเองให้มีความขยัน สร้างสรรค์ เอื้อเฟื้อ เสียสละ สามัคคี มีความเมตตา และเห็นใจซึ่งกันและกันและต่อมนุษยชาติทั้งหลาย
 ๔. เพื่อรวมกลุ่มกันให้มีชีวิตที่อยู่ในสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ดี มีมิตรดี สหายดี สามารถพึ่งกัน พึ่งแก่ พึ่งเจ็บและพึ่งตายกันได้ด้วยญาติทางธรรม
 ๕. เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ และอื่น ๆ โดยการที่สร้างและผลิตสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตขึ้นใช้เอง
 ๖. เพื่อจัดให้มีกองกลางสำหรับผลิตปัจจัยสี่ของชุมชน
 ๗. เพื่อให้ทุกคนได้เสียสละแรงงาน สิ่งของ เป็นงาน “บุญนิยม” และช่วยกองกลางผลิตปัจจัยสี่ไว้ใช้ในชุมชนให้เพียงพอ ถ้าสามารถผลิตได้เหลือเพื่อเกินความจำเป็นของคนในชุมชนก็นำออกจำหน่ายแจกจ่ายสู่ชุมชนอื่นได้
 ๘. เพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและสมดุลของชีวิต
 ๙. เพื่อเผยแพร่วิทยาการทั้งในด้านรูปธรรม ด้วยสื่อสารสื่อช่วยต่าง ๆ และด้านนามธรรมทางจิตวิญญาณ ที่สามารถสัมผัสผู้รู้ได้ในลักษณะของชุมชนที่เป็นอริยะ
 ๑๐. เพื่อความเจริญความประเสริฐ (อริยชน, อารยชน) สูงสุดสมที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ อันเป็นสัตว์ประเสริฐที่สุดในโลกอย่างแท้จริง^{๑๑}
- ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองของชุมชนแห่งนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามลำดับ ดังนี้

๔.๔.๑ หลักการพึ่งตนเอง

^{๑๑} ระเบียบชุมชนปฐมอโศก, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒ – ๑๔.

หลักการพึ่งตนเองของชุมชน จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญของชุมชนแห่งนี้ สามารถสรุปหลักการพึ่งตนเองได้ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง หมายถึง การให้สมาชิกของชุมชนทุกคนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างถูกต้อง เพราะการพึ่งตนเองของชุมชนแห่งนี้หมายถึงการดำรงอยู่ด้วยตนเองในด้านปัจจัย ๔ และปัจจัยการผลิต เพื่อให้คนในชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างปกติสุขและ พัฒนาตนเองและชุมชนได้ภายใต้ศักยภาพของตนเอง ลดการพึ่งพาชุมชนหรือหน่วยงานภายนอก พยายามดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองและยังทำหน้าที่ให้บริการแก่กลุ่มบุคคลหรือองค์กรอื่นที่เข้ามาใช้บริการด้วย บุคคลผู้ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ที่สำคัญประจำชุมชน ได้แก่ สมณะและผู้มีประสบการณ์หรือประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง โดยการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศกประกอบด้วยหลักคิดพื้นฐานที่สำคัญ คือ

๑) ชุมชนพึ่งตนเองด้านปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยพร้อมด้วยปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิตในรูปแบบการแปรรูป และการจัดจำหน่ายภายในร้านค้าของชุมชนและร้านค้าของสมาชิก

๒) การพึ่งพาภายนอกจะดำเนินการให้มีน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเฉพาะในบางส่วนที่ยังต้องพึ่งพาสังคมภายนอกอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ใช้อย่างประหยัด อย่างระมัดระวัง และอย่างรู้เท่าทัน ในขีดความสามารถและข้อจำกัดของสาธารณูปโภคและเทคโนโลยีทั้งหลาย ที่อำนวยความสะดวกในการทำงานของชุมชน เช่น กระแสไฟฟ้า น้ำประปา เครื่องมือเทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องยนต์ รถยนต์ เครื่องปรับอากาศ พัดลม เป็นต้น

๓) การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการพัฒนาอาชีพ กิจกรรม โครงการที่ดำเนินการอยู่ เพื่อพัฒนาสิ่งที่ดำเนินการอยู่ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น

๔) การยึดถือคุณธรรมและจริยธรรมที่สำคัญในการทำงานและการดำเนินชีวิต คือ ความซื่อสัตย์ อุดมการณ์ เสียสละ ปลอดอบายมุข

๒. การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน ในลักษณะที่ทุกคนร่วมคิดร่วมทำด้วยกัน ลักษณะของชุมชนปฐมอโศกที่เป็นอย่างนี้ ทำให้เกิดกระบวนการทางสังคมภายในชุมชน ได้แก่ การปกครอง การอบรม การประชุม การให้ความรู้แก่กัน การควบคุม การตรวจสอบซึ่งกันและกัน และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การส่งเสริมการทำกิจกรรมไร้สารพิษ การทำปุ๋ยอินทรีย์

ชีวภาพ การทำผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ่านร้านค้าภายในชุมชนและร้านค้าของสมาชิก การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือเงินเกื้อกูลกันภายในชุมชน เป็นต้น นอกจากการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนแล้ว ชุมชนปฐมอโศกยังให้บริการแก่บุคคล คณะบุคคล หรือชุมชนอื่น ด้วยการเข้าไปอบรมถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนได้ดำเนินการมาแล้วจนประสบความสำเร็จ สามารถเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นได้ โดยเฉพาะการดำเนินกิจกรรมของ “ชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน” โดยท่านเสียงศีล ชาตวโร ที่ส่งเสริมให้ทำเกษตรกรรมธรรมชาติหรือกิจกรรมไร้สารพิษ การปฎิบัติอินทรีย์ชีวภาพ การทำน้ำหมักชีวภาพใช้ในครอบครัวและชุมชนอย่างชนิด เช่น น้ำสกัดชีวภาพ ปุ๋ยหมักชนิดอัดเม็ด สบู่สมุนไพร ครีมมะขาม เป็นต้น จนได้รับการยกย่องให้เป็นกรณีพิญญาไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕

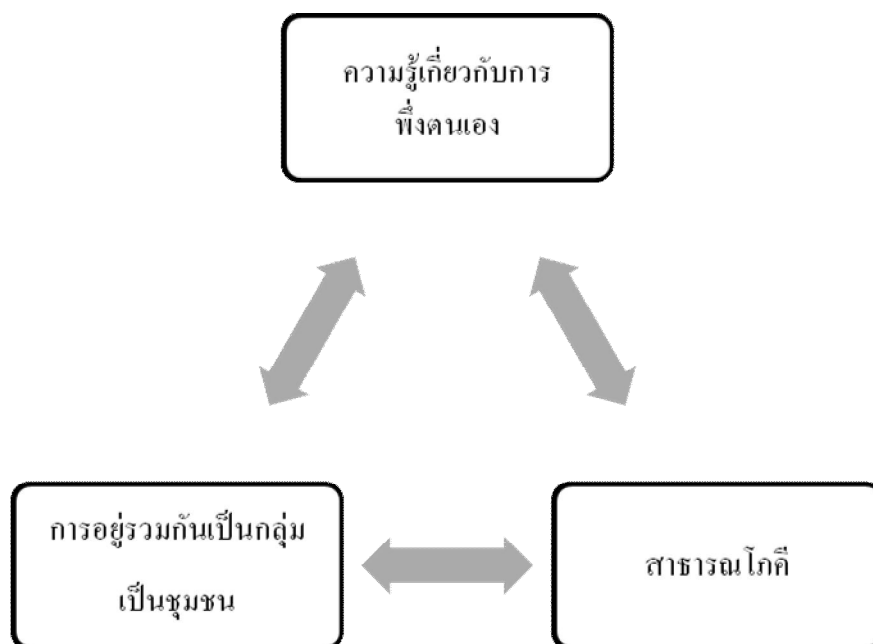
๓. หลักการสาธารณโภคี ตามความหมายของศัพท์นี้ที่ปรากฏในหมวดสาราณียธรรม ๖ ประการ^{๑๒} คือ *สาธารณโภคีตา* แปลว่า ความเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติเพื่อบุคคลอื่นหรือเพื่อส่วนรวม หมายถึงการรู้จักแบ่งปัน การไม่หวงแหน การเผื่อแผ่สิ่งของของตนเองแก่คนอื่น แก่ชุมชนหรือสังคม โดยไม่หวงแหนไว้เพื่อตนเองแต่เพียงอย่างเดียว

คุณธรรมข้อนี้เน้นการแบ่งปันปัจจัย ๔ แก่กันอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เน้นการใช้สอยร่วมกัน สำหรับหลักการของชุมชนปฐมอโศกในประเด็นนี้ คือการไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว การมีแต่ทรัพย์สินของส่วนรวมหรือกองกลาง โดยแต่ละคนได้เฉลี่ยทรัพย์สินส่วนตนเข้าสู่กองทุนส่วนรวม ในลักษณะเป็นทรัพย์สินสมบัติของส่วนกลาง เป็นทรัพย์สินส่วนรวม แล้วมีการบริหารจัดการทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม ด้วยการรักษา การแบ่งปันแก่สมาชิกของชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ตามสถานภาพและความจำเป็นในการใช้จ่ายทรัพย์สินนั้น ๆ หลักการนี้ทำให้คนในชุมชนมีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน มีความรักความสามัคคีกัน มุ่งทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยความขยัน อดทนและเสียสละ โดยไม่ต้องวิตกกังวลหรือห่วงผลประโยชน์ส่วนตน

หลักการว่าด้วยสาธารณโภคี ถือว่าเป็นหลักการที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของชุมชนแห่งนี้ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชน ลักษณะแห่งความเป็นสังฆะ คือความไม่ยึดติดใน

^{๑๒} วินย. (บาลี) ๘/๘๕๖/๒๓๓, ๕๕๓, วินย. (ไทย) ๘/๘๕๖/๓๖๘, ๓๒๑.

สมบัติส่วนตัว การไม่สะสมสมบัติส่วนตัว ความเสียสละ และการคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นประการ เป็นหลักการที่มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในหมวดสาราณียธรรม ที่เป็นปัจจัยให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน และความรับผิดชอบที่ตนเองจะมีต่อชุมชน ตลอดจนการบริการหรือผลประโยชน์ที่ตนเองจะพึงได้รับจากชุมชน

แผนภูมิที่ ๒๑ : แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก

๔.๔.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก ดำเนินการใน ๔ วิธีการ ได้แก่

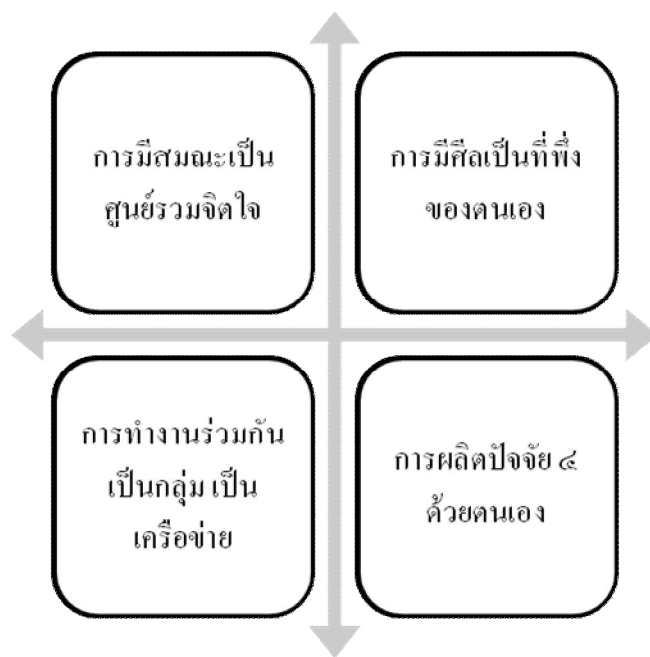
๑. การมีสมณะ (พระ) เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน สมณะที่อาศัยอยู่ในชุมชนปฐมอโศกแห่งนี้ ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนทั้งหมด ๑๑ รูป ได้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน ด้วยการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษ มีความซื่อตรงต่อพระธรรมวินัย และปฏิบัติหน้าที่ตามความรับผิดชอบของตนเองอย่างเข้มแข็ง ด้วยการเป็นผู้ชี้แนะอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมะ และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง พร้อมทั้งอธิบายการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เช่น การดำเนินกิจกรรมของชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน ที่ท่านเสียงศีล ชาตวโร ดำเนินการอยู่ในการผลิตน้ำหมักชีวภาพ การทำปุ๋ยอินทรีย์ การส่งเสริมการทำกิจกรรมไร้สารพิษ เป็นต้น การมีสมณะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเช่นนี้ ทำให้สมาชิกของชุมชนแห่งนี้มีกำลังใจและสามารถบริหารจัดการชุมชนให้

เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตในโรงผลิตสมุนไพร การพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมไร้สารพิษ การให้บริการและช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ประสบอุทกภัย ในแต่ละปี การจัดการศึกษา การพาณิชย์หรือการค้าขายในลักษณะบุญนิยม ฯลฯ เพื่อตอบสนอง เป้าหมายของจัดตั้งชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เพราะมีบุคคลผู้เป็นหลักคือสมณะ ร่วมกับนางสิกขมาตุ และญาติธรรมทั้งหลายสานต่ออุดมการณ์และเป้าหมายของชุมชนนี้มาได้ขาด

๒. การมีศีลเป็นที่พึ่งของตนเอง คนทุกคนในชุมชนปฐมอโศกแห่งนี้ยึดถือศีลเป็น หลักการในดำเนินชีวิตและปฏิบัติตามศีลตามสถานภาพของตนเองอย่างเคร่งครัด ทำให้แต่ละคนมี ที่พึ่งของตนเอง คือสามารถประคับประคองตนเองได้ รักษาคุ้มครองตนเองได้ ด้วยการละเว้นในข้อ ที่พระพุทธเจ้าห้ามทำตามในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ นางสิกขมาตุหรือ สมณะก็ตาม สามารถฝึกหัดขัดเกลากายใจให้เจริญด้วยศีล สมาธิและปัญญาได้อย่างเป็นธรรมชาติ และสามารถอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข โดยไม่มีปัญหาความขัดแย้ง การ ละเมิดสิทธิของกันและกัน เพราะแต่ละต่างก็ระมัดระวังคุ้มครองตนเองไม่ให้ละเมิดในศีลหรือวินัย ที่ตนเองสมารถอยู่ เช่น ศีล ๕ สำหรับสมาชิกของชุมชนที่เป็นคฤหัสถ์ ศีล ๘ สำหรับปะหรือภิกษุ ศีล ๑๐ สำหรับสามเณรี ศีลของนางสิกขมาตุ ศีล ๒๒๗ สำหรับสมณะ เป็นต้น ในประเด็นนี้ยัง หมายรวมถึงการมีธรรมด้วย

๓. การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย ตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและ นอกชุมชน ได้แก่ การผลิตปัจจัยสี่และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การทำน้ำ สกัดชีวภาพ การปฎิบัติอินทรีย์ชีวภาพการจัดการและพัฒนาที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรม การจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ของชุมชน การพยาบาลแก่บุคคลภายในชุมชน การให้บริการในรูปแบบการเป็นสถานที่ ศึกษาดูงานให้ความรู้และสังคมสงเคราะห์ การกำจัดขยะ การสื่อสาร และการเผยแพร่ โดยกิจกรรม เหล่านี้ ทั้งสมณะ นางสิกขมาตุ และญาติธรรมทั้งหลาย ได้ร่วมกันทำตามหน้าที่ความรับผิดชอบ และความถนัดของตนเองอย่างเข้มแข็ง เพราะถือว่าการดำเนินกิจกรรมทั้งหลาย เป็นกิจกรรมที่ ประกอบด้วยบุญหรือเป็นกิจกรรม “บุญนิยม” แต่ละคนจึงตั้งใจทำงานด้วยความรู้ความสามารถ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความขยัน ความอดทน และมุ่งประโยชน์ของส่วนรวมเป็นประการ สำคัญ ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม

๔. การผลิตปัจจัย ๔ ด้วยตนเอง ได้แก่การผลิต การจัดหา การจัดการ ในด้านอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยด้วยศักยภาพของตนเอง ในลักษณะเป็นสาธารณโภคะ คือการผลิตรวมกันเป็นกองกลาง และการจัดการผลผลิตโดยส่วนกลางของชุมชนทั้งหมด แล้วจึงแบ่งปันให้แก่สมาชิกของชุมชนด้วยความเสมอภาคและตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นสมณะ (นักบวช) นางสิกขมาตุ เป็นต้น นอกจากการผลิตปัจจัย ๔ แล้วภายในชุมชนยังได้ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและยังสามารถนำไปจำหน่าย เพื่อเพิ่มรายได้แก่สมาชิกของกลุ่มและชุมชนอีกด้วย โดยศูนย์ศึกษาวิจัยและพัฒนการแปรรูปสมุนไพรของชุมชนปฐมอโสภ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการผลิตสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ภายในชุมชนในลักษณะคล้ายกับเป็นบริษัทการผลิตของภาคเอกชนโดยตรง เช่น แชมพู ครีมนวด สบู่เหลว ครีมสมุนไพร เวชสำอางต่าง ๆ ยาหลากหลายชนิดทั้งชนิดแคปซูล ยาเม็ด ยาน้ำ น้ำสกัดชีวภาพ^{๑๑} เป็นต้น โดยมีการจัดจำหน่ายในหลายรูปแบบทั้งในตลาดร้านค้าของชุมชนเอง ในศูนย์จำหน่ายสินค้าของตัวแทนจำหน่ายที่กระจายอยู่ตามชุมชนหลายแห่ง และผ่านทางสื่อสมัยใหม่คืออินเทอร์เน็ต

แผนภูมิที่ ๒๒ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโสภ

^{๑๑}ดูรายการสินค้าต่าง ๆ ของชุมชนปฐมอโสภใน “ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ชุมชนปฐมอโสภ ราคานิยาม”, แหล่งที่มา :[Online]. www.ptaherb.com [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

๔.๔.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก ถ้าพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งชุมชนสามารถสรุปได้ว่า มีเป้าหมายใน ๒ ด้าน ได้แก่

๑. เป้าหมายด้านรูปธรรม หมายถึงเป้าหมายที่เป็นวัตถุ สามารถเห็นได้ สัมผัสได้ด้วยตาโดยไม่ยากเพราะเป็นรูปลักษณะภายนอก ได้แก่การทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัย ๔ คืออาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค และปัจจัยอื่นที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ โดยไม่ต้องซื้อหรือนำเข้ามาจากภายนอก เพราะชุมชนสามารถผลิตเองใช้เองได้ และยังสามารถกระจายผลิตภัณฑ์ที่เหลือสู่ภายนอกด้วยการแจกและจำหน่าย โดยเป้าหมายด้านรูปธรรมนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งชุมชน และกลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองอย่างครบวงจร ในทุกกระบวนการของชีวิต ตั้งแต่การเกิด แก่ เจ็บและตาย แต่ในบางประเด็นก็ยังไม่สามารถพึ่งตนเองอย่างเบ็ดเสร็จเสียทีเดียว เช่น การก่อสร้างที่อยู่อาศัยหรืออาคารต่าง ๆ ในชุมชน ยังต้องอาศัยวัสดุอุปกรณ์จากภายนอก การรักษาโรคก็ยังคงอาศัยสถานพยาบาลและกระบวนการรักษาตามการแพทย์สมัยใหม่ สาธารณูปโภคพื้นฐาน เครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องยนต์ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า แม้ชุมชนจะพยายามพึ่งตนเองเป็นอย่างมาก แต่ก็มีข้อจำกัดในบางด้านที่จะต้องพึ่งภายนอกอยู่ ซึ่งเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับหลักการในทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชน (TERMS MODEL) ว่า การพึ่งตนเองของชุมชนนี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องพึ่งตนเองแบบเบ็ดเสร็จโดยไม่ต้องติดต่อหรือรับการช่วยเหลือภายนอกแต่อย่างใด เพราะการติดต่อกับภายนอกจัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

๒. เป้าหมายด้านนามธรรม หมายถึงเป้าหมายที่มีใช้วัตถุ แต่สามารถสังเกตได้ สัมผัสได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน การสนทนา และจากพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งหมดของคนในชุมชนแห่งนี้ พิจารณาจากวัตถุประสงค์การก่อตั้งชุมชนและกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชน โดยคนในชุมชนเอง ได้แสดงให้เห็นถึงเป้าหมายการพึ่งตนเองด้านนามธรรมอย่างชัดเจน คือการพัฒนาพฤติกรรมของคนให้เจริญขึ้นด้วยศีล และพัฒนาจิตวิญญาณของคนในชุมชนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมที่สำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันคือความซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน เสียสละ เพื่อพัฒนาจิตวิญญาณของตนเองจากความไม่ปดุงชนสู่อริยชนได้ การสร้างชุมชนและสังคมแห่งความเป็นบุคคลผู้ประเสริฐหรืออริยชน

คือการเป็นบุคคลผู้ปราศจากกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธความหลง จึงเป็นเป้าหมายด้านนามธรรมของชุมชนแห่งนี้ เห็นได้จากการเปิดอบรมให้การศึกษาตามหลักสูตรที่เรียกว่า “วิชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม” ที่เป็นระบบการศึกษาตลอดชีวิตของกลุ่ม อโศกก็มีจุดหมายที่สำคัญคือการสร้างคนดีให้แก่สังคม ตามปรัชญาการศึกษาที่กลุ่มยึดถือคือ “ศีลเต็ม เข้มงาน สืบสานวิชา”^{๑๔} หมายความว่า บุคคลที่สำเร็จการศึกษาจากระบบนี้ ต้องเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยศีลตามสถานภาพของตนเอง ต้องเป็นบุคคลที่ทำงานอย่างจริงจังและด้วยความเสียสละ และหมั่นฝึกฝนตนเองจนสามารถบรรลุถึงวิชา ๓ ^{๑๕} ตามลำดับ คือความเป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ชุมชนปฐมอโศก จะมีเป้าหมายในดำนานามธรรมหรือเป้าหมายในด้านโลกุตระธรรมปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นในวัตถุประสงค์การก่อตั้งชุมชน การสอน การอธิบายธรรมที่เน้นโลกุตระ และกิจกรรมของสมณะและสมาชิกของชุมชนก็ตาม แต่การปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายโลกุตระธรรมของสำนักแห่งนี้ มีลักษณะเฉพาะของตนเอง หรืออาจจะเรียกว่า “เป็นแบบอโศก”^{๑๖} คือเน้นการปฏิบัติธรรมในชีวิตที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ไม่สนับสนุนการปลีกวิเวก แยกไปปฏิบัติธรรมเป็นการส่วนตัว เพราะการปฏิบัติเป็นหมู่คณะจะช่วยช่วยให้มีโอกาสดัดเกลาซึ่งกันและกัน ช่วยให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมมากกว่าการปฏิบัติแบบแยกเป็นเอกเทศ การปฏิบัติเพื่อบรรลุโลกุตระธรรมยังไม่ได้ยึดถือตามแนวคิด และแนวทางปฏิบัติที่ดำเนินการอยู่ตามแบบแผนการปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไปในประเทศไทย เช่น การปลีกวิเวกหลักหนีจากหมู่คณะไปปฏิบัติธรรมเป็นการเฉพาะ การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การเจริญภาวนา เป็นต้น แต่เน้นการปฏิบัติธรรมที่เน้นการปฏิบัติธรรมในกิจกรรมที่ทำอยู่ในชีวิตประจำวันทุกอย่าง ไม่ได้แยกการปฏิบัติธรรมออกจากวิถีชีวิต การประยุกต์เอาธรรมมาใช้ในวิถีชีวิตปกติ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ โพชฌงค์ ๗ ฯลฯ

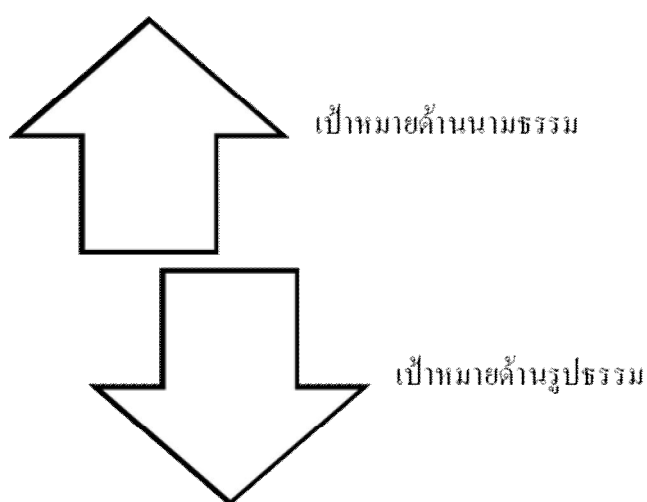
นอกจากนี้ คนในชุมชนแห่งนี้ยังไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และชาวพุทธทั่วไปในประเทศไทยหรือพระพุทธศาสนาเถรวาททั้งหมด ที่เน้นการฝึกสมาธิที่พวกเขา

^{๑๔} สารอโศก, มุลนิชธรรมสันติ, หน้า ๑๐.

^{๑๕} วินย. มหา. (บาลี) ๑/๑๒-๑๔/๖-๘., วินย. มหา. (ไทย) ๑/๑๒-๑๔/๖-๘.

^{๑๖} สมบัติ จันทรวงศ์, “ชุมชนปฐมอโศก : การศึกษาพุทธยูโทเปีย”, รายงานการศึกษา, เสนอต่อศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๐.

เรียกว่า “สมาธิแบบหลับตา” หรือเป็นสมาธิของพวกฤาษีชีไพร สมาธิที่แท้จริงตามแนวคิดและการปฏิบัติของพวกเขาคือ “สิ่งที่เนื่องมาจากการวิวัติศีล จัดเกลาจิตวิญญาณให้สะอาดปราศจากกิเลส เครื่องมัวหมอง จนเป็นภาวะปกติอยู่ได้แล้ว สามารถตัดกิเลสให้สิ้นได้แล้ว ไม่ต้องกดขี่อีกต่อ”^{๑๗} จึงเห็นได้ว่า การปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา ตามหลักการและวิธีการปฏิบัติของชาวปฐมอโศกนั้น เป็นการปฏิบัติที่ไม่ได้แปลกแยกออกไปจากวิถีชีวิตปกติของคนในชุมชน หรือการปลีกวิเวกไปปฏิบัติเฉพาะตนต่างหาก ทำให้การปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนแห่งนี้ เป็นไปอย่างธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคน

แผนภูมิที่ ๒๓ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนปฐมอโศก

๔.๔.๔ จุดเด่นของชุมชนปฐมอโศก^{๑๘}

จุดเด่นของชุมชนปฐมอโศก มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. มีความเป็นญาติทางธรรมสูง เพราะอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันพึ่งพาอาศัยกัน อยู่ในกฎกติกาของชุมชนเดียว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน และมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมที่เหมือนกันคือการปฏิบัติตามหลักโลกุตระธรรม เพื่อเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดใน

^{๑๗} สมบัติ จันทรวงศ์, “ชุมชนปฐมอโศก : การศึกษาพุทธอุทโยเปีย”, หน้า ๑๔๘.

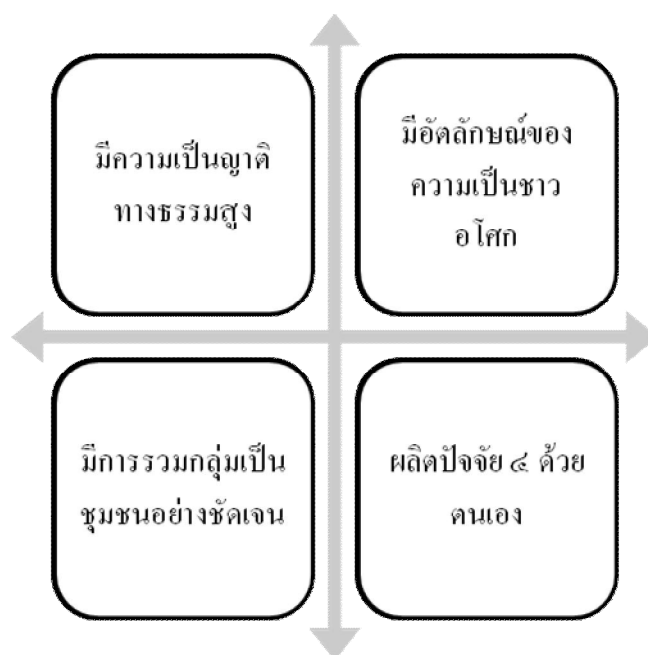
^{๑๘} “จุดเด่นของชุมชนปฐมอโศก”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของคนชุมชนปฐมอโศก ต.พระประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม, [วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖].

พระพุทธศาสนา ด้วยวิธีการปฏิบัติเฉพาะของตนเอง คือการปฏิบัติธรรมเป็นหมู่เป็นคณะอาศัยหมู่คณะเป็นพลังสนับสนุนความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมของปัจเจกบุคคล

๒. มีลักษณะเฉพาะของความเป็นชาวโอศกที่ชัดเจน เช่น การรับประทานอาหารมังสวิรัตทั้งชุมชน แต่งกายสีน้ำเงิน ชุดม่อฮ่อม ชุดขาวนา ประจำทั้งชุมชน และไม่สวมรองเท้า การไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว หลักสาธตวันโกสี คือการรวมทุกอย่างที่เป็นสมบัติของส่วนรวม เป็นของกลาง เป็นของชุมชน ฯลฯ

๓. มีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนที่ชัดเจน แล้วถือศีลและปฏิบัติตามธรรมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะศีล ๕ สามารถปฏิบัติตามได้โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตการเป็นภายในชุมชนอยู่ตามปกติ การปฏิบัติตามศีลธรรมในพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้แปลกแยกจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพราะการปฏิบัติธรรมในระดับกลุ่ม ถือเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตในสังคมปกติของชุมชนแห่งนี้

๔. มีการผลิตปัจจัย ๔ เอง ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และยังผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรปลอดสารพิษต่าง ๆ เพื่อให้บริการแก่คนในชุมชนของตนเองและจำหน่ายแก่บุคคลภายนอกด้วย ซึ่งเป็นที่มาของรายได้แก่ชุมชนที่สำคัญและเป็นลักษณะเฉพาะที่อย่างหนึ่งของชุมชนปฐมอโศก ที่ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง แม้จะมีวิกฤติทางด้านเศรษฐกิจของสังคมภายนอกก็ตาม อย่างไรก็ตาม การผลิตปัจจัย ๔ นี้

แผนภูมิที่ ๒๔ : แสดงจุดเด่นของชุมชนปฐมอโคก

๔.๕ การพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต

อ.เมือง จ.ตราด

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และความพยายามในการหาทางแก้ปัญหา ร่วมกับคนในชุมชน ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระอำเภอเมือง จังหวัดตราด โดยท่านได้พิจารณาเห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคมรอบวัด ที่มีแนวโน้มจะประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว ปัญหาความยากจน ปัญหาคนจนไม่มีที่พึ่ง ปัญหาคนทิ้งถิ่นไปขายแรงงานในชุมชนเมือง ปัญหาคนแก่ถูกทอดทิ้ง ปัญหาสังคมแปลกแยกหรือต่างคนต่างอยู่ เป็นต้น และได้พิจารณาเห็นการเทศนาหรือการสอนของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ ที่มีแต่อย่างหลักการหรือทฤษฎีในลักษณะเป็นนามธรรมแต่ไม่มีการดำเนินการที่เป็นรูปธรรม ท่านจึงเปลี่ยนจากการเทศน์บนธรรมาสน์มาเป็นการกระทำที่สามารถวัดผลได้จากการกระทำโดยตรง ด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักธรรม คือหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ^{๑๕} และในฐานะที่ท่านเป็นพระสงฆ์ ได้พิจารณาถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาชุมชน ด้วยการทำความเข้าใจกับคนในชุมชนให้เข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่และเสนอวิธีการแก้ปัญหาให้ จึงสนับสนุนการรวมกันเป็นกลุ่มเรียกว่า “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต” ในวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

๑. พัฒนาคนให้มีคุณธรรม และยอมรับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๒. พัฒนาจิต เศรษฐกิจ สังคม จรรโลงวัฒนธรรมไทย เน้นอาชีพการงานขั้นพื้นฐานเพื่อความมั่นคงของสังคมไทย

^{๑๕} อ.สุตตก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๘๕, อ.สุตตก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๓. พัฒนาคณะให้มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทุกชนิด เน้นอนามัยส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อม^{๒๐}

กลุ่มลักษณะนี้จะประกอบสมาชิกของกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่ม ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการออมของสมาชิกในกลุ่ม ระดมเงินออมจากสมาชิกเข้าเป็นกองกลางของกลุ่ม โดยแต่ละคนสามารถฝากได้รายละไม่ต่ำกว่า ๑๐ บาทต่อเดือน หรืออาจฝากได้สูงสุดไม่เกิน ๑๐๐ บาทต่อเดือน คณะกรรมการกลุ่มที่ตั้งขึ้นจะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการเงินกองทุน ด้วยการให้สมาชิกกู้เงินจากกองทุนไปเพื่อนำไปดำเนินการในกิจการต่าง ๆ ในครอบครัวของตนเอง โดยมีข้อสัญญาที่สำคัญต่อกลุ่มคือการมีสัจจะ คือความจริงใจ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อกลุ่ม ในด้านการชำระเงินคืนแก่กลุ่มตามระยะเวลาที่กำหนดและตกลงกันได้

ปัจจุบันกลุ่มที่อยู่เครือข่ายในจังหวัดตราดและจังหวัดอื่น ๆ ตามจำนวนข้อมูลกลุ่มสมาชิกและสินทรัพย์ดังนี้

กลุ่มทั้งหมด จำนวน ๑๖๗ กลุ่ม

สินทรัพย์รวมทั้งเงินหุ้นสะสมและเงินสวัสดิการทั้งหมด

จำนวน ๑,๑๑๕,๖๖๖,๐๒๐ บาท

สมาชิกของกลุ่มทั้งหมด จำนวน ๖๒,๗๕๑ คน

ในปัจจุบันนี้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการจัดตั้งกลุ่ม การระดมเงินออม การปล่อยเงินกู้ และการพยายามเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนสมาชิกที่ประสบปัญหาด้านการเงินและหนี้สิน ตลอดจนการเข้าไปขอเช่าซื้อโรงงานเก่าที่ประสบปัญหาในการดำเนินธุรกิจมาทำเป็นโรงงานยางแผ่นรมควัน เพื่อจำหน่ายในนามของกลุ่มโดยตรง^{๒๑} เพื่อให้ทราบถึงหลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเองและเป้าหมายของการพึ่งตนเองของกลุ่ม ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอไปตามลำดับดังต่อไปนี้

^{๒๐} “วัตถุประสงค์การตั้งกลุ่ม”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ณ วัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด [๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕] และในคลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ (พฤษภาคม ๒๕๕๕), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๕), หน้า ๑๘.

^{๒๑} “กลุ่ม สมาชิกและสินทรัพย์รวมของกลุ่ม”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต [๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕] และในคลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ (พฤษภาคม ๒๕๕๕), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

๔.๕.๑ หลักการพึ่งตนเอง

หลักการพึ่งตนเอง ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ได้สอดแทรกอยู่ในค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการที่ท่านได้สั่งสอนแนะนำชาวบ้านอยู่เป็นประจำ ได้แก่

๑. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ

๒. ความประหยัดและออม

๓. การมีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย

๔. การปฏิบัติตามคุณธรรมทางศาสนา

๕. ความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์^{๒๒}

จากค่านิยมพื้นฐานของกลุ่มทั้ง ๕ ประการ พบหลักการของพึ่งตนเองที่สอดแทรกอยู่มี ๒ ประการ คือความขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ หมายความว่า บุคคลที่จะสามารถพึ่งตนเองได้ ต้องดำเนินชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียร ตามหลักธรรมทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ข้อที่ ๑ คืออุฏฐานสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความหมั่น ที่ท่านใช้เป็นหลักการเบื้องต้นในการสั่งสอนชาวบ้านให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และมีความรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ของตนเองที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น รับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ของการเป็นบิดามารดา การเป็นบุตร การเป็นครูอาจารย์ การนายจ้างและลูกจ้าง เป็นต้น ซึ่งหลักการข้อนี้ตรงกับหลักธรรมที่ปรากฏในทิส ๖ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคาลสูตร^{๒๓} ความสอดคล้องกับหลักธรรมทั้งสองชุดนี้เกิดขึ้น เพราะว่าท่านได้ประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้หลักการสอนของท่านและการดำเนินการของสมาชิกกลุ่มมีความชัดเจน เข้าใจง่าย มีความสอดคล้องกัน และสามารถนำไปสู่เป้าหมายคือการพึ่งตนเองของกลุ่มได้อย่างแท้จริง แต่ถ้าสรุปเป็นประเด็นแล้ว พบว่า กลุ่มนี้มีหลักการพึ่งตนเองที่สำคัญ ๖ ประการ ได้แก่

๑. ยึดหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา คือการพัฒนาตนด้วยตนเอง เพื่อให้สามารถบรรลุถึงการพึ่งตนเองได้อย่างสูงสุดทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระ ได้แก่หลักการตนเองเป็นที่พึ่งของตนเอง ไม่หวังพึ่งบุคคลอื่น ตรงกับพระพุทธพจน์ว่า “อตุตา หิ อตุตโน นาโถ แปลว่า

^{๒๒} กลิ่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๑๗.

^{๒๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๕๖-๑๖๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๕๘-๒๑๘.

ตนเอง เป็นที่พึ่งของตน” ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตในสังคมตามปกติหรือการปฏิบัติธรรมเพื่อ บรรลุถึงมรรคผลนิพพานก็ตาม ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการพึ่งตนเอง คือกระทำด้วยความ พากเพียรพยายาม สติปัญญา กำลังกายกำลังใจ ความรู้ ความสามารถของตนเอง ไม่ใช่การรอคอย โชคลาภหรือความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น

๒. การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ หมายถึงในกระบวนการจัดตั้งกลุ่มและบริหาร จัดการกลุ่ม ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมกับการกระทำอย่างเต็มที่ โดยไม่ได้จำกัด บทบาทและหน้าที่เฉพาะกับคณะกรรมการกลุ่ม เพราะความสำเร็จของกลุ่มมีปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือการมีส่วนร่วมของสมาชิกและคณะกรรมการเป็นสำคัญ การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ จะทำ ให้เกิดความรับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของกลุ่ม รู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่มได้โดยปริยาย

๓. เปลี่ยนจากการเทศน์มาเป็นการกระทำ หมายถึงการปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแผ่ จาก รูปแบบเดิมคือการแสดงธรรมบนธรรมาสน์ ต้องมีคนอาราธนาจึงสามารถแสดงธรรมได้ มาเป็น การกระทำเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านดู ด้วยการเปลี่ยนบทบาทของวัดให้เป็นสำนักงานให้คำปรึกษา แนะนำในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และในการรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนา คุณธรรมครบวงจรของชีวิตในชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดตราดและจังหวัดอื่น ๆ ขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

๔. ขยัน ประหยัด อุดหนุนตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการได้แก่

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการทำงาน การ ประกอบอาชีพการแสวงหารายได้ เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความพร้อมในด้านปัจจัย ๔

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นและเพื่อการ ลงทุน ฉลาดในการใช้ ในการบริหารจัดการทรัพย์สมบัติที่หามาได้นั้นด้วยวิธีการที่เหมาะสม

๓) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนที่ดีงาม หมายถึงการคบสมาคมกับคนดีมีศีลธรรม มี พฤติกรรมที่ดีงาม ประกอบอาชีพสุจริต และตนเองก็เป็นเพื่อนที่ดีของบุคคลอื่นด้วย

๔) สมานัตตตา ความมีตนสม่ำเสมอ คือการดำรงตนอย่างพอเหมาะถูกต้องชอบ ธรรม ตามสถานภาพของตนเอง ตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี กฎกติกาของสังคมและ หลักธรรมในทางศาสนา

๕. ยึดตามพระราชดำรัสของในหลวง ๔ ประการ หมายถึงพระดำรัสที่ตรัสเป็นคุณธรรมไว้ในพระราชพิธีบวงสรวงพระบรมมหาราชวัติราชเจ้า เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ดังนี้

...คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการ. ประการแรก คือการรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม. ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น. ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วง ความสัตย์สุจริต ไม่ว่าด้วยประการใด. ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง. คุณธรรม สี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์...^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ตรงกับพระวาจาธรรม ๔^{๒๕} ได้แก่ สัจจะ ความจริง ความซื่อตรง ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ขันติ ความอดทน และจาคะ ความเสียสละนั่นเอง

๖. ใช้หลักธรรมเป็นทุนในการบริหารจัดการ หลักธรรมที่ใช้เป็นทุนในการบริหารจัดการกลุ่มมาตลอดได้แก่ สังคหวัตถุ ๔^{๒๖} พระวาจาธรรม ๔ และทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ดังข้อความที่ท่านกล่าวไว้ใน “สัมโมทนียกถา” พิชิตวาทะรางวัลส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ โดยมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า “ธรรมะเกิดและเติบโตในใจสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ อาศัยกิจกรรมออมทรัพย์เป็นการปฏิบัติธรรม โดยเริ่มจากการมีสัจจะต่อตนเอง ต่อหมู่คณะ รวมทั้งสังคหวัตถุ ๔ พระวาจาธรรม ๔ และทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ เป็นเครื่องร้อยรัดให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข”^{๒๗} นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมอีก ๕ ประการ ที่กำหนดขึ้นเป็นหลักการให้สมาชิกยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติเป็นการ

^{๒๔} “พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส”,

แหล่งที่มา : [Online]. www.rspg.or.th/special_articles/k_speech/ksp15.htm [๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๕].

^{๒๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๓๑๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔,

^{๒๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๒๔๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๕๕.

^{๒๗} คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๑๔.

เฉพาะ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักธรรมในหมวดสังกหัตถุและฆราวาสธรรมที่กล่าวแล้วข้างต้น เพียงแต่การใช้ภาษาเรียกชื่อคุณธรรมที่กำหนดขึ้นใหม่นี้ ได้ใช้ภาษาที่สามารถสื่อสารกันภายในกลุ่มได้ง่าย โดยไม่ต้องมีคำบาลีที่เข้าใจได้ยากสำหรับคนชาวบ้านทั่วที่มีวิถีการดำเนินชีวิตห่างไกลจากวัดและพระศาสนา คุณธรรมเหล่านี้ได้แก่

- ๑) มีความซื่อสัตย์ต่อกัน
- ๒) เสียสละเพื่อส่วนรวม
- ๓) รับผิดชอบร่วมกัน
- ๔) มีความเห็นอกเห็นใจกัน
- ๕) มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน^{๒๘}

จะเห็นได้ว่า คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ได้ให้ความสำคัญต่อการมีความซื่อสัตย์ต่อกันเป็นอย่างมาก คุณธรรมข้อนี้จึงเป็นหลักการเบื้องต้นสำหรับปัจเจกบุคคลในการเป็นสมาชิกกลุ่ม เพราะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มนั้น จะต้องมิสัจจะต่อกันเป็นคุณสมบัติสำคัญ เนื่องจากกิจกรรมสำคัญของกลุ่ม คือการระดมเงินออมและให้เงินกู้ให้แก่สมาชิกนำไปใช้ในกิจกรรมของครอบครัว เพราะการมีสัจจะ ความจริงใจ ความซื่อตรง ความซื่อสัตย์ คือการรักษาคำพูดและการปฏิบัติตามสัญญาที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดร่วมกัน เป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่สำคัญมากในการเป็นสมาชิกของกลุ่มและการเป็นกรรมการของกลุ่ม การมีสัจจะจึงเป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่ทุกคนจะต้องมี และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพื่อให้ตนเองดำรงความน่าเชื่อถือของการเป็นสมาชิกกลุ่มไว้ได้อย่างมั่นคง และยังสามารถได้รับประโยชน์จากกลุ่มในครั้งต่อไปด้วยการกู้เงินไปดำเนินกิจกรรมของตนเองจากกลุ่มได้ เพราะการเป็นคนที่มีสัจจะต่อกลุ่มจะเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือหรือเครดิต (Credit) เป็นที่ไว้วางใจของคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกคนอื่น ๆ ของกลุ่ม

ส่วนคุณธรรมข้ออื่น เป็นข้อกำหนดสำหรับการทำงานร่วมกันหรือการรวมกลุ่มกัน ซึ่งจะต้องมีวัฒนธรรมองค์กรสำหรับยึดถือปฏิบัติในการทำงานร่วมกัน หรือการเป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นความเสียสละความรับผิดชอบ ความเห็นใจกัน และการไว้วางใจกัน ถ้าพิจารณาในเชิงสังคมคือการมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม (Public Conscious) นั่นเอง คุณธรรมเหล่านี้จะช่วยให้การทำงานร่วมกันในนามของกลุ่มเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

^{๒๘} คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๒๔.

ถึงแม้จะไม่มีมาตรการทางกฎหมายบังคับให้ปฏิบัติตาม แต่การมีจิตสำนึกเชิงสาธารณะเช่นนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ ประสบความสำเร็จในด้านการบริหารจัดการ ทั้งการบริหารคนและการบริหารสินทรัพย์ของกลุ่ม

สรุปได้ว่า หลักการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต มี ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) ยึดหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา
- ๒) ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ
- ๓) เปลี่ยนจากเทศน์มาเป็นทำ
- ๔) ขยัน ประหยัด อุดหนุน
- ๕) ยึดตามพระราชดำรัสคุณธรรม ๔ ประการ
- ๖) ใช้หลักธรรมเป็นทุนในการบริหารจัดการกลุ่ม

แผนภูมิที่ ๒๕ : แสดงหลักการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ

๔.๕.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรนี้ อาจจะมีหลายวิธีการขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไป แต่ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ ๓ วิธี ซึ่งเป็นวิธีการที่คนในกลุ่มได้ดำเนินการอยู่ตามปกติอยู่แล้ว ได้แก่

๑. การรวมกันเป็นกลุ่มของคนภายในชุมชนเดียวกันหรือในหมู่บ้านเดียวกัน วิธีการนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากการจุฬประกายทางความคิดให้คนในชุมชน ให้ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและกำลังเผชิญอยู่ พร้อมทั้งได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาร่วมกันด้วยการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มในนาม “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต” ขึ้น ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต โดยท่านได้เปลี่ยนสถานะของวัดจากเดิมที่เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลตามประเพณี ให้กลายเป็นเสมือนหนึ่งสำนักงานให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนหรือหมู่บ้าน ในด้านการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา กฎหมายหรือกติกาสังคม และเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือกันของสมาชิกกลุ่มในการดำเนินการของกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่ม และการบริหารกลุ่มให้เป็นไปได้ด้วยความเรียบร้อย

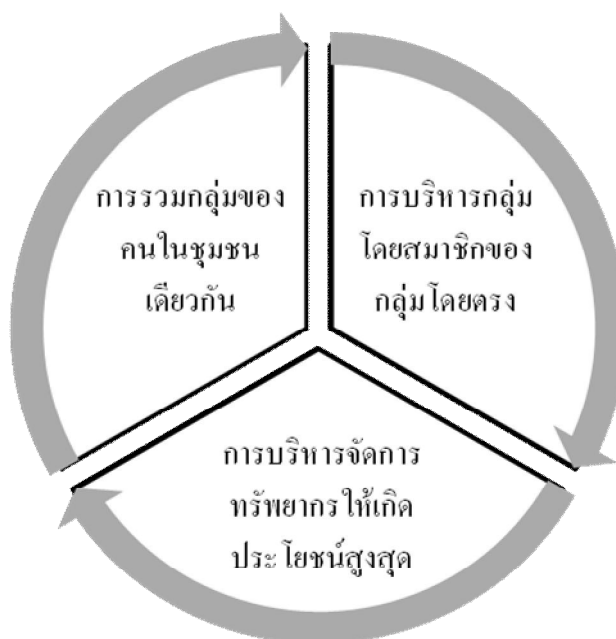
๒. การบริหารกลุ่มโดยสมาชิกของกลุ่มโดยตรง เป็นการบริหารงานบุคคลให้สามารถทำงานให้กลุ่มด้วยความเสียสละ ด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อกัน และการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการระดมเงินออม การให้สมาชิกกู้เงิน การส่งคืนเงินต้นและดอกเบี้ย เป็นต้น การบริหารงานกลุ่มของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์นี้ ได้ใช้ในรูปแบบของคณะกรรมการกลุ่ม ที่ร่วมกันร่างหรือกำหนดหลักเกณฑ์กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้น เพื่อให้สมาชิกรับทราบและปฏิบัติตามในทิศทางเดียวกัน ซึ่งมีถึง ๑๘ ข้อด้วยกัน^{๒๕} เช่น สมาชิกของกลุ่มจะต้องเป็นคนในหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มต้องมีอย่างน้อย ๕ คน ผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มจะต้องสะสมเงินหรือฝากเงินเข้ากลุ่มอย่างน้อยเดือนละ ๑๐ บาท สูงสุดไม่เกิน ๑๐๐ บาท เมื่อได้สมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มแล้วสามารถทำสัญญาเงินได้จากกลุ่ม เป็นต้น

๓. การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ คือเงินที่ได้ระดมจากสมาชิกของกลุ่ม ให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกของกลุ่มและชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกอย่างเสมอภาคกัน ด้วยฐานความคิดที่เป็นไปในทางที่สร้างสรรค์ว่า เป็น

^{๒๕} คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๔๗-๕๖.

การช่วยเหลือเกื้อกูลในฐานะเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ลักษณะเป็นการสงเคราะห์ญาติตามหลักการของมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา ไม่ได้หวังที่จะนำเงินของกลุ่มมาสร้างกำไรหรือรายได้แต่อย่างใด แต่เน้นความมีสัจจะ การมีความรับผิดชอบต่อตนเองและกลุ่ม ความขยันในการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ ส่วนที่กู้แล้วจะนำไปดำเนินการในกิจกรรมใดนั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็น ความต้องการ หรือความสามารถของผู้กู้เอง กลุ่มจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องแต่อย่างใดเพียงแต่จะต้องสามารถชำระเงินกู้นั้นได้ตามจำนวนที่ตกลงร่วมกันเมื่อครบสัญญา นอกจากนี้ยังมีการนำเอาที่เหลือจากการกู้ของสมาชิกไปฝากที่สถาบันการเงินหรือธนาคารอีกด้วย จากวิธีการดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นว่า กลุ่มได้ให้อิสระแก่สมาชิกผู้กู้เงินไปเป็นอย่างมาก ไม่ได้เข้าไปตั้งกฎเกณฑ์การใช้เงินของสมาชิกแต่ละคน ทำให้สมาชิกทุกคนมีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถบริหารจัดการเงินที่ได้ไปใช้ตามความต้องการ และสามารถคิดสร้างสรรค์กิจกรรมได้ตามความถนัดและความสามารถของตนเอง โดยไม่ต้องถูกควบคุมจากกลุ่มแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า วิธีการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์นี้ ให้ความสำคัญต่อกระบวนการกลุ่มและการบริหารจัดการทรัพยากรของกลุ่มค่อนข้างมาก เพราะทั้งสองประเด็นจะทำให้การระดมเงิน และการปล่อยเงินให้สมาชิกกู้ ที่เป็นภารกิจหลักของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่มได้อย่างแท้จริง จึงต้องให้ความสำคัญต่อประเด็นทั้งสองนี้ เนื่องจากความสำเร็จของกลุ่ม ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการกลุ่ม และทรัพยากรเป็นสำคัญ ส่วนการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับครอบครัวเป็นภารกิจสืบเนื่อง และเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคลที่มีวิธีการดำเนินการที่แตกต่างกันไป คณะกรรมการกลุ่มไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง เพียงแต่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มเท่านั้น

แผนภูมิที่ ๒๖ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ฯ

๔.๕.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

เป้าหมายของการพึ่งตนเอง ตามหลักการและวิธีการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เมื่อพิจารณาจากการปลูกฝังคุณธรรมสำหรับการดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของกลุ่ม และข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการกลุ่มและการสังเกตกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการอยู่ตั้งแต่การก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน มีอยู่ ๓ ประการ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ เพื่อกำหนดความต้องการของการดำเนินกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ให้เกิดขึ้นทั้งหมด^{๓๐} ได้แก่

- ๑) ต้องการปลูกฝังฝึคนิสัยคนให้พึ่งตนเอง มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว
- ๒) ต้องการปลูกฝังนิสัยให้มีวินัยในตนเอง มีความมุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ
- ๓) ต้องการปลูกฝังนิสัยคนให้มีความซื่อสัตย์ ประหยัด และอดออม
- ๔) ต้องการปลูกฝังนิสัยคนให้รู้จักคิดวิจารณ์ ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล อย่าใช้คนอื่นมาเป็นตัวกำกับ ต้องตัดสินใจเอง วิพากษ์วิจารณ์เอง

^{๓๐} คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๔๖.

๕) ต้องการปลูกฝังให้คนมีขันติธรรม ต่อคำวิจารณ์ รู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และหมู่เหล่า ๖) ต้องการปลูกฝังนิสัยคนให้มีความเป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องคนอื่น เมื่อเขาทำดี

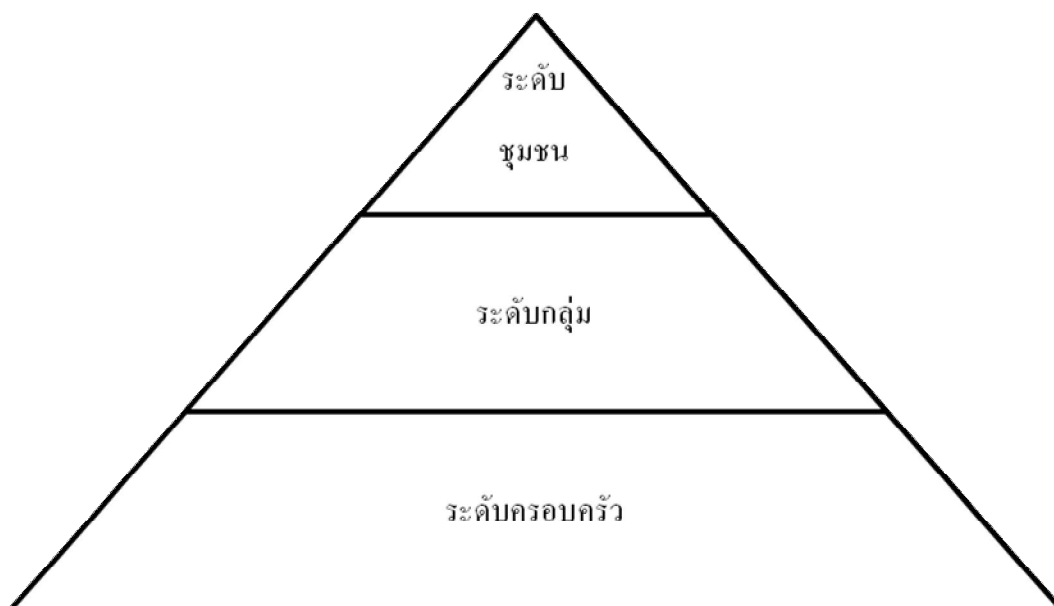
๗) ต้องรู้จักปลูกฝังนิสัยคนให้รู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้ตาม ผู้รับ จากเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทั้ง ๗ ประการนี้ สามารถแบ่งเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของการพึ่งตนเองออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ เป้าหมายของการพึ่งตนเองภายในตนเองและเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน ดังนี้

๑. เป้าหมายของการพึ่งตนเองภายใน หมายถึงเป้าหมายในการพึ่งตนเองของแต่ละคน หรือปัจเจกบุคคลและครอบครัวด้วย เป้าหมายในระดับนี้ เห็นได้อย่างชัดเจนจากเป้าหมายที่อยากให้เป็นในหมู่บ้านหรือที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง และมีคุณลักษณะนิสัยที่ดีในการพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด การอดออม การมีวินัยในตนเองเพื่อทำงานให้ประสบความสำเร็จ เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีคุณธรรมที่ส่งเสริมให้สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นในกลุ่ม ในชุมชนหรือสังคมได้อย่างปกติสุข เช่น ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว การเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม เป็นต้น เพราะคุณธรรมเหล่านี้จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ปัจเจกบุคคล พัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าไปตามศักยภาพที่มีอย่างเต็มที่ ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในด้านเศรษฐกิจ และยังสามารถเข้าไปมีบทบาทร่วมมือกับบุคคลหรือกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้สถานภาพของครอบครัวมีความสำคัญต่อชุมชนและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเดียวกันอีกด้วย

๒. เป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับชุมชน หมายถึงการดำรงอยู่ด้วยความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชนด้วยศักยภาพของตนเอง เป้าหมายในระดับนี้ถือได้ว่า เป็นเป้าหมายที่สำคัญมากของการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสมทรัพย์นี้ เพราะการจัดตั้งกลุ่มขึ้นภายในชุมชน แล้วให้มีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการ ให้คนในชุมชนเดียวกันเป็นสมาชิก มีการระดมเงินออม และการปล่อยกู้แก่สมาชิก ให้นำเงินไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและการลงทุนของแต่ละครอบครัว ล้วนแต่เป็นปัจจัยสนับสนุนเพื่อให้ชุมชนมีพึ่งตนเองได้ ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจสังคมก็ตาม เพราะเมื่อคนในชุมชนมีความร่วมมือกัน มีความสามัคคี มีเอกภาพและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ด้วยการตระหนักถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน และวางแผนแก้ไขร่วมกันด้วยความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมอย่าง

แท้จริง ความเข้มแข็งของชุมชน ความสามารถของชุมชนย่อมมีขึ้นตามมา ดังนั้น เป้าหมายในการพึ่งตนเองในระดับชุมชน จึงเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มโดยมีเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคลเป็นฐานสำคัญรองรับอยู่

แต่เป็นที่น่าสนใจที่ว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองในสองระดับของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เน้นกิจกรรมและการพึ่งตนเองในระดับโลกียธรรมทั้งหมด ไม่มีการกล่าวพาดพิงถึงการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระธรรม คือการพัฒนาตนเองเพื่อให้ถึงที่พึ่งอันประเสริฐ ด้วยการกระทำที่สุจริตแห่งทุกข์ และบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นอุดมการณ์อันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเลย ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่า การพิจารณาเห็นว่าการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระธรรมนั้น เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละคน เป็นเรื่องเหลือวิสัยและไกลเกินกว่าที่จะเป็นจริงได้ เห็นได้จากการสัมภาษณ์ท่านพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ท่านจะพยายามกล่าวถึงความหมายของธรรมที่ลึกซึ้งมากไปกว่าการประยุกต์ใช้ธรรมะในชีวิตประจำวัน

แผนภูมิที่ ๒๗ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

๔.๕.๔ จุดเด่นของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ^{๓๑}

จุดเด่นของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ สามารถสรุปได้ ๕ ประการ ได้แก่

๑. เป็นกองทุนภายในชุมชน สมาชิกสามารถกู้ยืมได้ตามสิทธิ โดยเสียดอกเบี้ยแก่กองทุนของกลุ่มเพียงร้อยละ ๑ เท่านั้น ทำให้สมาชิกของกลุ่มไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องการเป็นหนี้ธนาคารหรือหนี้นอกระบบ เพราะมีกองทุนของกลุ่มช่วยแบ่งเบาภาระ เรื่องดอกเบี้ย และไม่ต้องกังวลเรื่องหลักทรัพย์ค้ำประกัน เพราะกลุ่มนี้เน้นคุณธรรมคือความซื่อสัตย์เป็นหลักค้ำประกันที่สำคัญที่สุด จุดเด่นประเด็นนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกองทุน หรือความเป็นสถาบันการเงินของชุมชนอย่างชัดเจน ทำให้กองทุนนี้มีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดตราดและจังหวัดใกล้เคียง และมีทุนทรัพย์รวมเกินกว่า ๑,๐๐๐ ล้านบาทในปัจจุบัน

๒. มีสวัสดิการแก่สมาชิกของกลุ่มทุกคนตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เช่น ค่ารักษาพยาบาล เมื่อยามเจ็บป่วย ค่าฌาปนกิจสงเคราะห์ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นต้น ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีหลักประกันของชีวิตที่มั่นคง ไม่ต้องกังวลเรื่องจะไม่คนดูแล หรือต้องพึ่งพาลูกหลานแต่เพียงอย่างเดียว คล้ายกับการรับบำนาญของข้าราชการ จุดเด่นด้านนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีความเชื่อมั่นในการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เพราะได้รับผลประโยชน์ การได้รับการดูแลเอาใจใส่จากกลุ่ม ทำให้สมาชิกเห็นความสำคัญของกลุ่มและมีคนอื่นจำนวนมากที่ต้องการเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ ในจังหวัดตราดนี้

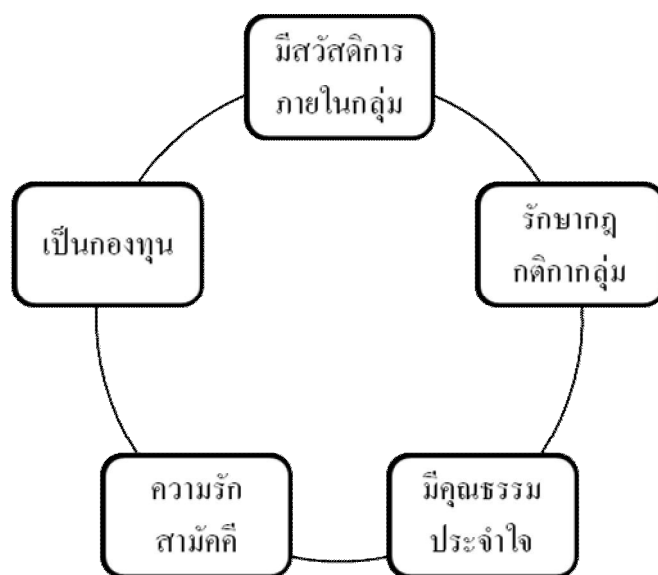
๓. สมาชิกของกลุ่มรักษากฎกติกาของกลุ่มอย่างเคร่งครัด มีความเข้าใจในกฎกติกาของกลุ่มอย่างชัดเจน ทำให้การบริหารงานของกลุ่มเป็นไปด้วยความสะดวกปราศจากปัญหา เช่น ความซื่อสัตย์ต่อกลุ่ม การรักษาสัจจะที่ให้ไว้ต่อกลุ่ม การมีความรับผิดชอบต่อกลุ่ม การรักษาชื่อเสียงของกลุ่ม การปกป้องและการสร้างความเจริญมั่นคงแก่กลุ่มและชุมชน เป็นต้น จุดเด่นประเด็นนี้ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง ความเป็นปึกแผ่น ความยั่งยืน และสามารถดำเนินกิจกรรมของ

^{๓๑} “จุดเด่นของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มสัจจะทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ณ หอประชุมพระราชเมธากร วัดไผ่ล้อม ต.บางพระ อ.เมือง จ.ตราด, [วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖].

กลุ่มอย่างต่อเนื่องตลอดมาเป็นเวลาถึง ๑๐ กว่าปี จนกลายเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการทำให้กลุ่มและชุมชนมีความเจริญก้าวหน้า

๔. สมาชิกของกลุ่มมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความประหยัด ความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น โดยเฉพาะความซื่อสัตย์สุจริต เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ความเป็นสมาชิกของกลุ่มคงอยู่ ทำให้การเป็นสมาชิกสร้างเจริญมั่นคงแก่ครอบครัวของสมาชิกได้ เพราะการมีคุณธรรมประจำใจ จะช่วยให้สมาชิกของกลุ่มมีคุณสมบัติที่ดีงามพึงประสงค์ เป็นที่น่าปรารถนาของสมาชิกในกลุ่ม และทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน จุดเด่นประเด็นนี้ ทำให้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การใช้เงินผิดประเภทผิดวัตถุประสงค์ การไม่สามารถส่งดอกเบี้ยยและเงินทุนที่กู้ยืมไปแก่กลุ่ม เป็นต้น ไม่เกิดขึ้นในการบริหารงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เพราะสมาชิกของกลุ่มมีคุณธรรมประจำใจและปฏิบัติตามได้อย่างเคร่งครัดนั่นเอง

๕. มีความรัก ความสามัคคีของคนในกลุ่มและชุมชน ความรักความสามัคคีของคนในกลุ่มเป็นจุดเด่นที่สำคัญประการสุดท้ายที่เป็นผลผลิตของการรวมตัวเป็นกลุ่ม เป็นองค์กร เพราะการได้ทำงานร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการอยู่ในกรอบกติกาเดียวกัน ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความไว้วางใจต่อกัน จุดเด่นประการนี้เป็นส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า การรวมตัวกันเป็นกลุ่มนั้น มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงแก่ชุมชนในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งจุดนี้ทำให้เห็นพลังภายในของชุมชน

แผนภูมิที่ ๒๘ : แสดงจุดเด่นของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ

๔.๖ การพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคดยผาส้ม

อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่

การพึ่งตนเองของชุมชนทั้งหลายที่ดำเนินตามกิจกรรม หรือแนวทางของวัดพระบรมธาตุคดยผาส้ม อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ เป็นการพึ่งตนเองที่เน้นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนที่มืออยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยหลักแนวคิดแบบ “บวร” คือ ความร่วมมือกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้แต่ละครอบครัวในชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนในทุกด้าน โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยบุคคลผู้ที่เป็นหลักในการทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดแห่งการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง และให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านที่สำคัญเป็นพระภิกษุหนุ่มสองรูป ผู้ที่เป็นศิษย์ของพระสงฆ์ในสายของหลวงพ่ocha สุภโท ได้แก่ พระสุรยุทธ ษยปญโญ เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุคดยผาส้ม และพระสังคม ธนปญโญ รองเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุคดยผาส้ม ทั้งสองรูปเป็นคนรุ่นใหม่ เป็นเพื่อนกัน ได้รับความศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยจากประเทศสหรัฐอเมริกาและเคยทำงานอยู่ที่นั่น จนประสบความสำเร็จในตำแหน่งหน้าที่การงานอย่างดียิ่ง แต่เมื่อได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ก็ได้มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการปฏิบัติตามแนวการสอนของครูบาอาจารย์คือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อบรรลุเป้าหมายอันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา จึงได้เดินธุดงค์ปฏิบัติธรรมเจริญกรรมฐานตามสำนักของพระอาจารย์ทั้งหลาย โดยเฉพาะในแถบภาคอีสานและภาคเหนือ จนกระทั่งได้มีโอกาสได้ขึ้นไปนมัสการพระบรมธาตุคดยผาส้ม ได้ตั้งจิตแน่วแน่ที่จะมาพัฒนาวัดแห่งนี้ และต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัด จึงได้นำพาคนในชุมชน และคณะผู้ศรัทธาทั้งหลายพัฒนาบริเวณรอบองค์พระบรมธาตุคดยผาส้มอย่างจริงจัง ด้วยการสร้างถนนคอนกรีตขึ้นความยาวถึง ๒ กิโลเมตร บูรณะองค์พระธาตุ สร้างมณฑปทรงจัตุรมุข สร้างศาลาสร้างที่พักของผู้มาปฏิบัติธรรม สร้างบันไดทางขึ้นสู่องค์พระธาตุยาวกว่า ๒๐๐ ขั้น และรูปปั้นพญายักษ์กุมภกรัษณ์ ยักษ์ผู้อารักขาขององค์พระธาตุแห่งนี้ ขนาดใหญ่ครั้งตัวตั้งตระหง่านอยู่ตรงฐานด้านซ้ายของบันไดทางขึ้นสู่พระธาตุ จนเป็นที่หวาดหวั่นของผู้มาเยือนทั้งหลาย และในแต่ละปีจะมีพุทธศาสนิกชนเดินทางมานมัสการพระบรมธาตุเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงประเพณีสงกรานต์ประจำปี ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชาของทุกปี จะมีผู้คนหลั่งไหลมาร่วมงานจากทั่วทุกสารทิศ

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการพัฒนาศาสนวัตถุ และศาสนสถานของวัดแห่งนี้ ไม่ได้ทำให้ท่านทั้งสองเกิดความภาคภูมิใจ ดีใจหรือพอใจแต่อย่างใด เพราะในแต่ละวันที่ท่านได้พบกับชาวบ้านในขณะเดินบิณฑบาตและได้สนทนากับชาวบ้าน ท่านได้รับรู้ถึงความทุกข์หรือปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนแห่งกำลังเผชิญอยู่อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว การขาดแคลนปัจจัย ๔ ในการดำรงชีพ การหลงใหลของค่านิยมบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยม ปัญหาความล้มเหลวในการส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการบุกรุกป่าไม้เพื่อขยายที่ทำเกษตรกรรม ปัญหาไฟฟ้า ฯลฯ เมื่อพิจารณาเห็นปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญอยู่และความเป็นไปของชุมชนรอบวัด จึงได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายในพื้นที่บริเวณใกล้วัด เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านและเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น

กิจกรรมที่ดำเนินการมี ๔ กิจกรรมหลัก^{๓๒} ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ด้วยการสร้างฝายชะลอน้ำตามลำธารเล็กสาขาต่าง ๆ ที่ไหลลงจากภูเขา เพราะในชุมชนขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้ง จึงได้ทำฝายชะลอน้ำขึ้น ตามแนวพระราชดำริของในหลวง

กิจกรรมที่ ๒ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ เพื่อลดการใช้สารเคมี และการปลูกพืชหลากหลายแบบผสมผสาน เพื่อให้เป็นป่าของครอบครัว ให้สามารถพึ่งพาอาศัยได้ไว้บริโภคในครอบครัว เหลือแล้วจึงแจกจ่ายแก่คนอื่นหรือจำหน่าย

กิจกรรมที่ ๓ การอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทน ด้วยการรวมกลุ่มผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำปุ๋ยหมัก การทำเตาถ่านและการทำน้ำมันไบโอดีเซล จากดอกทานตะวันสำหรับใช้กับเครื่องยนต์ไว้ใช้เอง ลดการพึ่งพาพลังงานจากภายนอก และลดค่าใช้จ่ายได้

กิจกรรมที่ ๔ การจัดการศึกษารูปแบบใหม่ โดยบูรณาการสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ สาระเข้าสู่ชุมชน ในรูปแบบโฮมสกูล (Home School) ด้วยการให้นักเรียนที่สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ แล้วเข้ามาสมัครเป็นนักเรียนของวัดในระดับมัธยมศึกษา โดยมีการเรียนการสอนครบสาระการ

^{๓๒} “สัมภาษณ์พระสังคม ธนปัญญา”, อ้างในภัทรพร อภิชาติ, **Green Life, Green Community** ปฏิบัติการยิ่งใหญ่ในชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนสีเขียวพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๓-๒๖๔ และจากข้อมูลของวัดพระบรมธาตุคอกยาสัม, แหล่งที่มา [Online]. <http://watdoiphasom.org> [๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๕].

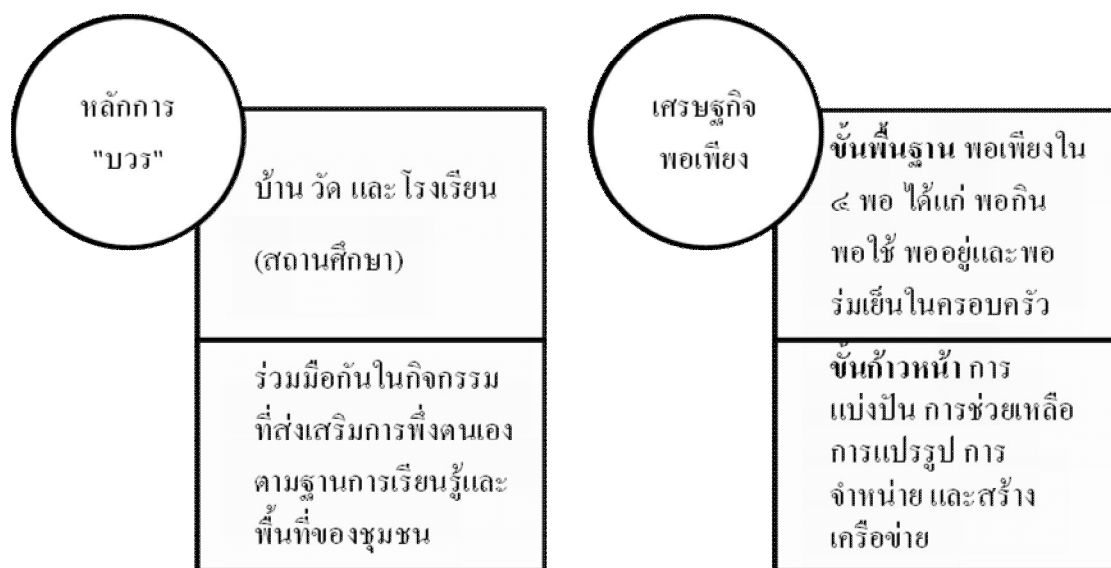
เรียนรู้ ๘ สาระและสามารถที่จะเลือกเรียนตามความสนใจของตนเองอีกในฐานการเรียนรู้ ๕ ฐานที่จัดไว้เป็นฐานการเรียนรู้ตามความสนใจที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน ที่นำไปใช้ได้จริงในครอบครัวและชุมชนของตนเอง

ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับประเด็นการพึ่งตนเองโดยเฉพาะ ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเอง และเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม ดังนี้

๔.๖.๑ หลักการพึ่งตนเอง

หลักการของพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัมนี้ ถ้าพิจารณาจากแนวคิดที่ยึดถือเป็นหลักของผู้ดำเนินการคือพระภิกษุสงฆ์ และจากกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในฐานการเรียนรู้และในพื้นที่ของคนในชุมชน ที่ได้รับการคำปรึกษาจากพระสงฆ์ทั้งสองรูป พบว่ามีหลักการที่สำคัญมีอยู่ ๒ หลักการ ซึ่งเป็นหลักการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แก่ หลักการเรื่อง “บวร” (บ = บ้าน, ว = วัด, ร = โรงเรียน) และหลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยหลักการ “บวร” หมายถึง หลักการที่เน้นการประสานงานร่วมมือกันระหว่าง บ้านคือชาวบ้านในแต่ละชุมชน กับวัดคือพระสงฆ์ที่อยู่ในวัดของชุมชน และโรงเรียนที่จัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานของคนในชุมชนตามปกติอยู่แล้ว ได้แก่โรงเรียนประจำหมู่บ้านที่เปิดการเรียนการสอนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และสถานศึกษาต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในกิจกรรมของวัดที่จัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิทยาลัยเทคนิคหรือมหาวิทยาลัยก็ตาม ส่วนหลักการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เน้นหลักการความพอใน ๔ พอหรือ ๔ อย่าง ได้แก่ พอกิน พอใช้ พออยู่ และพอมีเย็น คำว่า พอกิน หมายถึง การสามารถผลิตปัจจัยเครื่องยังชีพได้อย่างเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี โดยเฉพาะการมีข้าวไว้บริโภคตลอดปี การมีอาหาร มีพืชผักผลไม้ไว้บริโภคโดยไม่ขาดแคลนหรือขาดสนตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียง พอใช้ หมายถึง การสามารถผลิตเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องซื้อจากภายนอกเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวโดยไม่จำเป็น เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ ถ่าน น้ำมันไบโอดีเซล เป็นต้น พออยู่ หมายถึง การดำเนินชีวิตที่ไม่หรูหราไม่ฟุ่มเฟือย หรือไม่อดคัดัดสนมากเกินไป แต่

ดำเนินชีวิตอย่างพอดี อย่างเหมาะสมตามสถานภาพและตามศักยภาพของตนเอง เพื่อให้มีความสุข มีความสงบ ไม่เดือดร้อน ไม่รีบเร่ง ไม่แข่งขันกับใคร ๆ และคำว่า พอรัมเย็น หมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันแจกจ่ายกัน ดำเนินชีวิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น ฃรราวาสธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นต้น

แผนภูมิที่ ๒๕ : แสดงหลักการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรม
ของวัดบวรมาตุฯ

นอกจากหลักการทั้งสองประการนี้แล้ว ยังมีฐานความคิดที่สำคัญที่เกิดจากการกระตุ้นของพระภิกษุสงฆ์ทั้งสองรูป ที่สอดแทรกอยู่ในหลักการ “บวร” และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ การมีฐานความคิดที่จะกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาชุมชนของตน ด้วยหลักการและ ศักยภาพของตนเอง โดยไม่ต้องเป็นไปตามกระแสการพัฒนาสังคมภายนอกที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่เน้นการพัฒนาวัตถุ โดยอาศัยเงินและกระบวนการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคหรือกลไกของตลาดเป็นประการสำคัญ โดยไม่สนใจลักษณะเฉพาะของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ผลประโยชน์ที่จะเกิดกับชุมชน และความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนแต่อย่างใด

๔.๖.๒ วิธีการพึ่งตนเอง

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัด ถ้าพิจารณาจากฐานการเรียนรู้ ๕ ฐาน^{๓๓} ที่ทางวัดได้ดำเนินการให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตัวอย่างตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บนพื้นที่ ๑ ไร่เศษ ใกล้กับบริเวณของวัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม ณ บ้านอมลอง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

ฐานที่ ๑ ฐานคนรักน้ำ เป็นฐานการเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างฝายชะลอน้ำ การรักษาต้นน้ำลำธาร การใช้ฝก การอนุรักษ์ดินและน้ำ

ฐานที่ ๒ ฐานคนรักป่า เป็นฐานการเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ถึง ๔ อย่าง การตั้งธนาคารต้นไม้ และสร้างค่านิยมการปลูกต้นไม้เป็นการใช้หนี้ชีวิต

ฐานที่ ๓ ฐานคนรักแม่ เป็นฐานการเรียนรู้ ที่เน้นการฟื้นฟูสภาพดินให้มีชีวิต ด้วยการห่มคลุมดิน ทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ และจุลินทรีย์ต่าง ๆ เพื่อบำรุงดิน (พระแม่ธรณี) ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายให้มีสภาพสมบูรณ์เหมาะแก่การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ฐานที่ ๔ ฐานคนมีน้ำยา เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้ในเรื่องกระบวนการทำน้ำยาอเนกประสงค์

ฐานที่ ๕ ฐานคนเอาถ่าน เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้เรื่องการเผาถ่านและน้ำส้มควันไม้

ฐานที่ ๖ ฐานคนมีไฟ เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้วิธีการทำแก๊สชีวภาพ และการผลิตน้ำมันไบโอดีเซล จากพืชที่ปลูกในชุมชน

ฐานที่ ๗ ฐานคนเลี้ยงสัตว์ เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู หลุม แพะนม เป็ด ไก่ เป็นต้น

ฐานที่ ๘ ฐานคนทำนา เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้เรื่องการทำนาแบบอินทรีย์ปลอดสารพิษ การใช้ปุ๋ยจากพืชสดในที่นา

ฐานที่ ๙ ฐานคนพออยู่พอกิน เป็นฐานการเรียนรู้ ที่ให้ความรู้เรื่องการเกษตรแบบผสมผสาน การเพาะเห็ด และการขยายพันธุ์พืชต่าง ๆ

^{๓๓} ภัทรพร อภิชาติ, Green Life, Green Community ปฏิบัติการยิ่งใหญ่ในชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนสีเขียวพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๓-๒๗๔.

จากฐานการเรียนรู้ทั้ง ๕ ฐานนี้ คนที่ได้รับการอบรมจากฐานเหล่านี้แล้ว ได้นำเอาหลักการและวิธีการไปปฏิบัติในพื้นที่ทำกินของตน ด้วยการประยุกต์และเลือกวิธีการจากฐานการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของครอบครัวตนเอง จึงสามารถสรุปถึงวิธีการพึ่งตนเองของคนในชุมชนมีอยู่ ๓ วิธีการด้วยกัน ได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด การลดการพึ่งพาทภายนอก และการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการจัดการที่ดิน น้ำ และป่าไม้ในชุมชน เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่คนในชุมชนอย่างยั่งยืน คนที่ร่วมกิจกรรมตามแนวทางของวัดในชุมชน จึงได้ดำเนินการปรับปรุงพัฒนาบำรุงดินในส่วนของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยแบ่งการใช้ประโยชน์จากที่ดินเป็นสัดส่วน ทำการเพาะปลูกพืชแบบผสมผสานตามหลักการแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกพืชแบบหมุนเวียน การใช้พืชสดเป็นปุ๋ยสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ที่ดินอยู่เสมอ การทำฝายกั้นน้ำตามลำห้วยหรือลำธารเล็ก ๆ ที่ไหลผ่านที่ของตนเองหรือไหลผ่านชุมชนเพื่อชะลอน้ำและกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก การอนุรักษ์ป่าด้วยไม่บุกรุกป่า การทำแนวกันไฟป่าและการตั้งกลุ่มพิทักษ์และดับไฟป่า ตลอดจนการปลูกป่าในพื้นที่ของตนเองและพื้นที่สาธารณะของชุมชนในช่วงวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติและศาสนา เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ วันวิสาขบูชา เป็นต้น

๒. ลดการพึ่งพาทภายนอก คนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมตามแนวทางของวัดได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำมันไบโอดีเซลจากดอกทานตะวันที่ปลูกไว้ในชุมชนเพื่อใช้เองในครัวเรือน และแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้านให้ไปทดลองใช้ และบางส่วนยังส่งไปจำหน่ายในหน่วยงานราชการในท้องถิ่น เช่น โรงพยาบาลส่งเสริม โรงเรียน ร้านค้าของกลุ่มภายในชุมชน เป็นต้น ทำให้กลุ่มและชาวบ้านมีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ลดรายจ่ายในส่วนที่ไม่จำเป็นลงได้ และยังสร้างความภาคภูมิใจแก่คนในชุมชนที่สามารถผลิตสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากปัจจัย ๔ ในส่วนที่เกี่ยวกับอาหารที่มีความจำเป็นในการยังชีพในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านก็พึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็งเช่นเดียวกัน เช่น อาหาร ข้าว พืชผักสวนครัว เครื่องเทศ เป็นต้น แต่ในส่วนอื่นก็มีมากเช่นเดียวกัน

ที่จำเป็นต้องพึ่งพาทักษะภายนอกเพราะไม่สามารถผลิตเอง เช่น น้ำปลา ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ เครื่องมือการเกษตร เครื่องมือสื่อสาร โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น แต่การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ ก็ล้วนแต่เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และเป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาตนเองของชุมชน

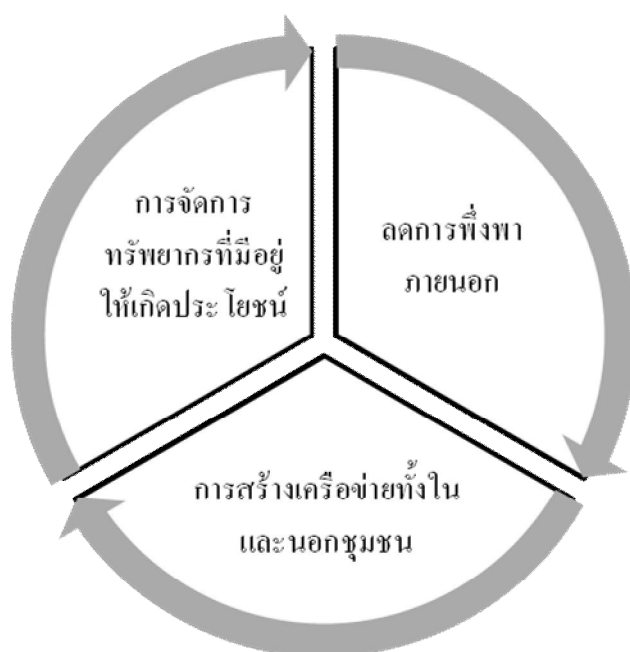
๑. การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน คนในชุมชนได้ดำเนินการโดยจัดตั้งกลุ่มที่มีรูปแบบอย่างไม่เป็นทางการ หรือกลุ่มแบบหลวม ๆ กระจายไปหลายชุมชน หลายตำบลในเขตอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยในปัจจุบันมีเครือข่ายอยู่ถึง ๕ เขตชุมชน ได้แก่ ๑) ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงวัดพระบรมธาตุคดยอผาสัม บ้านอมลอง ต.แม่สาบ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ ๒) เครือข่ายชุมชนบ้านแม่ยางห้า ชุมชนบ้านเกี๋ยนอก โรงเรียนตชด. ไร่ปอร์ด ตำบลปอแก้ว อ.สะเมิง ๓) ชุมชนบ้านแม่เตย ชุมชนบ้านนาพาน ชุมชนบ้านแม่ปะ ต.สะเมิงเหนือ ชุมชนบ้านใหม่ตันผึ้ง ต.แม่สาบ อ.สะเมิง ๔) ชุมชนเทศบาลตำบลสะเมิงใต้ โรงเรียนสะเมิงพิทยาคม อ.สะเมิง ๕) ชุมชนบ้านทุ่งหลวง ต.แม่วิน อ.แม่วาง ชุมชนบ้านป่าดานอกและห้วยหญ้าไทร ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่^{๓๔} นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกที่ดำเนินกิจกรรมในลักษณะเดียวกันกัน และเข้ามาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของทางวัดและชุมชน เช่น โครงการรณรงค์สร้างฝายต้นน้ำ ลำธารและแฝกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กองกำลังจากกองทัพบกที่ ๑ โครงการชีววิถี การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน วิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายและการขยายเครือข่ายไปยังชุมชนอื่น ๆ ทำให้กิจกรรมที่ดำเนินการตามแนวทางของวัดได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากคนในและนอกชุมชน โดยในแต่ละเดือนจะมีผู้เข้ามาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง ในฐานะที่เป็นชุมชนต้นแบบหรือแบบอย่างของการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ที่สามารถพัฒนาตนเองไปได้อย่างมั่นคงภายใต้ศักยภาพและบริบทของตนเอง โดยไม่ต้องคล้อยตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกหรือแผนการพัฒนาของภาครัฐ เพราะวิธีที่ดำเนินการอยู่ เน้นการหาความสุขจากความรู้จักพอ รู้จัก

^{๓๔} “เยี่ยมชมแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงขั้นก้าวหน้าระดับเครือข่ายพหุชุมชน วัดพระบรมธาตุคดยอผาสัม อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่”, แหล่งที่มา : [Online]. Wwv.moralcenter.com [๓ กันยายน ๒๕๕๕].

แบ่งปันและเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยไม่ได้เน้นการแสวงหาความสุขจากการเสพหรือการบริโภควัตถุ เพื่อตอบสนองความต้องการด้วยอำนาจค้นหาแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังไม่เข้าใจ และไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของที่ดำเนินการตามแนวทางของวัดแห่งนี้ พวกเขายังคงยึดตามกระแสการพัฒนาตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอยู่ โดยไม่สนใจกับการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อย่างที่พระสงฆ์ทั้งสองรูปแห่งวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัมและชุมชนในเครือข่ายดำเนินการให้ดูเป็นตัวอย่าง เพราะพวกเขาเห็นว่า วิธีการที่ดำเนินอยู่นั้น เป็นวิธีที่มีความละเอียด เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และลึกซึ้งมากเกินกว่าที่จะทำตามได้ตามวิถีของชาวบ้านทั่วไป ที่มีความต้องการความสะดวกสบายจากเครื่องบำรุงทางวัตถุทั้งหลาย และความต้องการที่จะมีความเพียบพร้อมด้านวัตถุอย่างวิถีของคนเมืองทั้งหลาย นอกจากนี้ พวกเขายังมองว่า วิธีการเหล่านี้ที่ทางวัดดำเนินการส่งเสริมอยู่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการในทางวัตถุได้อย่างทันทั่วทั้งที่เป็นวิธีการที่ไม่มีความสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน เป็นวิธีการปฏิบัติที่สวนกระแสกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมปัจจุบัน และมีบางกลุ่มยังต่อต้านอีกด้วย พร้อมทั้งกล่าวหาท่านว่า พระสงฆ์ไม่ควรเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชาวบ้านเช่นนี้

แผนภูมิที่ ๓๐ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรม
ของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม

๔.๖.๓ เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

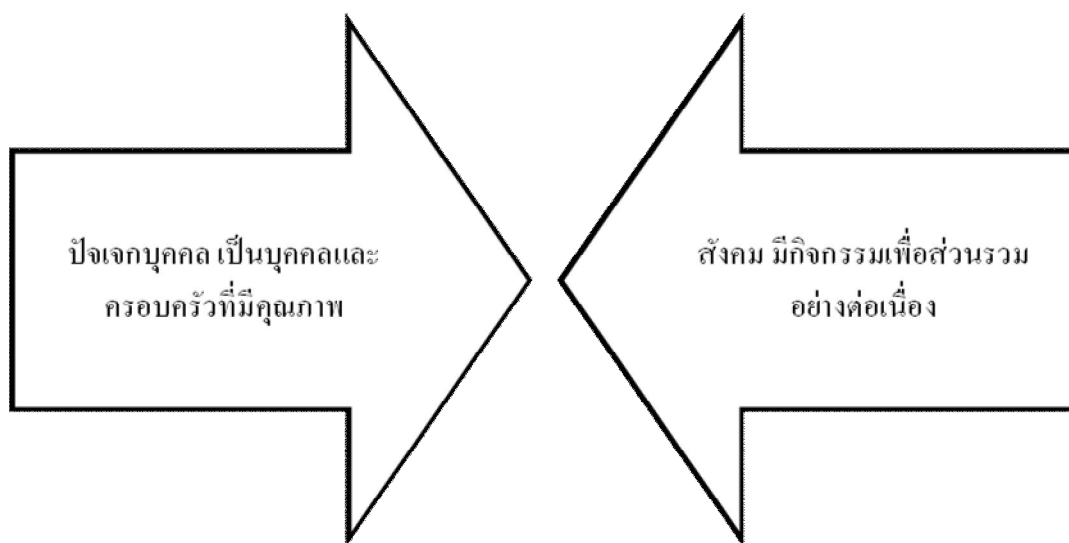
เป้าหมายของการพึ่งตนเอง ของชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัมนี้ เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมที่ได้ดำเนินการทั้ง ๔ ด้านได้แก่ การอนุรักษ์ป่าไม้ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทน และการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ สามารถกล่าวได้ว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองในการดำเนินตามกิจกรรมเหล่านี้มีอยู่ใน ๒ ระดับ คือ เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคล และเป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับสังคม

๑. เป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคล หมายถึงเป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับบุคคลและครอบครัว จากกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ เห็นได้อย่างชัดเจนว่า มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาปัจเจกบุคคลให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ ให้เป็นบุคคลที่เข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและปัญญา ให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข โดยมีความภาคภูมิใจในอาชีพของตนเอง มีความพอใจในสถานภาพของตนเอง มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต และหมั่นพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ เป้าหมายในส่วนนี้ ทำให้มีการจัดการศึกษาแบบโฮมสกูล (Home School) และการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาไปแนวทางที่เหมาะสมดังงาม ส่วนในระดับครอบครัว มุ่งเน้นให้สามารถพึ่งพาตนเองในด้านปัจจัย ๔ ได้อย่างมั่นคง โดยอาศัยอาชีพเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่แล้วเป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเอง เช่นการส่งเสริมการปรับปรุงพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นการบำรุงดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดิน การทำฝายชะลอน้ำ เพื่อให้มีน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรมและอุปโภคบริโภคได้ และการส่งเสริมให้ทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ทำกินของตนเอง การส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลและพืชผัก เพื่อใช้บริโภคในครอบครัวและจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์เพื่อใช้ในครอบครัว การทำหมักชีวภาพ เป็นต้น

๒. เป้าหมายระดับการพึ่งตนเองในระดับสังคม หมายถึงเป้าหมายระดับกลุ่มและชุมชน เป้าหมายในระดับนี้ ด้วยการเน้นให้คนในสังคมมีกิจกรรมเพื่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คนในสังคมมีเอกภาพ มีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ เห็นได้อย่างชัดเจนจากการการรวมกลุ่มกันและการทำงานกิจกรรมใน ๔ ด้าน และการศึกษาเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้ทั้ง ๕ ฐาน ที่เป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม เพื่อให้เป็นตัวอย่างของการจัดการที่ดิน และ

การดำเนินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมจะเข้ามาด้วยความสมัครใจและเป็นบางส่วน จากคนส่วนใหญ่ในชุมชนแต่รูปแบบของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้กระจายไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ในเขตอำเภอสะเมิง โดยมีพระสงฆ์ชาวบ้านและโรงเรียนหรือสถานศึกษา ตลอดจนผู้มีประสบการณ์และหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุน ได้ก่อให้เกิดพลังความเข้มแข็งในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนกำลังใช้ศักยภาพที่มีอยู่เป็นฐานสนับสนุน และเป็นแนวทางในพัฒนาตนเองและการกำหนดทิศทาง ความต้องการและความคาดหวังของตนเองในปัจจุบันและอนาคตด้วยตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาความช่วยเหลือจากองค์กร หน่วยงานหรือสังคมภายนอกแต่อย่างใด แต่พวกเขาก็ไม่ปฏิเสธความช่วยเหลือ การติดต่อหรือการประสานงานกับสังคมภายนอก

จากเป้าหมายทั้งสองระดับนี้ สิ่งที่ตั้งเกิดขึ้นอย่างชัดเจน คือความพยายามในการส่งเสริมให้คนในชุมชนเร่งพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองในระดับครอบครัวควบคู่กับการทำงานเพื่อส่วนรวมหรือการทำประโยชน์เพื่อสังคม เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด ของการดำเนินตามแนวทางของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัมนี้ จัดได้ว่า เป็นความพยายามที่จะสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน โดยอาศัยวัฒนธรรมแห่งการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ภายใต้อาณัติของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัมนี้ เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนความเป็นไปในสังคม เพราะการพิจารณาเห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและที่กำลังจะเกิดขึ้นแก่ปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน อันเนื่องมาจากการหลงใหลไปตามกระแสแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ และอิทธิพลของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าเป็นห่วงสำหรับการดำเนินตามแนวทางนี้ คือความมั่นคง ความต่อเนื่องของกิจกรรมเหล่านี้ในอนาคต เพราะจากการสัมภาษณ์และสังเกตพบว่า พระสงฆ์ผู้เป็นผู้นำกิจกรรมเอง ดูเหมือนจะไม่ได้คาดหวังในความสำเร็จอะไรมาก แม้จะมีความมุ่งมั่นในการส่งเสริมให้ชาวบ้านดำเนินตามหลักการและวิธีการนี้ เพราะยังมีคนจำนวนมากในสังคมยังไม่เห็นความสำคัญของแนวคิดนี้ และกระแสสังคมภายนอกที่ครอบงำด้วยแนวคิดด้านวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ก็ไม่ได้เอื้ออำนวยต่อแนวทางที่ทางวัดดำเนินการอยู่นี้นัก

แผนภูมิที่ ๓๑ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุ
คอยผาส้ม

๔.๖.๔ จุดเด่นของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอยผาส้ม^{๓๕}

จุดเด่นของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอยผาส้ม ตำบลยังมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ ๔ ประการได้แก่

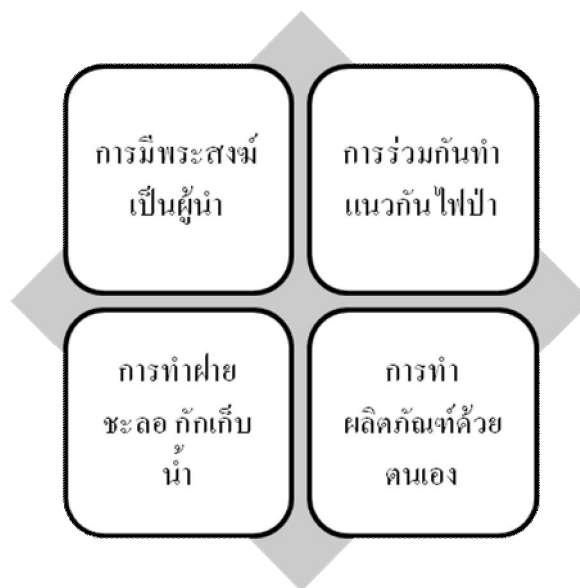
๑. การมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และการทำกิจกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำของกลุ่มนี้มี ๒ รูป คือพระอาจารย์สุรยุทธ ขยปญโญ เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุคอยผาส้ม และพระอาจารย์สังคม ธนปญโญ รองเจ้าอาวาส เป็นผู้นำ ทำให้กิจกรรมที่ดำเนินอยู่ของกลุ่ม เช่น การทำศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง การทำโฮมสเตย์ การทำน้ายา ปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำข้าวกล้องจำหน่าย การทำแนวกันไฟ การทำเหมืองฝายชะลอน้ำ เป็นต้น เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้คนในชุมชนที่ร่วมกิจกรรมของวัด เห็นความสำคัญของพระสงฆ์ และให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นพระรุ่นใหม่ที่ไม่ใส่ใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและหาทางแก้ไขปัญหาอย่างมีแบบแผนงานที่ชัดเจน

^{๓๕} “จุดเด่นของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอยผาส้ม”, แหล่งที่มา : ประชุมสรุปผลการศึกษาและระดมความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอยผาส้ม ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง (ห้วยบง) ต.ยังมิน อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่, [วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖].

๒. การทำแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่าในฤดูร้อน ในพื้นที่บริเวณรอบป่าไม้ ภูเขาประมาณ ๒๐,๐๐๐ ไร่ จุดเด่นด้านนี้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญและโดดเด่นมากในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่สามารถช่วยรักษาไม่ให้ไฟไหม้ป่าได้ตลอดฤดูร้อน และเป็น ที่มาของการนำเอาพลังมวลชนจากภายในและภายนอกชุมชน เข้ามาร่วมกิจกรรมของวัดได้อย่าง เป็นรูปธรรม จนมีสื่อมวลชนจากสถานีโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์สำนักต่าง ๆ นำเอากิจกรรมนี้ไป เผยแพร่อยู่เป็นประจำ เป็นที่มาของชื่อเสียงให้แก่กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมตามวัดพระบรมธาตุคอกยผา สัม

๓. การทำฝายชะลอ ในลำธารที่ไหลลงมาจากตามซอกเขา ในพื้นที่รอบวัดและพื้นที่ ไกลเคียง โดยการจัดทำฝายชะลอน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ ทำให้สภาพป่าไม้มีความชุ่มชื้น อุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำก็มีมากขึ้น เพราะมีน้ำขังอยู่ในลำธารที่ไหลไปตามห้วยภูเขาตลอดเวลา แม้แต่ในหน้าแล้งก็ ตาม กิจกรรมนี้ เป็นที่สนใจของคนซึ่งได้เข้ามาศึกษาดูงานและร่วมกิจกรรมกับทางวัด และได้ขยาย การทำเหมืองฝายไปตามลำธารในเขตพื้นที่ของตนเอง ทำให้การเหมืองฝายในลักษณะนี้ขยายตัว ออกไปอย่างกว้างขวาง ชุมชนอื่น ๆ ในหลายตำบลของอำเภอสะเมิงในปัจจุบันนี้ จุดเด่นประเด็น นี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะการทำฝายในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชนแห่งนี้ เป็นกิจกรรมเคยมีมาแล้วในอดีต เพียงแต่ยังไม่เคยมีพระสงฆ์ ได้นำพาปฏิบัติอย่างจริงในลักษณะนี้

๔. การทำผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง เช่น น้ำยาอเนกประสงค์ ปูนหมัก น้ำหมักชีวภาพ น้ำมันไบโอดีเซล ถ่านดินระเบิด เป็นต้น จุดเด่นในประเด็นนี้ ทำให้สมาชิกของกลุ่ม มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาการซื้อขายผลิตภัณฑ์จากภายนอก สามารถผลิตใน ภาคเกษตรกรรมในครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้จากการ จำหน่ายผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้ ความจริงแล้ว ในปัจจุบันชุมชนหรือกลุ่มต่าง ๆ นี้ไม่ได้มีเฉพาะการทำ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้แต่เพียงอย่างเดียว ยังทำอย่างอื่นที่สามารถเพิ่มรายได้ลดรายจ่ายอีก เช่น เกษตร พืชสวนในพื้นที่ของตนเอง การทำเกษตรกรรมปลอดสารพิษ การทำข้าวกล้องบรรจุถุงจำหน่าย เป็นต้น จึงทำให้เห็นว่า การเข้าร่วมกิจกรรมตามแนวทางของวัดพระบรมธาตุคอกยผา สัม เป็นกิจกรรมที่ สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

แผนภูมิที่ ๓๒ : แสดงจุดเด่นของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคุดอยผาส้ม

๔.๓ สรุป

จากข้อมูลของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา ๖ แห่ง ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาข้างต้นในฐานะเป็นกรณีตัวอย่างของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน มีประเด็นที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประเด็น ได้แก่ หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเอง โดยแต่ละชุมชน มีหลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเองที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ทำให้มีการพึ่งตนเองมีความแตกต่างกันไปในหลายอย่าง จึงสามารถสรุปหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ที่เป็นลักษณะร่วมกันของชุมชนในสังคมไทยที่ได้จากชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาได้ ดังนี้

๑. หลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย สรุปได้ ๖ ประการ ได้แก่
 - ๑) การมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ขยัน ประหยัดอดทน เป็นต้น
 - ๒) การรู้จักประเมินศักยภาพของตนเอง
 - ๓) ความฉลาดในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่
 - ๔) ยึดหลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และรับประโยชน์ร่วมกัน
 - ๕) ยึดหลักการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนา
 - ๖) ยึดหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
๒. วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย สรุปได้ ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง
 - ๒) การพึ่งตนเองทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
 - ๓) การสร้างกระบวนการทางสังคม
 - ๔) การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
 - ๕) ลดการพึ่งพาภายนอก
 - ๖) การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน
๓. เป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย เป้าหมายในการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย มี ๒ ประการ ได้แก่
- ๑) เป้าหมายในระดับเบื้องต้น คือปัจเจกบุคคลและครอบครัว พึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยเครื่องยังชีพ และมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและสมาชิกของครอบครัว
 - ๒) เป้าหมายในระดับสูง คือกลุ่ม ชุมชนและสังคม พึ่งตนเองได้ โดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีความสามัคคี มีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายและสามารถเชื่อมโยง ประสานงานต่อรองกับภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- แต่มีประเด็นที่เหมือนกันและแตกต่างกันอยู่ ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าวนี้ ในการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน ผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอการวิเคราะห์ในลักษณะเป็นการสรุปไปด้วยทั้ง ๒ ประเด็น ดังนี้

ประการแรก ความสอดคล้อง (Similarity) ความสอดคล้องที่เหมือนกันมากที่สุด คือการมีคุณธรรมประจักษ์ในการดำเนินชีวิต หรือการมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนในชุมชนทั้ง ๖ แห่ง ที่เอื้ออำนวยต่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาตนเองของคนในชุมชน เช่น ความขยันหมั่นเพียร ประหยัด อุดม การฝึกฝนในการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ความฉลาดในการจัดการทรัพยากร หรือการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งต่อตนเอง ต่อครอบครัวและชุมชน การรู้จักสร้างเครือข่าย ระหว่างคนหรือกลุ่มภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นต้น คุณลักษณะที่พึงประสงค์เหล่านี้ทำให้แต่ละชุมชนประกอบด้วยสมาชิกของชุมชนที่มีคุณภาพ ประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเองและสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ประการที่สอง ความแตกต่าง (Differences) ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ผู้ที่ดำเนินกิจกรรม และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ เพราะแต่ละชุมชนอยู่ในพื้นที่และการ

ประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน อย่างกรณี ชุมชนบ้านด่านเกวียน อ.โชคชัย จ. นครราชสีมา ประกอบอาชีพด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก ขณะที่ชุมชนในเขตอ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ ที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม เน้นการดำเนินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเน้นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวและแจกจ่าย แบ่งปันแก่เพื่อนบ้านและทำบุญเป็นหลัก ส่วนที่นำไปจำหน่ายมีบ้างแต่ไม่เน้นมาก เน้นความพอกิน พอใช้ในครอบครัวเป็นประการสำคัญ ขณะที่กลุ่มลัทธิจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต อ.เมือง จ.ตราด นำโดยพระอาจารย์สุบิน ปรณีโต ไม่เน้นการประกอบกิจกรรมใด ๆ แต่เน้นการระดมเงินออมและการปล่อยเงินกู้ให้สมาชิกของกลุ่ม เพื่อนำไปใช้ตามอาชีพและความจำเป็นของแต่ละคน โดยมีคุณธรรมคือลัทธิ คือความจริงใจ ความซื่อสัตย์ การรักษาความสัตย์ตามที่ได้ตกลงกันไว้เป็นประการสำคัญ ส่วนกลุ่มที่ผู้วิจัยเห็นว่า มีความแตกต่างเป็นอย่างมากจากทุกชุมชน/กลุ่มที่ได้เข้าไปศึกษาครั้งนี้ คือชุมชนปทุมอโศก อ.เมือง จ.นครปฐม เพราะชุมชนเน้นการบริหารจัดการแบบกองกลาง ที่เรียกว่า สาธารณโภคี คือทุกคนในชุมชนไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว มีแต่ทรัพย์สินของส่วนรวม โดยมีการจัดระบบการจัดเก็บการรักษา และการแจกจ่ายแบ่งปันอย่างเสมอภาคกัน และมีเป้าหมายที่แห่งการพึ่งตนเองที่สำคัญได้แก่ คือการสร้างสังคมแห่งความเป็นอริยชน โดยให้แต่ละคนชุมชนได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทางจิตใจ จนสามารถเข้าถึงประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองคือภาวะสันติสุขสภาวะได้ในที่สุด ขณะเดียวกันก็ให้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมหรือสังคมไปด้วย แต่ไม่ได้หมายความว่า คนหรือสมาชิกของชุมชนแห่งนี้ได้เข้าถึงความเป็นอริยะแล้ว เพียงแต่จากกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่และวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของคนในชุมชนแห่งนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะสร้างสรรค์พัฒนาตนเอง และเข้าถึงสังคมแห่งความเป็นอริยะตามที่ได้ประกาศไว้ ขณะที่ชุมชนอื่น ๆ ไม่ได้กล่าวถึงการเข้าถึงเป้าหมายเช่นนี้เลย

ข้อสังเกตประการหนึ่ง ที่ผู้วิจัยได้พบเห็นในขณะที่จะเข้าไปศึกษา สัมภาษณ์ เก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนหรือกลุ่มเหล่านี้ คือ การไม่เชื่อมั่น การไม่ไว้วางใจต่อการเข้าไปสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานจากภายนอก ที่เข้าไปสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะด้านการเงิน องค์ความรู้ ปัจจัยการผลิต การประสานงาน การสร้างเครือข่าย และการประชาสัมพันธ์ แม้ว่าหน่วยงานจากภายนอกจะมาด้วยความปรารถนาดีและมีส่วนส่งเสริมให้

ชุมชนมีความเข้มแข็ง ซึ่งพวกเขาไม่ได้ปฏิเสธการสนับสนุน แต่ไม่ได้ไว้วางใจต่อการติดต่อสร้างความสัมพันธ์เสียทีเดียว

ดังนั้น แต่ละชุมชน จึงพยายามที่จะไม่เข้าไปผูกมัดกิจกรรมของตนเองกับหน่วยงานอื่นจากภายนอกที่เข้าไปให้การสนับสนุน โดยพยายามดำเนินการตามหลักการวิธีการและเป้าหมายของตนเองเป็นหลัก แม้จะไม่สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันก็ตาม โดยเฉพาะการดำรงอยู่ในแนวทางของตนเองที่เกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะของชุมชน ส่วนการให้ความสำคัญต่อหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ของหลักการ วิธีการปฏิบัติ และเป้าหมาย ไม่ได้เป็นไปโดยตรง แต่สิ่งที่ได้แสดงออกในชุมชน ทำให้เห็นว่า หลักธรรมแห่งการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็น ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ สติปัฏฐาน ๔ หลักนาถกรณธรรม ๑๐ ก็ตาม ได้มีปรากฏอยู่แล้วในการดำเนินกิจกรรมของแต่ละชุมชน เพียงแต่ยังไม่มีกระบวนการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเข้าไปอย่างเป็นรูปธรรม ในงานวิจัยเรื่องนี้จึงต้องบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาและในสังคมไทย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย ที่เกิดจากการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทยแล้ว

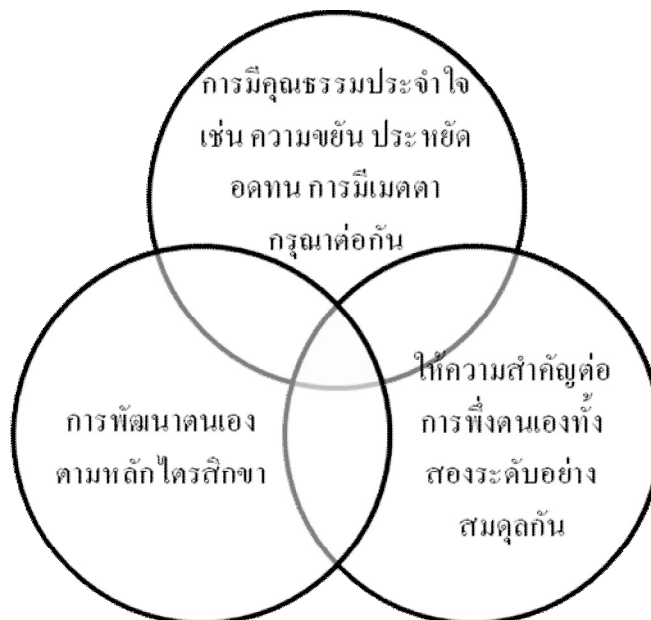
บทที่ ๕

การบูรณาการหลักการพึ่งตนเอง

การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในบทที่ ๕ นี้ เป็นการบูรณาการหลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย ตามข้อมูลที่ได้นำเสนอมาแล้วในบทที่ผ่านมา สามารถนำเสนอการบูรณาการตามประเด็นที่สำคัญ คือ การบูรณาการหลักการ วิธีการ และเป้าหมายการพึ่งตนเอง ดังต่อไปนี้

๕.๑ การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

การบูรณาการ (Integration) คือ การผสมผสาน การหลอมรวมเอาหลักการ วิธีการและเป้าหมายของสองแห่งเข้าด้วยกัน เพื่อให้หลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองที่มีอยู่แล้วมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างแท้จริง การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย จึงเป็นการนำเอาหลักการพึ่งตนเองที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเข้าไปรวม หรือเข้าไปผสมผสานกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชน/กลุ่ม ทั้ง ๖ แห่ง ที่มีอยู่แล้ว สามารถสร้างเป็นรูปแบบของหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓๓ : แสดงหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ

หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ทั้ง ๓ ประการนี้ มีรายละเอียดที่สามารถขยายความได้ตามประเด็นข้างบน ดังนี้

๑.การมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ความขยัน ประหยัด อุดม การมีเมตตากรุณาต่อกัน หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นต้น หลักการข้อนี้ เป็นหลักการที่สำคัญที่มีปรากฏและพบเห็นได้ในทุกชุมชน/กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ เพราะเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิตอยู่ของคนในชุมชนหรือสังคมอยู่แล้ว หลักการพึ่งตนเองข้อนี้ มีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติเบื้องต้นของปัจเจกบุคคล ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้มีความพร้อมในการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และสามารถยกระดับสถานภาพทางสังคมของตนเองให้สูงขึ้นได้อีกด้วย เป็นหลักการที่ได้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมีคุณธรรมประจำใจเป็นประการสำคัญก่อนจึงสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะการมีคุณธรรมประจำใจนั้น จะช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีคุณสมบัติที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมทุกด้าน ทั้งกิจกรรมส่วนตนเองและกิจกรรมเพื่อส่วนรวม เป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของแต่ละคน ที่มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองและทำงานเพื่อส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้การพึ่งตนเองมีองค์ประกอบที่บริบูรณ์คือการมีพื้นฐานทางจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรมและการมีองค์ประกอบทางกาย วาจา และปัญญาที่เกื้อหนุน ซึ่งสอดคล้องกับการมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสธรรม ๔ ทิฐุธรรมมีกตปุระโชชน์ ๔ สังคหวัตถุ ๔ มรรคมีองค์ ๘ ก็ตาม

การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในข้อนี้เกิดขึ้น เป็นการยืนยันว่า การมีคุณธรรมประจำใจของปัจเจกบุคคลในแต่ละชุมชนหรือกลุ่มนั้น เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญที่สุดที่จะส่งผลให้หลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองข้ออื่น ๆ เกิดขึ้นและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง เพราะในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อจิตใจ ในฐานะที่เป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้าขององค์ธรรมทั้งหลาย ในขณะที่คนในแต่ละชุมชนก็ให้ความสำคัญต่อจิตใจเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการมีสัจจะ ความรับผิดชอบต่อกัน ของสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการพัฒนาคุณธรรม ครอบครองชีวิต การมีความเสียสละต่อส่วนรวม ของสมาชิกชุมชนปฐมอโศกก็ตาม ล้วนแต่มีพื้นฐานมาจากการมีคุณธรรมประจำใจทั้งสิ้น ดังนั้น การมีคุณธรรมประจำใจตามหลักการนี้ จึงเป็นหลักการเบื้องต้น ที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการ หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย ที่มีความสอดคล้องกันอย่างแยกไม่ออก และจัดเป็นหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการที่สำคัญประการที่หนึ่ง

๒. การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา หลักการข้อนี้ถึงแม้จะเป็นการใช้ศัพท์ในทางพระพุทธศาสนา จนดูเหมือนว่าไม่ได้บูรณาการหลักการพึ่งตนเองจากชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเลย เพราะเป็นการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา คืออริยสัจสี่ อริยจิตตสิกขาและอริปัญญาลสิกขา แต่ความจริงนั้น ในแต่ละชุมชนได้พัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขานี้ตลอดเวลา เพียงแต่ไม่ได้เรียก

การพัฒนาว่าเป็นไปตามหลักไตรสิกขาเท่านั้น เช่น การเคารพในกฎกติกาของกลุ่มหรือชุมชน การแสวงหาความรู้ การประชุมกลุ่ม การศึกษาดูงาน การอบรม การสัมมนา การฝึกหัด การทำกิจกรรมร่วมกัน การทดลอง การช่วยเหลือกันและกัน เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคล และสมาชิกของกลุ่มในชุมชนทั้งสิ้น ทำให้เห็นว่า การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชน/กลุ่ม ควรจะเน้นการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา เพราะการพัฒนาตามหลักไตรสิกขานี้เป็นหลักการสำคัญ ในการพัฒนาตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนา และกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขานี้ จะช่วยให้การพัฒนาที่แต่ละชุมชนเน้นให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย เพราะดูเหมือนว่ากระบวนการพัฒนาในพื้นที่การศึกษาที่ค้นพบยังขาดความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะการละเลยมิติด้านจิตใจของปัจเจกบุคคล หรือการพัฒนาภายในจิตใจของแต่ละคน ส่วนมากมักจะเน้นกระบวนการกลุ่ม การพัฒนากลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นการพัฒนาภายนอก ทำให้ขาดความสมดุล เมื่อมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเข้ามากระทบเข้า ก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขได้ด้วยกระบวนการอย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะเน้นการแก้ไขปัญหาภายนอกมากเกินไป

ดังนั้น การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในข้อนี้ จึงเน้นการบูรณาการ เพื่อพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาเข้าไปในวิถีของชุมชน ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้คนในชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตนเองโดยวิถีของชุมชนนั้น ไม่สามารถดำเนินการตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนเสียทีเดียว เพราะมีข้อจำกัดด้านลักษณะเฉพาะของพื้นที่และสถานภาพของบุคคล ยกเว้นชุมชนที่เป็นนักปฏิบัติธรรมอย่างชุมชนปฐมอโศกเท่านั้นที่สามารถดำเนินการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาได้อย่างเต็มที่ และไม่มีข้อจำกัด เพราะสมาชิกของชุมชนประกอบด้วยสมณะ (นักบวช) และผู้ที่สละวิถีชีวิตอย่างชาวโลกตามปกติแล้ว มารวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ ขณะที่ชุมชนอื่นๆ เป็นชุมชนของฆราวาสที่มีวิถีชีวิตตามปกติ ไม่สามารถแยกตัวออกจากชุมชนปกติและรวมกลุ่มเป็นการเฉพาะอย่างชุมชนของนักบวชได้ หลักการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา จึงจำกัดอยู่เฉพาะในระดับพื้นฐานคือการพัฒนาตนเองเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมของชาวบ้านตามปกติเท่านั้น

๓. การให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองในสองระดับ คือระดับโลกิยะและโลกุตระอย่างสมดุลกัน การบูรณาการหลักการในข้อนี้ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับโลกิยะและระดับโลกุตระ เพราะความแตกต่างกันระหว่างชุมชนที่เป็นพื้นที่การศึกษา การให้ความสำคัญต่อหลักการพึ่งตนเองจึงมีความแตกต่างกัน เช่น ชุมชนบ้านด่านเกวียน ที่มีเครื่องปั้นดินเผาเป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของชุมชน ได้ให้ความสำคัญต่อการผลิตและการจัดการผลผลิตของชุมชนด้วยตนเอง ขณะที่ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ให้ความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนาตนเองด้วยศักยภาพของตนเองเพื่อกำหนด

ทิศทางความเป็นไปของชุมชนด้วยตนเอง กลุ่มนี้จะสะสมทรัพยากรเพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เน้นการมีสัจจะต่อกันและต่อกติกาของกลุ่ม ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายในระดับโลกยะคือการเป็นอยู่ร่วมกันในโลกอย่างมีความสุข ขณะที่ชุมชนปฐมอโศกให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมแบบกลุ่ม เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายแห่งการปฏิบัติธรรมในระดับโลกุตระด้วยกัน เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่า การเน้นหลักการพึ่งตนเองของบางชุมชน/กลุ่มมีจุดเน้นที่ต่างกัน การบูรณาการทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน จึงมีความสำคัญมาก เพราะจะทำให้หลักการพึ่งตนเองของชุมชนมีความสมดุลไม่โน้มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป

หลักการทั้ง ๓ ข้อข้างต้นนี้ เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีและที่เกี่ยวข้อง จะพบว่า มีความสอดคล้องกันค่อนข้างมาก เพราะทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย ก็มีหลักการที่ว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และระดับการศึกษาของคนในชุมชนเป็นประการสำคัญ คือการพัฒนาชุมชนใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ และขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของคนในชุมชนนั้น ขณะที่ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจและด้านสังคม หลักการทั้ง ๓ ข้อนี้ มีความสอดคล้องกับการพึ่งตนเองด้านจิตใจ เพราะการพึ่งตนเองด้านจิตใจตามหลักการของทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อการจิตใจที่ใฝ่รู้ใฝ่พัฒนา การมีความรู้และความสามารถในการประยุกต์ใช้ มีคุณธรรม ลดละอบายมุข และมีความขยันหมั่นเพียร

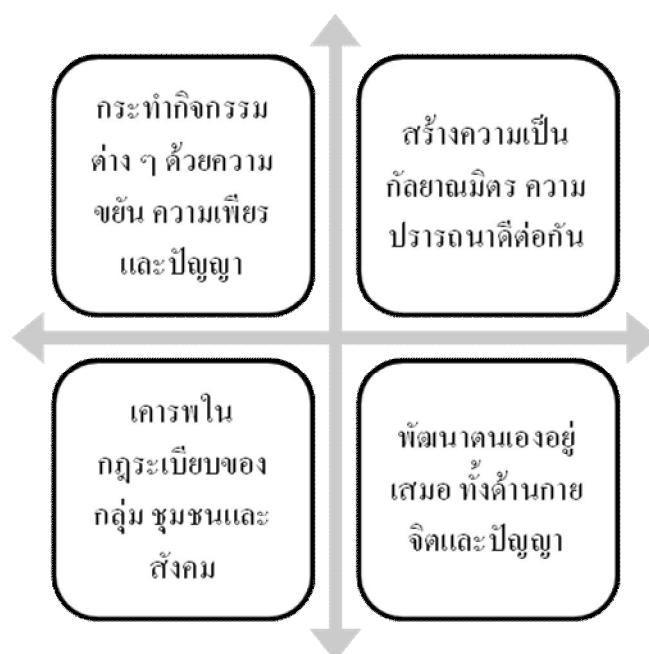
หลักการที่ได้บูรณาการขึ้นมานี้ ยังมีความสอดคล้องกับหลักการของทฤษฎีบูรณาการของเคน วิเบอร์ต โดยตรงเพราะการมีคุณธรรมประจำใจ การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และการให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองทั้งสองระดับนั้น เป็นการบูรณาการที่ครอบคลุมกับหลักการของทฤษฎีบูรณาการที่มีองค์ประกอบทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านเจตนาธรรมณ์ ด้านพฤติกรรม ด้านวัฒนธรรม และด้านสังคม และมีลำดับการพัฒนาที่เรียงตามลำดับ จากเรื่องที่หายไปสู่เรื่องที่ละเอียดขึ้นคือ วัตถุ รูปร่าง ความคิด จิตใจ และจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม หลักการที่บูรณาการนี้ไม่ได้แยกย่อยประเด็นเรื่องความคิด จิตใจและจิตวิญญาณออกไปต่างหากจากกันอย่างนี้ เพราะการพัฒนาตนเองตามหลักของไตรสิกขานั้น ครอบคลุมการพัฒนาอย่างรอบด้าน คือการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา จิตใจ และปัญญา อย่างครบถ้วนแล้ว ไม่มีความจำเป็นจะต้องแยกความคิด จิตใจและจิตวิญญาณ เหมือนอย่างหลักการของทฤษฎีบูรณาการแต่อย่างใด

ส่วนตามหลักการของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ แม้ว่าหลักการทั้ง ๓ ข้อนี้จะไม่ตรงกับหลักการของแนวคิดทั้งสองนี้ มากนัก แต่จากหลักการนี้ที่ให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองในสองระดับคือระดับโลกยะและโลกุตระ ก็มีความสอดคล้องกับหลักการของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่ให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่มกันภายในของชุมชน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีหลักการที่ชัดเจน คือความพอประมาณ

ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันอยู่ในตัวที่ดี โดยมีเงื่อนไขความรู้ ความรอบคอบ และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งหลักการของแนวคิดนี้มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาโดยอ้อมอยู่ เพราะการมีความเหตุผล เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมประกอบด้วย จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้พัฒนาตนเองด้วยกระบวนการเรียนรู้อย่างถูกต้องนั่นเอง

๕.๒ การบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

การบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย เป็นการนำเอาวิธีการพึ่งตนเองที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเข้าไปรวม หรือเข้าไปผสมผสานกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชน/กลุ่ม ทั้ง ๖ แห่ง ที่มีอยู่แล้ว สามารถสร้างเป็นรูปแบบของวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓๔ : แสดงวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ

วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการทั้ง ๔ ประการนี้ มีรายละเอียดที่ต้องอธิบายความเพิ่มเติม ดังนี้

๑.กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความขยัน ความเพียร และปัญญา วิธีการพึ่งตนเองในข้อนี้ เป็นการบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาและวิธีการพึ่งตนเองในสังคมไทย ซึ่งได้จากการศึกษาวิจัยพื้นที่ทั้ง ๖ แห่ง ดังที่เสนอไว้แล้วเข้าใจด้วยกัน เพราะตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น มีวิธีการพึ่งตนเองทั้งสองระดับ คือระดับโลกิยะและระดับโลกุตระ ซึ่งแตกต่างกัน แต่วิธีการปฏิบัติไม่มีความแตกต่างกัน เพราะทั้งสองระดับเน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง หรือเน้นการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองนั้น ไม่ได้เน้นการรอรับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น วิธีการ

แห่งการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเช่นนี้ ได้ปรากฏอยู่ในวิธีการปฏิบัติของทุกชุมชน/กลุ่มที่ได้ศึกษาเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของคนในชุมชนบ้านด่านเกวียน การสร้างกระบวนการทางสังคมของชุมชนกู่กาสิงห์ หรือการผลิตน้ำยาชีวภาพของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดบรมธาตุคอกยผาสัมก็ตาม อย่างไรก็ตาม วิธีการพึ่งตนเองด้วยการกระทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเองนี้ ในเบื้องต้น ไม่ได้ปฏิเสธการช่วยเหลือจากบุคคลหรือองค์กรอื่น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนบ้าน หน่วยงานของภาครัฐหรือเอกชน ที่มาจากภายนอก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาและบรรลุถึงความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในอนาคตเช่นเดียว วิธีการในพระพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน แม้จะเน้นการปฏิบัติด้วยตนเอง ตามหลักการที่ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน” แต่ไม่ได้หมายความว่า การปฏิเสธความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น การช่วยเหลือจากบุคคลอื่นที่เป็นกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเงื่อนไขนำไปสู่ความสำเร็จของการพึ่งตนเองได้

๒. การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร ความปรารถนาดีต่อกันและกันให้เกิดขึ้น วิธีการข้อนี้บูรณาการขึ้นจากหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาคือความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน และความมีเมตตากรุณาต่อกัน และวิธีพึ่งตนเองของแต่ละชุมชนที่เน้นการมีปฏิสัมพันธ์และการทำหน้าที่ต่อกันในสังคม หลักธรรมข้อนี้ปรากฏในหมวด เช่น ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ สาราณียธรรม นาคกรณธรรม เป็นต้น ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อความเป็นกัลยาณมิตรในฐานะเป็นบุญนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมงคล ๘ คือเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นที่ทำให้บุคคลสามารถดำเนินตามแนวทางที่เหมาะสม จนสามารถเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้มี วิธีการพึ่งตนเองข้อนี้ จะช่วยให้กลุ่ม องค์กร ชุมชนและสังคม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขและสามารถสร้างความเจริญมั่นคงแก่สังคมได้อย่างยั่งยืน เพราะคนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความสามัคคีต่อกัน ร่วมแรงร่วมใจกันในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม เช่น คนในชุมชนปฐมอโศก ที่อยู่ร่วมกันอย่างเข้มแข็ง พึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนศิริวง ที่มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม สมาชิกของกลุ่มจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ที่มีความรัก ความปรารถนาดี ความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความเป็นกัลยาณมิตรไม่ใช่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยง่าย เพราะในกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย กลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์หรือกลุ่มที่สูญเสียผลประโยชน์จากการดำเนินการของกลุ่ม ไม่สามารถสร้างให้มีขึ้นได้ เช่น ในชุมชนที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคอกยผาสัม บุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพระสงฆ์ ต่อวัดหรือต่อการดำเนินของกลุ่มมีเพียงร้อยละ ๓๐ ของชาวบ้านทั้งหมดในหมู่บ้าน นอกนั้นมักจะไม่เห็นด้วยกับการดำเนินกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ และยังเป็นกลุ่มที่ขัดขวางการดำเนินกิจกรรมของวัดอีกด้วย

๓. การเคารพในกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชนหรือสังคม วิธีการพึ่งตนเองข้อนี้ เกิดขึ้นจากการบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา คือการมีศีลและการปฏิบัติธรรม และจาก

วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนคือการเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม การเคารพในกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน จะช่วยให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีงามในชุมชนหรือสังคม ช่วยให้การบริหารจัดการกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเมื่อบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบของกลุ่มหรือชุมชน มีระเบียบวินัยในตนเองและมีความรับผิดชอบต่อกันแล้ว กลุ่มหรือชุมชน ย่อมมีความเข้มแข็ง ทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปได้ด้วยความสะดวก รวดเร็ว ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยปริยาย ดังเช่น ชุมชนบ้านด่านเกวียน ที่มีการบริหารจัดการการผลิตและผลผลิตคือเครื่องปั้นดินเผาด้วยการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม การจัดการ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้แก่ผู้บริโภคเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกของกลุ่มจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่มที่วางไว้อย่างเข้มงวด ทำให้กลุ่มมีความมั่นคง สามารถขยายเครือข่ายไปทั่วทั้งจังหวัดตราด ถึง ๑๖๗ กลุ่ม มีเงินทุนหมุนเวียนเกิน ๑,๐๐๐ ล้านบาท ส่งผลให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกกลุ่มพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น พึ่งพาตนเองได้ ไม่ต้องเป็นหนี้ในระบบหรือสถาบันการเงินภายนอกอีกต่อไป

๔. การพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งด้านกาย จิตและปัญญา วิธีการพึ่งตนเองข้อนี้ เกิดขึ้นจากการบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาทั้งในระดับโลกียะ ที่เน้นการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข และระดับโลกุตระ ที่เน้นวิธีปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้เข้าเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุพระนิพพาน และจากการบูรณาการวิธีการพึ่งตนเองในชุมชนทั้ง ๖ แห่งที่เป็นพื้นที่การศึกษา วิธีการนี้มีความสอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเอง เพราะเป็นวิธีการที่สืบเนื่องกัน เนื่องจากการพัฒนาตนเองเป็นหลักการและวิธีการสำคัญ ที่จะช่วยให้ปัจเจกบุคคล สถาบันครอบครัวและชุมชน มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ การพัฒนาตนเอง จึงต้องดำเนินการอยู่เสมอ ทั้งการพัฒนาด้านร่างกาย คือความเข้มแข็งของร่างกาย ตลอดจนการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา ให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความเสียสละ ความรอบคอบ เป็นต้น ด้านจิตใจ ให้มีความเข้มแข็ง สงบมั่นคง มีความประณีต มีพลัง มีความมุ่งมั่น ไม่ท้อแท้ ต่ออุปสรรคทั้งหลายที่เกิดขึ้น มีสภาพจิตใจที่เหมาะสมต่อการบำเพ็ญความดีให้มากขึ้นตามลำดับ และด้านปัญญา มีความรอบรู้ รอบคอบ ประกอบด้วยเหตุผล ไตร่ตรอง มีวิจารณ์ญาณที่ถูกต้อง ความเป็นกลาง ปราศจากอคติคือความลำเอียง โดยชุมชนที่มีวิธีการพึ่งตนเองด้วยการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจและปัญญาเช่นนี้ ได้แก่ชุมชนปฐมอโศก ที่เน้นการพัฒนาสมาชิกของชุมชนด้วยศีล และการดำเนินอย่างพอเพียง สันโดษและความเสียสละ ชุมชนศิริวง ที่เน้นการพัฒนาตนเองด้วยการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ตนเอง เพื่อให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างเท่าทัน อย่างไรก็ตาม วิธีการพึ่งตนเองข้อนี้ ดูเหมือนจะไม่ได้เป็นวิธีการพึ่งตนเองโดยตรง แต่เป็นวิธีการเตรียมความพร้อมเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้

วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการที่น่าเสนอมานี้ เมื่อพิจารณาจากวิธีการของทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง พบว่า มีความสอดคล้องและความแตกต่างกันในบาง ประเด็น ดังนี้

ตามวิธีการพึ่งตนเองของทฤษฎีสักยภาพและการแพร่กระจาย วิธีการพึ่งตนเองทั้ง ๔ วิธีเหล่านี้ มีความสอดคล้องกันอยู่ค่อนข้างมาก เพราะมีความเกี่ยวข้องกันทั้งภายในและ ภายนอก โดยเฉพาะวิธีการพึ่งตนเองตามทฤษฎีนี้มี ๒ อย่าง คือ การพึ่งตนเองโดยอาศัยศักยภาพ ภายในและการพึ่งตนเองโดยอาศัยอำนาจภายนอก วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการก็เกิดขึ้นโดย อาศัยศักยภาพภายในและภายนอกเช่นเดียวกัน เช่น การทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยด้วยความขยัน ความ เพียรและปัญญา หรือการพัฒนาตนเองด้านกาย จิตใจและปัญญา เป็นต้น เพราะในวิธีเหล่านี้มีทั้ง ตนเองและบุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพังแต่อย่างใด ขณะที่เมื่อพิจารณาจาก วิธีการพึ่งตนเองในทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท พบว่า วิธีการพึ่งตนเองทั้ง ๔ ประเด็น นี้มีความสอดคล้องกับวิธีการพึ่งตนเองที่มีอยู่ตามทฤษฎีนี้ ทั้ง ๓ วิธี ได้แก่ การพึ่งตนเองโดยอาศัย ศักยภาพภายในของตนเอง การพึ่งตนเองด้วยการตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงบทบาทและหน้าที่ และการพึ่งตนเองด้วยรูปแบบ ๕ อย่าง คือความสมดุล ความสามารถในการบริหารจัดการ การมี เครือข่าย การวิจัยและพัฒนา และการดำรงอยู่อย่างสมดุลของคนในชุมชน ส่วนวิธีการตามทฤษฎี บูรณาการ พบว่า มีความสอดคล้องกันกับวิธีการพึ่งตนเองที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีนี้ เพราะวิธีปฏิบัติ ๓ ด้าน คือ ด้านเจตนารมณ์และพฤติกรรม ด้านวัฒนธรรม และด้านสังคม สามารถบูรณาการเข้าไป อยู่ในวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการเหล่านี้ได้

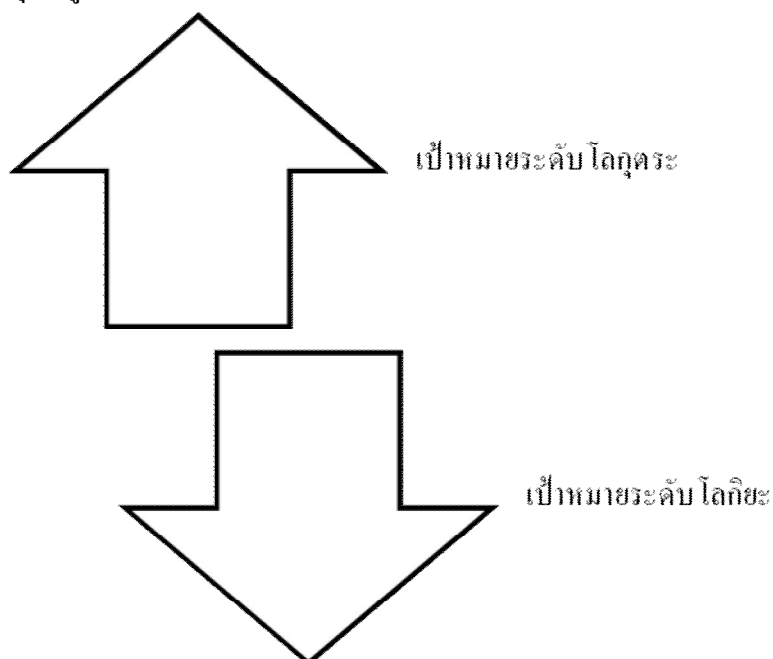
เมื่อพิจารณาวิธีการตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง มีความสอดคล้องกัน เพราะว่า วิธีการตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ให้ความสำคัญต่อวิธีการพึ่งตนเอง ๓ วิธีการ คือ ด้วยศักยภาพของตนเอง ด้วยการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน และด้วยการเชื่อมโยงกับองค์กร ภายนอก ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันกับวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการโดยตรง เพราะในการทำ กิจกรรมต่างๆ การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร การเคารพในกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชนและสังคม และการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ล้วนแต่อาศัยศักยภาพของตนเอง การรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงกับ องค์กรภายนอกทั้งสิ้น ในขณะที่วิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง พบว่า มี ความแตกต่างกันในบางประเด็น เพราะวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ เน้นการพึ่งตนเองที่เป็น องค์กรรวมรอบด้าน คือทั้งด้านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความขยัน ความเพียรและปัญญา การสร้าง สภาพแวดล้อม การเคารพกฎระเบียบ และการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

พิจารณาวิธีการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ก็มีความ สอดคล้องกันเช่นเดียวกัน เพราะวิธีการของแนวคิดนี้ เน้นการพัฒนาใน ๒ ด้าน คือด้านรูปธรรม คือความเป็นอยู่ที่พอเพียงด้านเศรษฐกิจในระดับครอบครัวเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการดำเนิน

ตามทฤษฎีใหม่ ส่วนการรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงกับภายนอก เป็นส่วนขยายต่อเนื่องเมื่อแต่ละครอบครัวมีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเองได้แล้วอย่างมั่นคง ส่วนการพัฒนา ด้านนามธรรม ที่เป็นเงื่อนไขของแนวคิดนี้ คือมีความรู้และมีคุณธรรม เช่น ความมีเมตตา กรุณา ความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ ความไม่โลภ เป็นต้น ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการด้วย

๕.๑ การบูรณาการเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

การบูรณาการเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย เป็นการนำเอาเป้าหมายของพึ่งตนเองที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เข้าไปรวมหรือผสมผสานกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชน/กลุ่ม ทั้ง ๖ แห่ง ที่มีอยู่แล้ว สามารถสร้างเป็นรูปแบบของเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓๕ : แสดงเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ

เป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ทั้งสองระดับนี้ สามารถอธิบายเพิ่มเติมในรายละเอียดตามประเด็น ดังนี้

๑. เป้าหมายระดับโลภียะ เป็นเป้าหมายที่เน้นการบำเพ็ญประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นให้ดีพร้อม เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ เป้าหมายในระดับนี้เกิดขึ้น เพราะเห็นว่า แม้ว่าพระพุทธศาสนาแม้จะให้ความสำคัญต่อเป้าหมายในระดับโลกุตระเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่ไม่ได้ละเลยเป้าหมายในระดับโลภียะ เพราะเป็นเป้าหมายที่บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่บรรพชิตหรือนักบวชก็สามารถเข้าถึงได้ จึงมีหลักธรรมที่เป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายใน

ระดับนี้อย่างชัดเจน เช่น ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ โภคอาทิยะ ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ด้วยการปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น การแสวงหา การผลิตปัจจัย ๔ ด้วยคุณธรรม การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เป็นต้น ส่วนชุมชน/กลุ่มที่เป็นพื้นที่การศึกษาทั้ง ๖ แห่งนั้น มีหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายระดับเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเป้าหมายที่สามารถเข้าถึงได้โดยไม่ยากนัก ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการบูรณาการเป้าหมายที่เป็นระดับโลกียะแล้ว ชุมชนแต่ละแห่งมักจะหมายถึงเป้าหมาย ๒ ประการ คือ ๑) เป้าหมายในระดับเบื้องต้น คือการที่ปัจเจกบุคคลและครอบครัว มีความสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยเครื่องยังชีพ และมีความรู้ความสามารถในพัฒนาตนเองและการพัฒนาสมาชิกของครอบครัว ๒) เป้าหมายในระดับสูง คือกลุ่ม ชุมชนหรือสังคม สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีความสามัคคี มีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายและสามารถเชื่อมโยงประสานงาน ต่อรองกับภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้จะมีเป้าหมายในระดับเบื้องต้นและระดับสูง แต่ก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะเป้าหมายในระดับโลกียะเท่านั้น ถึงแม้จะมีบางชุมชนที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิต การปฏิบัติและเป้าหมายของการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายระดับโลกุตระอยู่ อย่างเช่น ชุมชนปทุมโศภกก็ตาม แต่กิจกรรมที่ดำเนินอยู่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ยังเกี่ยวข้องกับวิธีการและเป้าหมายในระดับโลกียะค่อนข้างมาก

๒. เป้าหมายระดับโลกุตระ เป็นเป้าหมายที่เน้นการพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานและสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยในภายหลัง การบูรณาการเป้าหมายระดับนี้มาจากพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะพระพุทธศาสนามีเป้าหมายระดับโลกุตระนี้อย่างชัด ดังเช่นที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร สรุปได้ว่า การเจริญสติปัฏฐาน ๔ นั้นมีเป้าหมายเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อก้าวล่วงความโศกและความรำไรราพัน เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ควรรู้ (ญายธรรม) และเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป้าหมายระดับโลกุตระนี้ จากการศึกษาข้อมูลในพื้นที่การศึกษาทั้ง ๖ แห่งนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า มีการกล่าวถึงเป้าหมายระดับนี้น้อยมาก ส่วนมากจะให้ความสำคัญต่อเป้าหมายระดับโลกียะ เพราะเป้าหมายระดับโลกียะนั้นเกี่ยวข้องกับความเป็นไปของชุมชนที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะเป็นเป้าหมายเชิงพฤติกรรมของคนในสังคม ขณะที่เป้าหมายระดับโลกุตระนี้ เป็นเป้าหมายเชิงอุดมการณ์ของปัจเจกบุคคล ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของคนในสังคมโดยตรง อย่างไรก็ตาม การบูรณาการเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ไม่สามารถละเลยเป้าหมายในระดับโลกุตระได้ เพราะเป็นเป้าหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพุทธบูรณาการอย่างชัดเจน ซึ่งทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับที่สูงสุด ที่แตกต่างจากเป้าหมายในการพึ่งตนเองของสังคมทั่วไป บางครั้งก็ถูกมองจากคนในสังคมจากพื้นที่การศึกษาว่า เป็นเรื่องที่

เหลือวิสัยเกินกว่าวิถีชีวิตของคนในสังคมปกติจะเข้าถึงได้ และไม่มี ความจำเป็น จนถึงขั้นไม่ยาก กล่าวถึงเลขก็มี

จากเป้าหมายการพึ่งตนเองในสองระดับนี้ เมื่อวิเคราะห์จากเป้าหมายของแนวคิดและ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้ว พบว่า มีความสอดคล้องและแตกต่างกันอยู่ในบางประเด็น เพราะเป้าหมาย ของแต่ละแนวคิดและทฤษฎีมีลักษณะเฉพาะที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ขณะที่ เป้าหมายในพระพุทธศาสนาและชุมชนในสังคมไทย เกิดขึ้นจากการบูรณาการร่วมกันโดยตรง ประการ แรก เมื่อเปรียบเทียบเป้าหมายของการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ กับเป้าหมายการพึ่งตนเองของ ทฤษฎีสถิตภาพและการแพร่กระจาย พบว่า เป้าหมายของทฤษฎีสถิตภาพและการแพร่กระจาย มีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัวและระดับชุมชน เป็นเป้าหมายที่เน้นหนักใน ระดับโลกียะอย่างเดียวนั้น ไม่ได้กล่าวถึงเป้าหมายระดับโลกุตระเลย แม้จะมีการพูดถึงการศึกษาการ อบรมให้ความรู้ แต่ก็เป็นความรู้ในเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ เพื่อให้พึ่งตนเอง ได้ในระดับโลกียะเท่านั้น ประการที่สอง เป้าหมายของทฤษฎีการพึ่งตนเองในชุมชนชนบท พบว่ามี ๒ เป้าหมายคือ เป้าหมายระดับวงใน คือการพึ่งตนเองได้ใน ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้าน เศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคม เป้าหมายระดับวงนอก คือการ พึ่งตนเอง ด้วยการเชื่อมสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายระหว่างคนภายในและภายนอกชุมชน เมื่อพิจารณา ตามเป้าหมายของทฤษฎีนี้ จะพบความแตกต่างจากเป้าหมายของการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ อย่างเห็นได้ชัด เพราะเป้าใน ๒ วงนี้ เน้นเฉพาะเป้าหมายที่เป็นโลกียะ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ โดยตรง ไม่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาหรือในชุมชนของสังคมไทยเลย ถึงแม้จะมีการ พึ่งตนเองด้านจิตใจและสังคมอยู่ แต่มุ่งเน้นจิตใจที่เกื้อกูลต่อการทำกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างเดียวนั้น ไม่ได้เน้นการฝึกหัดขัดเกลากิเลส ให้สะอาดหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เพื่อหลุดพ้นจากวัฏฏะ สงสารบรรลุนิพพานในระดับปัจเจกบุคคลแต่อย่างใด

ขณะที่เป้าหมายของการพึ่งตนเองของทฤษฎีบูรณาการ มีความแตกต่างจากเป้าหมาย การบูรณาการ เพราะเป้าหมายของการบูรณาการตามทฤษฎีนี้ คือการสร้างสมดุลระหว่าง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งจะต้องบูรณาการจากองค์ประกอบทั้ง ๔ ด้านของเสี้ยว วงกลมหรือมณฑลทัศน์ ๔ ด้าน ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม ภายใน และภายนอก เพื่อให้เกิด ความสมดุลระหว่าง ๔ ด้าน ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว เป็นการให้ความสำคัญ ต่อเป้าหมายในเชิงที่เป็นกระบวนการ ไม่ได้สอดคล้องกับเป้าหมายเชิงพุทธ ที่ให้ความสำคัญต่อการ เป้าหมายที่จะบรรลุถึง หรือต่อสภาวะธรรมที่จะไปถึงไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายระดับโลกียะหรือ โลkutระก็ตาม อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของทฤษฎีบูรณาการนี้มีความสำคัญมากในฐานะที่เป็น ทฤษฎีให้กรอบความคิดในการพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการ จึงเป็นการเหมาะสม อย่างยิ่งที่กล่าวถึงทฤษฎีนี้ ว่าเป็น “ทฤษฎีของทุกสิ่งทุกอย่าง”

ส่วนเป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พบว่า เป้าหมายของการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการมีความหมายที่ครอบคลุมทุกมิติในสังคม ทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม ทั้งในระดับเบื้องต้นและระดับสูงสุด ขณะที่เป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ให้ความสำคัญต่อเป้าหมายใน ๒ ระดับคือระดับครอบครัว และระดับชุมชน และเน้นเฉพาะการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วนเป้าหมายการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ได้ให้ความสำคัญต่อเป้าหมายใน ๒ กลุ่มคือกลุ่มภาคเกษตรกรรมและกลุ่มนอกภาคเกษตรกรรม และดูเหมือนว่าเป้าหมายของแนวคิดนี้ ไม่ได้เน้นเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น ยังให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองด้านจิตใจและสังคมด้วย โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากหลักปฏิบัติ ๕ ประการ ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ สำหรับกลุ่มที่อยู่นอกภาคเกษตรกรรมมีส่วนใกล้เคียงกับเป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในบางประเด็น เช่น การปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดไป เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดนี้ ก็ยังเน้นเป้าหมายในระดับโลกียะเป็นหลัก ไม่ได้กล่าวถึงการบรรลุเป้าหมายในระดับโลกุตระแต่อย่างใด

๕.๔ สรุป

จากที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทย มีประเด็นเกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประเด็น ได้แก่ การบูรณาการหลักการพึ่งตนเอง วิธีการพึ่งตนเอง และเป้าหมายของการพึ่งตนเอง

หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ การมีคุณธรรมประจำใจ การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และการให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองทั้งสองระดับอย่างสมดุลกัน วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ การทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความขยัน ความเพียรและปัญญา การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร ความปรารถนาที่ดีต่อกัน การเคารพในกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชนและสังคม เป้าหมายของการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มีอยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ

หลักการพึ่งตนเองนี้ แสดงให้เห็นว่า การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนามีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักคำสอนหลักที่ทำให้พระพุทธศาสนามีหลักการ วิธีการและเป้าหมายที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ และหลักการในพระพุทธศาสนามีความเป็นสากลคือ ความเป็นสาธารณะ สามารถประยุกต์และผสมผสานเข้ากับหลักการของทุกชุมชนในสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในระดับโลกียะ ที่พระพุทธศาสนามีหลักการ วิธีการ และ

เป้าหมายที่สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกับหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของแต่ละชุมชนหรือกลุ่มทั้ง ๖ แห่งที่เป็นพื้นที่การศึกษา

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างที่พบอย่างชัดเจนในพื้นที่การศึกษา คือความสำคัญของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ ที่เป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา พบว่า การให้ความสำคัญมีน้อยมาก เพราะในพื้นที่การศึกษา ๕ ชุมชน/กลุ่ม มีเป้าหมายของการพึ่งตนเอง จะจำกัดอยู่เฉพาะในระดับโลกียะ คือการดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างปกติสุข การสามารถพึ่งตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจและความสามัคคี ความเข้มแข็งของคนและองค์กรในชุมชนเท่านั้น ไม่มีการพูดถึงหรือให้ความสำคัญต่อเป้าหมายการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ ซึ่งเป็นเพราะชุมชน/กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยนักพรตหรือนักบวชในศาสนาโดยตรง อย่างที่ชุมชนปฐมอโศกเป็น แม้ว่า ชุมชน/กลุ่มอื่นจะมีผู้นำที่เป็นพระสงฆ์อยู่ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิตหรือกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมวัดพระบรมธาตุคอกยผาธรรมก็ตาม ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนเหล่านี้ พิจารณาเห็นว่า การพึ่งตนเองในระดับโลกุตระเป็นเรื่องที่ไกลตัวเกินไป และไม่ได้สัมพันธ์ความเป็นจริงของคนในสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น การบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะมีส่วนช่วยให้คนแต่ละชุมชนในสังคมไทยปัจจุบันได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพึ่งตนเองที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาทั้งสองระดับนี้ และพยายามปฏิบัติตามหลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการนี้ เพื่อให้ตนเองและคนในสังคมได้เข้าถึงเป้าหมายที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเป้าหมายที่เป็นโลกุตระ เมื่อบุคคลเข้าถึงแล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างสิ้นเชิง คือการบรรลุพระนิพพาน สิ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายทั้งปวง ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

บทที่ ๖

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ” นี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษา ๒ อย่าง คือการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่กรณีศึกษา ๖ แห่ง ที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาและในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยจะได้สรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่กำหนดไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน (๓) เพื่อบูรณาการหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้

๖.๑ สรุปผลการศึกษา

๖.๑.๑ การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา

ประการแรก การพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา หมายถึง การดำรงอยู่ การอยู่ได้ การประคับประคองตนเอง หรือการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ไม่ให้เป็นภาระของคนอื่น ๆ โดยความหมายที่แท้จริงหมายถึงการพึ่งตนเองด้วยธรรม หรือด้วยวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อพัฒนากาย จิตใจ และปัญญาให้สมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ตามศักยภาพของตนเอง จนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพานได้ การพึ่งตนเองโดยสรุปมีอยู่ ๒ ประเภทได้แก่ (๑) การพึ่งตนเองในระดับโลกิยะ ซึ่งมีอยู่ ๕ ด้านได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านปัญญา (๒) การพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ การพึ่งตนเองของพระเสขบุคคล และการพึ่งตนเองของพระอเสขบุคคล การพึ่งตนเองใน ๒ ประเภทนี้มีหลักการ วิธีการและเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่มีความเหมือนกันคือเน้นการพัฒนาทางด้านร่างกาย จิตใจและปัญญา การพัฒนากายและวาจาให้เป็นปกติเรียบร้อยด้วยการมีศีล การพัฒนาจิตใจ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ตั้งมั่น มั่นคงด้วยสมาธิ และการพัฒนาปัญญา เป็นการพัฒนาเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองทางด้านปัญญา เป็นการพัฒนาด้วยการเห็นและการดำริที่ถูกต้องในอริยสัจ ๔ ตามความ

เป็นจริง บุคคลเมื่อได้พัฒนาปัญญาของตนเองอย่างบริบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง หรือเข้าถึงที่พึ่งอันประเสริฐอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานได้ การพัฒนาตนเองตามหลักการของมรรคมืองค์ ๘ หรือตามหลักไตรสิกขา คือ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา จึงเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคล เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ประการที่สอง หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา คือ มนุษย์ทุกคนควรมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นเกราะ มีตนเป็นที่อาศัย หมายถึงการมีธรรมเป็นที่พึ่งนั่นเอง บุคคลจะสามารถพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องปฏิบัติตนให้สะอาดบริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดด้วยการปฏิบัติตามหลักมรรคมืองค์ ๘ หรือตามหลักไตรสิกขา คือ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา หลักการพึ่งตนเองมี ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ การพึ่งตนเองในระดับโลกียะ คือการมีความสามารถในการพึ่งตนเองด้วยการพัฒนาตนเองตามหลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถบรรลุถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกียะนี้ หลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองในระดับโลกียะ ได้แก่ ทิฏฐุชัมมิกัตถประโยชน์ ๔ โภคาทิยะ ๔ สังคหวัตถุ ๔ ทิส ๖ ไตรสิกขา นาถกรรมกรรม ๑๐ สัมมปธาน ๔ ส่วนหลักการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ คือการพัฒนาตนเองให้สามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน หลักธรรมที่เป็นหลักการของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระนี้ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

ประการที่สาม วิธีการพึ่งตนเอง หมายถึง ขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อสะดวกต่อการประพฤติปฏิบัติ ตามของผู้ที่นำไปปฏิบัติเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม วิธีการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ วิธีการ ได้แก่ ๑) การดำเนินเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับโลกียะ ตามหลักธรรมที่สำคัญ เช่น ทิฏฐุชัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ โภคาทิยะ ๔ สังคหวัตถุ ๔ ศีล สมณะและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น ๒) การดำเนินเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับโลกุตระบุคคล โดยมีหลักธรรมที่สำคัญ เช่น สติปัฏฐาน ๔ มรรคมืองค์ ๘ สัมมปธาน อิทธิบาท ๔ เป็นต้น หลักการปฏิบัติเน้นการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การทำ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ การมีอาชีพชอบ สัมมาวายามะ การมีความเพียรชอบ สัมมาสติ การระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ เมื่อบุคคลได้พัฒนาตนเองตามวิธีการทั้ง ๒ ประการข้างต้นนี้อย่างสมบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระตามสมควรแก่การปฏิบัติของตนเอง

ประการที่สี่ เป้าหมายของการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ต้องการจะบรรลุถึง เพื่อให้พึ่งตนเองได้ตามหลักการในพระพุทธศาสนา เป้าหมายการพึ่งตนเองมีอยู่ ๒ ระดับ คือเป้าหมายในระดับโลกียะ และเป้าหมายในระดับโลกุตระ เป้าหมายในระดับโลกียะ มี ๖ ประการ ได้แก่ บำเพ็ญประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมให้บริบูรณ์ การตระหนักถึงความเดือดร้อนของคนอื่น การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม การมีกรอบกติกาในการดำเนินอย่างถูกต้อง การมีสภาพจิตใจที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติหน้าที่ และการมีความรู้ในสรรพสิ่งและนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ส่วนเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ มี ๕ ประการ ได้แก่ เพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อก้าวล่วงความโศกและความรำไร เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม (ธรรมที่ควรรู้) และเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

ส่วนปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวในการพึ่งตนเอง มี ๒ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยเงื่อนไขในระดับปัจเจกบุคคล และปัจจัยเงื่อนไขทางสังคม

ประการแรก ปัจจัยเงื่อนไขระดับปัจเจกบุคคล พบว่า ตามหลักการพึ่งตนเองในทางพระพุทธศาสนา คือการมีและการไม่มีบุญนิमितแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมงคล ๘ มี ๖ ประการ ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตร ความถึงพร้อมด้วยศีล ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ความถึงพร้อมด้วยตนคือมีตนสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ความถึงพร้อมด้วยทักขิ คือความเห็นที่ถูกต้อง ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทและความถึงพร้อมด้วยการพิจารณาด้วยอุบายอันแยบคาย ถ้าบุคคลใดมีครบทั้ง ๖ ประการ ย่อมสามารถพัฒนาตนเองและเข้าถึงเป้าหมายการพึ่งตนเอง ตามหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาอย่างบริบูรณ์ ส่วนบุคคลใดไม่มีบุญนิमितทั้ง ๖ ประการ หรือมีแต่ไม่ครบถ้วน ย่อมไม่สามารถพัฒนาตนเองและไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเองได้อย่างบริบูรณ์

ประการที่สอง ปัจจัยเงื่อนไขทางสังคม พบว่ามี ๒ ปัจจัย ได้แก่ปัจจัยภายใน มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ความต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น การแข่งขันกันในการแสวงหา ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ และผู้นำชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก ที่มีผลต่อความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน มี ๒ อย่าง ได้แก่ การเข้ามาของหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก และการเข้ามาของทุนข้ามชาติ ที่ผ่านกลไกตลาดและห่วงโซาผลิตภัณฑ์

๖.๑.๒ การพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน

การพึ่งตนเองของชุมชนในสังคมไทยปัจจุบันมีสาระสำคัญ สรุปได้ ดังนี้

ประการแรก หลักการพึ่งตนเอง ถึงแม้ว่า ชุมชน/กลุ่มทั้ง ๖ แห่ง จะมีหลักการพึ่งตนเองที่ไม่เหมือนกัน มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละแห่ง ที่มีความหลากหลาย หรือมีศักยภาพที่แตกต่างกัน เมื่อบูรณาการหลักการพึ่งตนเองของชุมชนทั้งหมดเข้าด้วยกันแล้ว สามารถสรุปได้ว่า หลักการพึ่งตนเองของชุมชนเหล่านี้ มีลักษณะร่วมกันอยู่ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) การมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ความซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน ความเมตตา เป็นต้น (๒) การรู้จักประเมินศักยภาพของตนเอง (๓) ความฉลาดในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ (๔) ยึดหลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับประโยชน์ (๕) ยึดหลักการพึ่งตนเองตามหลักการในพระพุทธศาสนา (๖) ยึดหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ยังสามารถสรุปหลักการพึ่งตนเองของชุมชนเพิ่มเติม มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) การเป็นอยู่ด้วยความพร้อมของตนเอง คือความพร้อมในด้านทรัพยากร ทั้งในด้านทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนที่มีคุณภาพ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์เพียงพอ ที่สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่คนภายในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทรัพยากรที่เป็นองค์ความรู้ที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่มีอยู่ภายในอยู่แล้ว ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเป็นมรดกทางปัญญามาจากบรรพบุรุษ หลักการพึ่งตนเองข้อนี้ เป็นการพิจารณาถึงสภาพของชุมชนที่มีองค์ประกอบทั้งในด้านบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ องค์กรหรือสถาบันภายในชุมชน ที่จัดเป็นความพร้อมหรือศักยภาพในเบื้องต้นของชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงจุดเด่น หรือโอกาสในการดำรงอยู่ ในการพัฒนาและสร้างสรรค์กิจกรรม ที่จะป้อนปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็นการมีคุณสมบัติที่เหมาะสมของปัจเจกบุคคล การมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่เหมาะสมเพียงพอ การมีความรู้ความสามารถในการใช้ การผลิต และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นอย่างเท่าเทียมและสะดวก การทำหน้าที่ของสถาบันที่มีในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ตลอดจนความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของคนในชุมชนที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ภายใต้กรอบกติกาของสังคม หลักการนี้มีความสอดคล้องหลักการแห่งการพึ่งตนเองในทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ที่เน้นการพึ่งตนเองใน ๕ ด้านได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจและสังคม และหลักการของทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจายที่เน้นความมีศักยภาพใน ๔ ด้านได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำในชุมชน องค์กรทางสังคม และเน้นการติดต่อกับภายนอกหรือส่วนที่เกี่ยวกับแพร่กระจาย ๒ ด้านได้แก่ เครือข่ายนวัตกรรมและการฝึกอบรมหรือการศึกษาของคนในชุมชน

๒) การดำรงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสมตามฐานะของตนเอง เป็นหลักการพึ่งตนเองที่สำคัญของแต่ละชุมชน ที่เน้นการดำรงอยู่อย่างพอดี พอประมาณเหมาะสม และการมีเงื่อนไขด้านคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นองค์ประกอบเสริมที่สำคัญ หลักการพึ่งตนเองในประเด็นนี้ เกิดขึ้นจากการได้รับรู้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพราะคนในแต่ละชุมชนได้รับรู้ข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐและการสนับสนุนโดยหน่วยงานในท้องถิ่น ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้คนในชุมชน ได้ตระหนักถึงการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและดำเนินชีวิตตามแนวคิดนี้ หลักการนี้ เน้นให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างขีดความสามารถในด้านผลิต หรือความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ให้มีความพร้อมในด้านปัจจัย ๔ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย และการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องเหมาะสมตามศักยภาพของตนเอง ด้วยการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ยึดติดกับการแสวงหาความสุขด้วยการเสพหรือการบริโภควัตถุมากจนเกินความพอดี อย่างไรก็ตาม หลักการพึ่งตนเองในประเด็นนี้ ดูเหมือนจะเป็นอุดมคติค่อนข้างมาก คือเป็นความพยายามของทุกภาคส่วนในชุมชน ที่อยากให้หลักการนี้ได้แปรเปลี่ยนไปสู่ภาคปฏิบัติจริงให้วิถีชีวิตของคนในชุมชน เพราะเห็นว่าเป็นหลักการที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพของชุมชนโดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรม แต่ในความเป็นจริง หลักการนี้ยังต้องพยายามทำความเข้าใจและส่งเสริมกันอยู่อีกมาก จึงจะสามารถทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นความสำคัญและนำไปสู่การปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตได้อย่างแท้จริง

๓) การมีความสามัคคีและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หลักการพึ่งตนเองในประเด็นนี้ เน้นการใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการสร้างกระบวนการของกลุ่มให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความมั่นคง ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในระดับกลุ่มและชุมชน เป็นการขยายหลักการพึ่งตนเองจากระดับปัจเจกบุคคลและระดับครอบครัว สู่บุคคลอื่น และครอบครัวอื่น ด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ เน้นการมีส่วนร่วมในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผลประโยชน์ด้วยกัน เป็นการตระหนักถึงปัญหาของบุคคลอื่นในชุมชนหรือสังคม แล้วพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความร่วมมือกัน และการสร้างเครือข่ายระหว่างคนหรือกลุ่มคนภายในและภายนอกชุมชน เป็นปัจจัยสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชน มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ดียิ่งขึ้น

ประการที่สอง วิธีการพึ่งตนเอง จากข้อมูลที่ได้นำเสนอไปแล้ว สรุปได้ว่า วิธีการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชนที่เหมือนกัน ๖ ประการ ได้แก่ (๑) การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง (๒) การพึ่งพา

ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน (๓) การสร้างกระบวนการทางสังคม (๔) การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (๕) ลดการพึ่งพาภายนอก (๖) การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่า การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การจำหน่ายด้วยตนเอง โดยอาศัยแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัวเป็นหลัก โดยเฉพาะในกิจกรรมภาคเกษตรกรรม และงานหัตถกรรมในครัวเรือน ส่วนในงานศิลปกรรมและการผลิตที่ต้องการจำนวนมาก จะมีการจ้างงานกันเองภายในกลุ่มเครือข่ายและคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานเป็นบางครั้งในชุมชน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการจ้างงานอยู่บ้าง แต่จะมีในกรณีที่จำเป็นจริง ๆ ส่วนการดำเนินกิจกรรมในระดับกลุ่มหรือชุมชน ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือการดำเนินการ การปฏิบัติหรือการกระทำ ด้วยคนภายในชุมชนเดียวกันหรือในกลุ่มที่มีความสนใจในกิจกรรมเดียวกัน ด้วยการรวมกลุ่ม ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมรับผลประโยชน์ด้วยกัน โดยภายในชุมชนจะมีบุคคลที่เป็นแกนนำ เป็นผู้จุดประกายทางความคิด และแนะนำการปฏิบัติกิจกรรมทั้งหลายอยู่ภายในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ สมณะ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม ฯลฯ และยังมีหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอกชุมชนเข้าไปให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชนอีกด้วย ทำให้มีการพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคล และชุมชนเป็นอย่างดีมีแนวทางที่ชัดเจนและมีความมั่นคง สามารถดำเนินกิจกรรมทั้งหลายได้อย่างต่อเนื่องติดต่อกันเป็นเวลานาน จนกลายเป็นสัญลักษณ์ หรือเป็นจุดเด่นของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านด่านเกวียน การค้นหาความต้องการของชุมชนและการฟื้นฟูประเพณีสำคัญของชุมชนกุฎกาสิงห์ การทำไร่ผสมผสานแบบสวนสมรมและการทำเกษตรแบบพอเพียงเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนศิรีวง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การทำน้ำหมักชีวภาพไว้ใช้ในครัวเรือนและแจกจ่ายแก่สมาชิกอื่น ๆ ของชุมชน หรือหน่วยงานอื่นในท้องถิ่นเพื่อทดลองใช้ ของกลุ่มที่ดำเนินตามกิจกรรมของวัดพระบรมธาตุคุดอยผาสาม

ประการที่สาม เป้าหมายการพึ่งตนเอง บรรดาชุมชน/กลุ่มที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาทั้ง ๖ แห่ง สรุปได้ว่า เป้าหมายในการพึ่งตนเองของชุมชนเหล่านี้มี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) เป้าหมายในระดับเบื้องต้น คือการที่ปัจเจกบุคคลและครอบครัว พึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยเครื่องยังชีพ และมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและสมาชิกของครอบครัว (๒) เป้าหมายในระดับเบื้องต้นสูง คือกลุ่ม ชุมชนและสังคม พึ่งตนเองได้ โดยการมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีความสามัคคี มีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายและสามารถเชื่อมโยง ประสานงานต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า แต่ละคนในแต่ละชุมชนมีเป้าหมายของการพึ่งตนเองที่สอดคล้องกัน คือการบำเพ็ญประโยชน์ส่วนตน เพื่อให้ตนเองได้บรรลุหรือเข้าถึงความสำเร็จในการเป็นอยู่ในโลกปัจจุบัน มีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย มีความเพียบพร้อมแห่งปัจจัย ๔ และเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างอื่นตามความนิยมของคนทั่วไปในสังคม และการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นและสังคม เพื่อให้คนในชุมชนของตนเองสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขในชุมชน มีสภาพที่มีความสามัคคี มีความเป็นเอกภาพ ความเข้มแข็งหรือความมั่นคง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างเหมาะสม แต่ดูเหมือนคนในแต่ละชุมชนจะเน้นเป้าหมายของการพึ่งตนเองในระดับโลกียะเท่านั้น ไม่ได้เน้นการปฏิบัติเพื่อให้ตนเองเข้าถึงการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระเลยแม้จะมีกล่าวพึ่งพาพึ่งอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เน้นในวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงโลกุตระแต่อย่างใด ซึ่งความจริงแล้วการเน้นเป้าหมายในระดับโลกียะนี้อาจจะเป็นการถูกต้องเหมาะสม เพราะการพึ่งตนเองในระดับโลกียะเป็นการพึ่งตนเองที่สามารถเห็นได้สัมผัสได้โดยตรงเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลและสังคมโดยตรง และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้สามารถดำรงอยู่อย่างปกติสุขในสังคมปัจจุบัน ส่วนการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระนั้นเป็นการพึ่งตนเองที่มีลักษณะเฉพาะคือเป็นสภาวะที่จะพึงรู้และสัมผัสได้ด้วยจิตภายในของตนเอง เป็นการรับรู้และการเข้าถึงเฉพาะส่วนบุคคล ถึงแม้จะเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ดูเหมือนจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่คนในแต่ละชุมชนต้องการ อาจจะเพราะโลกุตระเป็นสภาวะที่เกินวิสัยในการเข้าถึงหรืออาจจะเห็นว่าไม่จำเป็นต่อชีวิตของพวกเขาด้วยก็ได้ เพราะตราบใดที่บุคคลในสังคมยังยินดี พอใจและพร้อมที่จะยึดติดอยู่ในวิสัยแห่งโลกียะดังเช่นวิถีชีวิตของชาวโลกส่วนใหญ่ตามปกติต่อไป

๖.๑.๓ การพึ่งตนเองในเชิงพุทธบูรณาการ

การพึ่งตนเชิงพุทธบูรณาการ สามารถสรุปได้ตามประเด็นที่สำคัญคือ หลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเอง ดังนี้

ประการแรก หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำเอาหลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสานกับหลักการพึ่งตนเองของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้ได้หลักการพึ่งตนเองในเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งสรุปได้ว่า หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือหลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองในระดับโลกียะและหลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองในระดับโลกุตระ เมื่อบูรณาการแล้ว ได้หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) หลักการมีคุณธรรมประจำใจ เช่น ความขยัน

ประหยัด อดทน เมตตา ความช่วยเหลือกันและกัน เป็นต้น (๒) หลักการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และ (๓) ให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองใน ๒ ระดับ คือระดับโลกียะและโลกุตรอย่างสมดุลกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา ที่ได้บูรณาการเข้าไปผสมผสานอยู่ใน หลักการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน/กลุ่มทั้ง ๖ แห่ง เป็นหลักที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล และกลุ่มเป็นหลักสำคัญ โดยมีหลักการ คือในระดับบุคคลจะต้องมีคุณสมบัติที่ดี ที่พร้อมหรือที่เอื้ออำนวย ต่อการพัฒนาตนเองและครอบครัว ให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์คือมีทั้งศีลและธรรมควบคู่กันไปด้วย เช่น เคารพในหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา เคารพกฎหมายของบ้านเมือง เป็นบุคคลที่มีความขยัน อดทน ประหยัด อดออม เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ให้ความสำคัญของการพึ่งตนเอง มีความรู้จัก พอ รู้จักสถานภาพตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น ในระดับกลุ่ม จะต้องมียอดประกอบของกลุ่ม คือ กรรมการกลุ่ม สมาชิกและกฎเกณฑ์ที่เป็นพึงประสงค์ เช่น ความสามัคคี เอกภาพ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ กติกาที่เป็นธรรมมีความเป็นประชาธิปไตย กิจกรรมที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม ความปรารถนาดีต่อหมู่คณะต่อส่วนรวม สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มด้วยกันภายในชุมชน และ ความสัมพันธ์กับองค์กร หน่วยงานหรือสถาบันภายนอกชุมชน เป็นต้น เพื่อให้กิจกรรมหรือการดำเนินของกลุ่มและความเป็นไปของชุมชน มีคุณภาพ และสามารถสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อสมาชิก กลุ่ม คนในชุมชนและสังคมโดยรวม

ประการที่สอง วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำเอาวิธีการพึ่งตนเองใน พระพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสานกับวิธีการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งสรุปได้ว่า วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธ บูรณาการมี ๔ วิธี ได้แก่ (๑) การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความขยัน ความเพียรและปัญญา (๒) การสร้าง ความเป็นกัลยาณมิตร ความปรารถนาดีต่อกัน (๓) การเคารพในกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชนและสังคม (๔) การพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและปัญญา

เป็นที่น่าสังเกตว่า วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ ที่เน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมทั้งระดับ โลกียะและโลกุตร เช่น ทัฬหีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ โภคาทิยะ ๔ นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ ไตรสิกขา ๓ ประการ สติปัญญา ๔ มรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น เข้าไปผสมผสานอยู่ในวิธีการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน ตาม สถานภาพและลักษณะเฉพาะของชุมชน เพราะการบูรณาการเป็นการเพิ่มเติมเข้าไปในวิธีการที่คนในชุมชน อยู่แล้ว เพื่อให้วิธีการพึ่งตนเองที่มีอยู่แล้วมีความสมบูรณ์และเกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาก ยิ่งขึ้น โดยวิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธมีลักษณะเฉพาะคือการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาปัจเจกบุคคลทั้งใน

ด้านร่างกาย จิตใจและปัญญาอย่างสมดุลกัน โดยเฉพาะวิธีการพึ่งตนเองตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญต่อการพัฒนาปัจเจกบุคคลไปตามลำดับตั้งแต่เบื้องต้นการพัฒนาตนเองด้วยมีศีล ไปจนถึง ขั้นตอนสุดท้ายคือการพัฒนาปัญญา ให้ฉลาดรอบรู้ทั้งในสิ่งที่ เป็นโลกียะและโลกุตระ ให้สามารถดำรงชีวิต อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข และให้พิจารณาเห็นสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอย่าง ถูกต้อง จนสามารถเข้าถึงเป้าหมายของการพึ่งตนเองได้ ปัญญาจึงเป็นเสมือนแสงไฟ ที่ส่องแสงสว่างให้คน ในแต่ละชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สมเหตุสมผล การมีปัญหาจึงเป็นหลักการ และวิธีการในเชิงพุทธบูรณาการที่สอดคล้องแทรกในวิธีการพึ่งตนเองในแต่ละชุมชน วิธีการพึ่งตนเองเชิงพุทธ บูรณาการจึงเป็นมิติการพึ่งตนเองที่มีความโดดเด่น และแตกต่างจากวิธีการพึ่งตนเองตามปกติของแต่ละ ชุมชน เพราะเป็นการบูรณาการหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้าไปเป็นองค์ประกอบสำคัญในวิธีการ พึ่งตนเองของชุมชน เพื่อให้วิธีการพึ่งตนเองของชุมชน มีมิติทางด้านศาสนาเข้าไปอยู่ด้วย ซึ่งจะ เป็นเครื่อง สนับสนุนให้วิธีการพึ่งตนเองของชุมชนมีความสมดุล ไม่นิยมเอียงหรือสุดโต่งไปด้านวัตถุหรือทางด้าน โลภียะอย่างเดียวนั้น จนละเลยหลักการ วิธีการและเป้าหมายการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา วิธีการพึ่งตนเอง เชิงพุทธบูรณาการด้วยการผสมผสานหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้พึ่งตนเองได้ในพระพุทธศาสนาเข้าไป จึง เป็นการเพิ่มเติมส่วนที่บกพร่องเข้าไปให้มีความสมบูรณ์และดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงาม แม้ว่าใน ความจริง วิธีการพึ่งตนเองของแต่ละชุมชน มีความสอดคล้องตามหลักการและวิธีการพึ่งตนเองใน พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะชุมชน/กลุ่มที่เป็นพื้นที่การศึกษาวิจัยทั้ง ๖ แห่งนั้น เป็นชุมชนของชาวพุทธที่มี ความเคร่งครัด เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเป็นปกติอยู่แล้ว วิธีการ พึ่งตนเองในพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้เป็นสิ่งใหม่สำหรับคนในชุมชนแต่อย่างใด

ประการที่สาม เป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำเอาเป้าหมายการพึ่งตนเอง ในพระพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสานกับเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชน จึงได้เป็นเป้าหมายการพึ่งตนเอง เชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งสรุปได้ว่า เป้าหมายการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการ มี ๒ ระดับ ได้แก่ (๑) เป้าหมาย ระดับโลกียะ เป็นเป้าหมายที่เน้นการบำเพ็ญประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นให้บริบูรณ์ เพื่อให้สามารถดำรง ตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข (๒) เป้าหมายระดับโลกุตระ เป็นเป้าหมายที่เน้นการพัฒนาตนเองในระดับ ปัจเจกบุคคล ให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน และสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยตาม ศักยภาพของตนเอง

จึงกล่าวได้ว่า เป้าหมายในพระพุทธศาสนาที่ได้บูรณาการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายการพึ่งตนเองในแต่ละชุมชน ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ โดยเฉพาะเป้าหมายที่ชุมชนยังไม่มีหรือยังไม่ได้เน้น ได้แก่ เป้าหมายระดับโลกุตระ เพื่อให้สามารถบรรลุถึงประโยชน์อันสูงสุดของส่วนตนในระดับโลกุตระ คือพระนิพพาน และการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อคนอื่น หลังจากที่ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนตนให้เต็มบริบูรณ์แล้ว เป้าหมายเชิงพุทธบูรณาการในระดับนี้ ควรให้ความสำคัญ เพื่อทำให้เป้าหมายของแต่ละชุมชนที่มีอยู่แล้ว คือเป้าหมายในด้านวัตถุ คือการพัฒนาตนเองเพื่อให้พึ่งตนเองได้ด้านปัจจัย ๔ โดยเพิ่มเป้าหมายเพื่อพัฒนาพฤติกรรมทางกาย จิตใจ และปัญญาตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ของคนในชุมชนให้ดียิ่ง ซึ่งจะช่วยให้การบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญต่อการบูรณาการเป้าหมายเชิงพุทธ ไม่ได้เน้นเฉพาะให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดอย่างเดียว แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการพัฒนาอย่างครบวงจร เพื่อให้ทุกคนสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่น ในระดับปัจเจกบุคคลเน้นการมีคุณสมบัติและพฤติกรรมที่ดีงามที่พึงประสงค์ ในระดับกลุ่มหรือชุมชนเน้นการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความสามัคคีกัน มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เป็นต้น

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอแนะข้อเสนอ ๒ อย่าง ได้แก่ ข้อเสนอแนะทั่วไป ที่มีต่อปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคลภายในชุมชน หน่วยงาน องค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อ ดังนี้

๖.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ข้อเสนอแนะทั่วไปนี้ ผู้วิจัยจะเสนอแนะแก่บุคคล กลุ่มบุคคลภายในชุมชน หน่วยงาน องค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

๑) ปัจเจกบุคคล หมายถึงบุคคลแต่ละคนและครอบครัวที่มีอยู่ภายในชุมชน ประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญ คือการพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองและสมาชิกของครอบครัวแต่ละคนให้ดีขึ้น และสามารถนำเอาความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัวได้ โดยเฉพาะความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน เช่น การผลิตในภาคเกษตรกรรม

อุตสาหกรรมในครัวเรือน การแปรรูป การบรรจุภัณฑ์ การจำหน่าย การปรับปรุง การพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตความรับผิดชอบของตนเอง การปรับปรุงพัฒนาอาชีพให้สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน เป็นต้น การติดตามและตระหนักถึงเปลี่ยนแปลงของสังคม ในยุคปัจจุบัน เช่น การบริหารจัดการเทคโนโลยีสมัยใหม่ เหตุการณ์ในสังคม ระบบเศรษฐกิจ วิฤตการณ์ ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ความเปลี่ยนแปลงของโลก ภาวะโลกร้อน การตระหนักถึงความทุกข์ของบุคคลอื่น แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสีเขียว การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา การมีจิตสำนึกเชิงสาธารณะ ความรับผิดชอบต่อสากล เป็นต้น

๒) กลุ่มบุคคล หมายถึงกลุ่มของบุคคลภายในชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทั้งหลายตามความสนใจ ความถนัดและความพร้อมของแต่ละคนหรือครอบครัว เช่น กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มไบโอดีเซล กลุ่มมัดย้อม กลุ่มน้ำหมักชีวภาพ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มเหมืองฝาย เป็นต้น ประเด็นที่ต้องเน้นสำหรับการทำงานกลุ่มคือ การมีความเสียสละ การคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม ความซื่อสัตย์สุจริต ความปรารถนาดีบุคคลอื่นและหมู่คณะหรือองค์กร การดำเนินกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มอย่างต่อเนื่องและอย่างรอบคอบ และการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น เพราะดูเหมือนว่าแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนเหล่านี้จะละเลย ไม่สนใจ ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ให้ความสำคัญกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนหรืออยู่ใกล้กับชุมชน เพราะส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญต่อเข้าไปเกี่ยวข้องสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่มีอยู่ภายนอกชุมชน ทำให้สูญเสียโอกาสในการใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพลังในการสร้างสรรค์ความเข้มแข็งของชุมชนไป

๓) หน่วยงาน องค์กรหรือสถาบัน หมายถึงหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณ ส่งเสริมการรวมกลุ่ม สนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต อบรมให้ความรู้แก่คนหรือกลุ่มในชุมชน จัดการผลผลิตด้วยเทคนิควิธีการที่ทันสมัย จำหน่ายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชน สร้างฐานข้อมูล ประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมทัศนศึกษาให้แก่คนในชุมชน โดยเน้นศึกษาดูงานของชุมชนหรือหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จด้านการพึ่งตนเองและการพัฒนาตนเอง เป็นต้น โดยประเด็นสำคัญที่หน่วยงานหรือองค์กรที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชน/กลุ่มต้องตระหนัก คือ การทำความเข้าใจกับลักษณะเฉพาะของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น การสนับสนุนให้คนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมและ

รับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง การไม่นำเอาโครงการช่วยเหลือจากภายนอกหรือกิจกรรมต่าง ๆ เข้าสู่ภายในชุมชน โดยไม่ได้เตรียมความพร้อมให้แก่คนในชุมชนอย่างเพียงพอ ไม่คิดเอาเปรียบหรือแสวงหาผลประโยชน์จากชุมชน จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชน/กลุ่มทั้งหลายด้วยความปรารถนาดี ความจริงใจ และคิดอยากจะช่วยพัฒนาหรือแก้ปัญหาความเดือดร้อนของคนในชุมชนนั้นอย่างแท้จริง

๖.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อ

ข้อเสนอแนะการศึกษาต่อครั้งนี้ มีเรื่องหรือประเด็นที่ควรศึกษาต่อ ๓ ประเด็นได้แก่

๑) การพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ ประเด็นนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์การพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นประเด็นที่จะมีประโยชน์ต่อชุมชนในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริเป็นแนวคิดที่มีหลักการและแนวทางที่ชัดเจน มีการนำไปดำเนินการอย่างแพร่หลายในสังคมไทย และเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน การศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ จะช่วยให้ได้หลักการ วิธีการและเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ตลอดจนจะได้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จ ความล้มเหลวหรือปัญหาอุปสรรคในทางปฏิบัติตามแนวคิดการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ เพราะดูเหมือนว่า คนในสังคมส่วนใหญ่ในสังคมไทย ยังเข้าใจไม่ถูกต้องต่อแนวคิดการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ และมีพฤติกรรมที่ไม่ได้สอดคล้องกับแนวคิดการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ ถึงแม้จะมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ส่งเสริม หลักการ แนวคิดหรือโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริอย่างกว้างขวางผ่านทางสื่อต่าง ๆ ก็ตาม การศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ คาดว่าจะได้คำตอบที่แท้จริงเกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีกระจายอยู่ทั่วประเทศอีกด้วย

๒) การพึ่งตนเองของชุมชนในประเทศไทย ประเด็นนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนทั่วประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง ซึ่งยังมีอยู่อีกมากนอกจาก ๖ ชุมชน/กลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยแล้ว อาจใช้ทฤษฎี แนวคิดและวิธีการศึกษาเช่นเดียวกับการศึกษาของผู้วิจัยในเรื่องนี้ก็ได้ ซึ่งคาดว่าจะได้ผลการศึกษาวิจัยที่แตกต่างกันออกไป และจะได้องค์ความรู้ใหม่ที่แตกต่างจากสิ่งที่คุณวิจัยได้ค้นพบ เพราะลักษณะเฉพาะของชุมชนแต่ละแห่งในพื้นที่ต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยทำให้การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนในประเด็นการพึ่งตนเองมีความหลากหลาย และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่นอีก ในการใช้เป็นแบบอย่าง เป็นบทเรียนสำหรับการพัฒนาตนเองของชุมชนตนเองอีกด้วย

๓) การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนในประเทศไทยในประเด็นอื่น ๆ นอกจากประเด็นการพึ่งตนเอง เช่น ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมชนบทปัจจุบัน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม หรือจากโครงการของภาครัฐหรือภาคเอกชน สภาพของแรงงานในภาคเกษตรกรรมในชนบทไทย สภาพความเป็นอยู่ของผู้มีรายได้น้อยในสังคมเมืองปัจจุบัน ความเชื่อและศาสนาในสังคมชนบทหรือสังคมเมือง ความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนชนบทตามภูมิภาคต่าง ๆ เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นองค์ความรู้ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน และจะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการวางแผนการพัฒนาประเทศหรือแก้ไขปัญหาของประเทศที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จะทำให้ผลการศึกษามีประโยชน์ต่อสังคมได้โดยตรง เพราะเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงของสังคม และสามารถตอบปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้

ข้อเสนอแนะทั่วไป และข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อข้างต้นนี้ จะเป็นประโยชน์ เป็นแนวทาง และเป็นการจุดประกายทางความคิด ให้แก่นักศึกษานักศึกษา นักวิจัย นักพัฒนาสังคม นักวิชาการ และบุคคลทั่วไปในสังคมไทย ที่มีโอกาสได้อ่านงานวิจัยเรื่องนี้ได้พอสมควร ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังไว้ว่า ผลประโยชน์งานวิจัยเรื่องนี้น้อยจะช่วยให้คนในสังคมไทยเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนาที่มีหลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองเป็นอย่างดีแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งตนเองระดับโลกิยะหรือโลกุตระก็ตาม เพราะพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อประโยชน์สุขของมหาชน และเพื่อเกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวง โดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา ชนชั้น วรรณะ เพศหรือเผ่าพันธุ์แต่อย่างใด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยมหิดล. พระไตรปิฎก ประมวลคำภีร์ และแหล่งค้นพุทธศาสนา ฉบับคอมพิวเตอร์.

กรุงเทพมหานคร : สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

พระพุทธโฆสเถระ รัตน. อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย

สพายนวคค-มหาวารวคคัณณนา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี รวบรวม. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ. กรุงเทพมหานคร

: มูลนิธิแนบมหาวิธานนท์, ๒๕๕๑.

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. คณะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย.

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วน
ท้องถิ่น, ๒๕๔๑.

คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ (พฤษภาคม ๒๕๕๕). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๕.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา,

๒๕๔๑.

พระพุทธโมสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).

กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๔.

..... . **หม่อมปัทมกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ภัทรพร อภิชาติ. **Green Life, Green Community** ปฏิบัติการยิ่งใหญ่ในชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนสีเขียวพึ่งตนเอง.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑.

ระเบียบชุมชนปฐมอโศก. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๓๕.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก

วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐.

สารอโศก อันดับที่ ๓๒๒ (ก.ย.-พ.ย. ๒๕๕๔). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ**

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

----- . **แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง**, กรุงเทพมหานคร : คณะทำงานเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจ

พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๖.

สำนักงาน กปร.. **๖๐ ปีครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร์. ทฤษฎีใหม่ ชีวิตที่พอเพียง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กปร., ๒๕๕๐.

----- . **๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร์. เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการ**

ดำรงชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กปร., ๒๕๕๐.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีสังคม การสร้าง การประเมินค่าและการประยุกต์ใช้**. กรุงเทพมหานคร :

เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๔.

เสน่ห์ จามริก. **สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไฉไล, ๒๕๓๗.

เสรี พงศ์พิศ. บรรณาธิการ. **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ๒๕๓๓.

สุเมธ ตันติเวชกุล และคณะ. **แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริใน**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการกปร, ๒๕๔๐.

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

คลพันธุ์ ชัยธร. “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”. วิทยานิพนธ์

ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๔๒.

จิราวดี ศรีสุวรรณ. “ศักยภาพของพุทธเกษตรกรรมในการพึ่งตนเองของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปฐมอโศก

จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ทิพวรรณ ลิ้มกรุง. “ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนเกษตรกรรม กรณีศึกษา : กลุ่มสัจจะสะสม

ทรัพย์ ตำบลห้วยแร่ อำเภอมือง จังหวัดตราด”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๔.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “วิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหามิตร จิตปัญโญ (วันยาว). “ความพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในแนว

พระราชดำริ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาอุทธรณ์ ศิริวรรณ. “ศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ :

กรณีศึกษาชุมชนบ้านสามขา ตำบลลำปำหลาย อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร”. วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม

เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของ

พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาฉันทยา คนเจน. “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน :

กรณีศึกษา พระอาจารย์สุบิน ปณีโต”. ปริญญานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การพัฒนามนุษย์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. “การใช้การสร้างความซื่อสัตย์เพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับหลัก

พุทธศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

นริศรา ฤทธิมนตร์. “การทำสวนผสมผสานกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ กรณีศึกษาชุมชนคีรีวง ตำบล
กำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

ยุทธพงษ์ แสงโสภา. “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังคมจะนะสมทรัพย์
จังหวัดจันทบุรี”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

เรวดี ตันนุกิจ. “รูปแบบการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนชาวโศก : กรณีศึกษาชุมชนโศก อำเภวาริน
ชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”. **ภาคินพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพัฒนาสังคม.
คณะพัฒนาสังคม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

วิริทธิพล อังแก้วรายพิทักษ์. “การวิจัยและพัฒนาโปรแกรมเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะที่นำไปสู่การพัฒนาการ
พึ่งตนเองตามหลักนาถกรรมธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์**
ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาวิจัยการศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สหทัย พลปลัดพี. “การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้ทาง
การศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สุภัทร ขจรมาศบุญปี. “แนวโน้มการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยใน ๒๕ ปีข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๓๕ –
๒๕๖๓)”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพัฒนาสังคม :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธ์. “ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร**
มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๑.

อรทัย มีแสง. “ทฤษฎีบูรณาการเชิงพุทธ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

เอี่ยมอร ชลวร. “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา ดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

(๓) รายงานการวิจัย

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘.

อภิชัย รุจิระชุกห์. “การศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาหมู่บ้านศิรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช”. รายงานการวิจัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๑.

(๔) อินเทอร์เน็ต

[www. answers.com](http://www.answers.com).

www. Chaipat.or.th.

www. eNotes.com.

www.homestaykukasing.com

www.Kiriwong.com

www.moralcenter.com

www. NCBI.nlm.nih.gov.

www.rspg.ot.th

www. Sa.ku.ac.th.

www.unboundmedicine.com

www. 3armyarea-rta.com.

www. Wikipedia, the free encyclopedia.

www. Waado.org.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

A S Hornby. **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**. 7th edition. Oxford United Kingdom: Oxford University Press, 2005.

The American Heritage Dictionary of the English Language. 4th Edition. New York, USA: Houghton

Mifflin Company, 2009.

Wilber, Ken. **A Brief History of Everything**. Dublin: Gill & Macmillan Ltd., 1996.

_____. **One Taste: Daily Reflections on Integral Spirituality**. Boston: Shambhala, 2000.

_____. **Integral Psychology, Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy**. Boston: Shambhala, 2000.

_____. **A Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science, and Spirituality**. Boston: Shambhala, 2001.

_____. **Integral Spirituality: A Starling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World**. Boston Integral Books, 2007.

(II) Articles

Fonchingong, Charles C. & Fonjong, Lotssmart N. **“The Concept of Self-Reliance in Community Development Initiatives in the Cameroon Grassfields”**. The Journal of Nordic of African Studies, (Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2003.

Ojameruaye, Emmanuel O. **“Strategies for Self-reliant Economic Development of Urhoboland”**. A paper presented at the 5th Annual Conference of Urhobo Historical Society at PTI Conference Centre Effurum, Delta State, Nigeria, October 30, 2004.

Binns, Tony and Nel, Etienne. **“Beyond the development impasse : the role of local economic development and community self-reliance in rural South Africa”**. The Journal of Modern African Studies, 37, 3. United Kingdom : Cambridge University Press, 1999.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาอุทตนา ฉายา นรเชฏฺโฐ นามสกุล ศิริวรรณ
เกิด	๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓
สถานที่เกิด	บ้านหนองหญ้าไซย์ ตำบลโพนทราย อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร
การศึกษา	น.ธ.เอก, ป.ธ.๕ ศษ.บ. (การสอนประถมศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา) สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

ประสบการณ์การทำงาน

- ครูสอนพระปริยัติธรรม วัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
- ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี และคณะกรรมการบริหารวัดศรีสุदारาม
แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
- ครูสอนพระปริยัติธรรม, หัวหน้ากุฎิ (คณะ) ๗ และหัวหน้าฝ่ายวิชาการ วัดพระประโทณ
เจติยวิหาร อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม
- วิทยากรอบรมนักรรรมก่อนสอบ วัดวังตะกู อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม
- วิทยากรอบรมบาลีก่อนสอบวัดปฐมเจติย์ อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม
- วิทยากรอบรมบาลีก่อนสอบวัดไร่จิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม
- กรรมการสมัชชาจังหวัดนครปฐม (องค์กรเอกชน)
- นายทะเบียน, บุคลากรประจำการ, ครูสอน, กรรมการบริหารสถานศึกษา
และผู้ช่วยผู้บริหารสถานศึกษา ฝ่ายวิชาการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
วัดศรีบุญเรือง อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร
- อาจารย์พิเศษ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ สภาวิทยาลัยชุมชนมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ในคณะกรรมการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็กและเยาวชน

จังหวัดมุกดาหาร กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

- กรรมการตรวจสอบนักธรรมและบาลีสันามหลวง
- พระนักเทศก์รุ่นพิเศษ ตามโครงการอบรมพระนักเทศก์รุ่นพิเศษ (เฉพาะพระภิกษุเปรียญธรรม ๙ ประโยค) ณ วัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
- ครูผู้สอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมดีเด่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๗ ในวาระมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ มหาราชินี พ.ศ. ๒๕๔๗
- กรรมการบริหารหอพักสงฆ์ “น้ำทองสิกขาลัย” วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑)

ผลงานทางวิชาการ

ผลงานทางวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แก่สาธารณชนจำนวน ๔ เรื่อง ได้แก่

๑. วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านสามขา ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. ๒๕๔๔)
 ๒. บทความทางวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย : กรณีศึกษากลุ่มเสื้อเหลืองและกลุ่มเสื้อแดง” ได้รับการตีพิมพ์ลงในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการพระพุทธศาสนานานาชาติเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ของโลก” เอกสารรวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา การสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ วันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก วันที่ ๔ – ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒
 ๓. บทความทางวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย : กรณีศึกษากลุ่มเสื้อเหลืองและกลุ่มเสื้อแดง” ได้รับการตีพิมพ์ (ซ้ำอีกครั้ง) ในนิตยสารพุทธจักร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓
 ๔. บทความทางวิชาการเรื่อง “การกินเจและมังสวิวัติในทรรศนะของพระพุทธศาสนา” ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตปริทรรศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ เดือนเมษายน – มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๒
- นอกจากนี้ยังมีผลงานทางวิชาการที่จัดพิมพ์แจกและจำหน่ายรวม ๑๕ เรื่อง ได้แก่

๑. ศรัทธาในพระศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน
๒. การกินเจและมังสวิรัตินิเทศนของพระพุทธศาสนา
๓. การตีความสังคาลสูตร
๔. พัฒนาการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : อดีต ปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต
๕. พัฒนาการตลาคคครรภในพระพุทธศาสนาหายาน
๖. พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย
: กรณียศึกษากลุ่มเสื้อเหลืองและกลุ่มเสื้อแดง
๗. การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาในสังคมไทย
๘. การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา
๙. สภาวะของพระพุทธเจ้าหลังการปรินิพพาน
๑๐. แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตติสูตร
๑๑. พระสงฆ์กับสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา
๑๒. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวของหลวงปู่มั่น ฐิตฺตฺโต
๑๓. ศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบหลักการพึ่งตนเองในทางพระพุทธศาสนา
กับหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๑๔. วิเคราะห์แนวคิดการไถ่บาปที่ปรากฏในตำนานพื้นบ้านภาคอีสาน
: กรณียศึกษาด้านพื้นบ้านเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่
๑๕. ประวัติวัดพระประโทนเจดีย์ อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม (บรรณาธิการ)

อุปสมบท	พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ วัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
สังกัด	วัดศรีมงคลใต้ พระอารามหลวง อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร
ปีที่เข้าศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๑
ปีที่สำเร็จการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๖
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดคงมูลเหล็ก แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร